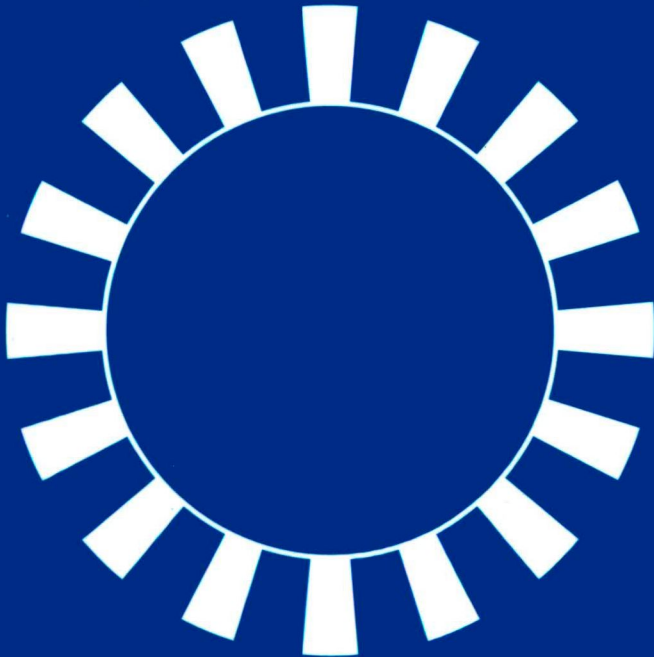

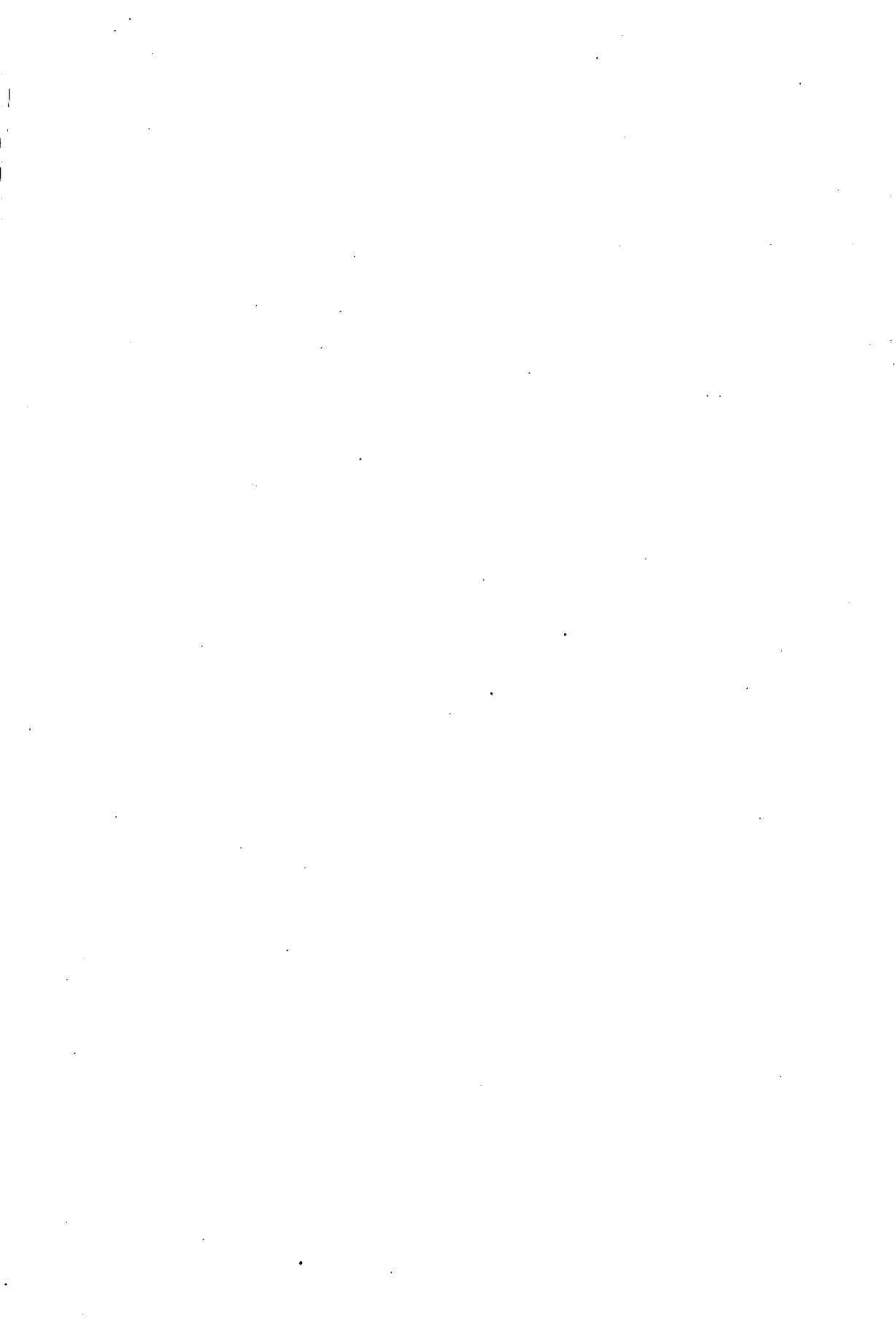
CHRESTOMATHIA NGANASANICA

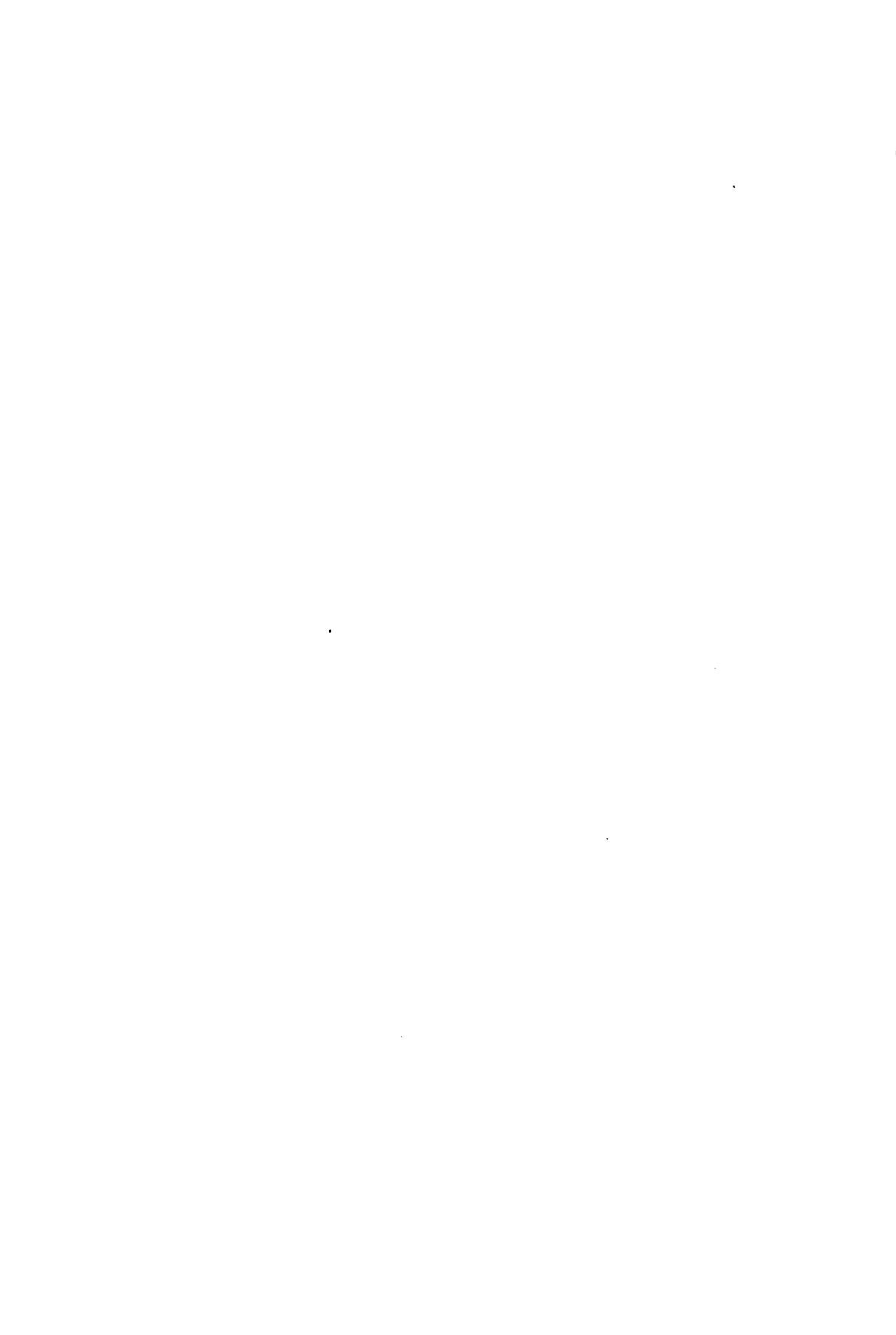
Szerkesztette

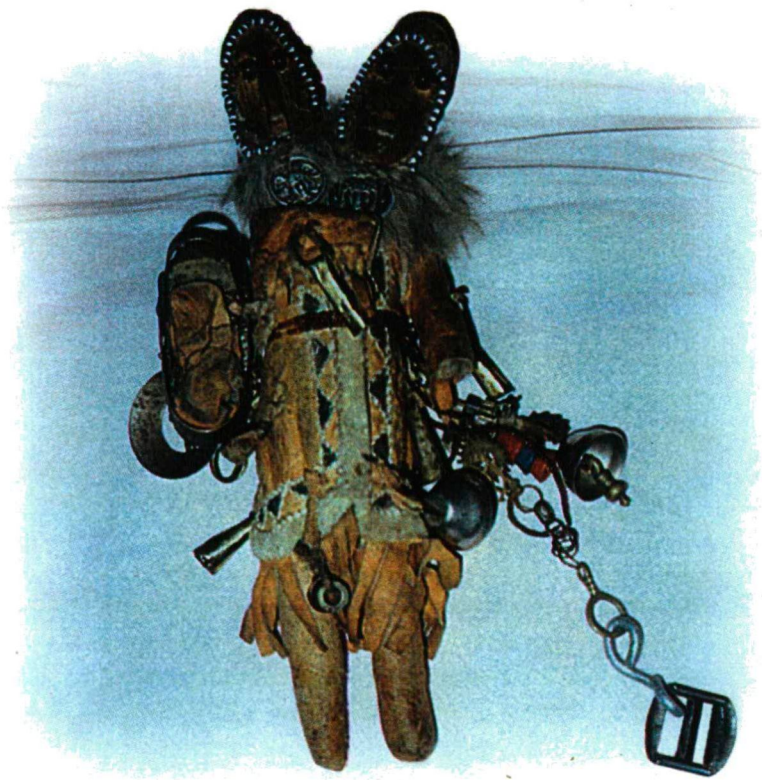
Wagner-Nagy Beáta

CHRESTOMATHIA
NGANASANICA

Studia-Uralo-Altaica Supplementum 10

CHRESTOMATHIA NGANASANICA

Szerkesztette

Wagner-Nagy Beáta

Írták

Szeverényi Sándor

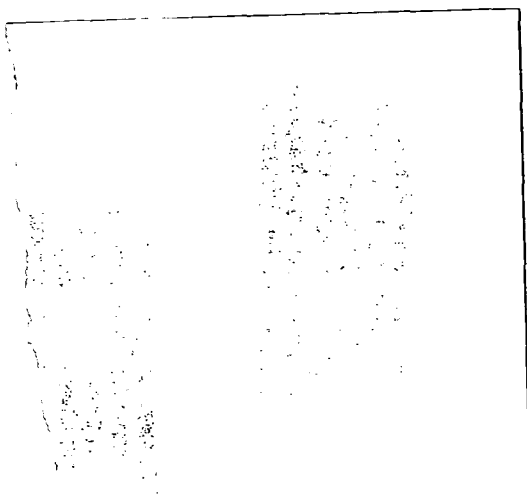
Várnai Zsuzsa

Wagner-Nagy Beáta

A térképeket rajzolta

Mets Miklós a *Geographical Distribution of the Uralic Languages*

(Finno-Ugrian Society, Helsinki 1993) térkép felhasználásával

TARTALOM

ELŐSZÓ	9
BEVEZETÉS	13
Nganaszanok (Wagner-Nagy Beáta)	13
<i>Lakóhely</i>	13
<i>Elnevezések</i>	13
<i>Hagyományos kultúra, hagyományos életmód</i>	14
<i>Történelem</i>	16
<i>Művelődés ma</i>	18
A nganaszan nyelv kutatásának története (Szeverényi Sándor)	19
<i>Castrén előtt</i>	19
<i>Castrén</i>	20
<i>Castrén után</i>	21
<i>Új lendület</i>	21
<i>Az legutóbbi tizenöt év</i>	22
ÍRÁSMÓD (Wagner-Nagy Beáta)	27
HANGTAN (Várnai Zsuzsa)	33
A nganaszan fonémarendszer	33
<i>Magánhangzók</i>	33
Hosszú magánhangzók	33
Diftongusok, magánhangzó-szekvenciák	34
A magánhangzókészlet metrikus értéke	35
A magánhangzók megoszlása	36
<i>Mássalhangzók</i>	37
A kvázi-nazális	38
A mássalhangzók megoszlása	39
Fonetika	40
<i>Mássalhangzók</i>	40
<i>Magánhangzók</i>	41
A hangsúly és a szavak ritmikai felépítése	41
A hangok találkozása	43
<i>A magánhangzó-szekvenciák: VV</i>	43
<i>A mássalhangzó-szekvenciák: CC</i>	43
Szóbelseji mássalhangzó-kapcsolatok	43
Hasonulások	45
<i>Egymás mellett álló magán- és mássalhangzók egymásra hatása: CV</i>	46
Palatalizáció	46
Hely szerinti igazodás	47
Szótagtípusok	48
A morfémák fonológiai szerkezete	48

<i>A szabad morféma szerkezete</i>	48
Tőtípusok	49
<i>A kötött morféma szerkezete</i>	52
Mássalhangzósak	53
Magánhangzósak	54
Szuffixum-típusok	54
A szabad és kötött morféma kapcsolódása	55
<i>A magánhangzókat érintő változások</i>	55
A magánhangzó-harmónia	55
A magánhangzó-betoldás, azaz a kötőhangzók	59
<i>A mássalhangzókat érintő változások</i>	61
A fokváltkozás jelensége	61
A nganaszan fokváltkozás	61
Nunnáció	64
Egyéb kiegészítő szabályok	67
ALAKTAN (Wagner-Nagy Beáta)	71
Főnév	71
<i>Tövek</i>	71
<i>Számjelek</i>	76
<i>Ragozás</i>	76
Az esetekhez kapcsolódó néhány fontosabb funkció	79
<i>Birtokos személyragozás</i>	82
<i>Predestinatív ragozás</i>	85
Melléknév	86
<i>Fokozás</i>	88
Moderatív képzők	88
Felsőfok	89
Számnév	90
<i>Tőszámnév</i>	90
<i>Sorszámnév</i>	91
<i>Határozatlan számnév</i>	92
<i>Törtszámnév</i>	92
<i>Számnévi határozószó</i>	92
Névmás	93
<i>Személyes névmás</i>	93
<i>Mutató névmások</i>	97
<i>Kérdő névmások</i>	98
<i>Határozatlan és általános névmások</i>	99
<i>Tagadó névmások</i>	100
Ige	101
<i>Az aspektus és az igei koaffixumok</i>	101
<i>Tövek</i>	103
<i>Igeidők</i>	105
<i>Ragozás</i>	106

<i>Igemódok</i>	110
Igenevek	117
<i>Főnévi igenevek</i>	117
<i>Melléknévi igenevek</i>	117
Participium imperfectum (folyamatos melléknévi igenév)	117
Participium perfectum (befejezett melléknévi igenév)	117
Participium necessitatis (gerundivum)	118
Participium abessivum (tagadó igenév)	118
Participium passivum	118
<i>Gerundium</i>	118
<i>Supinum (célhatározói igenév)</i>	119
A névszók predikatív ragozása	119
Határozószók	121
Névutók	124
<i>A névutók birtokos személyragos alakjai</i>	126
SZÓALKOTÁSI MÓDOK (Wagner-Nagy Beáta)	127
Szóképzés	127
<i>Denominális nőmenképzők (Nom → Nom)</i>	127
<i>Deverbális nomenképzők (Verb → Nom)</i>	129
<i>Denominális verbumképzők (Nom → Verb)</i>	131
<i>Deverbális verbumképzők (Verb → Verb)</i>	132
<i>Sajátos jelentéstartalmú képzőszerű morfémák</i>	135
Szóösszetétel	136
Jelentésbővülés	137
SZÓKINC (Szeverényi Sándor – Wagner-Nagy Beáta)	139
<i>A legrégebbi réteg</i>	139
<i>A szókincs újabb rétege</i>	142
<i>Indulatszók</i>	144
MONDATTANI ÁTTEKINTÉS (Wagner-Nagy Beáta)	145
Mondatrészek	145
Tagadás és tiltás	149
A birtoklás kifejezése	154
A határozottság kifejezése	155
Hasonlító szerkezetek	157
Egyeztetés	157
<i>A jelző és a jelzett szó egyeztetése</i>	157
<i>Az alany és az állítmány egyeztetése</i>	158
<i>A kettes szám használata</i>	160
Az igeragozások használata	160
A vonzatok	165
Az egyszerű mondat	170
<i>A mondatrészek sorrendje</i>	170

<i>Módosítószók</i>	173
<i>Az aktív és a passzív mondat</i>	175
<i>A műveltető szerkezet</i>	176
<i>Mondatsűrítő szerkezetek</i>	177
Az összetett mondat	182
<i>Mellérendelő mondatok</i>	182
<i>Alárendelő mondatok</i>	183
FELADATOK (Wagner-Nagy Beáta)	187
SZÖVEGEK (vál. és ford. Szeverényi Sándor és Wagner-Nagy Beáta)	193
Társalgási kifejezések	193
Elbeszélések	198
<i>D'ɛŋkuə</i>	198
<i>D'iŋim'aku</i>	198
<i>Dind'ili</i>	200
Mesék	204
<i>Kičəðəə kuəd'umu</i>	204
<i>Danasa ŋonəə ŋül'adə</i>	204
<i>Šiti ni</i>	205
<i>Taa ŋonəə təmuŋku</i>	208
<i>Banə turku</i>	210
<i>Dəðə turku</i>	214
<i>Horəsočəmə</i>	218
<i>Basuši kuəbsa</i>	222
<i>Šejmi Tod'akuə Danasanə nemibti'a</i>	226
<i>Məu d'amədi" niimənu ičüə</i>	232
<i>Kuəd'üəə ini"ia"ku</i>	244
Népi bölcsességek	252
<i>Danasanu" kursuəd'a niiməni buədu</i>	252
<i>Tumtadə"</i>	256
Rituális szöveg	258
Kəiŋəiŋsə	266
FÜGGELÉK (Wagner-Nagy Beáta)	267
A feladatok megoldásai	267
Jegyzetek a szövegekhez	271
Szójegyzék	274
Szövegforrások	292
Válogatott irodalom	293
Rövidítések jegyzéke	302
Képek és rajzok jegyzéke	305

ELŐSZÓ

*...és az ember Ember
Mert téved
mert küzd
Mert remél és szeret
mert együtt érez és megbocsát
Mert nevet, és mert él ...
(Herbert Grönemeyer)*

és mert beszél ...

Az uráli nyelvekkel való ismerkedést ma már igen sok és jó szöveggyűjtemény, nyelvtani leírás segíti. Néhány nagyobb nyelv, mint például a mordvin, az udmurt, a komi stb. gyakorlati nyelvkönyvből is tanulható. Sajnos ez a gazdagság nem vonatkozik a szamojéd nyelvekre, különösen nem a kisebbekre, mint pl. a nganaszanra és az enyecre. Aki ezek iránt érdeklődik, csak igen szűkös kínálatból választhat. Ugyan jelent már meg szamojéd chrestomathia Hajdú Péter tollából (1966), de ez a kötet a nganaszan nyelv leírását nem tartalmazza, mivel az akkori ismeretek és szövegközlések nem tették lehetővé egy összefoglaló jellegű munka megírását.

Az utóbbi évtizedekben jelentős mennyiségű szöveg jelent meg nganaszanul, és a nyelvészeti kutatások is egyre újabb és újabb ismeretekkel bővítették tudásanyagunkat e nyelvről. Azonban a lelkes érdeklődő igen nehéz feladatra vállalkozik, ha hozzá szeretne jutni a megjelent mese- és szöveggyűjteményekhez, mivel többnyire oroszországi, sokszor szibériai kiadók nehezen beszerezhető kis példányszámú kiadványairól van szó. Többek között ez a körülmény készítette a szerzőket arra, hogy egy kötetben összegezzék a legfontosabb ismereteket a nganaszan nyelvről. Ennek keretében az uralisztikában ma már elterjedt és megszokott műfajt, a chrestomathiát választottuk.

Mielőtt az olvasó a nganaszan nyelvvel megismerkedne, betekintést nyerhet e népcsoport szokásaiba, hagyományos kultúrájába.

Ezt követően bemutatjuk a nganaszan fonologikus írásmód szabályait. Mivel a megjelent szövegek általában cirill betűsek, fontos a cirill betűs írásmód szabályainak az ismertetése, még akkor is, ha legtöbbször a korábbi cirill betűs lejegyzések inkább fonetikusak. Kitérünk Castrén hangjelölésére is. Ugyanakkor hangsúlyoznunk kell, hogy esetében helyenként nemcsak hangjelölési szabályokról, hanem nyelvtörténeti változásról is szó van. Kötetünknek nem célja a nganaszan nyelvtörténet bemutatása, azonban egyes esetekben mégis célszerűnek láttuk egyes jelenségek nyelvtörténeti hátterének a bemutatását. Ezeket a részeket és egyéb, az adott témához kapcsolódó kiegészítő magyarázatokat apró betűvel szedtük.

Munkánk tartalmazza a legfontosabb hangtani, grammatikai és mondattani ismereteket, amelyeket minden esetben bőséges példaanyaggal szemléltetünk. A nyelvtant bemutató fejezetek után a nganaszan szókincset felvázoló fejezet található. Ebben a részben szintén bőséges nyelvtörténeti adalékkal találkozhat az olvasó. Ennek célja, hogy megmutassuk a nganaszan nyelv helyét az uráli nyelvcsaládon belül. Az uráli eredetű szókincset tárgyaló részben illusztrációként a magyar etimológiai megfelelőket is bemutatunk.

Chrestomathiánk tartalmaz feladatokat is, ez inkább a gyakorlati nyelvkönyvek sajátossága, mintsem a szöveggyűjteményeké. Mégis úgy gondoljuk, hogy hasznos lehet, ha a nyelvvel most ismerkedők a gyakorlatban is kipróbálhatják a meglehetősen bonyolult – de nem megtanulhatatlan – morfofonológiai jelenségek működését, még akkor is, ha hangsúlyoznunk kell, hogy e munkának nem célja a gyakorlati nyelvoktatás. A feladatok nehézségi foka változó, a nehezebbekhez a megoldó kulcsban részletes magyarázatokat fűztünk.

A chrestomathia második felében található a szöveggyűjtemény, amelyet igyekeztünk úgy összeállítani, hogy a szokásos elbeszélések, mesék mellett helyet kapjanak találós kérdések, beszélt nyelvi és rituális szövegek is. A fordítást igyekeztünk a nganaszhoz közelíteni, abban az esetben, ha ez lehetetlen volt, szögletes zárójelben megadjuk a szó szerinti fordítást is. Azok a szövegrészek, amelyek a magyarban zárójelben szerepelnek, hiányoznak a nganaszan részből, azonban a magyar mondat megkívánja a kitételüket.

A szövegekhez jegyzeteket készítettünk. Ezekben feltüntetjük az azokra vonatkozó legfontosabb információkat, mint pl. az adatközlő és a gyűjtő adatait, a gyűjtés helyét (amennyiben ezek ismertek) és az első megjelenés adatait. Alkalmanként a keletkezés körülményeit is leírjuk, hiszen ez nagyon fontos lehet pl. a sámánszertartás esetében. A szövegeket a kötetünkben használt fonologikus írásmódban közöljük, függetlenül attól, hogy az eredeti milyen írásmódú. Néhány szöveg esetében közöljük az eredeti cirill betűs közlésmódot is. Ennek egyrészt az a célja, hogy az olvasó képet kaphasson arról, hogyan is írnak a nganaszanok, hiszen ők is írnak, ma már nekik is van írásbeliségük. Néhány esetben fonetikus lejegyzések közreadásával szeretnénk illusztrálni a hangtani fejezetben elmondott fonetikai szabályokat, valamint szeretnénk elősegíteni a fonetikai problémák tanulmányozását.

A kötethez szójegyzék is tartozik. Ebben a szövegekben előforduló szavak alapalakjait találhatja meg az olvasó. A főnevek és igék mellett feltüntetjük, hogy melyik harmonikus osztályba tartozik a szó. Ragozott alakokat csak akkor adunk meg, ha a mondatban előforduló ragozott alakokból a nganaszannal éppen most ismerkedőktől igen nagy erőfeszítést kívánna az adott szó alapalakjának kikövetkeztetése.

A chrestomathiát forgatók számára javasoljuk, hogy csak akkor kezdjenek a szövegekkel ismerkedni, ha a nyelvtani részt már áttekintették. Természetesen a mesék olvasásához nem szükséges minden jelenséggel megismerkedni, de az alapvető hangtani, grammatikai és mondattani szabályok ismerete elengedhetetlen. Javasoljuk, hogy

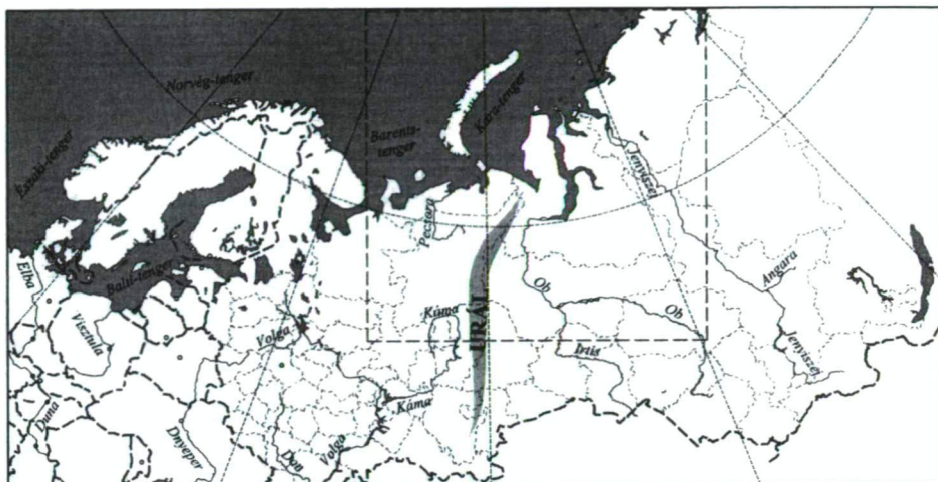
az olvasó először a rövidebb (és sokszor, de nem minden esetben nyelvileg is egyszerűbb) társalgási szövegeken és elbeszéléseken gyakoroljon.

Ugyan ennek a kötetnek három szerzője van, azonban ez a munka mégis több ember munkája, akiket köszönet illet. Elsősorban köszönettel tartozunk azoknak a nganaszanoknak, akik a kutatóutak során információval szolgáltak anyanyelvükről, meséltek kultúrájukról és végtelen türelemmel válaszoltak kérdéseinkre. Adatközlőink közül ki kel emelnem Aleksandr Čeleevič Momdét, akitől az első nganaszan szöveget gyűjtöttem. Szintén köszönet illeti Nadežda Kosterkinát, akivel hosszabb ideig dolgozhattunk együtt 1996-ban, és aki azóta is minden kérdésemre, problémámra igyekszik válaszolni. Kosterkina e kötet elkészültében is közreműködött, néhány nyelvi adat értelmezését, szövegrészlet jelentését szintén az ő segítségével tudtam megfejteni. Köszönöm a meséket, a türelmet és a finomságokat Poljantie Djatovna Kosterkinának és Sandimjaku Čajhoreevna Kosterkinának. Hálás köszönet illeti Eugen Helimskit, aki már hosszú évek óta figyelemmel kíséri szamojedisztikai kutatásainkat, és aki a chrestomathia munkálatai folyamán is hasznos tanácsokkal látott el bennünket. E helyen szeretnénk köszönetet mondani Sipőcz Katalinnak és Siptár Péternek azért, hogy egy-egy fejezetet elolvastak és megosztották velünk észrevételeiket. A szerzők hálával tartoznak Bakró-Nagy Mariannénak, aki mindvégig támogatott bennünket a munka során, és aki számos értékes tanáccsal és javaslattal járult ahhoz hozzá, hogy ez a chrestomathia minél kidolgozottabban jelenhessen meg.

Tisztában vagyunk azzal, hogy mint általában semmi, ez a kötet sem hibátlan. Az előforduló tévedésekért, hibákért a kötet szerzői vállalnak.

Wagner-Nagy Beáta

Budapest –Szeged, 2002 októbere – novembere

BEVEZETÉS

NGANASZANOK

Lakóhely

A nganaszan nyelv a nyenyecel és az enyecel együtt a szamojéd nyelvek északi csoportjába tartozik. A nganaszant beszélő népcsoport mai lakóhelye csak néhány falura korlátozódik, amelyek a *Tajmiri Dolgan-Nyenyec Autonóm Körzet*ben találhatók. A Tajmir-félsziget nyugati felén két településen élnek nganaszanok, mégpedig *Uszty-Avamban* és *Volo-csánkában*. A félsziget keleti részén *Novaja* faluban számolhatunk nagyobb nganaszan népességgel. E három faluban a nganaszanok kb. 90%-a él. Ezek a települések ún. „dolgán” falvak, azaz a 60-as évek letelepítési hullámában először a dolgánokat telepítették ide, csak utána költöztették be a nganaszanokat. Ez azt eredményezte, hogy nincsen tisztán nganaszan etnikumú falu. Jelentősebb számú nganaszan diaszpóra él még a Tajmir-félsziget kulturális központjában, *Dugyinkában* is.

Elnevezések

A nganaszanok korábbi elnevezése a *tavgi* szamojéd. Ez a név nyenyec eredetű (*tavy*). Maga a *nganaszan* megnevezés a 30-as évektől kezdve terjedt el. Általában ezt a nevet szokták a nép önelnevezésének tartani. Ez a tévedés azon a vélekedésen alapul, hogy a legtöbb természeti nép az ‘ember’ jelentésű szóval nevezi meg önmagát. Ez igaz is. Bár a *nganasza* (*nganasa*) szó valóban embert jelent, ők mégsem így hívják magukat, hanem *nyának* (*ńaa*), azaz ‘társhoz tartozó’-nak.

A nganaszanok két nagyobb etnikai csoportot alkotnak. Közülük az *avam-nganaszanok* a legnagyobb lélekszámúak. E csoporton belül is két kisebb alcsoportot különíthetünk el. A *pjaszinai* nganaszanok a Pjaszina folyó mentén vándoroltak, míg a *tajmiri* nganaszanok a Tajmir-folyó mentén nomadizáltak. A nganaszanok másik törzse, a *bediajok* (vagyjevek) a Heta folyó és a Hatanga-öböl között éltek. Egy különálló nemzetséget is meg kell említenünk, mégpedig az *Okkot*. Ennek tagjai valószínűleg dolgán eredetűek, akik a XVIII. század végén, XIX. század elején asszimilálódtak a nganaszanokhoz. E nemzetség egy része az *avamok*, másik része a *bediajok* között él.

Az avamok nyolc nemzetségre, míg a bediajok négyre oszlanak. A nemzetség szerinti elkülönülés nem volt éles, egy közösséget különböző nemzetségekbe tartozó családok is alkothattak.

Nyelvjárási különbségek kevésbé jellemzik a nganaszan nyelvet; ugyan az avam és a bediaj törzs alapján két nyelvjárást különböztethetünk meg, de ezek között nincsenek éles eltérések. A letelepítést követő népességkeveredés a meglévő különbséget is szinte teljesen elmosta.

Hagyományos kultúra, hagyományos életmód

A nganaszanok hagyományos foglalkozása a halászat és a rénvadászat, valamint a prémes állatok vadászata volt. Emellett kisebb réncsordákat is tartottak, de a réntenyésztésnek csak másodlagos szerepe volt. A rénré többféleképpen vadásztak, a vadászat módja mindig az évszaktól függött. A vadászat a férfiak feladata volt, akik nyáron inkább egyedül, míg télen és tavasszal csoportosan vadásztak. Mivel a rének a meleg időszakban a szúnyogok elől északra vándorolnak, a nyárra szánt hús nagy részét tavasszal szerezték be. Az elejtett állatok húsát megszáritották vagy fagyasztották. Mivel lakóhelyükön a föld sosem enged fel, a dombokba vajt járatok szolgálták a hús fagyasztására, mintegy hűtőként funkcionálva.

A lőfegyverek széles körben csak a XX. század közepén terjedtek el, addig íjjal vadásztak. A vadrént megtevesztésére gyakran alkalmaztak idomított csalirént. Ismerték a szántalpra szerelt álcát is, amely mögött megbújva közelítették meg a kiszemelt vadat. Ősszel leginkább csoportos rénhajtást rendeztek. Ilyenkor különféle módszerekkel kerítették be a csordát (pl. tó felé vagy hálóba hajtották) és tömegesen mészárolták le a réneket. A madarakat is általában hálóval fogták, míg a prémes állatoknak csapdát állítottak. Nyáron a legfontosabb tevékenység a halászat volt. Az el nem fogyasztott halat szintén megszáritották vagy lefagyasztották.

Szállító és közlekedési eszközként szánt használtak, ami elé réneket fogtak. A családok rénjeiket tamgákkal, azaz egyszerű vonalakból álló jelekkel jelölték meg. A rénfogatba több szán tartozott, így pl. teherszán és utazó szán. Egyedi szántípust képviselt a nők utazószánja. A magas félköríves támlájú szánnal más szibériai népnél nem találkozhatunk. A rénfogathoz kapcsolódó egyéb szokások nem térnek el a nyenyec és enyec szokásoktól (2–7 rént fogtak a szán elé, a szánhajtó balról ült a szánra, a rén nőgatására ösztökélő rudat használtak stb.).

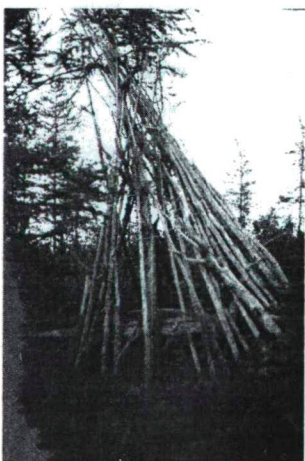
Lakóhelyként kúpsátor szolgált, amelyben rendszerint több család lakott. A téli sátrakat több réteg bőr borította, a nyári lakhely borítása vékonyabb volt. A XX. században használtak még egy sajátos, mobil lakhelyet is, mégpedig a *balokot*. Ez egy szántalpra szerelt kisebb házacska. Így a rénfogattal bármikor tovább lehetett vándorolni. Ma már ezek az építmények csak igen ritkán láthatók, habár Uszty-Avamban még találhatunk használaton kívüli balokot.

A nganaszanok öltözkűkhöz csak rénbőrt használtak, a ruha típusától függően a rén más-más részéből varrták. A férfiak egybeszabott kapucnis kabátot viseltek. Ezt fiatal rén bőrből varrták. A nők kabátja szétnyitható, amihez különálló sapka tartozott. A nganaszanok jellegzetes viselete a csöszzerű csizma. A csizma átmérője megegyezik használójának lábméretével, ugyanis a lábbeli bokánál nem szűkül be. A láb és a csizma szára közé eső részt szalmával tömték ki. A lábbelit az egybeszabott alsóruhához kötötték. A nők viseletét kiegészítette az alsóruhához erősített varró és tűzgyújtó készlet. Ruhájuk díszítésére csak bőrcsíkokat és geometrikus mintákat használtak. A ruha színvilága jellegzetes: csak piros, fekete és fehér színek fordulnak elő.

Táplálkozásuk igen egyoldalú volt. Legfontosabb ételük a rén húsa, amit főképpen nyáron hallal, bogoyókkal, gombával vagy tojással egészítettek ki. A húst általában főve vagy nyersen fogyasztották, míg a halat szárítva, nyersen (fagyottan) és főve.

A nganaszanok társadalmára korábban az exogám nemzetségi felépítés volt jellemző, azaz a nemzetség tagjai egymással nem házasodhattak. Lakóhelyük nem kötődött a nemzetségekhez, így nemzetségi szálláshelyek és temetők sem léteztek. Az együtt vándorló családok nem nemzetségi, hanem sokkal inkább baráti vagy gazdasági alapon szerveződtek. A szegényebb családok egy-egy módosabb családdal vándoroltak és szinte szolgálkká váltak.

Hitvilágukat meghatározza a természet-hit. A különböző természeti erőket istenként tisztelték, ezeknek réneket áldoztak. Fontos esemény volt a Tiszta sátor ünnepe (*mađujsa*). Ezt február elején ülték meg azzal a céllal, hogy biztosítsák az új év bőséges halászatát és vadászatát. Másik jelesebb ünnepük a Nagy-nap (*ani"ə d'alj*) volt, amivel az olvadást, azaz a tavasz beköszöntét ünnepelték. Ekkor rént áldoztak a Nap-, a Föld- és a Víz-anya tiszteletére. Sajnos ezek a szokások ma már csak folklór-

fesztiválokon elevenednek meg. Ugyanígy elhaltak a régi temetkezési szokások is. Hagyományosan az elhaltat csak ritkán temették a földbe, általánosabb volt az a szokás, a testet a tundrán hagyott szánra tették. E köré esetleg bejárat nélküli sátrat építettek, hogy a tetemet a vadállatok ne marcangolják szét. A temetési szertartás után a hozzátartozók a „sírt” csak három éven keresztül látogatták, utána már nem tértek ide vissza. Ilyen látogatások alkalmával a halottnak ételt, italt esetleg dohányt is ajándékoztak.

A nganaszan hit panteonjában a legfőbb istenek a következők: *Bəndubtuə-ηuə* 'felső isten' és *N'ilitjə-ηuə* 'élő isten'. Ők a felső világban találhatóak, és nevezhetők egyszerűen *Duənak*, azaz istennek. Az alsó világ istenei a következők: *Sjəδə* 'jég-isten' és *Koturə* 'gyilkos-isten'. Ők rosszindulatú isteneknek számítanak. Az istenek jóindulatát áldozatokkal próbálták megnyerni, védekezésül pedig különféle bálványokat készítettek. Így minden családnak volt házi bálványa, amit a

sátor hátsó részében őriztek. Nők ezekhez sosem érhetek hozzá. A bálványokat bizonyos időközönként „megajándékozták” és „megetették”.

A sámánnak (*ηα*) fontos szerepe volt a hagyományok megőrzésében, de orvosként és a közösség vezetőjeként is funkcionált. Két jelentősebb sámán-dinasztiát tartunk számon: *Damtusua* (*Kosterkin*) és *Siri*"a. A sámánhagyományok mindkét családban nemzedékről nemzedékre öröklődtek. A XX. század végére a nganaszanok között már csak a Kosterkin családban volt még sámán. A család első számon tartott sámán-tagja *D'ühad'ie* (?– kb. 1935), akinek mindhárom fia tovább folytatta a hagyományokat. *D'emnime* (1913–1980) és *Tubjaku* (1921–1989) sámánként, míg *Bjanti*"mjaku (1922–1995) sámánsegédként tevékenykedett. D'emnime fia *D'ülsimjaku* (1940–1997) nem tartotta magát sámánnak, véleménye szerint ő csak a hagyományokat ismerte. Fesztiválokön ugyan fellépett, de a sámán hagyományos funkcióit sosem vállalta magára. Így a nganaszan sámán hagyományok Tubjaku halálával megszakadtak. Tubjaku élete utolsó éveiben már csak ritkán sámánizált. Sokkal inkább foglalkoztatta a népi hagyományok megőrzése, így szívesen dolgozott együtt néprajzkutatókkal és nyelvészekkel. Sámánöltözékét és dobját ma a dugyinkai Néprajzi Múzeum gyűjteményében őrzik.

A nganaszan folklórkincs igen gazdag. Fennmaradtak epikus hősénekek, lírai dalok és mesék, elbeszélések. Epikus énekeiket *szitebinek* hívják (eny. *szjudobicsu*, nyeny. *szjüdbabc*). Az előadásmódra jellemző, hogy *elbeszélt* és *énekelt* szövegek váltogatják egymást. Az énekelt részeknek a dallama kötött, így az előadótól nagy improvizációs készséget igényel. Ma már nem nagyon lehet olyan nganaszannal találkozni, aki vállalkozna egy szitebi előadására. Ezzel szemben a *gyürimi* (eny. *györecsu*, nyeny. *jarabc*) műfajába tartozó változatos témájú és hosszúságú mesék, elbeszélések ma is népszerűek. A *lírai dalok* (*beli*) korábban fontos szerepet tölthettek be. Útközben és esténként szívesen énekeltek. Minden nganaszan rendelkezett személyes dallal, amit vagy maga szerzett, vagy valakitől kapta. Énekeiket dobbal és csörgőkkel kísérték. Sajátos műfajt képviselnek az allegorikus énekek (*kajjairsa*), melyeket egymásnak felelgetve énekelnek. Ezeknek az énekeknek sajátos, allegorikus nyelve van.

Történelem

A nganaszanok ősei az időszámítás kezdete táján délről, a közös szamojéd őshazából, a Tomszk–Krasznajarszk–Jenyiszejszk körzetből kezdtek el észak felé vándorolni a Jenyiszej mentén. A szamojéd egység felbomlását valószínűleg a népvándorlás okozta. A beáramló idegen népek készíthették az összamojédokat arra, hogy észak felé keljenek útra. A törzsek szétválását felgyorsíthatta, hogy ekkor már a rénszarvast mint teherhordó állatot alkalmazták, így sokkal nagyobb területeken vándorolhattak.

Az északi-szamojédok több száz éves vándorlásuk során egészen a Jenyiszej torkolatáig jutottak. Itt történt meg a népcsoport széttelepülése. A nganaszanok kelet

felé a Tajmir-félszigetig húzódtak, ahol feltételezhetően jukagír és tunguz¹ lakosságot olvasztottak magukba. Erre a nganaszan kultúrában, mitológiában megőrződött nem szamojéd eredetű elemekből lehet következtetni. A lejegyzett folklórszövegekből és később a cári adminisztráció feljegyzéseiből tudjuk, hogy évszázadokon át folytatták harcaikat az evenkikkel (tunguzokkal), akiket a mesékben „varrott arcúakként” ismerhetünk meg. (Ezt az elnevezést arcuk harci tetoválásáról kapták.) Nem szakadtak meg a kapcsolatok a másik két északi-szamojéd néppel sem. Az enyecekkel évszázadokon keresztül szövetségi viszonyban álltak. Kapcsolatuk a nyenecekkel kevésbé volt békés. A kelet felé vonuló nyenyec törzsek jelentős területeket hódítottak el a nganaszanoktól és az enyecektől.

Az oroszok megjelenése eleinte alig érintette a nganaszanokat, mivel lakóhelyük igen messze esett a katonai és kereskedelmi központoktól. Így nem jutottak el hozzájuk a hittérítők sem. Megkeresztelkedett nganaszanról csak elvétve találhatunk feljegyzéseket. Elmondhatjuk azt is, hogy a nganaszanokról is csak igen ritkán tesznek említést az orosz feljegyzések. Történtek ugyan kísérletek a megadóztatásukra, de ezek sorra kudarcba fulladtak, egyrészt fegyveres ellenállás miatt, másrészt a tundrán szinte lehetetlen volt ellenőrizni őket. Így majdhogynem a XX. századig független életet folytattak. Léteztek ugyan adófizető helyek, amelyek az árucseré központjai is voltak, de a nganaszanok kevésbé függték az orosz kereskedők áruitól.

A XVIII. századtól kezdve érintkeznek a dolgánokkal², akik ma a nganaszanokkal együtt élnek.

Ugyan 1930-ban megalapították a Tajmiri (dolgán-nyenyec) Nemzetiségi Körszetet, a nganaszanok életében mégis az 50-es évek hoztak változást, mivel a Tajmir-félszigetre a kolhozosítás a 40-es évek végén, az 50-es évek elején érkezett el. Jelentősebben befolyásolta életüket a Norilszk környékén kiépített sztálini GULAG-világ is. A GULAG idetelepítése egyben azt is jelentette, hogy a területet a 80-as évek végéig zártá nyilvánították. Ma Norilszkban színesfém-feldolgozás folyik, környékén pedig szennet, nikkelt és rezet bányásznak.

A nganaszanok letelepítésére a 60-as években egyre aktívabbá váló letelepítési kampány keretein belül került sor. A korábban letelepített dolgánok közé kényszerítették a nganaszanokat, ami azt eredményezte, hogy a népesség kb. 90%-a dolgánok között él.

A letelepítés egyben azt is jelentette, hogy a más népekkel fenntartott hagyományos kapcsolatok megszakadtak. A nganaszanok a XX. századig csak az enyecekkel kötöttek vegyes házasságot (a házasságok 21 %-a), míg a letelepítés után elterjedt az oroszokkal és a dolgánokkal kötött házasság. Míg az enyec-nganaszan vegyes házasságok

¹ A jukagír nyelv a paleosibériai nyelvcsaládba tartozik. Ezt a nyelvet ma már csak mintegy 150 ember beszéli. A tunguz az altaji nyelvcsalád mandzsú-tunguz ágába tartozik. Az tunguzokat szokták még evenkinek és orocsónak is nevezni.

² A dolgán népcsoport orosz tundrai parasztok, tundrai jakutok és evenkik keveredéséből alakult ki a XIX. század folyamán. Nyelvileg a jakutokhoz tartoznak, ami pedig az altaji nyelvek törökségi ágába sorolható.

ságból született gyerekek nagy része nganaszanul beszél(t), az orosz és a dolgán házasságból származó gyermekek anyanyelve szinte kivétel nélkül orosz.

Ugyan a 30-as években létrejöttek az autonóm körzetek, de ezek sem akkor, sem ma nem képviselték igazán az őslakosok jogait és érdekeit. Habár a peresztrojka magával hozta az északi kis népek öntudatra ébredését is, az oroszországi gazdasági helyzet igen hátrányosan érinti az őslakosokat. A Tajmiron mesterségesen létrehozott falvakban magas a munkanélküliség, mivel a korábbi termelési módok ráfizetések. A férfiak jelentős része rénvadászbrigádokban dolgozott, nyáron pedig halászattal foglalkozott. A szállítási költségek ugrásszerű emelkedése annyira megnövelte a rénhús és a prémek árát, hogy azt már lehetetlen eladni. A nők jelentős része népművészeti tárgyakat készített, ami iránt ma a kereslet szintén jelentősen csökkent.

A kolhozosítás egyik következménye lett, hogy a 70-es években egy járvány miatt a nganaszanok háziasított rénjei szinte mind elpusztultak. Így a hagyományos módon való közlekedés (rénszánnal) szinte lehetetlenné vált. Így a fiatalabb nemzedék a hagyományos életmódot már nem ismeri, tehát az ehhez való esetleges visszatérés sem nyújtana alternatívát számukra. A lakosság nagy része kilátástalannak tartja a helyzetét. A nganaszanok 60 %-a véli úgy, hogy népe 2–3 nemzedék múlva eltűnik.

Művelődés ma

A nganaszanok lélekszáma viszonylag állandó, jelentősebb csökkenést csak a himlő-járványok idején (1700-as évek közepe, 1830 körül) lehetett tapasztalni.

Év	1700	1761	1796	1832	1900	1917	1979	1989
Lélekszám	872	475	837	344	663	334	867	1278

Az adatok azt mutatják, hogy a lélekszám nő, de ez egyes esetekben megtévesztő is lehet. A nemzetiség megadása sokszor a lakóhely függvénye. Az Uszty-Avamban lakó enycek vagy enyec-nganaszan vegyes házasságból született gyerekek nganaszanként szerepelnek. Problematikus az is, hogy a lélekszám statisztikai növekedésével fordítottan arányos az anyanyelvi beszélők száma. Egy 1994-es becslés alapján kb. 500 anyanyelvi beszélőt lehet számon tartani, akik többsége az idősebb vagy középkorú nemzedékhez tartozik. Így azt mondhatjuk, hogy a nyelv kihalása szinte visszafordíthatatlan folyamat.

A kötelező iskolai oktatást a 30-as években vezették be, addig a nganaszanok szinte kivétel nélkül analfabéták voltak és oroszul is csak igen kevesen (és elég gyengén) beszéltek. Kezdetben az iskola internátust jelentett. A letelepítésig egyes családok megtagadták gyerekeik iskoláztatását, de a 60-as években és az utána született nemzedék már nem kerülhette el az iskolát, ahol orosz nyelven tanultak. Az iskolai oktatás ma is orosz nyelven folyik; ugyan van kidolgozott nganaszan ábécé (1989-től), készül-

tek nganaszan nyelvű oktatási segédanyagok is, azonban mégsem mondhatjuk, hogy a nganaszan nyelv oktatása és a nganaszan nyelven való oktatás általános lenne.

A nyelvi asszimiláció a letelepítéssel kezdődött és ma már szinte megállíthatatlannak tűnik. Sajnos ezt támasztják alá a szociolingvisztikai adatok is:

- ma csak a nganaszan származásúak 42 %-a beszéli a nyelvet, de ebből is csak 17,6 % használja a nganaszant rendszeresen,
- a szülők 29,3 %-a beszél nganaszanul a gyerekeivel,
- a 10 év alatti nemzedék 5,9 %-a beszéli a nyelvet.

A nyelvi helyzeten, sajnos, már az sem változtat sokat, hogy a Dugyinkából sugárzó *Tajmir Rádió*ban 1990 óta naponta hallhatók nganaszan nyelvű műsorok is, amelyet a nganaszanok 26%-a rendszeresen figyelemmel kísér. A *Tajmir* című újságban is rendszeresen jelennek meg anyanyelvi oldalak. Ezeket híreket, meséket, beszámolókat lehet nganaszanul olvasni. A nemzeti oldalak készítésében **Nad'ezda Kosterkina** vállal fontos szerepet, aki **Aleksandr Momd'e** (1945–2000) halála óta egyedül szerkeszti a nganaszan oldalakat. Az újság és a rádió szerkesztősége nincsen könnyű helyzetben, mivel a nganaszan származású értelmiség csak pár főre korlátozódik. Ma ugyan a nganaszanok között az analfabétizmus igen csekély (kb. 6%), de felsőfokú végzettséggel is csak nagyon kevesen rendelkeznek (2%).

A NGANASZAN NYELV KUTATÁSÁNAK TÖRTÉNETE

A szamojéd nyelvek (és népek) feltérképezése és kutatása az uráli nyelvek közül a legkésőbb kezdődött el. Ennek elsősorban földrajzi okai vannak, hiszen a keleti irányú orosz terjeszkedés őket érte el a legutoljára. Különösen vonatkozik ez a nganaszanokra, akik a Tajmir-félszigeten még nagyon sokáig meg tudták őrizni izoláltságukat. Rövid áttekintésünkben most elsősorban rájuk fordítunk figyelmet, noha különösen a kezdeti időszakban a szamojéd nyelvekről szóló híradások nehezen választhatók szét egyes nyelvekre.

Castrén előtt

Az első néhány szamojéd szót is tartalmazó szójegyzék egy angol kereskedő utazótól, *Richard Jamestől* származik 1618–1620-ból. Eben a munkában azonban nem találhatunk utalást a nganaszra. Az első feljegyzett nganaszan szavak a XVIII. századból származnak. Ezeket **Daniel Gottlieb Messerschmidt** naplója (1721–1723) tartalmazza. Azonban Messerschmidt anyagát csak 100 évvel később, 1823-ban ismerhette meg a nagyközönség **Julius Klaproth** *Asia Polyglotta* című munkájából. Értékes anyagot tartalmaz a Szibériába száműzött svéd katonatiszt, **Philipp Johann Strahlenberg** *Das*

Nord-Ostliche Theil von Europa und Asia című könyve (1730). Strahlenberg munkája összehasonlító szójegyzéket is magába foglal, amelyben többek között a magyar nyelvvel is összeveti az általa ismertetett nyelveket. Strahlenberg feljegyzése könnyen hozzáférhetővé vált, miután a hetvenes közepén ismét kiadták Szegeden³.

Peter Simon Pallas *Linguarum totius orbis vocabularia comparativa* (1786–1789) című polyglott szótára is értékes szamojéd – köztük nganaszan – anyagot tartalmaz. Kisebb-nagyobb szójegyzékek, összehasonlító táblázatok találhatók még Pallas útleírásában (1776).

A szamojéd nyelvek nyelvtanának leírására az első kísérletet **J. S. Vater** königsbergi egyetemi tanár tette. 1811-ben jelent meg *Bruchstücke einer samojedischen Grammatik* című munkája. E munka alapjául nem helyszíni kutatások szolgáltatták az anyagot, hanem egy, az Orosz Tudományos Akadémia által 1787-ben kiadott s orosz fordítással ellátott szamojéd szöveg. Meg kell jegyeznünk azonban, hogy ez a munka csak a nyenyec nyelvet tárgyalta.

Castrén

Az első komoly, rendszeres anyaggyűjtésre a finn **Matthias Alexander Castrén** (1813–1852) vállalkozott, akit a szamojéd nyelvtudomány megeremlőjének tartunk. Több alkalommal járt finnugor népek között, de szamojéd

nyelvekkel csak harmadik kutatóútja alkalmával, 1842-ben kezdett el foglalkozni. Ezt a kutatóutat 1841-ben kezdte meg Elias Lönnrottal, a Kalevala gyűjtőjével Lappföldön. Ekkor Arhangelszktől egészen Berezovig jutott. Ezen az úton a szamojéd nyelvek közül csak a nyenyecel ismerkedett meg. Munkáját betegsége miatt (a berezovi orvos tüdőbajt állapított meg) kénytelen volt félbeszakítani. Hazatért Finnországba, ahol állapota valamelyest javult, s nyolc hónapos otthoni tartózkodás után ismét a szamojédok felé vette az irányt. 1845 és 1849 között bejárta a szibériai vidékeket a Jeges-tengertől a Szaján-hegységig. Ekkor töltött hosszabb időt

Dugyinkában, valamint a Tajmir-félszigeten. Nganaszan nyelvi gyűjtése ebből az időből származik. Útja során nemcsak valamennyi szamojéd nyelvvel foglalkozott, de jelentősek osztják, kott, ket, kojbal, burját⁴ és tunguz nyelvtanai és szójegyzékei is. 1849-ben ismét romló egészségi állapota miatt volt kénytelen hazatérni. Már első szamojéd útja során kidolgozott egy rövid szamojéd nyelvtant, ami azonban nem jelent meg. Szi-

³ Strahlenberg, P. J. 1975: *Das Nord und Ostliche Theil von Europa und Asia*=SUA 8

⁴ Az osztják az uráli nyelvcsaládba, szűkebben annak is az obi-ugor ágába tartozik. A kott és a ket a paleoszibéria nyelvcsalád jenyiszjei ágába tartozik. A kott nyelvet ma már senki nem beszéli. A kojbal az altaji nyelvcsalád törökségi ágába, míg a burját a mongol ágba tartozik.

bériából végleg hazatérve nekilátott anyagának rendszerezéséhez. Segítségére volt egy véletlenül Finnországba vetődött kanini nyenyec. Időközben 1851-ben elnyerte a helsinki egyetem újonnan szervezett finn nyelvi katedráját. Megnősült, s hamarosan gyermeke született. 1852-ben azonban állapota ismét rosszabbra fordult, s néhány hetes szenvedés után elhunyt. Munkáját már nem tudta befejezni. Kéziratban maradt hagyatékát Castrén családja elküldte a pétervári Tudományos Akadémiának, amelynek Filológiai-történeti Osztálya Castrén barátját, *Anton Schiefnert* bízta meg a hagyaték közéletével. A Schiefner gondjaira bízott kéziratok *Nordische Reisen und Forschungen von M. A. Castrén* címmel 1853 és 1862 között 12 kötetben láttak napvilágot, köztük a szamojéd nyelvek nyelvtana (1854) és szójegyzékei, szövegei (1855). Sajnálatos módon Castrén hangjelölését a kiadó a kéziratokhoz képest egyszerűsítette, gyakran eltekintett a nyelvjárási különbségek jelölésétől. Mindezek ellenére ez a mű a szamojéd kutatások egyik legfontosabb forrása.

Castrén után

Castrén munkáinak értékét növeli, hogy utána hosszú évtizedekig nem történt előrelépés a nganaszanok nyelvének, kultúrájának kutatását illetően. Nyelvi gyűjtések ezekben az évtizedekben nem voltak. A szovjet forradalom után az új szovjet állam kis népei számára megpróbálták kidolgozni a latin betűs ábécét, és nyelvkönyvek is születtek. A szamojéd nyelvek közül azonban ez a program csak a nyenyecet és a szölkupot érintette, a nganaszanokat nem. Ezekből az időkből *A. A. Popov* néprajzi gyűjtéseit kell kiemelnünk. Popov egyaránt foglalkozott a nganaszanok anyagi (Понов 1936, 1948; Popov 1966) és szellemi kultúrájával (Понов 1984). Fontos megemlítenünk még azt az 1937-ben napvilágot látott nyelvtant, amely *G. N. Prokofjev* tollából származik, hiszen ezt követően mintegy 40 évig nem született összefoglaló jellegű mű.

Új lendület

A nganaszan nyelv iránti tudományos érdeklődés a hatvanas-hetvenes években kezdett ismét megélni. Ebben nagy szerep tulajdonítható az ukrán származású Natalja Mitrofanovna Tereščenkónak, Magyarországon pedig Hajdú Péternek (1923–2002) és Mikola Tibornak.

A XX. század második felének legkiemelkedőbb nganaszan kutatója az imént említett *N. M. Tereščenko* (1908–1987), aki a nganaszan nyelv mellett a másik két északi-szamojéd nyelvnek, a nyenyecnek és az enyecnek is kiváló ismerője volt. A harmincas években Arhangelszkben és a leningrádi Herzen Intézetben végzett tanulmányai során ismerkedett meg a nyenyec nyelvvel és kultúrával. Doktori disszertációi-

ban is a nyenyec nyelvvel foglalkozott⁵. Férje, a nyenyec születésű és fiatalon elhunyt Anton Pyrerka (1905–1941) is a nyelvészet és a folklorisztika iránt érdeklődött. Tereščenko első jelentősebb nganaszan témájú tanulmányai a hatvanas évek közepétől kezdődően jelentek meg. Munkájának csúcspontja és összegzése a nganaszan nyelv részletes leírása. A *Нганасанский язык* (A nganaszan nyelv, 1979) című monográfiájához anyanyelvi beszélők segítségét vette igénybe, így e kötet nyelvi anyagban igen gazdag.

A nganaszan nyelv kutatásának egyik nagyon fontos állomása volt *Mikola Tibor* (1936–2000) leningrádi gyűjtése. Szövegei és szójegyzéke, amelyek 1970-ben jelentek meg, Magyarországon az első eredeti nganaszan szövegközlések voltak. Ez a munka – ahogyan akadémiai értekezésében írta – „a föllendülő szamojéd vokalizmus-kutatás egyik alapforrása lett”. Mikola, a hazai szamojédológia egyik legkiemelkedőbb alakja, Hajdú Péter biztatására kezdett foglalkozni a szamojéd nyelvekkel. Tanulmányának jelentősége abban áll, hogy mintegy háromszáz olyan szót is tartalmaz, amelyek addig nem voltak ismertek. Mikola 1968 októberében Leningrádban dolgozott tizenhét éves nganaszan informátorával, *Aleksej Molkovič Turdaginnal*, akivel a közös munka után is tartotta a kapcsolatot, egészen a fiatalember tragikus haláláig. Azonban a fiú nővérével Mikola még évekig levelezett.

Az etimológiai kutatások terén is történt előrelépés: *Juha Janhunen* szamojéd etimológiai szótára (1979) mind a mai napig jelentős, s remek alapot biztosít a további etimológiai kutatásokhoz. Szótárához természetesen felhasználta az összes addig közrebocsátott nganaszan forrást.

A legutóbbi tizenöt év

Tereščenko halála után a nganaszan kutatások vezéralakja *Eugen Helimski* lett, aki a nyolcvanas évektől kezdődően több alkalommal is vezetett expedíciót a Tajmir-félszigetre nganaszan és nyenyec nyelvi anyag gyűjtése céljából. Sokrétű munkásságának egyik színterét a nganaszan nyelvet érintő munkái képezik: szövegközlései, összehasonlító szamojédológiai tanulmányai, etimológiai kutatásai, areális vizsgálatai. A nganaszan nyelvet illetően egyik legjelentősebb eredményének a bonyolult morfológiai szabályok (szillabikus fokváltakozás, ritmikai fokváltakozás, nunnáció, magánhangzó-harmónia stb.) leírása tekinthető, hiszen Tereščenko említett monográfiája ezekre a jelenségekre nem igen fordított figyelmet. Ezeket a szabályokat kellőképpen tisztázta Helimski. (Lásd a bibliográfiában felsorolt műveket: Хелимский 1994a és Helimski 1998), figyelembe véve Hajdú Péter (1964) és Mikola Tibor (1986) korábbi munkáit. Nagy figyelmet fordít az „utánpótlás” képzésére is, több fiatal tanítványa már letette névjegyét. (Például Valentin Gusev, Anna Urmančieva és a fiatalon váratlanul

⁵ 1940: *Категория определения в ненецком языке*;

1968: *Вопросы лексики ненецкого языка и принципы построения двуязычных словарей языков разных систем с различной письменной традицией*

elhunyt Tatjana Ždanova (1972–2000).) Helimski feladatának tekinti régi szamojéd adatokat tartalmazó szótárak, szójegyzékek feldolgozását és publikálását is. Ezek közül a nganaszan nyelvet a következők érintik:

- A. A. Popov nganaszan szövegei és szójegyzéke a pétervári Antropológiai és Etnográfia Intézetben.
- B. O. Dolgihnak, a nganaszan kultúrával, hitvilággal és folklórral kapcsolatos, eddig még nem publikált kéziratai a moszkvai Etnológiai Intézetben.
- Tereščenko északi-szamojéd szövegei a szentpétervári Nyelvtudományi Intézetben.
- Eddig nem publikált szamojéd szójegyzékek a XVIII. századból és a XIX. század elejéről⁶.

Szintén Helimski nevéhez fűződik a nganaszan abécé végleges formába öntése. Az ábécé tervét még Tereščenko dolgozta ki 1986-ban, de az anyanyelvi beszélőkkel való konzultációkat és finomításokat Helimski és munkatársai végezték el. Az 1992-ben elfogadott ábécét az átírási táblázatok között mutatjuk be.

Mikola szövegközlése és szójegyzéke óta folyamatosan jelennek meg nganaszan nyelvű szövegek, habár ezek mennyisége még mindig nem elégséges. Hosszabb terjedelmű szövegek *E. P. Boľdt*, *E. I. Mačkinis* és *A. K. Stoľarova* közlésében található a *Сказки народов Сибирского Севера* (Észak-Szibéria népeinek meséi, 1976, 1980, 1981) című mesegyűjtemény-sorozatban. Ki kell emelnünk azokat gyűjteményes köteteket (1992c, 2001) is, amelyeket *Kazys Labanauskas* (?–2002) szerkesztett, aki évtizedekig Dugyinkában élt.

Sajnálatos módon a szövegek lejegyzési módja igen változatos. Különösen a mesesorozatban közreadott lejegyzéseket jellemzi a nem egységes – és ezáltal igen változatos – írásmód, így ezeket a szövegeket nagyon körültekintően kell használni.

Nagy jelentőségű a *Таймырский этнолингвистический сборник*ban (Tajmiri etnolingvisztikai szöveggyűjtemény) 1994-ben közölt szöveg, amely a néhány évvel ezelőtt elhunyt utolsó nganaszan sámán, *Tubjaku Kosterkin* két sámánszertartását tartalmazza. A szövegeket Helimski és *N. T. Kosterkina*, Tubjaku lánya, a nganaszan órális hagyományok kutatója jegyezte le, fordította és elemezte.

Kosterkina több epikus ének hanganyagát is rögzítette, valamint leírta ezek szövegeit is. Ezeknek a munkáknak a feldolgozása és publikálása is folyamatban van. Kosterkina jelentős segítséget nyújt a Tajmirra érkező kutatócsoportoknak, rendszeresen dolgozik együtt Helimski kutatócsoportjával, de a Wagner-Nagy Beáta és Florian Sobanski által szervezett expedíciónak is tevékeny részese volt. Számtalanszor működik közre kiadványok elkészítésében is. (Lásd pl. Labanauskas szöveggyűjteményeit, a *Песни нганасан* (A nganaszanok énekei) című kiadványt vagy a Kosterkina – Nagy – Sobanski (1997) szövegközlést.)

⁶ Ezek részletes felsorolását lásd: Helimski, E. 1993: Samoyedic Vocabularies from the 18. Century: A List of Archive Manuscripts, *UAJb N. F.* 12, 249–265.

1992-ben Dugyinkában jelent meg Tereščenko egykori tanítványa és adatközlője, **Aleksandr Čelevič Momde** (1945–2001) szerkesztésében (N. M. Aronnal együtt) az első orosz-nganaszan társalgási könyv, amelyet **Motümjaku Turdagin** (1939–2002) nganaszan származású képzőművész illusztrációi díszítenek. Momde Kosterkinával együtt a Dugyinkában rendszeresen megjelenő **Tajmir** című újság nganaszan nyelvű részeit is gondozta. Halála után ez a feladat Kosterkinára hárult.

A nganaszan mítoszok és legendák legteljesebb gyűjteményét **B. O. Dolgih** adta közre 1981-ben, orosz nyelven. E területet tekintve további szövegközlések vannak készülőben. E. Helimski, T. Ždanova és V. Gusev szerkesztésében készül egy kötet, amelyben a szerzők a 80–90-es években több expedíció során gyűjtött anyagokat tervezik kiadni. A nganaszan folklór egyik sajátos műfaja, az allegorikus ének (*kajjairša*) különös figyelmet kap nyelvészeti, néprajzi és zenei szempontból. Ennek sajátosságaival több kutató is foglalkozott (Helimski 2000a, Helimski 2000b, Dobžanskaja 1989; Ojamaa 1990a; Песни нганасан 1995).

A néprajzi kutatásokat tekintve mindenképpen ki kell emelnünk az 1993-ban éppen egy kutatóút során elhunyt **G. N. Gračeva** nevét, aki a sámántradíciókat, a hagyományos hitvilágot és világképet kutatta. Monográfiája 1983-ban jelent meg (Грачева 1983). Ő rendezte sajtó alá Popovnak a 30-as években gyűjtött anyagát is (Попов 1984). De nem szabad elfelejtenünk **Ju. B. Simčenkó**ról sem, aki 1992-ben megjelent munkájában a hagyományos életmódot írja le (Симченко 1992). Az Oroszországon kívüli nganaszan néprajzi kutatások kiemelkedő képviselője a francia származású **Jean-Luc Lambert**. Az észt **Aado Lintrop** filmet forgatott a nganaszan sámánokról, megörökítve egy ma már elveszett tradíciót.

A nganaszanok zenéjével, énekeikkel, hangszereikkel két kutató foglalkozik. Míg **Triinu Ojamaa** leginkább a hangszereket és improvizált énekeket kutatja, addig **Oksana Dobžanskaja** a sámánsertartások énekeit dolgozta fel.

A nyolcvanas évektől kezdődően megszaporodtak a hosszabb-rövidebb terjedelmű szójegyzékek. Így az etnológus Ju. B. Simčenko és I. R. Kortt (Kortt – Simčenko 1985) által összeállított szótár anyaga is igen bő, tartalmaz hasznos és érdekes adatokat, ám gyakorlati használatra nem alkalmas. Az adatok leírása nem mindig pontos, éppen ezért azok nehezen elemezhetőek. A 90-es években jelentek még meg nganaszan szövegekhez kapcsolódó szójegyzékek (pl. Helimski 1994: 107–146; Kosterkina – Nagy – Sobanski 1997: 180–198). Ezen szójegyzékek érdeme, hogy az adatok alaktani elmezését is tartalmazzák. Az első gyakorlati *Nganaszan-örosz – orosz-nganaszan szótár* T. Ju. Ždanova, N. T. Kosterkina és A. Č. Momde szerkesztésében látott napvilágot Szentpétervárott 2001-ben. Sajnos a szótár megjelenését Ždanova már nem érthette meg. A nehezen hozzáférhető szótár nagy segítséget nyújt a nganaszan iránt érdeklődőknek, mivel megadja a tőváltzatokat is, és a szavakról további morfológiai információt is nyújt.

A nyolcvanas években megélénkültek a grammatikai kutatások is. **E. P. Boľdt** (1989) névszóképzőkkel foglalkozott. **Wagner-Nagy Beáta** PhD-disszertációjának té-

mája az igeképzők voltak, teljes képzőmonográfiája pedig 2001-ben jelent meg Szegeden.

A nganaszan mondattan ez idáig igen kevésé kutatott terület. Monografikus összefoglalókat szinte alig említhetünk. Tereščenko szamojéd mondattana óta (1973) csak Kovalenko tollából jelent meg egy mű (1992).

Michael Katzschmann tett kísérletet arra, hogy az addig megjelent nganaszan nyelvű szövegek, szójegyzékek összes adatát számítógép segítségével alfabetikus sorrendbe rendezze (1990). S habár e mű könyvformában mindössze nyolc példányban jelent meg, az azóta folyamatosan bővített anyag megtalálható az interneten is (http://www.gwdg.de/~mkatzsch/ng_wb.htm). Sajnos az internetes változatnak gyenge pontja, hogy csak a töveket sorolja fel. Ugyanezen a honlapon számos hasznos információ (például nyelvészeti és néprajzi, valamint részletes bibliográfia) található még a nganaszanokkal kapcsolatban.

Mikola Tibor vezetésével a 90-es évek első felében Szegeden kezdődtek meg egy nganaszan morfológiai szótár munkálatai, amely azon túl, hogy bemutatja az összes megjelent szóalakot, megadja azok morfológiai felépítettségét is. A munkálatokban Mikola fiatal tanítványai vettek részt. Mikola halála után a szótár szerkesztését Wagner-Nagy Beáta vette át, aki a magyar kutatók közül először járt a nganaszanok között 1994-ben. A szótár elkészülte 2005-re várható.

ÍRÁSMÓD

Kötetünk írásmódja latin betűs, mégpedig ún. fonologikus lejegyzés. A lejegyzésben az Emil Nestor Setälä által 1905-ben közzétett átírási mód betűjeleit használjuk:

" , a, a, b, g, d', d, ð, e, h, i, 'a, j, j, k, l, l, m, n, n, ñ, ñ, o, r, s, s, t, (t') č, u, "a ü
Idegen szavakban előfordulhat még: z, f, p, c, š

A t' és č hangok egymás variánsai, így írásban is szabadon váltakozhatnak.

A Setälä óta a finnugrisztikában használt betűjelek némileg eltérnek a Nemzetközi Fonetikai Társaság által használt ábécétől. Alább bemutatjuk a nganaszan hangzó-készlet elemeinek a nemzetközi fonetikai ábécé (IPA – International Phonetic Alphabet, 1996) szerinti átírását. A betűjeleknek a hangértékét is megadjuk.

Magánhangzók		
Nganaszan	IPA	Hangérték
u	u	hátsó képzett felső nyelvállású labiális
ü	y	elől képzett felső nyelvállású labiális
j	i	felső nyelvállású centrális képzésű illabiális
i	i	felső nyelvállású elől képzett illabiális
o	o	középső nyelvállású hátsó képzett labiális
e	e	középső nyelvállású elől képzett illabiális
ə	ə	röviden ejtett, nem redukált centrális e: svá
a	ɐ	alsó nyelvállású centrálisan képzett illabiális a
'a	ja	alsó nyelvállású elől képzett illabiális diftongus
"a	ua	alsó nyelvállású hátsó képzett labiális diftongus

Mássalhangzók		
Nganaszan	IPA	Hangérték
p	p	bilabiális zöngétlen zárhang
t	t	dentális zöngétlen zárhang
t'	tʰ	palatális zöngétlen zárhang
č	tʃ	dentalveoláris zöngétlen affrikáta
k	k	veláris zöngétlen zárhang
"	ʔ	gégezárlang: glottális zöngétlen zárhang
b	b	bilabiális zöngés zárhang
d	d	dentális zöngés zárhang
d'	dʲ	palatális zöngés zárhang

Mássalhangzók		
Nganaszan	IPA	Hangérték
g	g	veláris zöngés zárhang
s	s	dentalveoláris zöngétlen réshang
ś	sʲ	palatális zöngétlen réshang
δ	ð	interdentális zöngés réshang
h	x	veláris zöngétlen réshang
m	m	bilabiális orrhang
n	n	dentális orrhang
ń	ɲ	palatális orrhang
ŋ	ŋ	veláris orrhang
l	l	dentalveoláris zöngés laterális
lʲ	lʲ	palatális zöngés laterális
r	r	dentális pergőhang
j	j	palatális zöngés spiráns

A kötetben használt fonologikus írásmód a következő elveken alapul:

1. Minden fonémát külön graféma jelöl és minden grafémának csak egy fonéma felel meg.
2. A magánhangzó hosszúságát betűkettőzéssel jelöljük: *naa* 'nganaszan'
3. Az írásmód nem jelöli a magánhangzók egymáshoz való asszimilálódását: *məu* 'föld' és nem *mou* vagy *moo*. Ez alól csak azok az esetek kivételek, amikor *-a* vagy *-u* végű tőhöz *-ə* kezdetű toldalék járul (pl. koaffixum, kicsinyítőképző). Ebben az esetben az *ə* asszimilálódását írásban is jelöljük: *kona"ə* 'ment' és nem *kona"ə*; *tuu"o* 'megjött' és nem *tuu"ə*.
4. A mássalhangzókat érintő regresszív (jobbról balra ható) palatalizációt (lágyulást) jelöljük: *bənd'ə* 'mind' (PI) és nem *bənd'ə*".
5. Az *e* betűjel csak az első szótagban használatos, minden ezt követő szótagban *ə*-t írunk: *šejmičə* 'a te szemeidet' és nem *šejmiče*.
6. A *l'* és *č* fonetikai variánsok. Írásban is szabadon váltakozhatnak. Kötetünkben alapvetően a *č*-s írásmódot alkalmazzuk, de – különösen a szövegekben – előfordulhat a *l'* is.
7. A szókezdő *d'* helyén csak akkor írunk *j*-t, ha a szöveg a vadejev nyelvjárásból származik.

Ugyanakkor a nganaszanok által használt írásmód és a legtöbb elérhető szöveg cirill betűs. Célszerűnek látszik ezért bemutatni, hogy az általunk használt fonologikus lejegyzés hogyan feleltethető meg az 1992-ben elfogadott írásmódnak. Megjegyzendő azonban, hogy a korábban megjelent gyűjteményes kötetek szövegei rendszerint *fonetikus* cirill betűs lejegyzésűek, így csak részben illeszkednek az általunk bemutatandó írásmódhoz. Jelen kötet keretei között nem áll módunkban ezekhez a szövegekhez jelölési kódot adni, de bízunk benne, hogy a gyakorlati ábécé bemutatása megkönnyíti e

szövegek olvasását is. Sajnálatos módon hangsúlyoznunk kell azt is, hogy az elfogadott ábécé még mindig nem teremtette meg a teljesen egységes írásmódot. Ingadozás leginkább az *'a* diftongus visszaadásában (pl. *буа-* vagy *бѣ-*) mutatkozik, de egyéb más esetekben is előfordul. Emiatt az alábbiakban bemutatandó átírási szempontok csak irányadóak, nem tekinthetők kizárólagosnak. A cirill betűs lejegyzéseket kézbevevők ezután sem kerülhetnek el az anyag írásmódjának alapos tanulmányozását.

A gyakorlati ábécé az orosz ábécé betűjeleit tartalmazza, valamint a következő, az orosz ábécéből hiányzó betűket: *i, ŷ, ə, ʏ, "* vagy *ʔ* (a gégezárhang jelölésére). A *δ* hang jelölésére a *δ* betűjel használatos, de sokszor nyomdai okokból a cirill *з*-t alkalmazzák. Tehát a nganaszan cirill betűs ábécé a következő betűkészlettel rendelkezik:

" (ʔ), ə, а, б, з, д, δ (з), е, ё (ѳ), и, і, ѳ, к, л, м, н, ʏ, о, п, с, т, у, ŷ (ѳ), х, ч, ѿ, ю, я

Zárójelben az egyes kiadványokban előforduló eltérő jelölést adtuk meg.

1. Az írásmód elveire is – nem csak betűire – jellemző, hogy igazodik az cirill betűs írás szabályaihoz, többek között a lágy mássalhangzók jelölésében. Ez azt jelenti, hogy a lágy mássalhangzó nem külön graféma, mint a fonologikus latin betűs írásmódban (pl. *ñ* és *n*), hanem a mássalhangzó lágyságát az utána álló lágy, ún. jésített magánhangzó jelöli. Ezek a következő magánhangzók: *и, ё, я, ю*.
2. A magánhangzó hosszúságát betűkettőzéssel jelöljük: *маа* 'mi, micsoda'. Ha egy jésített magánhangzót kell alkalmaznunk a lágy mássalhangzó miatt, akkor nem azt kettőzzük, hanem a mögé a magánhangzó jésítetlen párját írjuk: *няа* 'nganaszan'. A magánhangzó-párok a következők: *я – а, ю – ѳ, и – і, , ё – о*.
3. Az *i*-t csak akkor alkalmazzuk, ha nem lágy mássalhangzó után áll. Ha hosszú magánhangzó áll a szóban, akkor az *i*-t *u* követi: *миu* 'ti ketten'.
4. A cirill betűs írásmódban nincsen külön betűjele az *'a* és *"a* diftongusoknak, hanem az *ua, ya* betűkapcsolattal jelöljük őket.
5. A nagyon ritkán előforduló *ia, ŷa, ua* magánhangzó-kapcsolatokat a következőképpen jelöljük: *ea, əa, oa*. Pl. az 'agy' jelentésű szó cirill betűkkel *деа*, latin betűkkel *d'ia*. Újabb szövegekben ez a jelölési eltérés megszűnt, tehát az 'agy' írásmódja *dua*.
6. A magánhangzók asszimilálódását ebben az esetben sem jelöli az írásmód. Fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy a *ə* asszimilálódását a legtöbb új kiadvány mégis jelöli, így pl. a legújabban megjelent szótár is. Tehát a *буəзы* 'szó' alak helyett a *буозы* írásmódot találhatjuk.

A következő táblázatban a cirill betűs és fonologikus írásmód közötti szabályokat szemléltetjük. Azokat a betűket, amelyek átírása semmilyen pozícióban nem okoz gondot (pl. *m, a* stb.) nem vettük fel a táblázatba. Szögletes zárójelben a további előforduló lehetséges írásmódot adjuk meg.

Cirill írás → Fonologikus írás		Példa
д	d' (e, ě, и, я, ю előtt) d (egyéb helyzetben)	десы → d'esi 'apa' дундѳа → d'indüa 'ló'
е	[i (a előtt)]	[деа] → d'ia 'agy'
е	ə (nem első szótagi pozícióban) e (első szótagban)	ходѳа → hod'əə 'ferde' сеѳмы → séjmi 'szem'
ѳ	ü (a előtt) o (egyéb helyzetben)	сѳар → súar 'barát' дѳри → d'ori 'sírás'
и	i (a előtt, de nem minden esetben) i (egyéb pozíció)	тѳтилиуаи" → tət'il ⁱ ai" 'csak' нилыди → nilid'i 'él'
и	i (a előtt) i	ниниагѳ → nin'agə 'hogyan' тиу → tii 'ti ketten'
л	l' (e, ě, и, я, ю előtt) l (egyéb pozícióban)	люмѳ → l'ümü 'futás' латѳа → latəə 'csont'
н	n' (e, ě, и, я, ю előtt) n (egyéb pozícióban)	нины → ninj 'báty' нагѳр → nagür 'három'
о	[u (a előtt)] o (egyéb pozícióban)	[уоа] → ŋua 'ajtó' нокуѳ → nokuə 'közeli'
с	s' (e, ě, и, я, ю előtt) s (egyéb pozícióban)	сиба → síba 'szolga' саѳ → saü 'zaj'
у	u' (a előtt) u (egyéb pozícióban)	хуаа → h ^u aa 'fa' кѳту → kətu 'karom'
ю	ü	дѳтѳ → d'ütü 'kéz'
я	'a (b, h, k m és ŋ után) a (egyéb pozícióban)	ѳамѳѳ → ѳam'aj 'másik' дѳлы → d'alj 'nap'

Az alábbi táblázatban a fonologikus és a cirill betűs írásmód közötti megfeleltetéseket mutatjuk be. Azokat a betűket, amelyeknek a használata egyértelműen megfeleltethető, ebben az esetben sem szerepeltetjük.

Fonologikus írás → Cirill írás		Példa
ə	e (lány mássalhangzó után) ə	ѳəŋərusa → ѳənerusa 'meglep' d'üka → d'üka 'darabka'
i	[e (a előtt)] и (lány mássalhangzó után) i (egyéb helyzetben)	d'ia → [dea], dia 'agy' šiti → cumi 'kettő'
ü	ě (a előtt) ю (lány mássalhangzó után) ŷ (egyéb helyzetben)	súar → сѳар 'barát' l'ümü → люмѳ 'futás' d'ütü → дѳтѳ 'kéz'
u	[o (a előtt)] u (egyéb helyzetben)	ŋua → [уоа] ѳua 'ajtó' kətu → кѳту 'karom'

Fonologikus írás → Cirill írás		Példa
e	e (első szótagban) ə (nem első szótagban)	<i>beŋ</i> → бeŋ 'életerő' <i>anidə</i> → aниде 'nagyobb'
o	ë (lány mássalhangzó után) o (egyéb helyzetben)	<i>d'ori</i> → dëpu 'sírás' <i>nokuə</i> → nokuə 'közele'
a	я (lány mássalhangzó után) a (egyéb helyzetben)	<i>d'alj</i> → дялы 'nap' <i>nagür</i> → nagүр 'három'
ʼa	я (b, h, k, m, ŋ után) [на] на (lány mássalhangzók után) ia (egyéb helyzetben)	<i>h'aŋ</i> → хяŋ 'tenyér' <i>tətil'ʼai</i> → тəтилиаи 'csak' <i>hin'agə</i> → ниниагə 'hogya ne'
ia	иа	<i>bia'miə</i> → биа"муə 'kimenés'
ʼa	уа	<i>h"aa</i> → хуаа 'fa'
dʼ	д	<i>d'indüa</i> → диндүа 'ló'
d	д	<i>d'indi</i> → динди 'dicsőség'
lʼ	л	<i>l'ilə</i> → лиле 'por'
l	л	<i>laŋü</i> → лаŋү 'kiáltás'
ń	н	<i>ńegiku</i> → негикү 'kosz'
n	н	<i>ni</i> → ны 'asszony'
ś	с	<i>śiba</i> → сибa 'szolga'
s	с	<i>sau</i> → саү 'zaj'
ʼ ~ č	ч	<i>čimi</i> ~ timi → чими 'fog'

Fontos forrását képezik a nganaszan kutatásoknak a Castrén által publikált munkák. A szerző a mai jelölésektől eltérő számos más jelet is alkalmaz. Az alábbi táblázatban fel-tüntetjük, hogy a Castrén által használt jeleknek mi felel meg a mi jelölésrendszerünk-ben.

Castrén	Mai	Példa
a	a ə	<i>kasu</i> → kasu 'héj' <i>baŋutua</i> → bəŋütüə 'horog'
ŵ	VV V	<i>śiru</i> → čüürü 'felhő' <i>bəŋ</i> → baŋ 'kutya'
u	ü	<i>nagur</i> → nagүр 'három'
oa	ua	<i>~oa</i> → ŋua 'ajtó'
~ (szó kezdetén)	ŋ	<i>~əŋ</i> → ŋaŋ 'száj'
w (nem szókezdeten)	b	<i>~aewua</i> → ŋojbuə 'fej'
nk	ŋk	<i>banka</i> → bəŋka 'üreg'
d	dʼ	<i>d'ia</i> → d'ia 'agy'
č	ʼ ~ č	<i>čimi</i> → čimi 'fog'
ł	lʼ	<i>jałi</i> → d'al'i 'kovakó'

Castrén	Mai	Példa
s	ś	<i>safē</i> → <i>śahi</i> 'test'
ʀ	ń	<i>nika</i> → <i>ńikə</i> 'erő'
Vi#	Vj#	<i>tui</i> → <i>tuj</i> 'tűz'
iC	jC	<i>saime</i> → <i>śejmi</i> 'szem'
eC	jC	<i>~aewua</i> → <i>ņojbuə</i> 'fej'
'	"	<i>koru'</i> → <i>koru''</i> 'ház'

Néha nem pusztán jelölésbeli különbségről van szó, hanem nyelvtörténeti fejlődésről is. Az alábbiakban a teljesség igénye nélkül ezeket az eseteket mutatjuk be.

Castrén	Mai alak	Példa
<i>fa- (hə-)</i>	<i>ho-</i>	<i>fatajea</i> → <i>hotəd'ia</i> 'csillag'
<i>fea-</i>	<i>h'a-</i> (egy szótagú szavakban) <i>he-</i>	<i>feañ</i> → <i>h'añ</i> 'tenyér' <i>feanka</i> → <i>heñkə</i> 'fekete'
<i>oa (oə)</i>	<i>uə</i>	<i>koaja</i> → <i>kuəd'ə</i> 'hegy'
<i>e</i>	<i>i</i>	<i>kole</i> → <i>kolj</i> 'hal'
<i>ea</i>	<i>iə</i>	<i>fealea</i> → <i>heljə</i> 'fél'
<i>u</i>	<i>ü/C_</i>	<i>jua</i> → <i>d'üə</i> 'homok'
<i>o" a</i>	<i>u" ə</i>	<i>~o" ai</i> → <i>ņu" əi</i> 'egy'
<i>f</i>	<i>h</i>	<i>bafī</i> → <i>bahi</i> 'vadrén'
<i>j</i>	<i>d'</i>	<i>jase</i> → <i>d'esj</i> 'apa'
<i>VdV</i>	<i>VδV</i>	<i>fiada</i> → <i>hiəδə</i> 'hermelin'
<i>-ŋ</i>	<i>∅</i>	<i>koduŋ</i> → <i>kodu</i> 'hóvihar'

Az *-ŋ* az egyszótagos szavakban mint pl. a *baŋ* 'kutya' nem kopott le. De az *-ŋ* lekopása érintette az esetragokat.

HANGTAN

A NGANASZAN FONÉMARENDSZER

A nganaszan fonémarendszer 18+1 mássalhangzót, 8 magánhangzót, valamint két diftongust tartalmaz. A kötetben nagybetűvel jelöljük a mélyszerkezeti alakokat, melyek a váltakozó formák, felszíni megvalósulásuk kisbetűsek. Pl. PxSg3 -TU: -tu, -ti, -tü, -ti, -du, -di, -dü, -di, -cü, -ci.

Magánhangzók

Nyelvállás	elöl képzett		centrális	hátral képzett	
	illabiális	labiális	illabiális	illabiális	labiális
felső	<i>i</i>	<i>ü</i>	<i>j</i>		<i>u</i>
középső	<i>e</i>		<i>ə</i>		<i>o</i>
alsó	<i>ⁱa</i>		<i>a</i>		<i>^ua</i>

A hosszú magánhangzókat morfofonológiai viselkedésük miatt külön tárgyaljuk, magánhangzó-szekvenciákként tartjuk számon. (Lásd alább.)

A magánhangzók három nyelvállás (alsó–középső–felső), és három képzéshely (palatális–centrális–veláris) szerint tagozódnak. A felső nyelvállású vokálisokat az ajakműködés is megosztja, tehát labiális-illabiális oppozíció jellemzi őket.

A hosszúsági oppozíció csak a magánhangzókra jellemző, azokra is csak korlátozottan, ugyanis a középső nyelvállású magánhangzóknak (kivéve a centrális) nincs hosszú párjuk. Itt megjegyzendő az is, hogy a két középső nyelvállású vokális (*e*, *o*) előfordulása is korlátozott: csak első szótagban állhatnak.

A nganaszan magánhangzó-rendszer két különös elemét, az *ⁱa*-t és az *^ua*-t mi diftongusokként tartjuk számon. Mindkét diftongus nyitódó, az egyik felső nyelvállású veláris labiális (*u*), a másik felső nyelvállású palatális illabiális (*i*) első elemmel, és mindkettő alsó nyelvállású (*a*) második elemmel.

Hosszú magánhangzók

A nganaszan magánhangzó-készlet egyik vitatható pontja a hosszúság kérdése. Nem is minden kutató számolt hosszú magánhangzókkal. Azonban a legutóbbi leírások, valamint gyűjtések meggyőzően rávilágítottak arra, hogy nemcsak a felszínen, tehát fonetikai variánsként jelennek meg hosszú magánhangzók, hanem ezek fonémaértékkel bír-

nak. Minimálpárok bemutatására az eddigi gyűjtések, szótárak nem szolgálnak elég adattal minden hosszú magánhangzó esetében, azonban a morfofonológiai folyamatok döntően azt mutatják, hogy vannak hosszú magánhangzók ebben a nyelvben. Van hosszú párja az összes felső nyelvállású, a centrális, valamint az alsó nyelvállású magánhangzóknek. Megoszlásuk igencsak korlátozott, valamint variánsaik (alternációik) is kirívóak. A rövid-hosszú párok a következők:

i : *ii* *čimi* ‘fog’ : *čiiimi* ‘öl (mérték)’ *j* : *jj* *hjtj* ‘fészek’ : *hjjmsj* ‘megijedni’
ü : *üü* *hüə* ‘év’ : *hüü* ‘tapló’ *u* : *uu* *kuhu* ‘bőr’ : *kuur* ‘hordó’
ə : *əə* *kəsu* ‘pára’ : *kəəlj* ‘könny’ *a* : *aa* *bahi* ‘vadrén’ : *baarbə* ‘gazda’

Diftongusok, magánhangzó-szekvenciák

A nganaszan fonémakészlet másik vitatott kérdésköre a kettőshangzók (azaz diftongusok) problémája. Minden kutató számol több-kevesebb diftongussal (sőt, Castrén triftongusokat is említ: *iei*, *eai* /*eäi*/, *oai*, *uei*, *aoi*, *uai* /*üai*/, *eau*, *uou*, *oae*, *eae*). Mikola Tibor állapította meg először (1970: 60), hogy ebben a nyelvben sokkal kevesebb a diftongus, mint ahogyan azt korábban tartották.

Itt fontos egy pillanatra megállnunk és rövid terminológiai kitérőt tennünk, meghatároznunk, hogy mit is értünk kettőshangzón, és az hogyan viszonyul a szótagszerkezethez. Diftongusnak (azaz kettőshangzónak) két magánhangzó egy szótagon belüli kapcsolatát nevezzük. Magánhangzó-szekvenciának, azaz hiátusnak két magánhangzó kapcsolatát nevezzük, melyek két egymás melletti szótaghoz tartoznak. Amíg a diftongus egy szótaghoz tartozik és összetett szótagmagot épít, addig a hiátus két egymás melletti szótag kapcsolatát jelenti. Nézzük meg, hogyan alakul ez a nganaszan esetében! A lehetséges magánhangzó–magánhangzó kombinációkat a következő táblázat mutatja be, ahol a hosszú magánhangzókat nem szerepeltetjük. Csak azok a szekvenciák szerepelnek, amelyekre ténylegesen példát is találtunk. A *-gal jelölt hangkapcsolatok csak morfológiailag összetett alakokban szerepelnek, pl. *tujh^aatui* ‘leendők’ (PIGen), *lakar^aai* ‘hirtelen’ (PIGen)

	<i>i</i>	<i>ü</i>	<i>j</i>	<i>u</i>	<i>e</i>	<i>ə</i>	<i>o</i>	<i>a</i>	<i>ⁱa</i>	<i>^ua</i>
<i>i</i>						<i>iə</i>		<i>ia</i>		
<i>ü</i>						<i>üə</i>		<i>üa</i>		
<i>j</i>						<i>jə</i>		<i>ja</i>		
<i>u</i>	<i>ui*</i>					<i>uə</i>		<i>ua</i>		
<i>e</i>	<i>ei</i>	<i>eü</i>								
<i>ə</i>	<i>əi</i>			<i>əu</i>						
<i>o</i>	<i>oi</i>			<i>ou</i>				<i>oa</i>		
<i>a</i>	<i>ai</i>	<i>aü</i>		<i>au</i>						
<i>ⁱa</i>	<i>ⁱai*</i>									
<i>^ua</i>								<i>^uaa</i>		

iə: <i>biə</i> 'szél'		ia: <i>d'ia</i> 'agy'
üə: <i>hüə</i> 'év'		üa: <i>d'indüa</i> 'ló'
jə: <i>kunsjə</i> 'belső'		ja: <i>kjabtusa</i> 'intarziával díszíteni'
uə: <i>nomuə</i> 'nyúl'		ua: <i>kuañdə</i> 'friss'
ei: <i>neinši</i> 'szaglani'		eü: <i>neüsa</i> 'levetköztetni'
əi: <i>bəi</i> 'határidő'		əu: <i>məu</i> 'föld'
oi: <i>koidi</i> 'hagyni'	ou: <i>kou</i> 'fül'	oa: <i>koagəlsj</i> 'másra terelni a szót'
ai: <i>kai"mü</i> 'takaró'	aü: <i>saü</i> 'zaj'	au: <i>kauləsa</i> 'bezárni'
"aa: <i>h"aa</i> 'fa'		

A táblázat alapján a magánhangzó-kapcsolatok túl sokfélének, kombinációikban elég rendszertelennek, esetlegesnek tűnnek. A világ nyelveiben általában szigorú szabályok szerint kombinálnak a diftongusok elemei, valamint számuk is korlátozottabb. Éppen ez indított el minket a felé az álláspont felé, hogy az eddig diftongusként számon tartott elemeket magánhangzó-szekvenciáknak tekintsük, tehát külön szótagba soroljuk. Ez jó megoldás lehet a már említett egyedi *i* *a* és *"a* elemek szempontjából is, mivel így morfofonológiai viselkedésük alapján mondhatók a nganaszan nyelv diftongusainak. Ezt a felfogásunkat alátámasztja a magánhangzó-készlet elemeinek metrikus értéke, s ez alapján morfofonológiai viselkedésük is (lásd alább).

A magánhangzó-készlet elemeinek metrikus értéke

A nganaszan morfofonológiai folyamatok, fonémaváltoztatások és hangsúlyviszonyok megoldásához előrelépést jelentettek Hajdú Péter cikkei⁷, melyekben azt a lehetőséget veti föl, hogy a nganaszan moraszámláló nyelv.

A mora (μ) mértékegység, amellyel a szótag súlyát mérjük. Vannak nyelvek, amelyek megkülönböztetnek könnyű, illetve nehéz (ritkábban szupernehéz) szótagokat. Egy szótag akkor nehéz, ha a szótag magja összetett (hosszú magánhangzó, diftongus), illetve ha mássalhangzó áll a szótagmag után.

A moraszámlálás a nganaszanban azt jelenti, hogy a különböző típusú szótagmagoknak más a moraiikus értékük. Nevezetesen:

- az egyszerű szótagmagok, azaz a rövid magánhangzók *egy morát* (*nj* 'nő', *kam* 'vér'),
- az összetett szótagmagok, azaz a hosszú magánhangzók és a magánhangzó-szekvenciák *két morát* (*bii* 'tíz', *hüə* 'gyerek'),
- valamint az *i* és az *"a* diftongusok az egyszerű magánhangzókhoz hasonlóan *egy morát* (*h'aj* 'tenyér', *h"alə* 'kő') érnek.

Nézeteink szerint azonban a hosszú magánhangzók és magánhangzó-kapcsolatok szótagbeli hovatartozása másként alakul, nevezetesen amíg az eddigi nézetek ezeket egy szótaghoz tartozónak vélték, mi külön szótagban magánhangzó-szekvenciaként

⁷ Hajdú Péter 1964: Mórás nyelv-e a nganaszan?, *NyK* 66, 397–400.

Hajdú Péter 1962: Die Frage des Stufenwechsels in den samojedischen Sprachen, *UAJb* 34, 41–54.

(azaz két egymás melletti egyszerű szótagmagként) fogjuk fel őket, és összetett szótagmagot csak az *i* és az *u* diftongusok esetében feltételezünk:

- a) az egyszerű szótagmagok, azaz a rövid magánhangzók (*ni* 'nő', *kam* 'vér') természetesen *egy szótaghoz*;
- b) az összetett szótagmagok, azaz az *i* és az *u* diftongusok (*hⁱaŋ* 'tenyér', *h^ualə* 'kő') az egyszerű magánhangzókhoz hasonlóan szintén *egy szótaghoz*;
- c) a hosszú magánhangzók és a magánhangzó-szekvenciák (*bii* 'tíz', *nüə* 'gyerek') két egymás mellett álló egyszerű szótagmagként *két külön szótaghoz tartoznak*.

Ezzel tehát megoldottuk a magánhangzó-szekvenciák és az *i* és *u* elemek metrikus különbségének problémáját. Így feleslegessé válik a morák számának meghatározása, elég a szótagmagokat számolni.

A magánhangzók megoszlása

A magánhangzók megoszlása az egyes pozíciókban a következő:

Szókezdő (# __) helyzetben igen korlátozottan fordulhatnak elő a vokálisok, ritka is a magánhangzós szókezdet; a felső nyelvtárasok közül kettő, egy veláris (*u*), és egy palatális (*i*), a középső és alsó nyelvtárasokból egy-egy (*ə*, *a*): *anika* 'nagy', *arəkarə* 'szép', *imi* 'nagyamama', *urubaakə* 'ruha' (orosz jövevényszó).

Az **első szótagi nem szókezdő** (1. σ) pozícióban minden magánhangzó állhat.

A **második (illetve az azt követő) szótagban** (2. σ) a középső nyelvtáras magánhangzókat kivéve minden vokális előfordulhat.

A **szóvégi** (__ #) **magánhangzókkal** ugyanez a helyzet, de a középső magánhangzókon kívül *u* sem áll szó végén.

Magánhangzó-szekvenciákban (__V; V₁__₁; V₁__₂) igen nagy a kombinációs lehetőség. Kapcsolat első elemeként minden magánhangzó állhat. Második elemként a középső nyelvtáras vokálisok kivételével szintén minden magánhangzó előfordulhat. Mivel ez a megszorítás a fentiek értelmében a második (és az azt követő) szótagokat érinti, ez újabb érv lehet amellett, hogy a magánhangzó-szekvenciák elemei külön szótagba tartoznak, tehát a második elem eleve csak második szótagba sorolódik, így ugyanazon megszorítások vonatkoznak rá, mint a nem első szótagi magánhangzókra. Magánhangzó-szekvenciák szó elején nem állhatnak, sem az azonos, sem a különböző elemekből felépülők (*#V₁V₁; *#V₁V₂).

A **suffixumokban** szereplő magánhangzókra ugyanazok a szabályok vonatkoznak, mint a második szótagi vokálisokra. Az *i* és *u* diftongusok itt csak a toldalékok változataiban (alternációiban) állnak (elsősorban a hasonulások és a magánhangzó-harmónia következtében pl.: -HAMHU (narratív mód): -hⁱanhu, -bⁱambi).

Az egyes magánhangzók különböző pozíciókban való előfordulását a következő táblázatban foglaljuk össze:

	<i>i</i>	<i>e</i>	<i>ü</i>	<i>ə</i>	<i>j</i>	<i>u</i>	<i>o</i>	<i>a</i>	<i>i</i> a	<i>u</i> a
#__	+	-	-	+	+	-**	-	+	-	-
1. σ	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
2. σ	+	ə	+	+	+	+	ə	+	+	+
__#	+	ə	+	+	+	+	ə	+	+	-
__V	+	+	+	+	+	+	+	+	(+)	(+)
V ₁₋₁	+	-	+	+	+	+	-	+	-	-
V ₁₋₂	+	-	+	+	-	+	-	+	+	-
Szuff.	+	-	+	+	+	+	-	+	+	+

+ előforduló

- elő nem forduló

(+) nagyon ritka

* csak alternánsként

** kölcsönzavakban előfordul: *uručkə* 'toll' (< or. *pyчка*)

Mássalhangzók

	zárhang		affrikáta	frikatíva		nazális	late- rális	tremu- láns
	zöngét- len	zöngés	zöngét- len	zöngét- len	zöngés	zöngés	zöngés	zöngés
labiális	[p]	b				m		
dentális	t	[d]		s	[δ]	n	l	r
palatális	t'	d'	[č]	š	j	ň	l'	
veláris	k	g		h		ŋ		
glottális	"							

Szögletes zárójelben a leggyakoribb allofónok (beszédhang-variánsok) szerepelnek.

A teljes mássalhangzó-rendszernek van egy szimmetrikus magja, mely a zár-, nazális és réshangok korrelációjában nyilvánul meg: általában a zárhangoknak megvan a homorgán nazális, valamint réshang párja (kivéve a gégezárhangot): [p]/b~m, t/[d]~n~s, t'/d'~ň~š, k/g~ŋ~h. Az alábbi fonémakorrelációkat figyelhetjük meg meg a nganaszan mássalhangzó-rendszerben:

- 1) *zöngés-zöngétlen korreláció*: csak a zárhangokra jellemző, és ott sem vonul végig a teljes fonémaosztályon: [p]~b, t~[d], t'~d', k~g.
- 2) *lágysági (palatális) korreláció*: a dentális hangoknak szinte kivétel nélkül megvan a lágypárja (az r-t kivéve): t~t', [d]~d', s~š, n~ň, l~l'.

Fonémavariánsok:

j ~ d': A *j > d'* történeti hangváltozás:

**j > j > d'*

A proto-szamojéd **j* a XIX. században (Castrén 1855) és a XX. század elején (Прокофьев 1937) még *j* volt, a mai adatokban már *d'* áll: PS **jür > jir > d'ir* 'zsír'. Jóllehet a két hang az intervokális, azaz magánhangzók közötti pozíciót kivéve (ahol mindkettő előfordul) egymást kiegészítő eloszlásban van egymással (*j*: szóvégi, valamint mássalhangzó-kapcsolat első elemeként; *d'*: szókezdő és mássalhangzó-kapcsolat második elemeként fordul elő), önálló fonémái a nyelvnek.

[p] ~ b, h: Egy végbement hangváltozás eredményeképpen a nyelvből eltűnt a *p* hang. Ez a hangváltozás egy láncolatossá fejlődés, melynek első állomása a *p* volt, majd *f*-en keresztül jelenlegi állomása a *h*:

**p > f > h*

A proto-szamojéd **p* a XIX. században (Castrén 1855) és a XX. század elején (Прокофьев 1937) *f* volt, a mai adatokban már *h* áll: PS **pä > fâ > h"aa* 'fa'.

A *p* a jelen nyelvállapotban a *b* fonetikai variánsaként mássalhangzó-kapcsolatok első elemeként zöngétlen zárhangok és szibilánsok előtt fordul csak elő pl.: *bäbku* [bäpku] 'öböl', *lapsə* [lapsə] 'bölcső'. Mindezek mellett megemlítenéd, hogy az újabb (elsősorban orosz) kölcsönzésekben egyre gyakrabban jelenik meg mind szókezdő, mind intervokális helyzetben, ezért várható fonémaként való visszatérése. Példák: *лампа > lampə* 'lámpa', *лепешке > lepəškə* 'lepény', *почта > počta* 'posta'

[d] ~ *t*: Fonetikai variáns: minden olyan intervokális helyzetben előforduló *t* allofónja, amelyet érint a fokváltakozás, éppen ezért nem tekinthető külön fonémának.

[d] ~ *t*: Fonetikai variáns: egyetlen előfordulási helye az *nd* hangkapcsolat, amely azonban az *nt* kapcsolat variánsának tekinthető, hiszen csak a fokváltakozás következményeként jelentkezik. (A fokváltakozásról az alábbiakban részletesen szólunk majd, lásd a 61. oldalt.)

[č] ~ *t'*: Egyéni nyelvhasználatától függően, az egyes beszélők vagy *t'*-t vagy *č*-t ejtenek; esetleg nyelvjárási különbségnek is tartható, ez azonban további vizsgálatokat igényel.

A kvázi-nazális

A mássalhangzóképzőlet egy különös elemet is tartalmaz, az ^N-t (Helimskinél ^C), „zéró- vagy kvázi-nazális”-t, mely felszíni formában tőszavakban nem jelenik meg, tehát fonetikai megvalósulása nincs. Ezzel szemben fonológiai-morfológiai manifesztációi vannak: a felszíni, látszólagos nyílt szótagot zárttá teszi, így elindítva a szótagban bizonyos folyamatokat, pl. fokváltakozást, nunnációt. (Bővebben lásd a 61–67. oldalon.) Például KOTU^N → *kodu* 'vihar'. Éppen ezen folyamatok következtében bizonyos esetekben a felszínen is megjelenik nazális fonéma formájában. Képzéshelyét tekintve az

utána álló mássalhangzóhoz igazodik. Előfordulhat mind tövekben, mind szuffixumokban:

TANUA ^N -	+ SUƏ (múlt idő)	→	<i>tanuansuə</i> 'levetkőzött'
TANUA ^N -	+ HAMHU (narratív mód)	→	<i>tanuanh^hahu</i> 'levetkőzik, beszélnek'
ŃA ^N	+ TU (PxSg3)	→	<i>ńantu</i> 'társ'
TƏMU-	+ ^N KU (kicsinyítő képző)	→	<i>təmuŋku</i> 'egér'
MUNU-	+ ^N TU (koaffixum)	→	<i>mununtu</i> 'mond'

A kvázi-nazális történetileg is igazolható. A legtöbb esetben PNg (proto-nganaszan) nazálisra vezethető vissza. Ha van felszíni realizációja, akkor az minden esetben nazális, amit PS (proto-szanazálisra vezethetünk vissza. Castrén adataiban még megfigyelhetjük a szóvégi nazális megletét, ennek felszínre való lekopása később ment végbe. Példák: *ialaŋ* → *iala* 'boldogság', *beatuŋ* → *betu* 'bél', *feabteŋ* → *hebtü* 'ajak' stb. Az egyszerűtagos szavak végéről a nazális sosem kopott le, pl. *baŋ* 'kutya', *h'aŋ* 'tenyér' stb.

A mássalhangzók megoszlása

A mássalhangzók különféle pozíciókban való előfordulását mutatja be a következő táblázat, valamint az azt követő fonotaktikai szabályok.

	<i>t</i>	<i>t'</i>	<i>k</i>	<i>''</i>	<i>b</i>	<i>[d]</i>	<i>g</i>	<i>s</i>	<i>ś</i>	<i>[δ]</i>	<i>d'</i>	<i>j</i>	<i>h</i>	<i>m</i>	<i>n</i>	<i>ń</i>	<i>ŋ</i>	<i>l</i>	<i>ʔ</i>	<i>r</i>	<i>N</i>	
#_V	+	+/č	+	-	+	-*	-*	+	+	-	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+	-*	-
V_V	+/δ	+/č	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-
V_#	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	+	-	+	-	-	+	-	-	+	+	+
V_C	-*	-*	-*	+	<i>p</i>	-	-	-*	-	-	-	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+
C_V	+	+	+	-	+	<i>nd</i>	+	+	+	-	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+	-*	-
Szuff.	+/δ	+/č	+	+	+	<i>nd</i>	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+

+ előforduló

- elő nem forduló

* új kölcsönzésekben előfordulhat

a) Egyedülálló mássalhangzók:

- 14 mássalhangzó lehet szókezdő:

C_{iniciális} C → { *t č k b d' s ś h m n ń ŋ l ʔ* } / #

- 19 mássalhangzó állhat intervokális helyzetben:

C_{mediális} C → { *t č k '' b d' g s ś [δ] h j m n ń ŋ l ʔ r* } / V_V

- 5 (6) mássalhangzó lehet szóvégi:

C_{finális} C → { *'' j m ŋ r (N)* } / _#

b) Mássalhangzó-kapcsolatok:

- Szó elején és szó végén nem állhat mássalhangzó-kapcsolat.

* #CC

* CC#

- Nincsenek hármasmássalhangzókapcsolatok.

* CCC

- 11 mássalhangzó lehet szóbeljeji kapcsolat első eleme:
 $C_1 \quad C \rightarrow \{ [p] \text{ " } j m n \acute{n} \eta l p r^N \} / _ C$
- 16 mássalhangzó lehet szóbeljeji kapcsolat második eleme:
 $C_2 \quad C \rightarrow \{ t r' k b (d) d' (g) s \acute{s} h m n \acute{n} \eta l p \} / C _$

c) szuffixumokban:

- Szuffixumokban minden mássalhangzó szerepelhet.
- Szuffixumokban sem állhat hármás mássalhangzókapcsolat (*CCC), ha morfé-mahatáron mégis keletkezne ilyen, vagy kötőhangzó-betoldással (epentézissel) vagy mássalhangzó-kivetéssel (elízióval) oldja föl a nyelv a nem kedvelt találkozást.

$C \rightarrow \emptyset / C_1 \# _ C_3$

DƏMUR- + BSA^N (Ninstr) → *ηəmursa* 'asztal'

$\emptyset \rightarrow V / C_1 \# _ C_2 C_3$

NAKÜR + MTU (Vtransz)+ NTU (koaffixum) → *nakürümtütü* 'megháromszoroz'

FONETIKA

Mássalhangzók

A *r'* szabad variánsa a *č* [č] palatális affrikáta. Egyéni nyelvhasználatától függően, az egyes beszélők vagy *t'*-t vagy *č*-t ejtenek; esetleg nyelvjárási különbségnek is tartható, ez azonban további vizsgálatokat igényel. Példa: *čirüü* [t'irüü ~ čifü] 'felhő'.

A *b* intervokalikus helyzetben réshanggá gyengülhet: bilabiális zöngés spiránssá [w], mássalhangzó-kapcsolatok első elemeként zöngétlen zárhangok és szibilánsok előtt pedig [p]-vé zöngétlenedik, pl.: *bəbku* [bəpku] 'öböl', *lɒpsə* [lɒpsə] 'bölcső'.

A *g* intervokalikus helyzetben veláris zöngés spiránssá [ɣ] gyengülhet.

A gégezárhang (") intervokális helyzetben gyakran egy artikulációs (képzésbeli) szünetben realizálódik. Egyéni nyelvhasználatától függően el is tűnhet. Elsősorban az avam dialektusra jellemző, pl.: *anika" a* [anika" a ~ anikā] 'nagy'.

A [d] fonetikai variáns: minden intervokális helyzetben előforduló *t* allofónja, gyakran kakuminális [d], vagy dentalveoláris [d̪] zöngés zárhangként is ejtik: *maðə* [maðə ~ maðə] 'házat'.

A szibilánsok ritkán ugyan, de szabad alternációban állhatnak a zöngétlen interdentális spiránssal [θ].

A *h* variánsai elsősorban idősebb adatközlőknél lehet [f], labiodentális zöngétlen spiráns [ɸ], valamint [h^w] labializált zöngétlen veláris spiráns: *h"alə* [falə ~ ɸalə ~ h^walə] 'kö'. Intervokalikus helyzetben lehet veláris zöngés spiráns [ɣ] az ejtése: *kuhu* [kuyu] 'bőr'.

Minden mássalhangzónak palatális magánhangzók után lehet palatalizált párja, pl.: *müüntütüä* [müüntütüö ~ müüntütö] ‘teli’, *ηədüsi* [ηədüsi] ‘látszik’, *saŋütüä* [saŋütüö ~ saŋütö] ‘nehéz’. Mint a példák is mutatják, az *ü* hang nem palatalizálja a *t*-t.

Magánhangzók

A két középső nyelvvállású magánhangzó (*o* és *e*) csak első szótagban fordul elő, nem első szótagban *ə* fonetikai variánsaiként jelentkeznek, pl.: *heŋkə* [héŋke] ‘fekete’. Az *o* palatális mássalhangzók után *ö*-nek ejtendő: *d’obtəlikü* [d’öptel’ikü] ‘vékony’.

Az *ə* ejtése nem első szótagban [e],[o], néha [a] lehet: *heŋkə* [héŋke ~ héŋko ~ héŋka] ‘fekete’.

Az *i* diftongus *i* eleme gyakran beleolvad az előtte álló mássalhangzóba, palatalizálva azt: *hüəgⁱaj* [hüögⁱaj ~ hüögⁱaj ~ högⁱaj ~ högⁱaj] ‘térd’. Gégezárhang (") után az utolsó szótagban a teljes diftongus úgy monoftongizálódhat, hogy a diftongus mindkét eleméből vesz át képzéssjegyeket (*i*-től palatalitás, *a*-tól alsó nyelvvállás) [ä]: *küü* " *i* *a* [küü"ä] ‘meghalt’.

Az " *a* diftongus " eleme vagy teljesen eltűnik [a]; vagy gégezárhang után, az utolsó szótagban úgy monoftongizálódhat, hogy a diftongus mindkét eleméből vesz át képzéssjegyeket (*u*-től labialitás, *a*-tól alsó nyelvvállás): [ä]: *kəbtu* " *a* [kəptu"ä] ‘kialudt’.

A HANGSÚLY, A SZAVAK RITMIKAI FELÉPÍTÉSE

A hangsúly valamely szótag tulajdonsága, mely őt a többi közül kiemeli, előtérbe állítja. Ez a kiemelkedés elsősorban *hangerőtöbblettel* (nyomatékkal), másodsorban pedig a *hangmagasság emelkedésével* járhat. Vannak olyan nyelvek, amelyekben a hangsúlyok mechanikusan, szabályszerű periódusokban, tehát ritmikusan jelentkeznek. Ezt ritmikus hangsúlyozásnak hívja a fonetika. Bizonyos nyelvekben, így a nganaszban is ezért a mellékhangsúly(ok) helye megjósolható automatikus periodicitásban. Tehát a hosszabb szavak általában több ritmikai egységre (|) osztódnak. Egy-egy ritmikai egység két szótagot ölel föl, az utolsó, maradék egységben állhat három szótag is. Az egységek a szó elejéről, tehát balról jobbra haladva számolandók. A mellékhangsúlyok a ritmikai egységek első szótagjára esnek. Egy ritmikai egységben csak egy hangsúly lehet, tehát, ha az utolsó egységben már van főhangsúly (') valamelyik szótagon, nem lehet mellékhangsúlyos az adott egység első szótagja is.

A nganaszban sok finnugor, szamojéd – tehát uráli – nyelvel ellentétben, nem az első szótag főhangsúlyos, hanem a főhangsúly (') általában a szó utolsó előtti szótagjára esik: *'koru* " 'ház', *ko'rudə* " 'házak'. Ez a szabály opcionálisan megsérthető,

ha nyílt szótagban a szótag magja felső nyelvvállású magánhangzó vagy *a*. Ilyenkor a főhangsúly áttolódhat az előző szótagra: *ba'rusi* ~ *'barusi* 'gonosz lény'.

A diftongusok magukra vonják a hangsúlyt: *horəðⁱaj* 'falevél'.

A hosszabb szavakban (4–5, illetve még több szótagból állók) – ami a nganaszanban a morfológiai összetettség következtében megszokott jelenség – ritmikus hangsúlyozás érvényesül: *kodu|šü'ðünə* 'meg fogom ölni őket', *kintə|ləbtij|ku'tinə* 'dohányzom', *kəri|gə|'iri|a|ti'ninə* 'csak az én útjaimon'. A ritmikai egységek határán, tehát minden második szótag után az artikulációban szünet jelentkezik, ennek fonetikai megvalósulása akár gégezárhang is lehet. Ez a ritmikai határ gyakran egybeeshet a morfémahatárokkal. A nganaszanban erős ritmikai hatás érvényesül, amely hatással van a morfofonológiai jelenségekre is (vö. ritmikai fokváltakozás). A kétszótagú ritmikai egységekre törekvés következtében a tőszavak, valamint a szuffixumok (elsősorban képzők) túlnyomó része kétszótagú.

Ennek a tendenciának a megvalósítására a nyelv két változást is elindított:

1. Az eredeti ös-szamojéd egyszótagú tőszavak (az uráli alapnyelvből eredetileg kétszótagúak) újra kétszótagúvá váltak. Egyrészt tövégi magánhangzó betoldásával: PS **mən* > *mənə* 'én'; PS **tən* > *tənə* 'te'; PU **pije* > PS **pej* > *h'alə* 'kő'; másrészt a többelseji magánhangzó megnyújtásával PS **wüt* > *bii* 'tíz'; PU **kule* > PS **kəw* > *kou* 'fűl'.

2. Olykor, elsősorban szakrális, ritmikus szövegekben az egyszótagú szuffixumok reduplikációjával, azok kétszótagúvá tétele pl: *bənəbtuk''kəndə''kəsa* > *bənəbtu''kə''kəndə''kəsa* 'igyekezett lefeküdni'. A példában a -"KƏ inchoatív-rezultatív képző reduplikálódik.

Különösen jellemző ez a ritmikai hangsúlyozás a folklór szövegekre, mint pl. a sámánénekekre, ahol az ütemes kanonikus trocheusi szóalakok túlsúlyban vannak; ez megfelel a legelterjedtebb verseléstípus metrikai sajátosságainak. Ezen szövegek jellemző metrikai mintája: nyolcszótagos sorok négy kétszótagú lábbal, ahol minden második láb után cezúra áll.

Təmənij, təmənij!
Mənə himə Biðə Tarju
əmə d'erijəbininə,
Ləbtim'aku baarbəmə,
ņanasanu šü'damində,
ņaagəi''nili''siðəj.

Tamaany, tamaany!
Az én nevem Víz Tangu
ha jól találtam ki,
Lebtimjaku gazdám,
az emberi élet végéig,
jól fogsz élni.

A HANGOK TALÁLKOZÁSA

A következőkben a magán- és mássalhangzó-szekvenciákat, a szomszédos hangok egymásra gyakorolt hatását, vagyis a töben lejátszódó hasonulások egyes eseteit mutatjuk be. (A tö és a suffixumok közötti hasonulásokat A szabad és kötött morfémák kapcsolódása című fejezetben tárgyaljuk)

A magánhangzó-szekvenciák: VV

Magánhangzó-szekvenciák szó elején nem állhatnak, sem az azonos, sem a különböző elemekből felépülők (*#V₁V₁; *#V₁V₂). Szó belsejében és végén mindkét típus szerepelhet. A 34. oldalon található táblázat mutatja be, hogy milyen magánhangzók találkoznak egymással, ezt most itt nem ismételjük meg.

A *a* elő-, illetve utótagú magánhangzó-szekvenciák fonémái ejtésben egymáshoz igazodnak, hasonulnak. Általában a *a* elem igazodik képzésben a másikhoz. A hasonulás lehet olyannyira erős, hogy egy hosszú magánhangzóvá válhatnak.

$V_1a > V_1V_2 > V_2V_2$

iə [ie], [ē]: *śiə'aku* [śie'aku ~ śē'aku] 'kicsi'

iə [ie], [ē]: *hekutjə* [hēkutjē ~ hēkutē] 'meleg'

üə [üö], [ō]: *hüə* [hüö ~ hō] 'év'

uə [uo], [ō]: *ηuəj* [ηuoj ~ ηōj] 'láb'

$aV_2 > V_1V_2 > V_1V_1$

əu [ou], [ō]: *məu* [mou ~ mō] 'föld'

əü [öü], [ō]: *səüd'a* [śöüd'a ~ śōd'a] 'kilőni'

Van egy speciális esete az *a* hasonulásának: az A"Θ szekvenciában a *a* az előző szótagbeli *a*-hoz hasonul.

A"Θ > a" a

d'ünta 'süket' + "Θ Naug: *d'ünta" a* 'nagyon süket'

A mássalhangzó-szekvenciák: CC

Ahogy azt már láthattuk, mássalhangzó-kapcsolatok csak szó belsejében állhatnak, szó elején és végén nem (*#CC, *CC#).

Szóbelseji mássalhangzó-kapcsolatok

Az alábbi táblázatból hiányoznak azok a fonémák, amelyek csak bizonyos helyzetekben fordulnak elő a nyelvben, éppen ezért a nganaszanban csak allofónoknak tekinthetők: [p] és [δ]. (Lásd a 40. oldalon.) Ellenben a C₂-es sorban szerepel a *d*, mivel más-

salhangzó-kapcsolatok második elemeként előfordul, annak ellenére, hogy nem önálló fonéma. A szürke mezőkben a fonotaktikai szabályok által tiltott mássalhangzó-kapcsolatok szerepelnek.

C2 \ C1	t	č/t'	k	"	b	[d]	d'	g	s	ś	h	m	n	ń	ŋ	l	l'	r	j	
t																				
č/t'																				
k																				
"	+	+	+		+	-	-	-	+	+	-	+	+	-	-	+	+			
b	p	-	p		-	-	-	-	p	p	-	-	-	-	-	-	-			
d'																				
g																				
s																				
ś																				
h																				
m	+	-	+		+	-	(+)	-	+	+	-		+	+	-	(+)	-			
n	+	-	-		-	+	-	-	+	-	-	-		-	-	-	-			
ń	-	-	-		-	-	+	-	-	+	-	-	-		-	-	-			
ŋ	-	-	+		-	-	-	+	-	-	+	-	-	-		-	-			
l	+	-	+		+	-	-	-	+	+	+	+	-	-	+		-			
l'	-	+	+		+	-	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-	-			
r	(+)	+	+		+	-	+	-	+	+	+	+	(+)	(+)	-	-	(+)			
j	-	+	+		+	-	(+)	-	(+)	+	+	+	-	-	+	-	-			

+ előforduló

- elő nem forduló

(+) nagyon ritka

Példák a hangkapcsolatokra:

pt: *baabtusa* [baaptusa] 'megbeszél'; **pk:** *bəbku* [bəpku] 'öböl'; **ps:** *lāpsə* [lapsə] 'bölcső'; **ps:** *d'ebši* [d'epši] 'szemöldök';

"b: *ku"basa* 'gyöngy(sor)'; **"t:** *kunmua"təsa* 'álmos (ige)'; **"k:** *kuə"kaša* 'meghal'; **"s:** *d'ia"sa* 'koponya'; **"ś:** *lūə"śiðə* 'oroszul'; **"m** *kai"mü* 'takaró'; **"n:** *büü"narsa* 'elmegy'; **"l:** *nja"ləsi* 'magsajnál'; **"l':** *nogə"lükü* 'közeli';

mb: *kamba* 'késő tavasz'; **mt:** *tamtar* 'áru'; **mk:** *ńimkə* 'idősebb'; **md':** *ŋətumd'ańd'ə* 'újszülött'; **ms:** *kamsud'a* 'ráncolódik'; **mś:** *kamsur* 'ránc'; **mn:** *əmnj* 'itt'; **mń:** *d'emńiđi* 'beragaszt'; **ml:** *əmləđi* 'ilyen';

nt: *kontə* 'áldozat'; **nd:** *kunduasa* 'aluszik'; **ns** *bənsə* 'egész';

ńd': *kuńđi* 'befelé'; **ńś:** *d'ėńši* 'ár (érték)';

ŋk: *təmunju* 'egér'; **ŋg:** *kaŋgü"ə* 'lúd'; **ŋh:** *koŋhu* 'hullám';

lb: *tolbj* 'szakadék'; **lt:** *bəltə* 'vége'; **lk:** *salku* 'halánték'; **ls:** *d'ülsjə* 'egész'; **lh:** *ńolhəðusa* 'enged'; **lj:** *səlŋj* 'párna'; **lm:** *tolmüküjśa* 'megdőbbsent';

Pb: *šelbi* 'alvadt vér'; **Pk:** *malkūmsa* 'október'; **Pč:** *nylčū* 'cipőtalp'; **Pš:** *d'ilšitiši* 'hallgat'; **Ph:** *niłhi* 'lejtő';

rb: *baarbə* 'gazda'; **rč:** *nyərčii* 'fóka'; **rd:** *derdə* 'közepe'; **rk:** *karkijusa* 'húzgál'; **rs:** *hursu* 'darabolt jukola'; **rś:** *d'odürsa* 'megy'; **rh:** *liřhi* 'fűzfa'; **rm:** *nyəmə* 'gödör'; **rn:** *nyəmurakə* 'étvágy'; **rñ:** *širnəəgə* 'sós'; **rř:** *siřlia* 'jeges';

jb: *nyjbuə* 'fej'; **jd:** *nyam'ajdūm* 'másik'; **jč:** *badujčusa* 'szervez'; **jk:** *hojki* 'futás'; **jś:** *hujši* 'akar'; **jd:** *d'üjhi* 'kör'; **jm:** *šejmj* 'szem'; **jñ:** *kəjñi* 'ša' 'énekel'.

Külön tiltó szabályt kell felírni a nazálisokra:

Mássalhangzó-kapcsolatban a nazálisok egymással való kombinációja erősen korlátozott. Egyik nazális sem lehet olyan szekvencia tagja, amelyben a másik tag is nazális, kivéve az *m*-et, mely első elemként *n*-nel és *ñ*-nyel kapcsolódhat.

* $C_{[nazális]}C_{[nazális]}$ de: *kamnanjkuə* 'sűrű' *d'emñidi* 'odaragaszt'

Hasonulások

Zöngésségi hasonulás

Ez a hasonulástípus a zörejhang–zörejhang kapcsolatokat teszi egymáshoz hasonlóvá zöngésség tekintetében. A magyar nyelvben például egész sor hangkapcsolatot érint ez a változás. Annak ellenére, hogy a nganaszban a zörejhangoknak elég sok képviselője van (zöngés–zöngétlen zárhangok, szibilánsok, réshangok), a fonotaktikai szabályok általában tiltják az egymással való kapcsolódásukat: mássalhangzó-kapcsolat első elemként a *b* és a " kivételével nem állhatnak. A *b* minden olyan zörejhanggal való találkozásakor, amikor zöngésségüket tekintve különböznek zöngétlenedik, *p* lesz: *bt*, *bk*, *bs*, *bś* > *pt*, *pk*, *ps*, *pś*. Írásban azonban minden esetben *b*-vel jelöljük ezeket a hangkapcsolatokat. A lejegyzésekben igen gyakran találkozhatunk a *p*-és (tehát fonetikai) jelöléssel.

A zöngésségi hasonulás jobbról balra terjedő hasonulás.

$b \rightarrow p / _ \{t, k, s, ś\}$ *kobtua* [koptua] 'lány' *bəbku* [bepku] 'öböl'
d'ebši [d'epši] 'szemöldök' *lapsə* [lapsə] 'bölcső'.

Palatalizáció

Palatalizációnak azt a folyamatot nevezzük, amikor palatális mássalhangzók hatására az utánuk vagy előttük álló, többnyire dentális mássalhangzók palatálisakká válnak. A palatalizáció jelen esetben jobbról-balra irányú, hátraható (regresszív) palatális terjedés. Ha a mássalhangzó-kapcsolat második eleme valamilyen palatális mássalhangzó, akkor a kapcsolat első elemei is palatálisakká válnak. Ebben a pozícióban (C_1 -ként) azonban a dentálisok közül csak az *n* és az *l* állhat, *t*, *d*, *s* nem.

$n \rightarrow n / _ C_{\text{palatális}}$ D'ENŠI → *d'eñši* 'ár, érték'
 $l \rightarrow l / _ C_{\text{palatális}}$ DÜLČÜ → *nylčū* 'cipőtalp'

Van a nganaszanban balról-jobbra irányú, azaz progresszív (előreható) palatális terjedés is, ez azonban csak a morfológiailag komplex szavakban érvényesül. (Lásd *A szabad és kötött morféma találkozása* című fejezetben az 55. oldaltól.)

Nazális-szabályok

A nganaszanban, hasonlóan a magyarhoz, a mássalhangzó előtt álló nazálisok (kivéve az *m*) hasonulnak a rájuk következő mássalhangzó képzési helyéhez. Ez szabályokkal a következőképpen írható fel:

$N \rightarrow n / _ \{t, d, s\}$	<i>kontə</i> ‘áldozat’, <i>kunduasa</i> ‘alszik’, <i>bənsə</i> ‘egész’
$N \rightarrow \acute{n} / _ \{d', s'\}$	<i>kuńd'i</i> ‘befelé’, <i>d'eńsi</i> ‘ár, érték’
$N \rightarrow \eta / _ \{k, g, h\}$	<i>təmunku</i> ‘egér’, <i>kaŋgü"ə</i> ‘lúd’, <i>koŋhu</i> ‘hullám’

Ahol *N* bármilyen képzésű nazális mássalhangzó, amely csak a rákövetkező mássalhangzótól kapja meg helyértékét (tehát pl. *N* *t*-től dentális, *t'*-től palatális, *g*-től veláris jegyet, s ennek megfelelően lesz *m*, *n*, *ń* vagy *η*).

Az *m* nem tartja be az igazodási szabályt, mivel megenged maga mellett dentális (*tamtar* ‘áru’, *kamsud'a* ‘ráncos (ige)’, *ənni* ‘itt’, *əmləd'i* ‘ilyen’), palatális (*ŋətumd'ańd'ə* ‘újszülött’, *kamsur* ‘ránc’, *d'emńid'i*, ‘beragaszt’) és veláris (*ńimkə* ‘idősebb’) mássalhangzókat is. A többi nazális azonban soha. A hely szerinti igazodás is jobbról balra terjedő hasonulás.

Egymás mellett álló magán- és mássalhangzók egymásrahatása: CV

Palatalizáció

A palatalizáció mindkét irányból elindulhat a magán- és mássalhangzók között, tehát mind a palatális magánhangzók, mind a palatális mássalhangzók palatalizálhatják a mellettük állót (palatális mássalhangzó az utána következő magánhangzót; palatális magánhangzó az előtte álló magánhangzót).

a) Magas magánhangzók (*i*, *e*, *ü*) valamint a magas kezdő elemű *i* diftongus nem fordulnak elő dentális mássalhangzó után *első szótagban*, mert a dentális konsonánssok (*t*, *d*, *s*, *n*, *l*) magas magánhangzók hatására palatalizálódnak (*t'*, *d'*, *s'*, *ń*, *l'*). Ez a jelenség rokon a szótagos szinharmonióval, amivel a nyenyecben is találkozhatunk. A nyenyecben nemcsak a dentális mássalhangzóknak van palatális párja, hanem az egész mássalhangzó-rendszerre jellemző a palatalizáltsági korreláció. A szótagos szinharmonia egyfajta totális harmonia egy szótagon belül, ahol a palatális jegy minden szegmentumra jellemző, tehát egy szótagon belül csak palatális magán- és mássalhangzók vannak. A nganaszanban ez a fonémák szintjén csak a dentális mássalhangzókra érvényes és szigorúan csak az első szótagban, ellenben a fo-

lyamatos beszédben minden mássalhangzónak meglehet a palatális párja. (Lásd a *Fonetika* fejezetben, a 40. oldtól.)

$C_{\text{dentális}} \rightarrow C_{\text{palatális}} / \# _ \{i \ddot{u} e^i a\}$ *d'eñsi* 'ár, érték', *lišü* 'lusta', *ñemi* 'anya',
šejmi 'szem', *čiiürü* 'felhő'

Nem első szótagban ez a szabály csak a dentális szibilánsra (*s*) és likvidára (*l*) érvényes, a többi mássalhangzó mellett előfordulhatnak nem palatális magánhangzók is, illetve palatális magánhangzók előtt állhatnak nem palatális mássalhangzók is. Tehát a palatalizáció nem első szótagban nem működik a többi dentális mássalhangzó esetében, pl.: *əməniə* 'az', *d'indüa* 'ló', *d'ati* 'sík terület'

$l \rightarrow l' / _ \{i \ddot{u}^i a\}$ *ŋül'* *aðə* 'farkas'
 $s \rightarrow s' / _ \{i \ddot{u}^i a\}$ *baruši* 'gonosz, ördög'

b) Mély magánhangzók (kivéve az *a*-t és az *o*-t) magassá válnak, a diftongusok elvesztik első elemüket palatális mássalhangzók után.

$j \rightarrow i / C_{\text{palatális}} _$ *d'esj* 'apa' \rightarrow *d'edi* (Gen)
 $u \rightarrow \ddot{u} / C_{\text{palatális}} _$ *tosu* 'újszülött rénszarvas' \rightarrow *tođü* (Gen)
 $ə \rightarrow e / C_{\text{palatális}} _$ (csak első szótagban)

Hely szerinti igazodás

Az *a* diftongizálódik, azaz "a-vá alakul *h* után. Ez még feltehetően akkor alakulhatott ki, amikor a nganaszban megvolt a *p* (esetleg $> f$) hang. A *p* labiális hatására alakult az *a* $>$ "a-vá, majd megtörtént a $p > f > h$ változás, de megőrződött az egykori labiális elem a diftongusban. Így minden *h* mellett az *a* diftongus ("a) formájában jelenik meg (egyetlen szót kivéve: *taharⁱa*). Ez a hely szerinti hasonulás balról jobbra irányú terjedés.

$a \rightarrow "a / h _$

fâ 'fa' (Castrén) $\rightarrow h^u aa$

kajjiša 'énekel' + HAMHU (Mnarr) $\rightarrow kajji$ - *h^u aŋhu* 'azt beszélük, énekel'

De: *basud'a* 'vadászik' + HAMHU (Mnarr) $\rightarrow basu$ - *baŋhu* 'azt beszélük, vadászott'

SZÓTAGTÍPUSOK

A világ nyelveiben lehetséges szótagtípusok közül elég kevésnek van képviselője a nganaszban. Ez adódhat egyrészt abból, hogy kettőnél több mássalhangzót egymás mellett nem tűr meg a nyelv. Ha mégis morfémahatáron keletkezne hármassalhangzó-kapcsolat, akkor a fonotaktikai szabályok értelmében, vagy kötőhangzóbetoldással (epentézissel) vagy mássalhangzó-kivetéssel (elízióval) oldja föl a nem kedvelt találkozási pontot; másrészt pedig maguknak a kéttagú mássalhangzó-kapcsolatoknak az előfordulása is korlátozott, melyek szón belül csak fő belsejében, valamint morfémahatárral a szó végén lehetségesek. A zárt és nyílt szótagok előfordulási aránya közel egyforma. A következő szótagtípusokat találjuk a nganaszban:

V: igen gyakori szótagtípus (lásd a magánhangzó-szekvenciákat): *kou* 'fűl'.

VC: igen gyakori szótagtípus: *hiə* 'kabát, szukuj'.

CV: a leggyakoribb szótagtípus: *bahi* 'vadrén', *ni* 'nő'

C^VV: viszonylag gyakori szótagtípus, pl.: *h^uaa* 'fa'

CV^N: néhány töben és szuffixumban előfordul, pl.: *koðu^N* 'vihár', *na^N* 'társ'

CVC: gyakori szótagtípus, pl.: *bigaj* 'folyó', *banj* 'kutya', *ma* 'sátor'

C^VVC: gyakori szótagtípus, pl.: *h^uajmu* 'csizma', *h^uaj* 'tenyér'

A MORFÉMÁK FONOLÓGIAI SZERKEZETE

A szabad morféma szerkezete

A fentebb ismertetett szótagtípusok különböző morfémaszerkezeteket építenek föl. A magán- és mássalhangzós kezdetű szavak gyakorisága feltűnően különbözik (több, mint három és félezres korpusz alapján) 1,6%-a V-kezdetű és 98,4%-a C-kezdetű. Leggyakoribbak a 3–4 szótagú szavak, de közelebbről megvizsgálva igen sok közöttük a képzővel ellátott szó, főnévi igeneves alak. Ha ezeket leválasztjuk, láthatjuk, hogy a kétszótagú tövek a legelterjedtebbek. Most csak a leggyakoribb morfémaszerkezetekre mutatunk példát:

CVCV: *d'esj* 'apa'

CVCCV: *šejmi* 'szem'

CVCVC: *bigaj* 'folyó'

CVCVCV: *bakunu* 'tokhal'

A fentebb említett szótagtípusok közül a következők fordulnak elő önálló szóként:

CV: Kevés szó tartozik ebbe a típusba, elsősorban grammatikai lexémák, azaz névmások, segédigék, elöljárók, pl.: *ni* 'nő'

CV^N: Néhány szó, pl.: *na^N* 'társ'

CVC: Önálló szóként is gyakori, pl.: *baŋ* 'kutya', *d'am* 'tenger', *ma''* 'sátor'

C^VVC: Önálló szóként is gyakori, pl.: *h'aj* 'tenyér'

Tőtípusok

A nganaszban megkülönböztetünk kötőhangzós (S) és kötőhangzó nélküli (T) tövet. E megkülönböztetésre azért van szükség, mert a töveket más szemszögből közelíti meg a morfológiai leírás – amely a kötőhangzós tövekkel dolgozik –, és más szemszögből a fonológiai leírás, amely a kötőhangzó nélküli töveket vizsgálja. A kötőhangzó leválasztásával kaphatjuk meg egyiket a másikból (S-ből a T-t). Egyes esetekben (pl. a magánhangzós tövek) a két tő megegyezik.

A különböző toldalékok nem ugyanahhoz a tőhöz kapcsolódnak. A kapcsolódások alapján mind a névszóknál, mind az igéknél három eltérő morfológiai tövet különböztethetünk meg. Az egyes töveknél, a megfelelő végződés leválasztása után kapjuk meg a megfelelő alakot.

Kötőhangzós tövek (S)

S1: Névszóknál ez a tő megegyezik az egyes szám alanyesetben álló alakokkal (*ñemi* 'anya' → *ñemi-*, *küj* 'kanál' → *küj-*).

Igéknél a tövet úgy kaphatjuk meg, hogy a szóról leválasztjuk a főnévi igenév képzőjét (*tujša* 'megjön' → *tuj-*, *ñilid'i* 'él' → *ñilj-*).

S2: Névszóknál ez a tő megegyezik az egyes szám birtokos esetben álló alakokkal (*ñemi* 'anya' → *ñemi-*, *küj* 'kanál' → *küü-*). Ezt az alakot a többes számú alanyesetű szóalakból is megkaphatjuk, mégpedig úgy, hogy elhagyjuk a gégezárhangot. Igéknél ezt a tövet úgy kaphatjuk meg, hogy a tagadott alak vagy a Sg2 felszólító módú alak végéről elhagyjuk a gégezárhangot (*tujša* 'megjön' → *tu-*, *ñilid'i* 'él' → *ñilj-*).

S3: Névszóknál a tő a többes szám birtokos esetű alakból kapható meg a gégezárhang elhagyásával (*ñemi* 'anya' → *ñemi-*, *küj* 'kanál' → *küü-*).

Igéknél a folyamatos és a befejezett igéknél más-más alakból kell kiindulnunk. A folyamatos igék harmadik töve az a tő, amihez a -"MUƏ nomen actionis képző kapcsolódik (*biđirsj* 'iszik' → *biđirj-*). Befejezett igéknél úgy kaphatjuk meg a tövet, hogy a kijelentő módban ragozott igelakról leválasztjuk a személyragot és az azt megelőző kapcsolóelemet (koaffixum) (*tujša* 'megjön' → *tuu-*).

A kötőhangzós tövek típusait, változásait az alaktani részben (külön a névszóknál és külön az igéknél) tárgyaljuk.

Kötőhangzó nélküli tövek (T)

A fonológiai fejezetben csak az egyes töváltakozás-típusokat vesszük sorra, a tömagerázatok a morfológiai részben fejtjük ki részletesebben. A továbbiakban csak a kötőhangzó nélküli tövel foglalkozunk.

Magánhangzós tövek

1) Egyalakú:

T1: *məu* T2: *məu* T3: *məu* 'föld'T1: *kou* T2: *kou* T3: *kou* 'Nap'

2) Többalakú:

- a) Töbelseji mássalhangzót váltakoztató: a különböző morfofonológiai folyamatok, pl. a fokváltakozások, nunnáció stb. (lásd a 61–67. oldalon) következtében a töbelseji mássalhangzók vagy mássalhangzó-kapcsolatok váltakoznak:

T1: *d'əʃi* T2: *d'ed'i* T3: *d'ed'i* 'apa'Itt a tövégi vokálist az előtte álló mássalhangzó palatalizálta a fokváltakozás után: *i* → *i*.

- b) Tövégi magánhangzót váltakoztató: Az *-ə*, *-u*, *-ü*, *-a* és *-i* végű tövek tövégi magánhangzója bizonyos esetekben váltakozik más magánhangzókkal. (Ezt a kérdést részletesen a morfológiában tárgyaljuk. Lásd a 71–75 oldalon!)

T1: *kotu* T2: *koðu* T3: *koða*- 'nagynéni'

Itt a tövégi magánhangzó váltakozása mellett fokváltakozás is végbemegy.

Mássalhangzós tövek

Bizonyos mássalhangzós kezdetű toldalékok előtt (azok előtt, amelyek a morfológiai S2 és S3 tövekhez járulnak) a mássalhangzós tövek kötőhangzót vesznek föl. Ugyan a szakirodalom nem egységes ezek hovatartozását illetően, mi a fonológiai fejezetben a tövek meghatározásánál nem a tövek részeként fogjuk kezelni őket.

1) Egyalakú:

T1: *d'ir* T2: *d'ir-* T3: *d'ir-* 'zsír'

Összehasonlítóképp megadjuk a kötőhangzós tövet is (látható, hogy ami fonológiai szempontból egyalakúnak számít, az morfológiai szempontból három alakú):

S1: *d'ir* S2: *d'irə-* S3: *d'iri-* 'zsír'

2) Többalakú:

- a) Töbelseji mássalhangzót váltakoztató: a különböző morfofonológiai folyamatok, pl. a fokváltakozások, nunnáció stb. (lásd a 61–67. oldalon) következtében a töbelseji mássalhangzók vagy mássalhangzó-kapcsolatok váltakoznak.
- b) *J*-végűek: a *j*-végű tövek asszimilálják a kötőhangzót, tehát a *-Vj#ə*-szekvenciából a két vokális (tövégi és a kötőhangzó) közül a tövégi *j* kiesik, a magánhangzó-szekvenciák pedig képzésben hasonulnak egymáshoz:

Vj#ə → Və → VVAJə → aə → aa: *bigaj* 'folyó' → *bikaa* (S2) T2: *bika-*!AJə → !aə → !aa: *horəδ'aj* 'falevél' → *horəδ'aa* (S2) T2: *horəδ'a*OJə → Oə → uə: *ηoj* 'láb' → *ηuə* (S2) T2: *ηu-*

UJƏ → uƏ → uu:	<i>tuj</i> 'túz' → <i>tuu</i> (S2)	T2: <i>tu-</i>
ÜJƏ → üƏ → üü:	<i>küj</i> 'kanál' → <i>küü</i> (S2)	T2: <i>kü-</i>
ÜJƏ → üä (2. szótagban)	<i>həđüj</i> 'tábortúz' → <i>bətiä</i> (S2)	T2: <i>bətiü-</i>

- c) " -végűek: A gégezárhang végű tövek kétféleképpen viselkedhetnek: hol *t*-vel, hol *s*-szel váltakoznak.

Ennek történeti okai vannak: a gégezárhang **t*-re és **s*-re vezethető vissza.

- i) Gégezárt *T*-vel váltakoztatók: a példákban úgy tűnik, mintha a " nem *t*-vel, hanem *δ*-vel alternálna. Ez a fokváltakozás miatt van így. (Miután a *t* zárt szótagba – nyílt szótag elejéről zárt szótag elejére – kerül, meggyengül. A fokváltakozás szabályait lásd a 61. oldaltól.)

bi" 'víz': *biδ-ə*" (NomPl), *biδ-i*" (GenPl)
ma" 'sátor': *maδ-ə*" (NomPl), *maδ-u*" (GenPl)
ku" 'köhögés': *kuδ-ə*" (NomPl), *kuδ-ü*" (GenPl)
bi" 'tíz': *biüδ-ə*" (NomPl), *biüδ-i*" (GenPl)
bačü" 'lélek': *bačüδ-ə*" (NomPl), *bačüδ-i*" (GenPl)

- ii) Gégezárt *S*-szel váltakoztatók: a példákban úgy tűnik, hogy a " nem *s*-szel, hanem *d*'-vel alternál. Ez a fokváltakozás miatt van így. (Miután az *s* zárt szótagba – nyílt szótag elejéről zárt szótag elejére – kerül, meggyengül. A fokváltakozás szabályait lásd az 61–67. oldalon.)

hiə" 'kabát': *hiəd'-ə*" (NomPl), *hiəd'-i*" (GenPl)
d'embi" 'öltözködni': *d'əh'id'-ə*" (MimpSg2), *d'əh'id'-i*"*ə* (aorisztosz Sg3)
tugi" 'anyag, rongy': *tuk'id'-ə*" (NomPl), *tuk'id'-i*" (GenPl)

- iii) A gégezárhang végű tövek olyan mássalhangzós kezdetű toldalékok előtt, melyeknek nincs kötőhangzós változatuk (vagyis az S1 morfológiai tövekhez járulnak), elvesztik gégezárljukat. Ez azonban csak a felszínen nem jelenik meg. Onnan ismerhető mégis fel ottléte, hogy a tövekbeli (szillabikus) fokváltakozást megindítja (mivel zárja a szótagot), valamint nem engedi a toldalék (ritmikái) fokváltakozásban való részvételét. Meglétét a szabályokban, és a mélyszerkezeti alakokban ^T-vel és ^S-szel jelöljük (attól függően, hogy az adott szóban mivel váltakozik a gégezárhang).

" → ^T / __#C

<i>ma</i> " 'sátor' + TU (PxSg3)	> MA ^T TU →	<i>matu</i> (és nem <i>maδu</i>)
<i>bi</i> " 'tíz' + TU (PxSg3)	> BI ^T TI →	<i>biiti</i> (és nem <i>biüdi</i>)
<i>bačü</i> " 'lélek' + TU (PxSg3)	> BAČÜ ^T TÜ →	<i>bačütü</i> (és nem <i>bačüdü</i>)

" → ^S / __#C

<i>hiə</i> " 'kabát' + TU (PxSg3)	> HIƏ ^S TI →	<i>hiəti</i> (és nem <i>hiədi</i>)
<i>tugi</i> " 'rongy' + TU (PxSg3)	> TUKI ^S TI →	<i>tugiti</i> (és nem <i>tukiđi</i>)

d) *D*-végűek:i) Az *D*-végű tövek *n*-nel alternálnak.

Ez szintén történeti okokra vezethető vissza, és elsősorban az egyszótagú tövekre jellemző.

ban 'kutya': *ban-ə*" (NomPl), *ban-u*" (GenPl)*ben* 'életerő': *ben-ə*" (NomPl), *ben-i*" (GenPl)*šen* 'tok': *šen-ə*" (NomPl), *šen-ı*" (GenPl)ii) Bizonyos mássalhangzós, kötőhangzó nélküli szuffixum előtt azonban ez az *n* is eltűnhet. Az ilyen szuffixumok nazális vagy likvida kezdetűek (pl.: PxSg1 -MƏ, PxSg2 -RƏ, -RƏKU szimulatív képző, -Lİ prohibitív igemód).BAD+MƏ → *bamə* 'kutyám'BAD + RƏ → *balə* 'kutyád'A PxSg2-s személyrag *r*-je, mássalhangzós tövek után *l* lesz. Lásd az 54. oldalon!

Az alábbi táblázatokban a kötőhangzós és a kötőhangzó nélküli tövek megegyezésére és eltérésére hozunk példákat.

Névszók		
Tőtípus	Kötőhangzós tő	Kötőhangzó nélküli tő
S1=T1	<i>kotu</i> 'nagynéni'	<i>kotu-</i>
S2=T2	<i>koðu-</i> "	<i>koðu-</i>
S3=T3	<i>koða-</i> "	<i>koða-</i>

Igék		
Tőtípus	Kötőhangzós tő	Kötőhangzó nélküli tő
S1=T1	<i>hotə-d'a</i> 'leír'	<i>hotə-</i>
S2=T2	<i>hoðə-</i> " 'írd le'	<i>hoðə-</i>
S3=T3	<i>hoðu-</i> "ə 'leírt'	<i>hoðu-</i>

Tőtípus	Kötőhangzós tő	Kötőhangzó nélküli tő
S1=T1	<i>bıđır-sı</i> 'iszik'	<i>bıđır-</i>
S2≠T2	<i>bıđırə-</i> " 'igyál'	<i>bıđır-</i>
S3≠T2	<i>bıđırı-</i> " <i>mıə</i> 'az ivás'	<i>bıđır-</i>

A kötött morféma szerkezete

A szuffixumok felépítés szerinti típusait a következő alfejezet foglalja össze. A mássalhangzós kezdetű toldalékok lényegesen gyakoribbak és többféle alakjuk lehetséges. A toldalékok lehetnek aszillabikusak (nem szótagképzők), egy-, két- (ezek a leggyakoribb típusok), három- és négyzótagúak. Az utóbbiak általában már összetett toldalé-

kok, így elég ritkák. Itt csak példákat hozunk az egyes szuffixumtípusokra, a toldalékok részletesebb elemzésére a morfológiai fejezetben kerül majd sor.

Mássalhangzósak

A mássalhangzós toldalékok egy részének kötőhangzós változata is van arra az esetre, ha mássalhangzós tőhöz járul. Ugyan a szakirodalom nem egységes ezek hovatarozását illetően, mi a fonológiai fejezetben a tövek meghatározásánál nem a tövek részeként kezeltük őket, azonban a szuffixumok szerkezetének számbavételekor eltekintünk a szuffixumon való jelölésétől. (A kötőhangzókról bővebben később még szólnunk. Lásd az 59. oldalon.)

^N	-∅ szillabikus fokváltakozás a töben (Gen)
C	-m (VxIndefSg1)
CV	-mə (PxSg1)
CV ~	-ŋa ~ (MinterRefl)
C ^v V	-ŋ ⁱ a
CVC	-mu" (PxPl1)
CVC ~	-kaj~ (fosztóképző)
C ^v VC	-k ⁱ aj
CVV	-suə (Perf)
CVV~	-hja ~ (Mopt)
C ^v VV	-h ^u aa
CVCV	-tənu (LokSg)
CVCV~	-batu ~ (MnarrRefl)
C ^v VCV	-h ^u atu
CVCCV	-l'əŋkə (Nadj)
CVCCV ~	-baŋhu ~ (Mnarr)
C ^v VCCV	-h ^u aŋhu
CVCVCV	-kəli'čə (nyomósító elem)
CVCVCVCV	-mətuma"a (VNab)
CVVCVV (összetett)	-suəd'əə (Perf2)
CVVCVV~	-hjatəə ~ (Mir)
C ^v VVCVV	-h ^u aatəə
CCV	-mtu (AkkPxSg3)
CCVC	-mtuŋ (AkkPxPl3)
CCVC ~	-"nar~ (frekventatív képző)
CC ^v VC	-"n ⁱ ar
CCV ^N ~	-bsa~ (Nloc/Nact/Ninstr)
-CCVC-	-bsan-
CCVCV	-"sutə (Fut)
CCVCVCVV (összetett)	-"sutəd'əəi (FutPerf)
CCVV	-mtuə (sorszámnev-képző)

Magánhangzósak

V	-ə (Nadj)
V ^C	-ü (Vstat)
VC	-ir (Vrec)
VCV	-alu (devverb)
VCCV	-a"ku (Ndim)

Szuffixum-típusok

A nganaszban a sok fonémaváltozás miatt a toldalék-alternációk nagyon gyakoriak. Van néhány egyalakú toldalék, de egy-egy szuffixumnál akár tizenkét alakváltozatot is megfigyelhetünk. A többalakú toldalékok esetében természetesen a magán- és mássalhangzós alternációk nemcsak külön-külön, hanem egyszerre is érvényesülhetnek.

1) Egyalakú: *-mə* (NomPxSg1), *-m* (VxIndefSg1).

2) Többalakú:

a) Mássalhangzót váltakoztató:

i) A szuffixum kezdő és/vagy belső mássalhangzója a fokváltakozás(ok) szabályai szerint váltakozik: *-ti /-ði* (NomPxDu3), *-kaj /-gaj* (VxIndefDu3).

ii) A mássalhangzó-kapcsolattal kezdődő toldalékok olyan tövekhez járulnak, amelyek adott esetben konzonzáns végűek, elvesztik a kapcsolat első elemét: *-bsa/-bs'a/-sa /-s'a /-bsan- /-bs'an- /-san- /-s'an-* (Nloc/Nact/Ninstr), *-btu /-btü /-btü /-bti /-tu /-tj /-tü /-ti* (tranzitív képző).

iii) *N*-nel bővülő szuffixumok: van néhány olyan toldalék, amely ha tőként viselkedik (tehát továbbtoldalékolódik), *n*-nel bővül a töve végén: *-bsa/-bs'a/-sa/-s'a /-bsan- /-bs'an- /-san- /-s'an-* (Nloc/Nact/Ninstr).

iv) *R*-t *l*-lel és *l*'-lel váltakoztató: Az *R* kezdetű toldalékoknak mássalhangzós töhöz járulva van *l*-es változatuk. *-ru, -rj, -rü, -ri, -lu, -lj, -lü, -li* (Vpass)

b) Magánhangzót váltakoztató:

i) A szuffixumban szereplő harmonikus magánhangzók a tö harmoniatípusa szerint váltakoznak:

-mu"/-mü"/-mü"/-mi" (NomPxPl1),

-ru"/-rj"/-rü"/-ri" (NomPxPl2).

ii) Magánhangzó-betoldás: bizonyos toldalékok, amelyek mássalhangzós tövekhez járulnak, kötőhangzót kaphatnak (lásd a 49. és az 59.oldalon):

– ə kötőhangzót kap (a morfológiai S2 tö esetében):

hodür 'levél': *hotürə*" (PINom)

baḡ 'kutya': *banə*" (PINom)

d'ir 'zsír': *d'irə*" (PINom)

h'aḡ 'tenyér': *h'aḡə*" (PINom)

– a tő harmóniatípusától függően *-u*, *-ü*, *-i*, *-j* lesz a hozzá járuló kötőhangzó (a morfológiai S3 tő esetében):

hodür ‘levél’: *hotürüčü* (PIPxSg3)

baŋ ‘kutya’: *banučü* (PIPxSg3)

d’ir ‘zsír’: *d’iriči* (PIPxSg3)

h’aŋ ‘tenyér’: *h’añiči* (PIPxSg3)

A SZABAD ÉS KÖTÖTT MORFÉMÁK KAPCSOLÓDÁSA

A tövek és toldalékok összekapcsolódása során és következtében sok fonémaváltozás indulhat el mind a tövekben, mind a suffixumokban. Ezek a folyamatok érinthetik a magánhangzókat és a mássalhangzókat egyaránt.

A magánhangzókat érintő változások

A magánhangzó-harmónia

Harmóniának azt a szabályos jelenséget nevezi a fonológia, mikor bizonyos tartományokon (szótagon, morfológiailag egyszerű vagy összetett szavakon) belül egyes szegmentumoknak bizonyos tulajdonságokban meg kell egyezniük. Érinthet mássalhangzókat is, magánhangzókat is. A *disztinktív jegyek* (megkülönböztető jegyek), azaz tulajdonságok, magánhangzók esetében lehetnek palatális/elülső, veláris/hátsó, labiális/kerek, valamint az egyes nyílásfokok szerint felső, középső, alsó nyelvállás. A harmóniát legjobban a *terjedéssel* lehet megragadni és szemléltetni. Ez azt jelenti, hogy az érintett jegy (esetleg jegyek) egyik szegmentumról a másra terjed(nek) tovább, s ennek eredményeképpen megegyeznek egyes jegyekben (pl. palatalitás). A megkülönböztető jegyek kombinációi alapján különböztetjük meg a magánhangzó-harmónia különböző típusait. Az uráli nyelvekben leggyakoribb, és az alapnyelvre is rekonstruált harmóniatípus a *palatoveláris*, azaz előlségi harmónia. Emellett gyakran előfordul még a labiális, azaz kerekégi harmónia (pl. magyar, cseremis), és a nyílásfok szerinti harmónia (néhány osztják nyelvjárás). Az egyes harmóniatípusok együttesen is előfordulhatnak: előlségi + kerekégi (pl. magyar), előlségi + nyílásfok szerinti (pl. keleti osztják).

A nganaszban a harmónia érinti mind a magánhangzókat, mind a mássalhangzókat. Az adott tartomány a morfológiailag komplex szó. A magánhangzók tekintetében két jegyet (előlség és kerekég), a mássalhangzóknál egy jegyet (nazálisság) érint.

A nazális-harmónia (lásd később a nunnációnál a 64. oldalon) nem érinti az összes toldalékot, csak azokat, amelyek érzékenyek erre.

A harmónia lehet *totális* vagy *részleges*. A totális harmóniában minden magánhangzó részt vesz, tehát nincsenek vegyes hangrendű szavak. A részleges harmónia esetében lehetnek a harmónia szempontjából áttetsző, más néven *semleges szegmentumok*, melyek nem vesznek részt a harmóniában, de átengedik magukon a terjedést. Vannak olyan szegmentumok, melyek megállítják a terjedést. Ezeket *reteszsegmentumoknak* nevezzük.

Azt, hogy a terjedés melyik irányból indul és mekkora a tartománya, az egyes nyelvek választhatják meg, tehát a harmónia lehet *progresszív* (balról jobbra) és *regresszív* (jobbról balra irányú). Az uráli nyelvek csak a progresszív harmóniát ismerik.

A harmónia lehet tőn belüli (morfémaharmónia, azaz hangrend), és tő szabályozta (suffixális harmónia, azaz illeszkedés). A nganaszan harmóniajelenségek a *tő-szabályozta* típusba tartoznak, ami azt jelenti, hogy a tő harmonikus értékétől függ a toldalékok értéke. A toldalékok rendszeresen váltakozó toldalékok, tehát a tőhöz megfelelő változatban illeszkednek. A tőn belüli harmóniát, hagyományos nevén hangrendet nem tapasztalhatjuk a nganaszanban. A történeti változások során teljesen elhalványult az eredeti uráli korig visszavezethető örökség, így harmóniajelenségek csak az toldalékok illeszkedésében fedezhetők fel a nganaszanban. A vegyes hangrend kialakulását és az azonos alakú tövek létrejöttét segítette a végmagánhangzók lekopása (PU > PS), valamint a nem első szótagi palatális és veláris magánhangzók változásai.

A magánhangzó-harmónia (ti. itt csak toldalékilleszkedés) a nganaszanban bonyolult kérdés, mivel a történeti változások a jelenségek egy részét elhomályosították. A toldalékalternánsokat sorra véve a magánhangzók két, illetve három jegyben is harmonizálnak: előlség és kerektség, ritkábban nyílásfok szempontjából, azonban a tő fonológiai alakjából csak az előlségi harmónia következik, a kerektségi és nyílásfok szerinti harmónia lexikalizálódott fonológiai tulajdonság.

A nganaszan magánhangzó-harmónia valóban elvesztette szinkron motivációját, tehát valóban nincsenek harmonikus tövek, azonban a toldalék-alternációkban még mindig megfigyelhetők bizonyos szabályszerűségek. Hagyományosan két harmóniaosztályt különböztethetünk meg: U-osztály-t, valamint I-osztály-t. Ez a tulajdonság visszavezethető egy történeti *eliülő* : *hátsó* szembenállásra (palatoveláris harmóniára), mely azonban mára teljes mértékben elhomályosult, és az egyes szavak történetileg lexikalizálódott fonológiai tulajdonságává vált. Gyakran lehetetlen a szó hangalakjáról megállapítani, hogy melyik osztály tagja. Olykor homonímák is lehetnek két különböző osztály képviselői:

hon-: *honsjə-ɖj* 'birtokolta' (I-osztály);

hon-: *honsuə-ɖu* 'fonta' (U-osztály).

Tehát ahhoz, hogy megfelelő toldalékkal lássuk el a lexikai egységeket, tudnunk kell, hogy melyik osztály képviselői, ami nem felszíni tulajdonsága a szóalakoknak.

Mindezen felül érvényesül egy ún. “másodlagos” harmónia, melyben a felső nyelvvállású magas magánhangzóknak (*ü* és *i*) a tő utolsó szótagjában való megjelenése határozza meg, hogy melyik toldalékalternáns kerül mellé. Mindezek után nézzük meg közelebbről a két harmóniatípus viselkedését!

A tövek viselkedése

Mint az eddigiek során kiderült, a tövekben nem figyelhetünk meg semmilyen hangrendi szabályosságot, nagyon sok a vegyes hangrendű szó is. A toldalékilleszkedést a tőnek két tulajdonsága szabályozza:

1) Egyrészt egy lexikalizálódott, tőhöz tartozó, a felszínen meg nem jelenő tulajdonság irányítja az egyik típusú váltakozást. (Lásd az alábbi táblázatot, amelyben az egyes alternáció-típusokat foglaljuk össze példával.):

U-osztályú tő	~	I-osztályú tő	Példa
<i>u</i>	~	<i>í</i>	<i>-tu ~ -tí</i> (PxSg3)
<i>ü</i>	~	<i>i</i>	<i>-tü ~ -ti</i> (PxSg3)
<i>a</i>	~	<i>í</i>	<i>-bta ~ -btí</i> (kiválasztó képző)
<i>a</i>	~	<i>i</i>	<i>-bta ~ -bti</i> (kiválasztó képző)
<i>a</i>	~	<i>'a</i>	<i>-jka ~ -jk'a</i> (moderatív képző)

2) Másrészt pedig a felszínen is megjelenő, utolsó szótagi magas, felső nyelvvállású magánhangzók indítják el a homorgán képzéshelyű palatoveláris alternációt:

<i>ü, i</i> az előző szótagban	~	Más magánhangzó az előző szótagban	Példa
<i>ü</i>	~	<i>u</i>	<i>-tü ~ -tu</i> (PxSg3)
<i>i</i>	~	<i>í</i>	<i>-ti ~ -tí</i> (PxSg3)

Mindezekből az alternációkból leolvasható, hogy az osztályok szerinti harmóniában a

labiális : *illabiális* szembenállás: *u* : *í* és *ü* : *i*, valamint a *nyílt* : *zárt* oppozíció: *a* : *i* és *a* : *í* játszik szerepet.

Problémás az *a* : *'a* váltakozás besorolása; tartható egyrészt *palatális-veláris* oppozíciónak (*a* : *ä*) – itt megjegyzendő, hogy történeti szempontból ez lenne a helytállóbb –, vagy szintén *zárt-nyílt* oppozíciónak (*a* : *i*). Tehát az osztályokhoz tartozó harmónia *kekségi* és *nyílsfok* szerinti, azaz *zártági*.

A tő fonológiai alakjából következő, a felszínen is megjelenő harmóniára pedig a *palatoveláris* szembenállás jellemző, de kizárólag a felső nyelvvállású magánhangzók (*ü* : *u* és *i* : *í*) vesznek részt ebben a harmóniában, a többi fonéma nem érzékeny erre.

Mindkét harmóniatípusban a harmonizáló jegyek továbbterjednek a tő után szereplő összes harmonikus magánhangzót tartalmazó toldalék magánhangzóira.

Az *a*-t érintő palatoveláris (*a* : ⁱ*a* váltakozás), valamint a kerekcségi (*ü* : *i* váltakozás) harmónia önállóan is érvényesül. A valódi harmónia, amely a tövek fonológiai alakjából következően működik, azaz a palatoveláris váltakozás (*ü* : *u* és *i* : *í*) önállóan nem működik, csak az osztályok szerinti kerekcségi harmóniával együtt.

Harmónia szempontjából semlegesnek mondhatók a mássalhangzók, mivel rájuk nem terjednek a harmonizáló jegyek, és a terjedést átengedik magukon. A semleges szegmentumok meghatározásánál a magánhangzók esetében külön kell választani a tőbeli és a toldalékbeli magánhangzókat.

- 1) A töben harmonikusnak csak a valódi (palatoveláris) harmóniát elindító *ü* és *i* mondható, a többi semleges magánhangzó, de nem áttetszők, mivel ha a töben szereplő harmonikus magánhangzó után bármilyen más nem harmonikus magánhangzó áll, az a palatoveláris harmóniát blokkolja, azaz nem engedi át magán a terjedő jegyeket.
- 2) A toldalékokban szereplő magánhangzók közül semlegesnek mondható a *a*, valamint vannak olyan *a*, *u* és *ü* fonémák, melyek nem harmonizálnak (ezek mélyszerkezeti jelölésmódja éppen ezért A_0 , U_0 és \ddot{U}_0). Az *i* és *í* fonémáknak is két változatuk van, egyrészt semleges, nem váltakozó (mélyszerkezeti jelölésmódjuk: I és \downarrow), másrészt pedig harmonikus alternánsként szerepelhetnek a suffixumokban: *i* az U , A_1 , \ddot{U} variánsaként, *í* pedig az U , A_1 variánsaként.

A toldalékok viselkedése

A nganaszan magánhangzó-harmónia tehát tö-szabályozta típusú, azaz a toldalékok illeszkedésében nyilvánul meg. A toldalékok (harmónia szempontjából!) lehetnek egy-, két-, három-, illetve négyalakúak. A következő táblázat mutatja be az egyes toldalék-alternációkat, utána pedig az ezeket szemléltető példák állnak.

Tő	U-osztály		I-osztály		mélyszerkezeti jelölés
	<i>ü</i> , <i>i</i> az utolsó szótagban	más magánhangzó	<i>ü</i> , <i>i</i> az utolsó szótagban	más magánhangzó	
Toldalék					
4-alakú:	<i>ü</i>	<i>u</i>	<i>i</i>	<i>í</i>	U
3-alakú:	<i>a</i>	<i>a</i>	<i>i</i>	<i>í</i>	A_1
2-alakú:	<i>a</i>	<i>a</i>	ⁱ <i>a</i>	ⁱ <i>a</i>	A
	<i>ü</i>	<i>ü</i>	<i>i</i>	<i>i</i>	\ddot{U}
1-alakú:	<i>u</i>	<i>u</i>	<i>u</i>	<i>u</i>	U_0^*
	<i>ü</i>	<i>ü</i>	<i>ü</i>	<i>ü</i>	\ddot{U}_0
	<i>a</i>	<i>a</i>	<i>a</i>	<i>a</i>	A_0
	<i>í</i>	<i>í</i>	<i>í</i>	<i>í</i>	\downarrow
	<i>i</i>	<i>i</i>	<i>i</i>	<i>i</i>	I
	<i>ə</i>	<i>ə</i>	<i>ə</i>	<i>ə</i>	\emptyset

Az U_0 az avam nyelvjárásban *ü*-ként realizálódik, ha az előző szótagban *i* vagy *ü* van.

Példák a todalékokra:

4-alakú: U: PxSg3 -TU

ü: *hodür-tü* 'levele'

u: *han-tu* 'kutyája'

i: *d'ėnsi-di* 'ára'

ı̄: *biə-di* 'szele'

3-alakú: A₁: korlátozó képző -RA₁A₀

a: *ɲua-raa* 'csak ajtó'

i: *d'el'i-ria* 'csak hang'

ı̄: *kolı̄-rija* 'csak hal'

2-alakú: A: moderatív képző: -JKA

a: *bəlua-jka* 'nagyon mérges'

ı̄a: *hirəgə-jk'ı̄a* 'nagyon magas'

Ü: moderatív képző: "LÜ^NKU₀

ü: *kəə-"lükü* 'rövidecske'

i: *anə-"lükü* 'kissé nagyobb'

1-alakú: U₀: duratív képző: -KU₀J

u: *sakəbtu-guj-sa* 'megkóstol', *bı̄ndəbtı̄-guj-sa* 'vasal'

Ü₀: nyomatékossító elem: -KÜ₀^NMÜ₀

ü: *ma-kümü* 'hiszen sátor', *ni-gümü* 'hiszen nő'

A₀: melléknévképző: -KA₀

a: *talaŋ-ka* 'boldog', *maŋi-ka* 'közeli'

ı̄: figyelmeztető mód: -Lı̄

ı̄: *kotu-lım* 'Most megöllek!'

I: moderatív képző: -D'IR

i: *česəgə-d'ir* 'valamivel hidegebb', *košüə-d'ir* 'valamivel szárazabb'

Ə: PxSg1 -MƏ

ə: *baarbə-mə* 'gazdám', *ni-mə* 'feleségem'

A magánhangzó-betoldás, azaz a kötőhangzók

Ahogy azt már említettük (49. oldal), a mássalhangzós tőtípusokhoz a todalékok némelyike magánhangzóval (kötőhangzóval) csatlakozik. A szakirodalom nem egységes abban, hogy ezek a magánhangzók hová tartoznak (a tőhöz vagy a todalékhoz), mi a fonológiai leírásban a todalékok részeként kezeljük őket. A tövekhez más és más magánhangzóval kapcsolódnak a suffixumok:

1) Kötőhangzó nélküli todalékok

Vannak olyan todalékok, melyek a mássalhangzós tőhöz nem kötőhangzóval kapcsolódnak, ezért ilyenkor gyakoriak a mássalhangzó-kapcsolatok. Ha hármas kapcsolat jönne létre (-C-végű tő + -CC-kezdetű todalék) általában a *suffixum kezdő mássalhangzója* kiesik, pl.: DƏMUR- + BSA^N (Ninstr) → *ɲəmursa* 'asztal'

2) Kötőhangzós toldalékok

a) ə-val kapcsolódó toldalékok:

A konzonáns végű tövekhez ezek a toldalékok ə-val kapcsolódnak, tekintet nélkül a tő harmonikus osztálybeli hovatartozására. Ennek a kötőhangzónak a mélyszerkezeti jelölése: ə.

d'am 'tenger': *d'am-ə*" (PINom) 'tengerek'

hodür 'levél': *hotür-ə*" (PINom) 'levelek'

Ki kell emelni egyedi viselkedésük miatt a *j*-végű töveket, amelyek asszimilálják a kötőhangzókat. Itt ugyanis a *-Vj#ə*-szekvenciából a két vokális közül a *j* kiesik, a magánhangzó-szekvenciák pedig képzésben hasonulnak egymáshoz: *bigaj* 'folyó': *bikaa*" (NomPl), T2: *bika-*, *küj* 'kanál': *küü*" (NomPl), T2: *kü-*. Erre a váltakozásra további példák találhatók a morfológiai részben.

b) *ü/üi/üj*-vel kapcsolódó toldalékok

Bizonyos szuffixumoknál igen bonyolult a helyzet. Négy kötőhangzó lehetséges: *ü*, *u*, *i*, *j*. A kötőhangzók viselkedése nagyon hasonló a kerek ségi harmóniában résztvevő magánhangzókéhoz (U), éppen ezért ezek mélyszerkezeti jelölése is U. A tő fogja meghatározni, hogy melyik kötőhangzós alternánst választja: attól függően, hogy a tő melyik harmonikus osztályba tartozik, kaphat U-osztály esetén *-u*-t vagy *-ü*-t, néhány esetben *-i*-t; I-osztály esetén *j*-t vagy *i*-t. Ezen belül megfigyelhetünk olyan tendenciát, hogy ha az előző szótagban, vagyis a tőben palatális magánhangzó áll, illetve a tővégi mássalhangzó palatális, akkor a szóba jöhető 2–2 kötőhangzó közül a palatalist választják a tövek. Ez azonban nem kivétel nélküli, ezért még további vizsgálatokra szorul. Feltehetően itt is a történeti változások homályosították el az eredeti szabályszerűséget, amely mára csak tendenciaként van meg.

	U-osztály				I-osztály			
	pal. V az előző σ		nem pal. V az előző σ		pal. V az előző σ		nem pal. V az előző σ	
T1	—	<i>hodür</i> 'levél'	—	<i>baŋ</i> 'kutya'	—	<i>d'ir</i> 'zsír'	—	<i>h'arŋ</i> 'tenyér'
T2	ə	<i>hotür-ə-</i>	ə	<i>ban-ə-</i>	ə	<i>d'ir-ə-</i>	ə	<i>h'arŋ-ə-</i>
Pl.		<i>hotürə</i> " (PINom)		<i>banə</i> " (PINom)		<i>d'irə</i> " (PINom)		<i>h'arŋə</i> " (PINom)
T3	ü	<i>hotür-ü-</i>	u	<i>ban-u-</i>	i	<i>d'ir-i-</i>	j	<i>h'arŋ-j-</i>
Pl.		<i>hotürüçü</i> (PIPxSg3)		<i>banuçü</i> (PIPxSg3)		<i>d'iriçi</i> (PIPxSg3)		<i>h'arŋjçi</i> (PIPxSg3)

A mássalhangzókat érintő változások

A fokváltakozás jelensége

A fokváltakozás bizonyos szóbelseji mássalhangzók és mássalhangzókapcsolatok morfofonológiai alternációja, azok erős és gyenge fokának váltakozása. Elsősorban a zöngétlen zárhangokat és azok homorgán nazálissal való kapcsolatait érinti. A változás érintheti a mássalhangzó minőségét és mennyiségét is. Két fajtáját különböztetik meg hagyományosan:

radikális, vagyis a tövek belsejében végbemenő (pl.: fi. *kukka* ‘virág’ ~ *kukan* (Gen)), **szuffixális** vagyis a toldalékokban lejártszódo (pl.: fi. partitívus *-a* ~ *-ta*) váltakozások.

A radikális váltakozás oka, hogy a mássalhangzós toldalék zárja az addig nyílt szótövet, ezért változik meg a töbelseji konzonáns. A szuffixális alternáció oka ritmikai: erős fok páratlan számú, általában hangsúlyos szótag után, gyenge fok páros számú, általában hangsúlytalan szótag után áll.

Az uráli nyelvekben közismert és régen felismert jelenség a fokváltakozás. Megfigyelhető a finn, a lapp, valamint a nganaszan és a keti szölkup nyelvekben. Egyes kutatók (pl. Setälä), a nyelvek hasonlóan működő mechanizmusai miatt azt feltételezték, hogy a fokváltakozás az uráli alapnyelvben is megvolt. Ez a kérdés volt az uráli nyelvek tudománytörténetének egyik legnagyobb polémiája. Végül a vita elcsendesedvén a kutatók megegyeztek abban, hogy a megfigyelt nyelvek mechanizmusai igen különbözőek, ezért nem tekinthetők az uráli alapnyelvből eredő tulajdonságnak. Újabban Helimski vetette fel ismét annak lehetőségét, hogy mégiscsak közös eredetre vezethetők vissza.⁸

A nganaszan fokváltakozás

Kétféle fokváltakozást különböztünk meg a nganaszanban: ritmikait és szillabikus, melyek a szóbelseji mássalhangzókat, illetve mássalhangzókapcsolatokat érintő folyamatok. Öt fonéma vesz részt a váltakozásban:

h, t, k, s, ś, valamint a velük homorgán képzésű nazális-kapcsolatok: *mh, nt, njk, ns, nś*.

Mindkét váltakozás ugyanazokat a fonémákat érinti, csak más-más eredménynyel.

A fokváltakozás kísérőjelensége a nunnáció (részletesen lásd a megfelelő fejezetet), melyet éppen a fokváltakozások váltanak ki, s melynek köszönhetően a kvázinazális a felszínen is megjelenhet.

⁸ Erről a kérdéskörrel a következő művekben lehet bővebben olvasni: Setälä, E. (1912): Über Art, Umfang und Alter des Stufenwechsels im Finnisch-ugrischen und Samojedischen, *Anzeiger der FUF* 12, 1–128.; Hajdú Péter (1962): Die Frage des Stufenwechsels in den samojedischen Sprachen, *UAJb* XXIV, 41–54.; Helimski, Eugene (1995): Proto-Uralic gradation: continuation and traces, *CIFU-VIII*, Pars I., Jyväskylä 17–51.)

Ritmikai fokváltakozás

A ritmikai fokváltakozás (RF) a szavak ritmikai felépítésétől függ. Leggyakrabban a suffixumokon megfigyelhető jelenség. A szótagok páros, illetve páratlan számától függően alakul az érintett mássalhangzó erős, illetve gyenge foka:

Erős fok: páratlan számú szótag után (páros szótagban álló mássalhangzó),

Gyenge fok: páros számú szótag után (páratlan szótagban álló mássalhangzó).

Ezt a jelenséget más leírások a moraszámlálással magyarázzák. A fokváltakozás érinteti a suffixum iniciális és mediális mássalhangzóját. A következő változások mennek végbe:

	H	T	K	S	Š	MH	NT	DK	NS	ŃŠ
erős fok	<i>h</i>	<i>t</i>	<i>k</i>	<i>s</i>	<i>š</i>	<i>ɲh</i>	<i>nt</i>	<i>ɲk</i>	<i>ns</i>	<i>ńš</i>
gyenge fok	<i>b</i>	<i>ð</i>	<i>g</i>	<i>d'</i>	<i>d'</i>	<i>h</i>	<i>t</i>	<i>k</i>	<i>s</i>	<i>š</i>

A továbbiakban két suffixumon mutatjuk be különböző szótagszámú tövekhez kapcsolva a ritmikai váltakozás mechanizmusát.

	-TU (PxSg3)	-RƏKU (Szimilatív képző)
Erős fok: páratlan szótag után		
1 σ	NI-TU 'felesége': <i>niṭi</i>	—
3 σ	BAKUNU-TU 'tokhala': <i>bakunutu</i>	MƏNU-RƏKU 'tojáshoz hasonló': <i>mənurəku</i>
Gyenge fok: páros szótag után		
2 σ	MƏNU-TU 'tojása': <i>mənuðu</i>	NI-RƏKU 'nőhöz hasonló': <i>niṛəgi</i>
4 σ	KAANA"A-TU 'patakja': <i>kaana"ədu</i>	BAKUNU-RƏKU 'tokhalhoz hasonló': <i>bakunurəgu</i>

Néhány kiegészítő szabály befolyásolhatja még a ritmikai fokváltakozás menetét:

1) Csak **erős fok** következhet *mássalhangzók után*, még akkor is, ha a kvázi-nazális áll ott (ami a felszínen nem látszik). Ennek jelenlétét éppen a fokváltakozás nem működése mutatja. Kivételt csak azok az esetek képeznek, amikor maga a kapcsolat vesz részt a fokváltakozásban. Példák:

kaðar (KATAR) 'fény' + TU (PxSg3): *kaðar-tu* 'fénye'

koðu (KOTU^N) 'vihár': + TU (PxSg3): *koðu-tu* 'vihara'

2) a) Csak **gyenge fok** állhat *magánhangzó-szekvenciák után*. Példák:

latəə 'csont' + TU (PxSg3) : *latəə-ðu* 'csontja'

kümaa 'kés' + TU (PxSg3) : *kümaa-ðu* 'kése'

kuhuə 'bőr' + TU (PxSg3) : *kuhuə-ðu* 'bőre'

h^uaa 'fa' + TU (PxSg3) : *h^uaa-ðu* 'fája'

b) Van néhány látszólag magánhangzó-szekvenciára végződő szó, amely után a toldalék **mégis erős fokban** áll. Az ilyen tövek végén kvázi-nazális áll (ami a felszínen nem látszik). Ennek jelenlétét éppen a fokváltakozás nem működése mutatja. Példák:

kobtua (KOBTUA^N) 'lány' + TU (PxSg3) : *kobtua-tu* 'lánya'

d'ebtua (D'EBTUA^N) 'nedvesség' + TU (PxSg3) : *d'ebtua-tu* 'nedvessége'

sorua (SORUA^N) 'eső' + TU (PxSg3) : *sorua-tu* 'esője'

A kvázi-nazális történetileg ezekben az esetekben is igazolható, PNg (proto-nganaszan) nazálisra vezethető vissza. Castrén adataiban még megfigyelhetjük a szóvégi nazális meglétét, ennek felszínen való lekopása később ment végbe, pl.: *kuobtuəŋ* → *kobtua* 'lány', *jobtuəŋ* → *d'ebtua*: 'nedvesség', *soruaŋ* → *sorua* 'eső' stb.

Szillabikus fokváltakozás

A szillabikus fokváltakozás (SF) az egyes szótagok zárt, illetve nyílt mivoltától függ. Ugyanez a mechanizmus figyelhető meg a finnégi nyelvekben is, vagyis:

– ha egy szóbelseji (szó elején soha) szótag *zárt* vagy *zárul* a toldalékolás következtében, és a szótag elején áll olyan mássalhangzó vagy mássalhangzó-kapcsolat, amely érzékeny a fokváltakozásra (gradációs mássalhangzó), akkor ez a konzonáns gyengülni fog, azaz **gyenge fokán** jelenik meg.

– ha a szótag *nyílt*, vagy az eredeti zárt szótag a toldalékolást követően *nyílik*, a gradációs mássalhangzó vagy mássalhangzó-kapcsolat **erős fokban** áll. A következőkben minden gradációs mássalhangzó erős/gyenge fokának alternációjára hozunk példát.

	H	T	K	S	Š	MH	NT	DK	NS	ŃŠ
erős fok	<i>h</i>	<i>t</i>	<i>k</i>	<i>s</i>	<i>š</i>	<i>ŋh</i>	<i>nt</i>	<i>ŋk</i>	<i>ns</i>	<i>ńš</i>
gyenge fok	<i>b</i>	<i>ð</i>	<i>g</i>	<i>d'</i>	<i>d'</i>	<i>mb</i>	<i>nd</i>	<i>ŋg</i>	<i>ńd'</i>	<i>ńd'</i>

Néhány példa:

Erős fok	Gyenge fok:	Nyílt szótagban	Zárt szótagban
<i>h</i>	<i>b</i>	<i>bahi</i> 'vadrén'	<i>babi</i> " (Pl)
<i>t</i>	<i>ð</i>	<i>batə</i> 'sors' <i>katarə</i> " (Pl)	<i>baðə</i> " (Pl) <i>kaðar</i> 'fény'
<i>k</i>	<i>g</i>	<i>ńikə</i> 'erő' <i>nakürə</i> " (Pl)	<i>ńigə</i> " (Pl) <i>nagür</i> 'három'
<i>s</i>	<i>d'</i>	<i>basa</i> 'vas'	<i>bad'a</i> " (Pl)

Erős fok	Gyenge fok:	Nyílt szótagban	Zárt szótagban
<i>ś</i>	<i>d'</i>	<i>d'eśj</i> 'apa'	<i>d'ed'i</i> " (Pl)
<i>ŋh</i>	<i>mb</i>	<i>nəŋhuə</i> 'gonosz'	<i>nəmbə</i> " (Pl)
<i>nt</i>	<i>nd</i>	<i>bəntu</i> 'gyökér'	<i>bəndu</i> " (Pl)
		<i>bintarə</i> " (Pl)	<i>bindar</i> 'vonal'
<i>ŋk</i>	<i>ŋg</i>	<i>bəŋkə</i> 'földbe vajt kunyhó'	<i>bəŋgə</i> " (Pl)
<i>ns</i>	<i>nd'</i>	<i>ŋensə</i> 'köteg, nyaláb'	<i>ŋeŋd'ə</i> "(Pl)
<i>ńś</i>	<i>ńd'</i>	<i>śińśə</i> 'mellkas'	<i>śińd'ə</i> " (Pl)
		<i>heńśirə</i> " (Pl)	<i>heńd'ir</i> 'dob'

1) Ugyanúgy, mint a ritmikai fokváltakozásnál, csak *erős fok* következhet *mássalhangzók után*, még akkor is, ha a kvázi-fonéma áll ott:

NĪR-HUD: *nĪrhĭj* 'Feleségül kérted?'

2) Látszólag agrammatikus alakok jöhetnek létre akkor, ha kvázi-fonéma szerepel a töben vagy a szuffixumban. Mintha visszafelé fokváltakoznának az egyes alakok:

kođu (KOTU^N) 'vihar'; *kotu*" (Pl)

Azokban az esetekben, ahol a szuffixum maga kvázi-nazális (pl. SgAkk, SgGen). látszólag kondicionálatlan az alternáció, mivel itt megjegyzendő, hogy ha a zéró-fonéma újabb zéró fonémával (pl.: tövégi^N + pl. SgGen. rag), vagy más mássalhangzóval (tövégi^N + bármilyen mássalhangzós kezdetű toldalék) találkozik, akkor eltűnik, tehát nem kondicionálja a váltakozást tovább:

kođu (KOTU^N) 'vihar'; *kotu* (KOTU^{NN}) (Gen); *kotu*" (KOTU^N) (Pl)

Nunnáció

A nunnáció az a morfofonológiai folyamat, amelynek során a kvázi-nazális (^N) felszínre kerül, fonetikailag realizálódik: tehát, ha az ^N-t a fokváltakozásban szereplő gradációs mássalhangzók (*h, t, t', k, s, ś*) követik, valamint ha az előző mássalhangzó nazális, megjelenik képzéshelyében igazodva a rákövetkező gradációs mássalhangzóhoz. A nunnáció a fokváltakozás után megy végbe az adott morfémákon. A nunnáció egyrészt felszínre hozza a töben, vagy a szuffixumban szunnyadó kvázi-nazálist, másrészt pedig helyre állítja a ritmikai fokváltakozás révén az érintett mássalhangzó-kapcsolatból „eltüntetett” nazálist.

Fonéma	<i>ŋh</i> [MH]	<i>nt</i> [NT]	<i>ŋk</i> [NK]	<i>ns</i> [NS]	<i>ńś</i> [ŃŚ]	<i>H</i> [^N H]	<i>T</i> [^N T]	<i>T'</i> [^N T']	<i>K</i> [^N K]	<i>S</i> [^N S]	<i>Ś</i> [^N Ś]
Ritm. fokv. gyenge fok	↓ <i>N_h</i>	↓ <i>N_t</i>	↓ <i>N_k</i>	↓ <i>N_s</i>	↓ <i>N_ś</i>	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —
Szill. fokv. gyenge fok	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —
Nunnáció	↓ <i>ŋh</i>	↓ <i>nt</i>	↓ <i>ŋk</i>	↓ <i>ns</i>	↓ <i>ńś</i>	↓ <i>ŋh</i>	↓ <i>nt</i>	↓ <i>ńt'</i>	↓ <i>ŋk</i>	↓ <i>ns</i>	↓ <i>ńś</i>

Példák:

- 1) *munu-* + NTU + Ø → *munu* + ^NTU → *mununtu*
mond-+ koaf+ [VxIndefSg3] RF NUN 'mond'
- 2) *basu-* + NTU + Ø → *basu* + ^NTU → *basutu*
vadász-+ koaf+ [VxIndefSg3] RF Ø-NUN 'vadászik'
- 3) *nja-* + NTU + Ø → *nja* + ^NTU → *njantu*
sajnál-+ koaf+ [VxIndefSg3] RF NUN 'sajnál'
- 4) *tanua*^N + SUΘ + Ø → *tanua*^N + SUΘ → *tanuansuə*
levetköz-+Perf+[VxIndefSg3] Ø-RF NUN 'vetkőzik'
- 5) *ńa*^N + TU → *ńa*^N + *tu* → *ńantu*
társ+PxSg3 Ø-RF NUN 'társa'
- 6) *kund^a*^N + SUΘ + Ø → *kund^a*^N + SUΘ → *kund^aasuə*
alud- +Perf+[VxIndefSg3] Ø-RF Ø-NUN 'alszik'

Az 1-3. példa az -NTU koaffixum alakulását mutatja be, mindhárom példában bekövetkezik a ritmikai fokváltkozás, eltüntetve a nazális elemet. Az 1. példában a felszínre kerül a nazális, mivel az előző szótagban a töben nazális áll. A 2. példában azért nem kerül felszínre, mert a töben nincs nazális. A 3. példa azt mutatja be, hogy a nazális ugyan nem az előző szótagban van, de a magánhangzó-szekvenciákon átlép a nunnáció. A 4-6. példákban a tö végén kvázi-nazális áll, melyek megjelennek, ha gradációs más-salhangzós kezdetű toldalékot kapnak. A 6. példa azt igazolja, hogy a tövégi nazális azért nem tud megjelenni, mert van nazális ugyan a töben, de nem az előző szótagban.

A nunnáció tekinthető egyfajta harmóniatípusnak. A nunnáció estében minden olyan mássalhangzó *reteszsegmentum* lehet, ami nem nazális. Mivel ha a töbeli nazális elem után más mássalhangzók is állnak, ezek nem engedik a továbbterjedést

(lásd a 6. példát). A nunnáció szempontjából átte t s z ő s z e g m e n t u m o k a magánhangzók; melyek szekvenciában állva is átengedik a nazális-terjedést (lásd a 3. példát).

A nunnáció nem kötelező jelenség. Ugyan majdnem mindig végbemegy, de nem agrammatikus a nélküle létrejött alak sem: *hémjnti*" ~ *hémíti*" (PILat).

A fokváltakozások és a nunnáció között sorrendi viszony áll fenn: *A ritmikai fokváltakozás megelőzi a szillabikus.* *Ha a ritmikai fokváltakozás nem érinti a mássalhangzót, vagy mássalhangzó-kapcsolatot, akkor a szillabikus fokváltakozás végbemehet (természetesen csak akkor, ha zárt vagy zárul a szótag),* tehát a ritmikai fokváltakozás gyenge foka már nem vesz részt a szillabikus váltakozásban, nem gyengül tovább. A nunnáció pedig a fokváltakozások után legutolsó sorban érvényesül, már nem követheti fokváltakozás.

A következő táblázatban bemutatjuk, hogy helytelen alakokat (*-gal jelöljük) kapunk, ha a fokváltakozásoknak és a nunnációnak más sorrendjét feltételezzük. Az első oszlopban a szillabikus fokváltakozás előzi meg a ritmikait; a második oszlopban a helyes sorrendet (ritmikai fokv., szillabikus fokv., nunnáció) láthatjuk; a harmadik oszlopban pedig azt az esetet, ahol a két fokváltakozás között jászdódna le a nunnáció.

1. Szill. fokv. 2. Ritm. fokv. 3. Nunn.	1. Ritm. fokv. 2. Szill. fokv. 3. Nunn.	1. Ritm. fokv. 2. Nunn. 3. Szill. fokv.
MUNU + NTU + M		
'mond' + koaf + VxIndef SgI		
↓	↓	↓
<i>*munu-ndu-m</i>	<i>munu-^Ntu-m</i>	<i>munu-^Ntu-m</i>
↓	↓	↓
—	—	<i>munu-ntu-m</i>
↓	↓	↓
—	<i>munu-ntu-m</i>	<i>*mumu-ndu-m</i>

A következő táblázatok mutatják be a fokváltakozások és a nunnáció helyes működését és sorrendjét.

Fon.	H	T	K	S	Ś	MH	NT	NK	NS	ŃŚ	^NH	^NT	^NT'	^NK	^NS	^NŚ
Ritm.	↓ <i>b</i>	↓ <i>δ</i>	↓ <i>g</i>	↓ <i>d'</i>	↓ <i>d'</i>	↓ <i>^Nh</i>	↓ <i>^Nt</i>	↓ <i>^Nk</i>	↓ <i>^Ns</i>	↓ <i>^Nś</i>	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —
Szill.	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —
Nun.	—	—	—	—	—	<i>ŋh</i>	<i>nt</i>	<i>ŋk</i>	<i>ns</i>	<i>ńś</i>	<i>ŋh</i>	<i>nt</i>	<i>ńt'</i>	<i>ŋk</i>	<i>ns</i>	<i>ńś</i>

Fon.	H	T	K	S	Ś	MH	NT	NK	NS	ŃŚ	^NH	^NT	^NT'	^NK	^NS	^NŚ
Szill.	↓ <i>b</i>	↓ <i>δ</i>	↓ <i>g</i>	↓ <i>d'</i>	↓ <i>d'</i>	↓ <i>mb</i>	↓ <i>nd</i>	↓ <i>ŋg</i>	↓ <i>ńd'</i>	↓ <i>ńd'</i>	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —
Nun.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	<i>ŋh</i>	<i>nt</i>	<i>ńt'</i>	<i>ŋk</i>	<i>ns</i>	<i>ńś</i>

Egyéb kiegészítő szabályok

Szövégi mássalhangzó-kapcsolatok

Szövégi mássalhangzó-szekvenciák csak abban az esetben jöhetnek létre, ha a mássalhangzós tőhöz csak egy mássalhangzóból álló toldalék járul. Ez is csak azoknál a szuffixumoknál lehetséges, amelyek kötőhangzó nélküliek, tehát amelyek az S1 tőhöz járulnak. Az így létrejövő kapcsolatok előfordulásának már a valószínűsége is nagyon korlátozott. Tővégi mássalhangzó mindössze 6 lehet: ", j, m, (n), ŋ, r. Az olyan S1 tőhöz járuló toldalékot, ami csak egyetlen mássalhangzóból áll, csak az igéképzők között találunk, ami azt jelenti, hogy a mássalhangzó-kapcsolat nem kerül a szó végére. Tehát gyakorlatilag szövégi mássalhangzó-kapcsolatok sincsenek.

Nazális-szabály

Minden tővégi nazális kiesik nazális kezdetű toldalékok előtt:

$m(n) \eta \rightarrow \emptyset / _ \# \{m, n, \acute{n}, \eta\}$

BAD+MƏ → *bamə* 'kutyám'

KAM+MƏ → *kamə* 'vérem'

Likvida-szabályok

1) A tővégi mássalhangzók közül a j-t és az m-et kivéve minden mássalhangzó (" , ŋ, n, r) eltűnik r-, illetve l-kezdetű toldalékok (pl. -RƏ PxSg2, -RƏKU szimilatív képző, -Ll prohibitív igemód) előtt.

$" n \eta r \rightarrow \emptyset / _ \# \{r, l P\}$

2) Az r kezdetű szuffixumoknak, melyek kötőhangzó nélkül kapcsolódnak a tőhöz (-RƏ PxSg2, -RƏKU szimilatív képző) a nganaszban van l kezdetű alternánsa is.

3) Azokban az esetekben, amikor a tő vége mássalhangzós és ilyen szuffixum járul hozzá, az *r*-ből *l* lesz.

$r \rightarrow l / C\# _ _$ BAD + RƏ > *baŋ + lə* → *balə* 'kutyád'
 MAT + RƏ > *ma" + lə* → *malə* 'sátrad'
 HUTAR + RƏ > *huɖar + lə* → *huɖalə* 'hámod'
 KAM + RƏ > *kam + lə* → *kamlə* 'véred'

Ha a tövégi konzonáns palatális, akkor a palatalizáció is kifejti a hatását.

$r \rightarrow l' / C_{\text{palatális}}\# _ _$ KÜJ + RƏ > *küj + lə* → *küj'lə* 'kanalad'
 DƏNTUJ+RƏ > *ŋənduj + lə* → *ŋənduj'lə* 'csónakod'

Gégezárhang-szabályok

A tövégi gégezárhangok minden mássalhangzós toldalék előtt látszólag eltűnnek. A nem tövégi " -ok sokféle mássalhangzó-kapcsolatban szerepelhetnek (lásd a mássalhangzó-szekvenciákat), de minden esetben morfológiai szerepük van, tehát valamilyen toldalék (általában képzők) részei.

" → Ø / _#C MAT + NTƏ^N (Lat) > *ma" + tə* → *matə* 'sátorba'
 MAT + NTƏNU (Lok) > *ma" + tənu* → *matənu* 'sátorban'
 MAT + KƏ^NTƏ (El) > *ma" + kətə* → *makətə* 'sátorból'
 MAT + MƏNU (Prol) > *ma" + mənu* → *mamənu* 'sátoron'

Az előbb említett gégezárhang azonban nem tűnik el teljesen, csak a felszínen nem jelenik meg. Onnan ismerhető fel ottléte, hogy a tövekbeli (szillabikus) fokváltakozást megindítja (mivel zárja a szótagot), valamint nem engedi a toldalék (ritmikai) fokváltakozásban való részvételt. Meglétét a szabályokban, és a mélyszerkezeti alakokban ^C -vel jelöljük. Tehát az előző felszíni szabályt, így módosíthatjuk.

" → ^T / _#C *bi"* 'tíz' + TU (PxSg3) > BI^TTI → *biiti*
baču" 'lélek' + TU (PxSg3) > BAČŪ^TTŪ → *bačütü*

" → ^S / _#C *hiə* 'kabát' + TU (PxSg3) > HIƏ^STI → *hiətj*
tugi" 'anyag, rongy' + TU (PxSg3) > TUKI^STI → *tugitj*

Palatalizáció

Palatalizációnak azt a folyamatot nevezzük, amikor palatális mássalhangzók (jelen esetben a *j*) hatására az utána álló, többnyire dentális mássalhangzók palatálisakká válnak. Szabályokkal szemléltetve:

$t \rightarrow t', \check{c} / j\# _ _$ *bəɖuj*+TU → *bəɖujčü* 'tábortüze'
 $s \rightarrow s' / j\# _ _$ *bətürküj*+SA₁ → *bətürküjsa* 'magnövelni'

$n \rightarrow \acute{n} / j\# _$ DuPxSg1: *-kajhá, -gajhá*, DuPxDu1: *-kajni, -gajni*,
 DuPxPl1: *-kajnú", -gajnú"*
 $l \rightarrow l' / j\# _$ *kij + R\Theta \rightarrow kijl'a* 'kanalad'

A palatalizáció balról-jobbra irányú terjedés, azaz progresszív (előreható). A magyarban ez általában fordított irányú: a palatális mássalhangzók a kapcsolat második elemeként palatalizálják az első (általában dentális) elemet. Ez a nganaszban azért nem történhet meg, mert kapcsolat második elemeként *j* nem állhat a fonotaktikai szabályok értelmében.

ALAKTAN

Ebben a fejezetben szófajonként tekintjük át az alaktani jellegzetességeket. Először azokat a szófajokat vesszük sorra, amelyeket a hagyományos grammatikák egy közös nagy csoportba, a névszók osztályába sorolnak. Ezek a következők: főnév, melléknév, számnév és névmás. Ezek közül a nganaszanban csak főnevek rendelkeznek teljes ragozási paradigmával, a névszói osztályba tartozó többi szófaj csak részlegesen vagy egyáltalán nem ragozható. A névszók ismertetését a főnévvel kezdjük. Az itt bemutatott jelenségek a többi névszói osztályra is érvényesek; amennyiben ez nem így van, azt az adott névszói osztály bemutatásánál jelezzük.

A névszók után az igei osztály morfológiai sajátosságait mutatjuk be, majd pedig az igeneveket vizsgáljuk meg. Az igenevek morfoszintaktikai viselkedése alapján tárgyalhatnánk őket a névszók között is. Hogy ezt nem tesszük, annak az az oka, hogy számos olyan tulajdonságuk is van, amelyek csak akkor értelmezhetők, ha már megismerkedtünk az igékkel.

A fejezet végén kapnak helyet a névutók és a határozószók. Azokat a szófajokat, amelyeknek nincsen morfológiai vonatkozása (módosítószó, indulatszó), a morfológiában nem tárgyaljuk. Ezek a szókészlettel és a mondatannal foglalkozó fejezetbe kerültek.

FŐNÉV

Tövek

Mint ahogy azt már a hangtani fejezetben említettük, a különféle nyelvtani elemek (képzők, ragok, jelek) három eltérő tőhöz kapcsolódnak. Az alaktant tárgyaló fejezetben csak a morfológiai tövekkel kell számolnunk. Ezek S jelölését tradicionális okokból tartottuk meg. Így kívánjuk elősegíteni, hogy akik Helimski munkáit fellapozzák könnyen azonosíthassák, vagy adott esetben megkülönböztethessék a jelöléseket és meghatározásokat. Ismétlésképpen megint áttekintjük a morfológiai tövek definícióit:

S1 tő: Megegyezik az egyes szám alanyesetben álló szóval.

S2 tő: Ez a tő megegyezik az egyes szám birtokos esetben álló alakkal. Ezt az alakot a többes számú alanyesetű szóalakból is megkaphatjuk, mégpedig úgy, hogy elhagyjuk a gégezárhangot.

S3 tő: A többes szám birtokos esetű alakból kapható meg a gégezárhang elhagyásával.

S1: NomSg-tő	<i>kotu</i> ‘nagynéni’	<i>kümaa</i> ‘kés’	<i>ńemi</i> ‘anya’	<i>ńoj</i> ‘láb’
S2: GenSg-tő	<i>koðu-</i>	<i>kümaa-</i>	<i>ńemi-</i>	<i>ńuə-</i>
S3: GenPl-tő	<i>koða-</i>	<i>kümau-</i>	<i>ńemi-</i>	<i>ńuu-</i>

A tövek meghatározásához nem mindig adhatók meg általános érvényű szabályok. Különösen nehéz az S3-tő (GenPl-tő) képzése. Az alábbiakban néhány szabályszerűséget, tendenciát ismertetünk.

S2: GenSg:

A *magánhangzóra* (beleértve a magánhangzó-szekvenciákat is) végződő tövek változatlanok maradnak, habár a fokváltakozás végbemehet a tőben.

<i>d'ütü</i> ‘kéz’: <i>d'üdü-</i>	<i>məku</i> ‘hát’: <i>məgu-</i>
<i>hüə</i> ‘idő, év’: <i>hüə-</i>	<i>d'esj</i> ‘apa’: <i>d'edi-</i>
<i>latəə</i> ‘csont’: <i>latəə-</i>	Az eredeti <i>j</i> a <i>d'</i> hatására lágyul,
<i>məu</i> ‘föld’: <i>məu-</i>	<i>i</i> -vé válik.

A *mássalhangzóra* végződő S1 tövekhez általában *ə* kötőhanggal kapcsolódik a toldalék, így jön létre az S2 tő. A fokváltakozás abban az esetben is végbemegy, ha a tő a fokváltakozás által érintett mássalhangzót tartalmazza.

<i>nagür</i> ‘három’: <i>nakürə-</i>	<i>bj"</i> ‘víz’: <i>bjδə-</i>
<i>ńoj</i> ‘láb’: <i>ńuə-</i>	<i>d'ir</i> ‘zsír’: <i>d'irə-</i>
<i>tuj</i> ‘tűz’: <i>tuu-</i>	<i>bigaj</i> ‘folyó’: <i>bikaa-</i>

A birtokos eset ősi *-ŋ* ragja a mai nganaszban ugyan már lekopott, de egykori jelenlétét a fokváltakozás őrzi azokban az esetekben, ahol a tő olyan mássalhangzót tartalmaz, amelyet a fokváltakozás érint. Egyéb esetekben az ősi ragnak nincsen nyoma. A proto-nganaszban *-ŋ* genitívuszrag PS **-n* < PU **-n* ragra vezethető vissza.

S3: PIGen-tő:

A harmadik tő képzésében sokszor különbség mutatkozik aszerint, hogy a szavak melyik harmonikus osztályba tartoznak. Egyes esetekben az S3 tőben semmilyen változás nem mutatkozik, tehát megegyezik az S1 tővel. Az alábbi összefoglalóban ezeket az alakokat is felsoroljuk.

A *magánhangzós* tövek közül az *ə-re* végződőknél a következő tipikus hangváltozások figyelhetők meg:

U osztályba tartozó tövek	I osztályba tartozó tövek
$ə \rightarrow u$	$ə \rightarrow i$
<i>batə</i> ‘különlegesség’: <i>baðu-</i>	<i>əmə</i> ‘ez’: <i>əmi-</i>
$a \rightarrow u$	<i>bjřə</i> ‘eső’: <i>bjři-</i>
<i>kümaa</i> ‘kés’: <i>kümau-</i>	
A szó eredeti alakja <i>kümaa</i> , de az <i>ə</i> hang asszimilálódott az <i>a</i> -hoz.	

U osztályba tartozó tövek

ə → ü
(uə → üü)

d'ikə 'hegy': *d'igü-*
d'intə 'fj': *d'indü-*
kintə 'füst': *kindü-*
d'üjhuə 'kör': *d'üjhüü-*

Ezekben a példákban asszimilációs folyamat zajlik le, mégpedig a megelőző szótagban álló palatális magánhangzó vagy mássalhangzó asszimilálja az *u-t* *ü-vé*, az *i-t* pedig *i-vé*.

I osztályba tartozó tövek

ə → i
(iə → ii)

heŋkə 'fekete': *heŋgi-*
d'üŋhə 'moh': *d'ümbi-*
bənsə 'mind': *bənd'i-*
kiŋsɪə 'lenti hely': *kiŋsüi-*

ə → ü
(uə → üü)

konə 'kölyök': *konü-*
kojkə 'bálvány': *kojkü-*
horə 'arc': *horü-*
kuhuə 'emberi bőr': *kuhüü-*
kočəduɬuə 'beteg': *kočəduɬüü-*

A fenti példákban asszimilációs folyamatok nem mennek végbe, ennek ellenére lágy magánhangzó áll az S3 tőben.

ə → i
(iə → ii)

bɪ"ə 'leves': *bɪ"i-*
d'arəgə 'fájdalom': *d'arəgi-*
d'asəgə 'érettség': *d'asəgi-*
tolɪə 'tolvaj': *tol'ii-*
kolɪə 'halas': *kol'ii-*

ə → i
(əə → əi, iə → ii)

baarbə 'úr, gazda': *baarbi-*
maŋkə 'unokatestvér': *maŋki-*
bakəə 'börkaparó': *bakəi-*
latəə 'csont': *latəi-*
bəntiə 'külső rész': *bəntii-*
korbiə 'száraz fa': *korbii-*

uə → uə, üə → üə

ŋuə 'ég': *ŋuə-*
d'üə 'homok': *d'üə-*
nüə 'gyerek': *nüə-*

A rövid, csak egy magánhangzó-szekvenciát tartalmazó töveknél figyelhetjük meg, hogy a tőben nem megy végbe hangváltozás.

ə → i
(əə → əi, iə → ii)

bɪtələməə 'folyékony': *bɪtələməi-*
d'eməə 'vér': *d'eməi-*
səd'əə 'út': *səd'əi-*
bədiə 'bal': *bədii-*

iə → iə

siə 'lyuk': *siə-*

A magánhangzós tövek esetében a felső nyelvvállású magánhangzókra (i, ü, j, u) végződő szavaknál a következő hangváltozási tendenciák figyelhetők meg:

<p>U osztályba tartozó tövek u → u, ü (əu → əu, ou → ou) baagu 'rianás': baagu- d'ebtu 'liba': d'ebtu- honsu 'téli rénször': hond'ü- kontəu 'sikerés vadász': kontəu- məu 'föld': məu- kou 'Nap': kou- Az u-ból abban az esetben lesz ü, ha előtte lágy mássalhangzó áll.</p>	<p>I osztályba tartozó tövek j → j, i ɲusi 'munka': ɲusi- d'ürimj 'mese': d'ürimj- d'esj 'apa': d'edi- A d'esj esetében a d' hang meglágyította az j-t, így i-vé vált.</p>
	<p>u → u kəku 'kőd': kəku- meru 'gyulladás': meru- kəsu 'pár': kəsu-</p>
<p>u → a (ü → a) buədu 'szó': buəda- bəbku 'folyókanyar': bəbka- kajbu 'seprű': kajba- sirü 'tél, hó': sira- d'odürmü 'járás': d'odürma-</p>	<p>j → a d'alj 'nap': d'ala- kolj 'hal': kola-</p>
<p>ü → ü ñirü 'barát': ñirü-</p>	
<p>i → i bahi 'vadrén': babi- d'imi 'ragasztó': d'imi- d'ori 'sírás': d'ori-</p>	<p>i → i biñi 'vő': biñi- d'ari 'fájdalom': d'ari- kəmi 'nyél': kəmi-</p>

A magánhangzós tövek esetében az alsó nyelvvállású magánhangzókra (a, ¹a, ²a) végződő szavaknál hangváltozás általában nem megy végbe, de az érintett mássalhangzók esetében a fokváltakozás bekövetkezik:

<p>a → a (ua → ua, ja → ja, üa → üa) basa 'vas': ba¹a- ɲuta 'bogyó': ɲu²a- siba 'szolga': si¹a-</p>	<p>¹a → ¹a d'əñh¹a 'ruha': d'emb¹a- ñerh¹a 'fűrész': ñerh¹a- tor¹a 'lábujj': tor¹a-</p>

U osztályba tartozó szavak	I osztályba tartozó szavak
<p>a → a (ua → ua, ja → ja, üa → üa) kobtua 'lány': kobtua-ηua 'ajtó': ηua- ηia 'nyál': ηia- kad'üa 'robaj, zaj': kad'üa-</p>	
<p>a → i (aa → ai) lakuna 'tuberkolózis': lakunai- kuraa 'tehén': kurai- aba" a 'nővér': aba" i- šigaa 'szig (halfajta)': šigai-</p>	

A mássalhangzóra végződő szavak esetén az U osztályba tartozó tő u-val vagy ü-vel, ritkábban i-vel bővül, míg az I osztályba tartozó tő j-vel vagy i-vel bővül

C → Cu, Cü	C → Cj, Ci
<p>baη 'kutya': banu- bigaj 'folyó': bikau- d'am 'tenger': d'amu- d'aηur 'tundra': d'aηuru- ma" 'sátor': maδu- küj 'kanál': küü- hodür 'levél': hotürü-</p>	<p>h' aη 'tenyér': h' aηj- h' ad'ir 'kampó': h' as'irj- č' iəδ'ir 'ételtartó, labaz': č' iəδ'irj- bi" 'víz': biδj- d'ir 'zsír': d'iri- nim 'név': nimi- beη 'életerő': beni-</p>
<p>Az u-ból általában akkor lesz ü, ha az előtte lévő szótagban palatális mássalhangzó vagy magánhangzó áll. Ugyanez érvényes az i-re is, a palatális hang hatására az i i-vé válik.</p>	

C → Ci
<p>bačü" 'lélek, lélegzet': bačüdi- d'aηumsa 'halál': d'aηumsani-</p>

Példa néhány alakváltozásra

S1: <i>kəntə</i> 'szán' KƏNTƏ	S2: <i>kəndə</i> KƏNTƏD 1) szillabikus fokváltakozás	S3: <i>kəndü-</i> " KƏNTÜ" 1) szillabikus fokváltakozás
S1: <i>huda</i> 'járom, iga' HUTAR	S2: <i>huta</i> HUTARƏD 1) a T nyílt szótagban áll	S3: <i>hutaru-</i> " HUTARU" 1) a T nyílt szótagban áll

S1: <i>horəδⁱaj</i> 'falevél' HORƏT ⁱ AJ 1) ritmikai fokváltakozás	S2: <i>horəδⁱaa-</i> HORƏT ⁱ AJƏŋ 1) ⁱ AJƏ → ⁱ AƏ → ⁱ aa 2) ritmikai fokváltakozás	S3: <i>horəδⁱau-</i> " HORƏT ⁱ AJU" 1) ⁱ AJU → ⁱ au 2) ritmikai fokváltakozás
S1: <i>ma</i> " MAT	S2: <i>maδə-</i> MATƏŋ 1) szillabikus fokváltakozás	S3: <i>maδu-</i> " MATU" 1) szillabikus fokváltakozás
S1: <i>noj</i> 'láb' ŊOJ	S2: <i>ɲuə-</i> ŊOJƏŋ 1) OJƏ → OƏ → uə	S3: <i>ɲuu-</i> " ŊOJU" 1) OJU → OU → uu

Számjelek

A nganaszban három számot különböztethetünk meg: egyes szám (singularis: Sg), kettes szám (dualis: Du) és többes szám (pluralis: Pl).

Az egyes szám jelöletlen.

A kettes szám jele alanyesetben: **-KƏI**, a többi esetben **-KI**.

A többes szám jele alanyesetben **-"**, függő esetekben egy **-J** hang nyoma fedezhető fel a paradigmában.

Ragozás

A nganaszban a következő esetragokat tartjuk számon: *alanyeset* (Nom), *tárgyeset* (Akk), *birtokos eset* (Gen), *latívusz-datívusz* (Lat), *lokatívusz-insztrumentálisz* (Lok), *elatívusz-ablatívusz* (El), *prolatívusz* (Prol).

Rokonság- és személynevekhez kapcsolódva előfordul a *vokatívusz*, azaz a megszólító eset is, melynek ragja **-J**. A rag előtti magánhangzó általában megnyúlik: *Təmunɲku isəaj! Dəmsurə!* 'Egér bátya, íme a húsd!'

Tárgyesetben és birtokos esetben a mássalhangzóra végződő *tə* kötőhangzóval bővül, míg a magánhangzóra végződő *tə* változatlan marad. Az eredeti esetragok már lekoptak, de a *tə* őrzí a kötőhangzót, valamint – amennyiben szükséges – végbemegy a fokváltakozás is. Tehát a grammatikai funkciót ma már nem egy testes rag, hanem csak egy hangváltozás hordozza.

A ragok megadásakor jelöljük, hogy melyik tőhöz kapcsolódnak. A lekoptott esetragok régebbi feljegyzésekben vagy idősebb beszélők nyelvhasználatában még előfordulhatnak, ezért zárójelben adjuk meg őket. A könnyebb megértés érdekében felsoroljuk a ragok allomorfjait (alakváltozatait) is, valamint ragozott példákat is bemutatunk.

A névszói toldalékok kapcsolódási sorrendje a következő:
tő + (képző) + számjel + esetrag + birtokos személyrag

Egyes szám

Mélyszerkezet	allomorfok
S1-Nom: -Ø	-Ø
S2-Akk: -Ø, -(M)	-Ø, -(m)
S2-Gen: -Ø, -(D)	-Ø, -(ŋ)
S1-Lat: -NTƏ ^N	-tə, -ntə, -nda, -čə
S1-Lok: -NTƏNU	-tənu, -ntənu, -ndaŋu, -təŋi, -ntəŋi, -ndaŋi, -čənu, -čəŋi
S1-El: -KƏ ^N TƏ	-kətə, -gətə
S1-Prol: -MƏNU	-mənu, -məŋi

	'sátor'	'kés'	'víz'	'füst'
S1-Nom: -Ø	ma"	kümaa	bij"	kintə
S2-Akk: -Ø, -(M)	maðə	kümaa	bijðə	kində
S2-Gen: -Ø, -(D)	maðə	kümaa	bijðə	kində
S1-Lat: -NTƏ ^N	matə	kümaantə	bijtə	kindətə
S1-Lok: -NTƏNU	matənu	kümaantənu	bijtəŋi	kindətəŋi
S1-El: -KƏ ^N TƏ	makətə	kümaagətə	bijkətə	kintəgətə
S1-Prol: -MƏNU	mamənu	kümaamənu	bijməŋi	kintəməŋi

Kettes szám

Kettes számban csak az alanyeset, a tárgy- és a birtokos esetnek van esetragja. A további esetek a birtokos esetben álló főnév és a *na* '-hoz/-hez/-höz' névutó megfelelő alakjának kapcsolatával fejezhetők ki.

Mélyszerkezet	allomorfok
S1-Nom: -KƏJ	-kəj, -gəj
S1-Akk: -KI	-ki, -gi
S1-Gen: -KI	-ki, -gi
Lat: DuGen+ NA	DuGen+na
Lok: DuGen+NANU	DuGen+nanu
El: DuGen+ NAKƏTƏ	DuGen+nagətə
Prol: DuGen+ NAMƏNU	DuGen+namənu

	‘sátor’	‘kés’	‘füst’
S1-Nom: -KƏJ	<i>makəj</i>	<i>kümaagəj</i>	<i>kintəgəj</i>
S1-Akk: -KI	<i>maki</i>	<i>kümaagi</i>	<i>kintəgi</i>
S1-Gen: -KI	<i>maki</i>	<i>kümaagi</i>	<i>kintəgi</i>
Lat: DuGen+ NA	<i>maki na</i>	<i>kümaagi na</i>	<i>kintəgi na</i>
Lok: DuGen+NANU	<i>maki nanu</i>	<i>kümaagi nanu</i>	<i>kintəgi nanu</i>
El: DuGen+ NAKƏTƏ	<i>maki nagətə</i>	<i>kümaagi nagətə</i>	<i>kintəgi nagətə</i>
Prol: DuGen+ NAMƏNU	<i>maki namənu</i>	<i>kümaagi namənu</i>	<i>kintəgi namənu</i>

Többes szám

A többes szám jele beleolvadt az esetragokba, így e ragokat a felszínen nem lehet elemeire bontani.

Mélyszerkezet	allomorfok
S2-Nom: -"	-"
S2-Akk: -J	-j
S3-Gen: -"	-"
S1 vagy S3-Lat: -NTI"	-nti", -ndi", -ti"
S1-Lok: -NTI ^N NU	-tini, -tinü, -ndini, -ndinü, -ntini, -ntinü, -čini, -čini
S1-El: -KI ^N TƏ (~ -KI ^N TI" ~ -KƏ ^N TI")	-kitə, -gitə (-kiti", -giti", -kəti", -gəti")
S3-Prol: -"MƏNU	-"mənu, -"məni

	‘sátor’	‘kés’	‘víz’	‘füst’
S2-Nom: -"	<i>maðə</i> "	<i>kümaa</i> "	<i>b̥iðə</i> "	<i>kində</i> "
S2-Akk: -J	<i>maðəj</i>	<i>kümaaj</i>	<i>b̥iðəj</i>	<i>kindəj</i>
S3-Gen: -"	<i>maðu</i> "	<i>kümau</i> "	<i>b̥ið̥i</i> "	<i>kindü</i> " ~ <i>kindi</i> "
S1 vagy S3-Lat: -NTI"	<i>mati</i> "	<i>kümaunti</i> "	<i>b̥iti</i> " ~ <i>b̥ið̥iti</i> "	<i>kindəti</i> "
S1-Lok: -NTI ^N NU	<i>matinü</i>	<i>kümaantinü</i>	<i>b̥itini</i>	<i>kintəgitə</i>
S1-El: -KI ^N TƏ	<i>makitə</i>	<i>kümaagitə</i>	<i>b̥ikitə</i> ~ <i>b̥ið̥i</i> "kitə	<i>kindətini</i>
S3-Prol: -"MƏNU	<i>maðu</i> "mənu	<i>kümau</i> "mənu	<i>b̥ið̥i</i> "məni	<i>kindi</i> "məni

A *na* névutó komitatívuszi jelentésében már raggá vált. Erre utal az is, hogy a birtokos személyragok előtt áll (Cx-Px sorrend): *kounanə* ‘a Napommal’. Eltérően a többi ragtól, ennek a ragnak nincsen többes számú formája. Névutói vonását annyiban is örzi, hogy egyes szám esetén az S2 tőhöz járul, míg többes szám esetén az S3 tőhöz: *kuba*"na ‘prémekkel’, *kümau*"na ‘késekkel’, *d̥ur̥akina* ‘nyenyecceel’, *d̥iana* ‘rénzuzmóval’, *basu*"sina ‘vadással’ stb.

A *d̥a* allatívuszi névutó is elindult a raggá válás útján, azonban ebben az esetben még a birtokos személyragok megelőzik (Px+Pos sorrend): *taanə d̥a* ‘a rénemhez’,

horətu d'a 'az arcához'. Ez a névutó igen gyakran fordul elő földrajzi nevekhez kapcsolódva: *Hatəngə d'a* 'Hatangába', *D'abəkəd'igə d'a* 'Krasznójárszka', *d'amə d'a* 'a tengerhez', *hošolkətu" d'a* 'a falutokba'. A továbbiakban – utalva a névutó önállóságára – nem írjuk egybe az alapszóval.

Az esetekhez kapcsolódó néhány fontosabb funkció

1) A *nominatívusz* tipikusan az alany esete: *Matənu" nagür ni tuu"o*. 'A sátrunkba három nő jött.' Egyes esetekben a tárgy is alanyesetben áll, erről bővebben a mondattant tárgyaló fejezetben szólunk.

2) A mondat tárgya a nganaszanban szinte mindig *akkuzatívuszban* áll:

Matə tujša, kobtua kačəmi"ə.

sátor-Lat megjön-inf, lány-Akk meglát-Kperf-Sg3-subj

'Belépve a sátorba, meglátta a lányt.'

Mivel az *-m* esetrag lekopott, a magánhangzóra végződő szavak esetében a tárgyeset morfológiai felépítése alapján megegyezik az alanyesettel, kivételt azok a szavak képeznek, ahol a tőben olyan mássalhangzó vagy mássalhangzó-kapcsolat van, amelyet a fokváltkozás érint. Ebben az esetben a fokváltkozás végbemegy. Ez utal az egykori esetrag „jelenlétére”. A nganaszan *-m* esetrag a PS *-m < PU *-m ragra vezethető vissza.

Bənsəgəj ni jə hontigəj.

mind-Du nő-PIAkk birtokol-Kimp-Du3-subj

'Mindkettőjüknek van felesége.' [Mindkettőjük birtokol feleséget.]

További példák: *Ŋaagəə korudə ηədiütüm.* 'Jó házat látok.' *Betuəd'əj ηuñüntəgətu".* 'Beleket gyűjtenek.'

3) A birtokost *genitívuszban* álló névszó jelöli: *Taa kubu təda"am.* 'A rénnek a bőrét hoztam.' *Banə ηəmsudə čentiři"!* 'Készítsd el a kutya ételét!'

Hunsəi" maəu" banə" mi jə banu" nanu ηindj" ηiriüiirə".

másik-PIGen sátor-PIGen kutya-PI mi_{pron}-val_{pos} nem-Kimp-PI3-subj barátkozik-Vcong

'A többi sátor kutyái nem barátkoznak a mi kutyáinkkal.'

4) A névutók előtt a névszó mindig *genitívuszban* áll:

Bikaa takənu ba jə log'a"ti.

folyó-Gen mögött_{pos} kutya ugat-Kimp-Sg3-subj

'A folyón túl ugat egy kutya.'

Koudu kantü"ə čüürü" tagə.

Nap-PxSg3 eltűnt-Kperf-Sg3-subj felhő-PIGen mögé_{pos}

'A Nap a felhők mögé bújt.'

5) A *latívusz* a 'hová' kérdésre felelő helyviszonyt fejezi ki: *Siti jə gəradəndə čüü"ə.* 'Mégérkezett a városba.'

Madajčü" ηuə" dumaənu čüitəki"ə" matə.

vendég-PI egy-Prol bemegy-Vinc-Kperf-PI3-subj sátor-Lat

'A vendégek a sátorba egyenként mentek be.'

6) A *latívusz* a helyviszonyon kívül – más uráli nyelvekhez hasonlóan – datívuszi jelen-

tést is kifejez: *N'emintənə təda"am*. 'Odaadtam az anyámnak.' *Bantətu mišə latəəj*. 'Csontot adott a kutyájának.'

7) A passzív mondat agense (cselekvő alanya) *latívuszb*an áll: *Tujšüədəə n̄j ŋabutətu ŋəməbtura"ə*. 'A nőnek, aki megérkezett, a nővére enni adott.' [A megérkezett nő a nővére által megettetett.]

8) A statikus állapot beálltát jelző igék vonzata igen gyakran *latívusz*: *N'üə kunda"ə bəbətə*. 'A gyerek elaludt az ágyban.' [A gyerek elaludt az ágyba.] *S'enkəl'i"inə gos'iñicatə*. 'A szállodában éjszakáztam.' [A szállodába szálltam meg.]

9) A *lokatívusszal* ellátott főnevek elsősorban belső helyviszonyt jelölnek: *Nérəbtəə matənu n̄l̄iṯj" ŋarka, ŋül"ədə, bintiši*. 'Az első sátorban a medve, a farkas és a rozsomák él.'

10) A mondatban az insztrumentáliszi (eszközhatározói) jelentést is *lokatívuszragos* főnév jelöli:

S̄iṯj n̄üəmtu kauli"ə č̄ijč̄əni.

ő_{pron} gyerek-AkkPxSg3 betakar-Kperf-Sg3-subj takaró-Lok
'Takaróval takarta be a gyereket.'

N'üə n̄aňšürü d'ikara"agətə kəndətənu.

gyerek csúszik-Vfreq-Sg3-subj hegy-Naug-El szán-Lok
'A gyerek a hegyről szánkóval csúszik le.'

11) *Lokatívusz*os főnévvel mikor kérdésre válaszoló idő- (vagy állapot-)határozó is kifejezhető: *Biətənu turkutənu kombu"anika"ə*. 'Szélben nagyok a hullámok a tavon.'

12) Az *elatívusz* a 'honnan' kérdésre válaszoló helyviszonyt fejezi ki: *D'esimə büü"naru gərədəgətə*. 'Apám el-elmegy a városból.' *Dənduj kənd'ü"ə mərugətə*. 'A csónak eloldódott a parttól.'

13) *Elatívuszragos* névszóval kifejezhető a cselekvés vagy a történés oka:

Əligaku n̄üə č̄esəgəgətə d'orətu.

kicsi gyerek hideg-El sír-Kimp-Sg3-subj
'A kisgyerek sír a hidegtől.'

További példák: *Biəgətə ŋəbtüñə küra"itə"*. A széltől összekócolódott a hajam.' *Hekəgətə ŋəmsu č̄iimnaru*. 'A melegtől megromlik a hús.'

14) A *prolatívuszragos* névszó a 'vmi mentén, vmin végig' jelentést fejezi ki: *Baagutəmənu həd̄iṯiṯj tuuŋənduj*. 'A tengeren egy gőzös úszik.' *Təri"ka č̄intaru muŋkumənu*. 'A mókus a fán ugrál.'

Taa" ŋuə"č̄ənu d'odürm̄imbatu" məumənu.

rén-Pl egy-Lok megy-Vhab-Kimp-Pl3-subj föld-Prol
'A rének a földön együtt járnak.'

Miṯj kuntəgai" d'odürs̄üəmu" koruḍu"mənu.

mi_{pron} sokáig megy-Perf-Pl1-subj ház-PIProl
'Sokáig sétáltunk a faluban.'

A *koru* 'ház' többes számban 'falu'-t is jelent.

15) *Prolatívuszragos* névszó gyakran szerepel időhatározóként:

Əmi" korutini n̄ilid'əŋ nakürə hüəməni.

ez-PIGen ház-PI Lok él-Perf-Sg2 három-Gen év-Prol

‘Ebben a faluban három évig éltél.’

16) Az adásvételt és cserét kifejező igék mellett az ellenértéket *prolatívuszragos* névszó jelöli: *Kəntəmə mid'iam taamənu.* ‘Rénért odaadtam a szánomat.’,

Siti n̄akiđiti taamtu bad'a"mənu.

ő_{pron} vesz-Kimp-Sg3-subj vas-PI Prol

‘Pénzért vette a rénjét.’

A *basa* ‘vas’ szó ‘pénz’-t is jelent, különösen többes számban használva.

17) A mentális tevékenységet kifejező igék vonzata legtöbbször *prolatívusz*: *Silimənu s̄inəriŋŋ?* ‘Kire gondolsz?’

N'emid̄i d'orəd'üə s̄iti hüəmənuntu.

anya-PxSg3 sír-Perf-Sg3-subj kettő gyerek-Prol-PxSg3

‘Az anya siratta a két gyermekét.’

18) Az ütést, vágást kifejező igék mellett az irányt *prolatívuszragos* névszó jelöli: *D'ütüməŋnə hošü"ə.* ‘Megütötte a kezemet.’

Birtokos személyragozás

A névszókhoz járuló birtokos személyragok egyrészt utalnak a birtokos személyére, számára, másrészt képesek kifejezni a birtok számát. A birtok egyes számára nem utal számjel. A személyragoknak három paradigmáját különböztetjük meg: a nominatívuszi, az akkuzatívuszi és a függő esetekhez járuló ragokat. Az esetragok mindig megelőzik a birtokos személyragokat (Cx+Px sorrend): *taa-gətə-nə* 'a rénemtől' stb.

Egy birtok esetén

	Nom: S1+		Akk: S1, S2+		Gen és a függő esetek: S2+	
	mélysz.	allomorfok	mélyszerk.	allomorfok	mélysz.	allomorfok
Sg1	-MƏ	<i>-mə</i>	S1-MƏ	<i>-mə</i>	-NƏ	<i>-nə</i>
Sg2	-RƏ	<i>-rə, -lə, -l'ə</i>	S2-MTƏ	<i>-mtə</i>	-NTƏ	<i>-ntə, -ndə, -tə</i>
Sg3	-TU	<i>-tu, -tj, -tü, -ti</i> <i>-du, -đj, -dű, -di</i> <i>-čü, -či</i>	S2-MTU	<i>-mtu, -mtü</i> <i>-mtj, -mti</i>	-NTU	<i>-ntu, -ndu, -tu,</i> <i>-ntü, -ndü, -tü</i> <i>-ntj, -ndj, -tj</i> <i>-nti, -ndi, -ti</i> <i>-čü, -či</i>
Du1	-MI ^N	<i>-mi</i>	S1-MI ^N	<i>-mi</i>	-NI ^N	<i>-ni</i>
Du2	-RI ^N	<i>-ri, -li</i>	S2-MTI ^N	<i>-mti</i>	-NTI ^N	<i>-nti, -ndi, -ti, -či</i>
Du3	-TI ^N	<i>-ti, -di</i>	S2-MTI ^N	<i>-mti</i>	-NTI ^N	<i>-nti, -ndi, -ti, -či</i>
PI1	-MU ["]	<i>-mu", -mü",</i> <i>-mj", -mi"</i>	S1-MU ["]	<i>-mu", -mü"</i> <i>-mj", -mi"</i>	-NU ["]	<i>-nu", -nü"</i> <i>-nj", -ni"</i>
PI2	-RU ["]	<i>-ru", -rü", -lu", -l'ü"</i> <i>-ri", -ri", -li", -li"</i>	S2-MTU ["]	<i>-mtu", -mtü"</i> <i>-mtj", -mti"</i>	-NTU ["]	<i>-ntu", -ndu", -tu"</i> <i>-ntü", -ndü", -tü",</i> <i>-ntj", -ndj", -tj"</i> <i>-nti", -ndi", -ti"</i> <i>-čü", -či"</i>
PI3	-TUD	<i>-tuŋ, -tiŋ, -tüŋ, -tiŋ</i> <i>-duŋ, -điŋ, -dűŋ, -diŋ</i> <i>-čüŋ, -čiŋ</i>	S2-MTUD	<i>-mtuŋ, -mtüŋ</i> <i>-mtjŋ, -mtiŋ</i>	-NTUD	<i>-ntuŋ, -nduŋ, -tuŋ</i> <i>-ntüŋ, -ndüŋ, -tüŋ</i> <i>-ntjŋ, -ndjŋ, -tjŋ</i> <i>-ntiŋ, -ndiŋ, -tiŋ</i> <i>-čüŋ, -čiŋ</i>

Mint a táblázat is mutatja, néha a végzések megegyeznek:

- az első személyű esetragok (Sg1, Du1, PI1) esetében nincsen különbség az alany- és a tárgyeset között. Így csak a szövegkörnyezet alapján dönthető el, hogy milyen esetben áll a szó.
- a Du2 és Du3 tárgyesetbeli ragjai között szintén nincsen különbség, a birtokos személyéről csak a szövegösszefüggés nyújt információt.
- a függő esetek sorában szintén csak a kontextus alapján állapítható meg, hogy a birtokos Du2 vagy Du3 személyű-e.

kətu 'karom'

	Nom	Akk	Gen	Lat
Sg1	<i>kətumə</i>	<i>kətumə</i>	<i>kətunə</i>	<i>kədutənə</i>
Sg2	<i>kəturə</i>	<i>kəđumtə</i>	<i>kəđutə</i>	<i>kəđutətə</i>
Sg3	<i>kətuđu</i>	<i>kəđumtu</i>	<i>kəđutu</i>	<i>kəđutətü</i>
Du1	<i>kətumi</i>	<i>kətumi</i>	<i>kətuni</i>	<i>kəđutəni</i>
Du2	<i>kəturi</i>	<i>kəđumti</i>	<i>kəđuti</i>	<i>kəđutəndi</i>
Du3	<i>kətuđi</i>	<i>kəđumti</i>	<i>kəđuti</i>	<i>kəđutəndi</i>
Pl1	<i>kətumu"</i>	<i>kətumu"</i>	<i>kətunu"</i>	<i>kəđutənu"</i>
Pl2	<i>kəturu"</i>	<i>kəđumtu"</i>	<i>kəđutu"</i>	<i>kəđutəndu"</i>
Pl3	<i>kətuđuŋ</i>	<i>kəđumtuŋ</i>	<i>kəđutuŋ</i>	<i>kəđutənduŋ</i>

Két birtok esetén

A két birtokra a birtokos személyragok előtt álló **-KƏI** dualisjel utal. Az alany- és a tárgyeset személyragjai között nincsen különbség. A függő esetek alakjai névutós szerkezettel fejezhetők ki. Ebben az esetben is a *na* névutó megfelelő formái állnak a névszó után.

	Nom =Akk (S1+KƏI+J+Px)		Gen (S1+KƏI+"+Px)	
	mélyszerkezet	allomorfolk	mélyszerkezet	allomorfolk
Sg1	-KƏJNƏ	<i>-kəjńə, -gəjńə</i>	-KƏINƏ	<i>-kəinə, -gəinə</i>
Sg2	-KƏJTƏ	<i>-kəjčə, -gəjčə</i>	-KƏITƏ	<i>-kəitə, -gəitə</i>
Sg3	-KƏJTU	<i>-kəjčü, -gəjčü, -kəjči, -gəjči</i>	-KƏITU	<i>-kəitu, -gəitu -kəiti, -gəiti</i>
Du1	-KƏJN ^N	<i>-kəjńi, -gəjńi</i>	-KƏIN ^N	<i>-kəini, -gəini</i>
Du2	-KƏJT ^N	<i>-kəjči, -gəjči</i>	-KƏIT ^N	<i>-kəiti, -gəiti</i>
Du3	-KƏJT ^N	<i>-kəjči, -gəjči</i>	-KƏIT ^N	<i>-kəiti, -gəiti</i>
Pl1	-KƏJNU"	<i>-kəjńü", -gəjńü", -kəjńi", -gəjńi"</i>	-KƏINU"	<i>-kəinu", -gəinu" -kəinü", -gəinü"</i>
Pl2	-KƏJTU"	<i>-kəjčü", -gəjčü", -kəjči", -gəjči"</i>	-KƏITU"	<i>-kəitu", -gəitu" -kəitü", -gəitü"</i>
Pl3	-KƏJTUD	<i>-kəjčüŋ, -gəjčüŋ, -kəjčiŋ, -gəjčiŋ</i>	-KƏITUD	<i>-kəituŋ, -gəituŋ -kəitüŋ, -gəitüŋ</i>

A birtokos személyragok esetében ugyanolyan asszimilációs szabályok érvényesek, mint más esetekben. Ugyanakkor a -KƏITU stb. alakokban az *i* nem lágyítja meg az utána álló személyragot, mivel az *i*-t a gégezárhang követi, még akkor is, ha ez a felszínen nem jelentkezik. Tehát a -TU-nak csak *-tu* és *-tj* alternánsai vannak, nem pedig *-tü* és *-ti*. Az alternánsokra vonatkozó szabályokat a fonológiát tárgyaló fejezetben az 57–59. oldalon ismertettük.

Itt is megfigyelhető, hogy a Du2 és a Du3 személyek csak a szövegösszefüggés alapján különböztethetők meg.

kətu 'karom'

	Nom=Akk	Gen	Lat	Lok
Sg1	<i>kətuɡəjɲə</i>	<i>kətuɡəinə</i>	<i>kətuɡəinə na</i>	<i>kətuɡəinə nanu</i>
Sg2	<i>kətuɡəjčə</i>	<i>kətuɡəitə</i>	<i>kətuɡəitə na</i>	<i>kətuɡəitə nanu</i>
Sg3	<i>kətuɡəjčü</i>	<i>kətuɡəitu</i>	<i>kətuɡəitu na</i>	<i>kətuɡəitu nanu</i>
Du1	<i>kətuɡəjɲi</i>	<i>kətuɡəini</i>	<i>kətuɡəini na</i>	<i>kətuɡəini nanu</i>
Du2	<i>kətuɡəjči</i>	<i>kətuɡəiti</i>	<i>kətuɡəiti na</i>	<i>kətuɡəiti nanu</i>
Du3	<i>kətuɡəjči</i>	<i>kətuɡəiti</i>	<i>kətuɡəiti na</i>	<i>kətuɡəiti nanu</i>
Pl1	<i>kətuɡəjɲü"</i>	<i>kətuɡəinu"</i>	<i>kətuɡəinu" na</i>	<i>kətuɡəinu" nanu</i>
Pl2	<i>kətuɡəjčü"</i>	<i>kətuɡəitu"</i>	<i>kətuɡəitu" na</i>	<i>kətuɡəitu" nanu</i>
Pl3	<i>kətuɡəjčüŋ</i>	<i>kətuɡəituŋ</i>	<i>kətuɡəituŋ na</i>	<i>kətuɡəituŋ nanu</i>

Több birtok esetén

Külön birtoktöbbsítő jelet nem tartunk számon a nganaszanban. Alany- és tárgyesetben a -J többesjel olvadt bele a birtokos személyragokba. A többi esetben (kivételesen a genitívusz) a szótőhöz a többes számú esetragok járulnak, melyeket a függő esetekhez járuló birtokos személyragok követnek. Ezek a személyragok megegyeznek az egyes és a kettős számban használatos esetragokkal.

	Nom=Akk (S3+J+Px)		Gen (S3+"+Px)		Függő esetek	
	mélys.	allomorfo	mélys.	allomorfo	mélys.	allomorfo
Sg1	-JNƏ	-ɲə	-NƏ	-nə	-NƏ	-nə
Sg2	-JTƏ	-čə, -'ə	-TƏ	-tə	-NTƏ	-ntə, -ndə, -tə
Sg3	-JTU	-čü, -či	-TU	-tu, -tü -tj, -ti	-NTU	-ntu, -ndu, -tu -ntü, -ndü, -tü -ntj, -ndj, -tj -nti, -ndi, -ti
Du1	-JN ^N	-ɲi	-N ^N	-ni	-N ^N	-ni
Du2	-JT ^N	-či	-T ^N	-ti	-NT ^N	-nti, -ndi, -ti
Du3	-JT ^N	-či	-T ^N	-ti	-NT ^N	-nti, -ndi, -ti
Pl1	-JNU"	-ɲü", -ɲi"	-NU"	-nu", -nü" -n ^j ", -n ⁱ "	-NU"	-nu", -n ^j ", -nü", -n ⁱ "
Pl2	-JTU"	-čü", -či"	-TU"	-tu", -tü" -t ^j ", -t ⁱ "	-NTU"	-ntu", -ndu", -tu" -ntü", -ndü", -tü" -nt ^j ", -nd ^j ", -t ^j " -nti", -ndi", -ti"
Pl3	-JTUD	-čüŋ, -čiŋ	-TUD	-tuŋ, -tüŋ -t ^j ŋ, -t ⁱ ŋ	-NTUD	-ntuŋ, -nduŋ, -tuŋ -ntüŋ, -ndüŋ, -tüŋ -nt ^j ŋ, -nd ^j ŋ, -t ^j ŋ -ntiŋ, -ndiŋ, -tiŋ

Megfigyelhető, hogy gyakorlatilag ugyanazok a személyragok használatosak, mint a kettős számban, de most a dualis jele nem áll a személyrag előtt. Ennek megfelelően a már ismertetett szabályok érvényesek a többes számú esetragok használatára is.

kətu 'karom'

	Nom=Akk	Gen	Lat
Sg1	kəðaŋə	kəðanə	kəðutinə
Sg2	kəðačə	kəðatə	kəðutitə
Sg3	kəðačü	kəðatu	kəðutitu
Du1	kəðaŋi	kəðani	kəðutini
Du2	kəðati	kəðati	kəðutindi
Du3	kəðaŋi	kəðati	kəðutindi
Pl1	kəðaŋü"	kəðanu"	kəðutinü"
Pl2	kəðačü"	kəðatu"	kəðutindü"
Pl3	kəðačüŋ	kəðatuŋ	kəðutindüŋ

A birtokos személyragokhoz kapcsolódó egyéb funkció

A többes szám harmadik személyű (PxPl3) -**TUD** személyragnak kiválasztó funkciója is van, azaz kifejezi, hogy a beszélő egy csoportból kiválaszt egy elemet: *meŋd'ad'əduŋ* 'az új a sok közül', *baarbađuŋ* 'az öreg a sok közül', *šela"kuđuŋ* 'a kicsi a sok közül', *bəradutuəduŋ* 'a külső'.

Šitiđiŋ bikaa tagə bəud'üəgəj, ŋuəjčüŋ kou"ə mərutə.

ő(Du)_{ProN}-PxPl3 folyó-Gen mög_{Pos} átmegy-Perf-Du3-subj, egy-Nkiv marad-Kperf-Sg3-subj part-Lat
'Közülük kettő átment a folyón, egyikük a parton maradt.'

Predesztinatív ragozás

A főnév predesztinatív ragozása kijelöli azt a személyt, akinek a birtokába fog jutni valami, vagy akinek az előnyére történik a cselekvés. A predesztinatív személyragozásnak csak három formája van: nominatívuszi, akkuzatívuszi és genitívuszi. A genitívuszi forma esszívusz-formáliszi (állapothatározói) vagy datívuszi (részeshatározói) jelentést hordoz.

Az esetragok felépítése:

Nom. -TƏ+NomPx

Akk. -TƏ+AkkPx

Gen. -TƏ+GenPx

Nominatívuszi: *Taadəti tuu"o.* 'A rén kettőtökhöz jött.' *Dəndujčəmə tuu"o.* 'Ide úszott hozzám a csónak.'

Akkuzatívuszi: *Taadəmə tamtūd'ü"əm.* 'A rént magamnak vettem.' *Dəndujčəmu" meliđi"əmj".* 'Magatoknak csináltatok csónakot.'

Genitívuszi: *Lahua ŋəndujčətu tuəbtugujčütü.* 'A deszkát csónaknak tartja.' *Əmə ŋi həmiđəŋj" tuəbtugujčümü", əmə kuəd'ümü d'əsiđəmi".* 'Ezt a nőt az anyáknak tekintjük, ezt a férfit pedig az apáknak.'

MELLÉKNÉV

A nganaszban a melléknévi és a főnévi osztály a legtöbb esetben morfológiai tulajdonságok alapján is viszonylag jól elkülöníthető. A melléknveket morfológia szempontból képzett és képzetlen melléknvekre oszthatjuk.

A **képzetlen melléknvek** aránya jóval kisebb, mint a képzetteké, példák: *nəŋhə* 'rossz', *baŋ'a* 'rossz, gonosz', *lišü* 'lusta', *čeru* 'keskeny', *soŋku* 'nyers', *məŋka* 'szegény', *heŋka* 'fekete' stb.

Az utóbbi két melléknvet Tereščenko monográfiájában a képzett melléknvek között találhatjuk. Ugyanakkor a nganaszban *mən-* és *hen-* tö nem mutatható ki, ezért nem sorolhatjuk ezeket a szavakat a képzettek közé.

A nganaszban melléknvek tönnsége képzett. A **képzett melléknvek** tövük és képzőjük alapján két alcsoportra oszlanak.

1) Az első csoportba azok tartoznak, amelyeknek a képző nélküli töve ma már elhomályosult vagy igen ritkán használatos. Képzőjük pedig ún. *for m a k é p z ő*. Ezeket azért hívjuk így, mert a képző funkciója az, hogy a töből a melléknévi formát kialakítsa. Ezeknek a képzőknek egyéb szemantikai „funkcióik” nincsenek. Ma már a formaképzők egyike sem produktív, új szavak képzésében nem vesznek részt. A következő képzők tartoznak ide:

1. -KA₀ ~ -KA₀''Ə:

kübü- $\begin{cases} \rightarrow \textit{kübü-ka''a} \text{ 'nyugtalan'} \\ \rightarrow \textit{kübü-kuə} \text{ 'nyugtalan'} \end{cases}$

anika''a 'nagy', *tusajka''a* 'fekete', *norbaka''a* 'nyugtalan, zajos', *hubaka''a* 'neveletlen' stb.

2. -KƏƏ: Ez a leggyakrabban előforduló melléknévképző. Az így képzett szavak állandó tulajdonságot fejeznek ki:

darsə- $\begin{cases} \rightarrow \textit{d'arsə-gəə} \text{ 'kedves'} \\ \rightarrow \textit{d'arsə-đisj} \text{ 'megszeret'} \end{cases}$

česəgəə 'hideg', *təŋkəgəə* 'erős', *hirəgəə* 'magas', *ŋaməgəə* 'puha', *kuntəgəə* 'hosszú', *d'ürəgəə* 'mély', *merəgəə* 'gyors', *d'erəgəə* 'kövér' stb.

Ezek a melléknvek nem tévesztendőek össze azokkal a -KƏƏ-re végződő melléknvekekkel, amelyek egy -KƏ-re végződő szóhoz járuló -Ə képző segítségével nyerik el alakjukat. Ezeket a 87. oldalon mutatjuk be.

3. -^NKUƏ ~ -JKUƏ: A képzővel általában tulajdonságot megnevező melléknveken találkozhatunk:

d'aba- $\begin{cases} \rightarrow \textit{d'aba-kuə} \text{ 'piros'} \\ \rightarrow \textit{d'aba-''tusa} \text{ 'piroslik'} \end{cases}$

kolbajkuə 'meztelen', *d'odakuə* 'szürke', *siŋajkuə* 'fehér', *sonankuə* 'fekete', *tusajkuə* 'fekete', *tođakuə* 'sárga', *d'irbakuə* 'ősz (szürke)', *d'erbajkuə* 'kövér', *tobšikiüə* 'szokat-

lan', *ləbī'akuə* 'sikerés', *tujh^ha"kuə* 'világos', *narajkuə* 'tisztá' stb.

A -*KU* végű szavakhoz járuló -*ə* képző homoním alakot eredményez a -*KUə* képzős szavakkal. Ezt a képzőt alább tárgyaljuk.

4. -^C*SIə*: Viszonylag ritkán előforduló képző:

tīm'aj- → *tīm'aj-siə* 'hallgatag'
 → *tīmiaj-čisj* 'hallgat'

ijindia'siə 'zöld, kék', *d'eninsjə* 'hüvös', *l'aminsjə* 'figyelmetlen', *tīmiajsiə* 'hallgatag'.

5. -^C*SƏKə*: Ez a képző szintén nagyon ritkán fordul elő:

bəŋkə- → *bəŋkə-səkə* 'vidám'
 → *bəŋkə-btjsj* 'megnevettett'

kandu"səkə 'sértő', *ŋirmsəkə* 'zajos', *saləsəkə* 'bonyolult' stb.

2) A második csoportba tartozó szavak töve nem elhomályosult. A képzők egy része gyakran használatos és produktív, másik részük kevésbé gyakori.

1. (S1)-*Kə*: A képző rendszerint igei tövekhez járulva hoz létre mellékneveket: *d'ilšitikə* 'szófogadó' (← *d'ilšitišj* 'hallgat'), *d'amələkə* 'nehéz' (vö. *d'amələütü* 'nehéz' PtImp), *məŋənsəkə* 'érdekes' (vö. *məŋənsütüə* 'érdekes' PtImp), *maənsəkə* 'érdekes' (vö. *maənsütüə* 'érdekes' PtImp), stb.

2. (S1)-*ə*: Ez a képző produktív és igen gyakori is. A legkülönbözőbb jelentésű szavakhoz járulhat, mint pl. időtartamot leíró szavakhoz, hely-, állat- vagy anyagnevekhez: *noruə* 'tavaszi', *məskəbaə* 'moszkvai', *tuntjə* 'róka-', *koljə* 'hal-', *ŋorumuə* 'réz-', *h^haləə* 'köves', stb.

Azoknál a szavaknál, amelyek -*KU*-ra végződnek, homoním alakok jönnek létre a -*KUə* képzős szavakkal: *d'oakuə* 'üledék': *d'oakuə* 'zavaros', *sumugu* 'siker': *sumuguə* 'sikerés', *kəbtujku* 'síkfelület': *kəbtujkuə* 'sík, lapos' stb.

Ha a képzőt a -*Kə* képzős főnevekhez kapcsoljuk, akkor a -*Kəə* formaképzővel homoním alakot kapunk: *ŋersəgə* 'ellenség': *ŋersəgəə* 'ellenséges', *hojməgə* 'sötétség': *hojməgəə* 'sötét', *hekəgə* 'melegség': *hekəgəə* 'meleg' stb.

3. (S1)-*D'ə*: Az alapszó lehet időtartamot, állat-, hely- vagy anyagnevet leíró főnév, de akár határozószó is: *huəd'ə* 'hátsó', *d'erd'ə* 'középső', *taluəd'ə* 'tegnapi', *šüşüəd'ə* 'sovány', *basad'ə* 'vas-', *kaďad'ə* 'közeli', *kambad'ə* 'tavaszi', *d'aljəd'ad'ə* 'nappali' (vö. *d'aljəd'a* 'nappal'), *horəd'ə* 'bal' stb.

A *horə* jelentése 'arc', a nganaszanok balról ülnek a rénszánra. Így, ami az arc felé esik, az a bal. A képző előtt megjelenhet az -*ə* képző is: *šürüəd'ə* 'téli', *soruəd'ə* 'esős', *hiŋhiəd'ə* 'éjszakai' stb. A két képző közötti jelentésbeli különbség nehezen határozható meg. Előfordul, hogy ugyanazt a jelentést adhatja vissza az -*ə* képzős és az -*D'D'ə* képzőbokrót tartalmazó szó: *Ŋaəgəə maďajčü d'a ŋjərə koljə bi"ə hiri"ə*. 'A jó vendégnek a feleséged hallevest főzött.' *Đabubta"ə ŋəhumə koljəd'ə bi"ə hiritəj*. 'A legidősebb nővérem hallevest főz.'

Az -*ə* és a -*D'ə* képzős melléknevek a mondatban csak jelzőként állhatnak, állítmányi szerepet nem tölthetnek be. Emiatt az így képzett mellékneveket szokás

vonatkozó mellékneveknek is nevezni. A többi melléknév jelzői és állítmányi szerepben is megjelenhet:

jelzőként: *Maðað takænu hjáræga lansa bæðuatau.* ‘A sátor mögött egy nagy bokor nő.’
állítmányként: *Naaða korduð čirid’ə sjarjúka.* ‘A jó ház teteje fehér.’

A tulajdonságot megnevező melléknevek között előfordulnak olyanok is, amelyek jelentése komplex, azaz nem különül el egymástól a melléknévi és a főnévi jelentés. Melléknévi előfordulásukkor a főnév egy jellemző tulajdonságát jelölik: *sjar* ‘jég, só: fehér’, *salajku* ‘kosz: koszos’, *negiku*: ‘piszok: piszkos’, *dabtusəka* ‘veszély: veszélyes’ stb. Ezeknek a komplex jelentésű szavaknak rendszerint megvan a képző segítségével létrehozott melléknévi párja is: *sjarjúka* ‘fehér’, *salajkuə* ‘koszos’, *negikuə* ‘piszkos’ stb.

Fokozás

A nganaszan fokozás nem hasonlít a magyar fokozáshoz. A magyar középfoknak megfelelő jelentést a moderatív képzőkkel ellátott melléknévi alakok fejezik ki. A felsőfoknak megfelelő kifejezések a nganaszanban analitikus, tehát összetett szerkezetekkel hozhatók létre.

Moderatív képzők

Az így képzett melléknevek a beszélőnek a tárgyhoz való szubjektív viszonyulását fejezik ki, ez lehet a tulajdonság intenzitásának jelzése, vagy akár hasonlítás is. Az idetartozó képzők jelentése igen hasonló, azonban apró eltérések mégis vannak közöttük:

1. (S1)-JKA: A melléknevek augmentatív jelentést kapnak, hangsúlyozzák a tulajdonság intenzitását: *hirəajk’a* ‘elég magas’, *səŋkəajk’a* ‘elég nehéz’, *česəajk’a* ‘elég keserű’, *bəluajka* ‘elég mérges’, *ŋamaajk’a* ‘elég puha’ stb. Ez a képző ma már nem produktív.

2. (S3)-"L'U^NKU₀: A melléknév a tulajdonság kevésbé erős intenzitását fejezi ki: *anə"likü* ‘kissé nagyobb’, *d’obtal’ükü* ‘vékonyka’, *hekə"likü* ‘kissé melegebb’, *hojmə"likü* ‘kissé sötétebb’, *hirə"likü* ‘kissé magasabb’, *təŋgə"likü* ‘kicsit erősebb’, *šegə"likü* ‘vékonyka’, *kəəl’ükü* ‘kissé rövidebb’. A formaképzők minden esetben „kiesnek” a képző előtt: *česəgəə* ‘hideg’ → *česə"likü* ‘kissé hidegebb’,

3. (S1)-D'IR: A melléknév a tulajdonság intenzív meglétét fejezi ki. A képző általában hasonlító szerkezetekben: *česəgəd’ir* ‘valamivel hidegebb’, *košüəd’ir* ‘valamivel szárazabb’, *səŋkəgəd’ir* ‘valamivel nehezebb’ stb. Mondattani szempontból sajátosan viselkednek az így képzett melléknevek, mivel csak állítmányi szerepben jelenhetnek meg:

Mintimə mintigətətə səŋkəgəd’ir.

csomag-PxSg1 csomag-Abl nehéz-Nmod-Sg3

‘A csomagom valamivel nehezebb a csomagodnál.’

A hasonlító szerkezetről bővebben a 157. oldalon lesz szó.

4. (S3)-D'Ə és (S1)-^ND'Ə: A magyar közép fokhoz jelentésben leginkább az így képzett szavak állnak közel: *nəmbud'ə* 'kicsit rosszabb', *təngud'ə* 'kicsit erősebb', *kaδud'ə* 'kicsit világosabb', *makud'ə* 'alacsonyabb', *anid'ə* 'kicsit magasabb', *siənd'ə* 'kicsit alacsonyabb'. Ma már ez a két képző sem produktív.

5. (S3)-D'A₀"Ə: A képző nagyon ritkán fordul elő, ma már nem produktív: *anid'a"ə* 'a legnagyobb', *nimküda"ə* 'fő, legfőbb' stb.

A képzett formák jelentése közötti különbséget a következő táblázattal szemléltethetjük:

	Alapalak	- ^N L'U ^N KU ₀	-D'IR	- ^N D'Ə	-JKA
ngan.	<i>katəgəə</i>	<i>kaδə"ŋikü</i>	<i>katəgədir</i>	<i>kaδud'ə</i>	<i>katəgəjk'a</i>
magy.	világos	egy kicsit világosabb	valamivel világosabb	világosabb	elég világos
német	hell	ein wenig heller	etwas heller	heller	hell genug
orosz	светлый	светловатый	чуть посветлее	посветлее	очень светлый

Felsőfok

A felsőfok csak analitikus szerkezettel fejezhető ki, amelyre kétféle lehetőség nyílik:

1) Hasonlító szerkezetekben a mondatban kétszer kell megismételni a melléknévet. Az első helyen álló melléknév többes számú elatíviszragot (PIEI) kap, míg a második helyen álló alanyesetben áll, esetleg predikatívan (igeként, lásd 119–120. oldalon) van ragozva:

Tənə hirəgəəgita hirəgəəŋ. 'Te vagy a legmagasabb.' [Te magasakból magas-vagy.]

2) Ha a mondatban nincsen hasonlítás, tehát csak a melléknévet akarjuk felsőfokban kifejezni, akkor a melléknév előtt a *bənsə* 'mind' névmás többes számú elatíviszrag alakja áll, amit az alapfokú melléknév követ: *Bənsəgita nəagəə taa.* 'A legjobb rénszarvas.' [Mindből jó rénszarvas.]

SZÁMNÉV

A nganaszban határozott és határozatlan számneveket különböztethetünk meg. A határozott számnevek közé a tö- és a sorszámnevek tartoznak. A tőszámnevek lehetnek primerek vagy összetettek, míg a sorszámnevek képzetek.

Tőszámnév

1 <i>ηυ"αι" / ηυ"əj</i>	11 <i>bii" ηυ"əj</i>
2 <i>šiti</i>	12 <i>bii" šiti</i>
3 <i>nagür</i>	13 <i>bii" nagür</i> stb.
4 <i>četa</i>	20 <i>šiti bii"</i>
5 <i>səŋhə'əŋkə</i>	21 <i>šiti bii" ηυ"əj</i> stb.
6 <i>mətü"</i>	30 <i>nagürbii"</i>
7 <i>šajbə</i>	40 <i>četa bii"</i> stb.
8 <i>šitiđata</i>	100 <i>d'ir</i>
9 <i>ŋam'at'ümə / ŋam'ajčümə</i>	101 <i>d'ir ηυ"əj</i> stb.
10 <i>bii"</i>	1000 <i>bii" d'ir</i>
	1837 <i>bii" d'ir šitiđata d'ir nagürbii" šajbə</i>

A számnevek ragozhatók, a szokásos névszóragok kapcsolódnak hozzájuk. A latívusz ragja helyett minden esetben a *d'a* névutó áll. Az összetétel útján létrejött számneveknek csak az utolsó eleme kapja meg a ragot, a többi tag birtokos esetben áll: *šidiđa* 'kettőnek', *mətükətə* 'hatból', *šidiđiračeta biiđamətükətə* '246-ból' stb.

A **határozatlanság, körülbelüliség** a tőszámnév és a *manti* 'nagyság, mérték' szó együttesével fejezhető ki. A számnév mindig birtokos esetben áll a *manti* előtt, amit ragozni kell:

D'irə mandi" nüə" tuu"o".

száz-Gen nagyság-Pl gyerek-Pl jön-Kperf-Sg3-subj

'Kb. 100 gyerek jött.'

Šitibiiđə mandij ηəði"əm.

hús-Gen nagyság-PIAkk talál-Kperf-Sg1-subj

'Kb. 20-at találtam.'

A **több, mint** kifejezés a számnév elatívuszban álló alakjával és a *bəđətə* 'felesleges' igenévvél fejezhető ki:

Nagürkətə bəđətə taa ŋintj huturə".

három-El felesleges-Akk rén-Akk nem-Kimp-Sg3-subj befog-Vcong

Ő nem fogott be háromnál több rént.'

Əmnj biikətə bəđətə" korudə".

itt tíz-El felesleges-Pl ház-Pl.

‘Itt több, mint tíz ház van’.

A számnév prolatívuszban álló alakjának és a *kamsərusa* ‘egymásra tenni’ jelentésű ige passzív igenevének (*kamsəruməə*), főnévi igenevének vagy ragozott alakjának és egy számnévnél a segítségével alkothatók meg az **egyret**, **kétrét** stb. jelentésű kifejezések. A számnév mindig prolatívuszban áll: *šitiməni kamsəruməə* ‘kétszeresen’, *nagürmənu kamsəruməə* ‘háromszorosan’.

Četəməni kamsərusa sarü"əm taansamə.

nég-Prop egymásra-tesz-inf köt-Kperf-Sg1-subj lasszó-AkkPxSg1

‘A lasszómat négyret megtekerve kötöttem meg.’

További példák: *Taansamə četəməni kamsəra"am.* ‘Négyyszeresen megtekertem a lasszómat.’ *Šitiməni kamsəruməə mətə kəhuatətu.* ‘A kétszálú cérna elszakad.’

Sorszámnév

A sorszámnevek a ‘hányadik’ kérdésre felelnek. A 2-től 10-ig, valamint a 100 számnevek sorszámnévképzője **-MTUƏ** (*-mtuə*, *-mtiə*, *-mtiə*). Az ‘első’ jelentésű sorszámnév nem az ‘egy’ tőszámnévből képezhető, hanem a *herə* ‘elől, valaminek az eleje’ szó igei alakjának folyamatos melléknévi igeneve fejezi ki a sorszámnévi jelentést: *herəđitiə* ‘első’. Emellett használatos még a *herə* kijelölő képzős alakja is: *herəbtəə* ‘első’. Az összetett sorszámnevekben azonban már a *ηu"əj* ‘egy’ tőszámnév képzett alakja áll: *ηu"əjmtiə* (lásd például a ‘tizenegyedik’ alakot).

1 *herəđitiə* / *herəbtəə*

2 *šidimtiə*

3 *nagəmtuə*

4 *četəmtiə*

5 *səmbəmtiə*

6 *mətəmtiə*

7 *šajbəmtiə*

8 *šitiđətəmtiə*

9 *ηam'ajčüməmtiə* / *ηam'ajt'üməmtiə*

10 *biimtiə*

11 *bii" ηu"əjmtiə*

12 *bii" šidimtiə*

37 *nagür bii" šajbəmtiə*

100 *d'irəmtiə*

202 *šiti d'ir šidimtiə*

1000 *bii" d'irəmtiə*

Határozatlan számnév

A határozatlan számnévvel csak hozzávetőlegesen nevezhetjük meg a dolgok, tárgyak mennyiségét, amiről szólunk, pl.: *ɲukəgəə* ~ *ɲuŋkəgəə* ‘sok’, *kanəraa* ‘néhány’, *tanua* ‘kevés’ stb. A főnév a határozatlan számnevek után – mint általában az uráli nyelvekben – egyes számban áll: *Turku kad'anu ɲukəgəə kəntə nəd'itj*. ‘A tó partján sok szán áll.’ Orosz hatásra ma már találkozhatunk olyan példákkal is, ahol a főnév többes számú alakja áll.

Törtzszámnév

A nganaszan a törtszámnevek közül csak a *heljə* ‘fél, rész’ jelentésűt ismeri. A ‘másfél’, ‘két és fél’ stb. jelentésű kifejezések ennek a segítségével képezhetők, mégpedig a következőképpen: számnév (Nom) + megnevezett főnév + *həljə* ‘fél, rész’: *ɲu"əj čiiimi həljə* ‘másfél öl⁹’, *šiti čiiimi həljə* ‘két és fél öl’, *səŋhəlaŋkə čiiimi həljə* ‘öt és fél öl’. A megnevezett főnév akár el is maradhat, ilyenkor csak a számnév áll a *həljə* előtt: *šajbə həljə* ‘hét és fél’, *nagür həljə* ‘három és fél’ stb.

Számnévi határozószó

A számnévi határozószók kifejezik, hogy a cselekvés vagy történés hány alkalommal ment végbe. A töszámnevekből és határozatlan számnevekből képezhetők, mégpedig úgy, hogy felveszik a PlGen-ragot. Az összetett számneveknek csak az utolsó tagja áll PlGen-ban.

- 1 *ɲu"ədu* ‘egyszer’
- 2 *šidi* ‘kétszer’
- 3 *nakürü* ‘háromszor’
- 4 *četi* ‘négyyszer’
- 5 *səŋhəlaŋgi* ‘ötször’
- 6 *mətüdü* ‘hatszor’
- 7 *šajbi* ‘hétszer’
- 8 *šitiđəti* ‘nyolcszor’

- 9 *ɲam¹ajčümi* ‘kilencszer’
- 10 *biiđi* ‘tízszer’
- 11 *bii"ɲu"ədu* ‘tizenegyszer’
- 12 *bii"šidi* ‘tizenkétszer’
- 37 *nagürbii"šajbi* ‘harmichétszer’
- 100 *d'iri* ‘százszor’
- 1000 *bii" d'iri* ‘ezerszer’
- ɲukəgəi* ‘sokszor’

⁹ Az öl kb. 1,9 méternek felel meg. A *čiiimi* szót a méter helyett is szokás használni. Ekkor a méterrel azonos. *Əmkətə tajŋiə kəi də d'ir čiiimi hirə əku*. ‘Innen a túlsó oldal kb. 100 méter.’

NÉVMÁS

Személyes névmás

Mind a három számnak (Sg, Du, Pl) megvannak a személyes névmásai. A személyes névmások csak emberre vonatkoznak, tárgy vagy állat mutató névmással jelölhető.

Sg1 <i>mənə</i>	Du1 <i>mi</i>	Pl1 <i>mij</i>
Sg2 <i>tənə</i>	Du2 <i>tii</i>	Pl2 <i>tij</i>
Sg3 <i>siti</i>	Du3 <i>siti</i>	Pl3 <i>sitiŋ</i>

A nganaszan személyes névmások nem ragozhatók. Tárgy- és birtokos esetben a nominatívuszi alakok fordulnak elő, a függő esetekben a *na* '-hoz/-hez/-höz' névutó megfelelő raggal és birtokos személyraggal ellátott alakjai állnak. A névutók nem a főneveket tárgyaló fejezetben bemutatott ragokat veszik fel, hanem ezek egy ősbibb, primer alakját. Ezeket a ragokat a határozószókat és a névutókat bemutató fejezben részletesen ismertetjük. (Lásd a 121. oldalon!)

	Latívusz	Lokatívusz	Elatívusz	Prolatívusz
Sg1	<i>nanə</i>	<i>nanunə</i>	<i>nagətənə</i>	<i>namənunə</i>
Sg2	<i>nantə</i>	<i>nanuntə</i>	<i>nagətətə</i>	<i>namənuntə</i>
Sg3	<i>nantu</i>	<i>nanuntu</i>	<i>nagətətu</i>	<i>namənuntu</i>
Du1	<i>nani</i>	<i>nanuni</i>	<i>nagətəni</i>	<i>namənuni</i>
Du2	<i>nandi</i>	<i>nanunti</i>	<i>nagətəndi</i>	<i>namənundi</i>
Du3	<i>nandi</i>	<i>nanunti</i>	<i>nagətəndi</i>	<i>namənundi</i>
Pl1	<i>nanu"</i>	<i>nanunu"</i>	<i>nagətənu"</i>	<i>namənunu"</i>
Pl2	<i>nanu"</i>	<i>nanuntu"</i>	<i>nagətəndu"</i>	<i>namənundu"</i>
Pl3	<i>nanduŋ</i>	<i>nanuntuŋ</i>	<i>nagətənduŋ</i>	<i>namənunduŋ</i>

Példák a névmási alakok használatára: *Šibiətə mənə hərsəditi*. 'Szvéta utál engem.' *Tənə naagəi*" *čeniŋtim*. 'Jól ismerlek téged.' *Tənə hili*"*tim*. 'Féllek téged.' *Nagətətə hilədətətim*. 'Félek tőled.' *Nanuntu niŋtimij*" *niŋüsirə*". 'Nem barátkozunk vele.' *Nagətətə bədətəmənu ŋəjbəud'üə*. 'Többet dolgozott nálad.' *Nagətətə hotiürə kəmu*"*əm*. 'Levelet kaptam tőled.'

Fontos tulajdonsága a személyes névmásnak, hogy – sok más uráli nyelvhez hasonlóan – a mondatban a **birtokos névmás** szerepét is betölti. Használata nem kötelező, ha mégis kiteszik, akkor csak nyomatékosítás céljából: *Tənə korutə čiridə ŋənəi*" *meŋd'ad'ə*. 'A te házad teteje már új.' *Mij niŋimij*" *basutu*. 'A mi bátyánk vadászik.'

A személyes névmás a mondatban betölthet állítmányi szerepet. Ebben az esetben nem áll mellette kopula (a létige ragozott alakja), és igei személyragokat sem vesz fel: *Əmə mənə*. 'Ez én vagyok.' *Əmə siti*. 'Ez ő.' stb. (A mondat állítmányáról bővebben az 147. oldalon lesz szó.)

Emfatikus névmás (nyomatékos személyes névmás)

Az emfatikus névmás töve *ɲonə-*, ami a függő esetekhez járuló birtokos személyragokat veszi fel. A személyt és a számot a megfelelő birtokos személyragok jelölik. A névmás magyarra a 'magam' névmással fordítható, azonban a *ɲanaszanban* nincsen visszaható jelentése, csak nyomatékosító.

	Egyes szám	Kettes szám	Többes szám
1.	<i>ɲonənə</i>	<i>ɲonəni</i>	<i>ɲonənu"</i>
2.	<i>ɲonəntə</i>	<i>ɲonənti</i>	<i>ɲonəntu"</i>
3.	<i>ɲonəntu</i>	<i>ɲonənti</i>	<i>ɲonəntuɲ</i>

A névmás tovább nem ragozható, a ragozott alakokat névtűtő alakok pótolják. Példák a névmás használatára: *Ɖəntiɾə ɲonənə mejsiəd'əəmə*. 'Ezt én magam csináltam.' *Mənə ɲonənə məniüəntənunə hoarədi"inə*. 'Én magam ütöttem meg magamat az öklömmel.' *Ɖonəntə səɲürətə!* 'Te magad nézd meg!' *Kuraa konə ɲonəntu matətu kou"o*. 'A borjú maga maradt a sátorban.' *Ɖonənu" bəbəətənu" siɲigəli'ičə ɲisiđə konɲ"*. 'Helyettünk nem megy el senki.' *Siɲi ɲonəntu ɲiđətu talakəlimü"ə*. 'Ő saját maga miatt lett boldogtalan.'

A személyes névmás korlátozó képzős alakja

Ezek az alakok egy speciális személyes névmási tö $-RA_1A_0$ korlátozó képzővel ellátott alakjai. A korlátozó képzőt minden esetben a személynek megfelelő függő esetekhez járuló birtokos személyrag követi. A személyes névmások a következőképpen épülnek fel:

1. személy (Sg1, Du1, Pl1): $MI\check{N}-RA_1A_0+Px$
2. személy (Sg2, Du2, Pl2): $TI\check{N}-RA_1A_0+Px$
3. személy (Sg3, Du3, Pl3): $SI\check{N}-RA_1A_0+Px$

	Egyes szám	Kettes szám	Többes szám
1	<i>mɲi'ianə</i>	<i>mɲi'iani</i>	<i>mɲi'ianɲ"</i>
2	<i>tɲi'iatə</i>	<i>tɲi'iatɪ</i>	<i>tɲi'iatɪ"</i>
3	<i>siɲi'iatɪ</i>	<i>siɲi'iatɪ</i>	<i>siɲi'iatɪɲ</i>

A képző A_1 -gyel jelölt *a* hangjából *i* lesz, mivel a névmások az I harmonikus osztályba tartoznak. Az A_0 -val jelölt *a* hang *a* lesz. A korlátozó képző R hangja *l*-re változik, mivel a képző mássalhangzós tőhöz járul, lágyulását pedig az előtte álló palatális mássalhangzó okozza. Ugyanakkor az N kiesik. Az *i* *i*-vé asszimilálódását az előtte álló palatális mássalhangzó okozza. Tehát a következő változás megy végbe: $MI\check{N}RA_1A_0Nə \rightarrow MI\check{N}LIanə \rightarrow MI\check{N}LIanə \rightarrow MI\check{N}lianə \rightarrow mɲi'ianə$.

Ezek a formák ritkán fordulnak elő, de használatukra mégis találhatunk néhány példát: *Mɲi'ianə, tɲi'iatə əmə čeniɲitiɲi*. 'Csak én és csak te tudjuk ezt.' *Mil'iani satərə nanu d'odürküəmi!* 'Csak én menjek a sarki rókával!' A korlátozó képzős alakok elláthatók nyomatékosító elemmel is, erre példát a 97. oldalon hozunk.

A személyes névmás nyomatékossított alakjai

Ezek a névmások mind morfológiailag, mind jelentésükben eltérnek az emfatikus névmásoktól. Sohasem fordíthatók a 'maga' szóval, hanem mindig az adott névmás és egy nyomatékossító szócska adja vissza a jelentést. Alaktanilag a korlátozóképzős alakokhoz hasonlóan épülnek fel, tehát ebben az esetben is egy speciális tőhöz járulnak a képzők. Ugyanakkor itt esetenként eltér a 3. személy töve, ezért két tövet adunk meg.

1. személy (Sg1, Du1, Pl1): **MIŃ**-+képző+Px
2. személy (Sg2, Du2, Pl2): **TIŃ**-+képző+Px
3. személy (Sg3, Du3, Pl3): **SIŃ**-+képző+Px vagy **SI'**-+képző+Px

A nganaszban több nyomatékossító elemet is ismerünk. A nyomatékossított alakok jelentésének a megadása nem problémamentes, sokszor magyarul nehéz megfelelő kifejezést találni rájuk. Az alábbiakban a nyomatékossító elemek szerint mutatjuk be a névmási alakokat.

Névmási tő +KŪ₀^NMŪ₀+Px

Az így létrehozott névmások jelentése 'hiszen / hát + névmás' stb. A névmás alakjai a következők:

	Egyes szám	Kettes szám	Többes szám
1	<i>mijgümünə</i>	<i>mijgümüni</i>	<i>mijgümünü"</i>
2	<i>tijgümüntə</i>	<i>tijgümüti</i>	<i>tijgümüntü"</i>
3	<i>sijgümüntü</i>	<i>sijgümüti</i>	<i>sijgümüntüŋ</i>

Ebben az esetben a névmási tő Ń-je az utána álló K hatására η -vé változik: $N \rightarrow \eta / _ [k, g, h]$

Példák a névmás használatára: *Mijgümünə hotürə təda"am*. 'Hiszen én hoztam a levelet.' *Mijgümünü" sürüsa niligumi"*. 'Hát mi éljünk barátságban!' [Hát mi barátkozva éljünk!]

Névmási tő+ŠIŃ+Px

A névmás körülbelüli jelentése 'pedig, hát + névmás' stb. Ennél a névmásnál a harmadik személy (Sg3, Du3, Pl3) a második tőhöz (SI'-) járul. A névmásnak a következő alakjai vannak:

	Egyes szám	Kettes szám	Többes szám
1	<i>mijšianə</i>	<i>mijšiani</i>	<i>mijšianü"</i>
2	<i>tijšiatə</i>	<i>tijšiatı</i>	<i>tijšiatü"</i>
3	<i>sijšiatı</i>	<i>sijšiatı</i>	<i>sijšiatıŋ</i>

Példák a névmás használatára: *Mijšianə koni"siđəm, tijšiatə kousudəŋ*. 'Én pedig elmegyek, te pedig (itt) maradsz.' *Tijšiatə hünsərəaj sitəbij ŋənəbta"ıŋ*. 'Te pedig a régi

meséket elfelejtetted.’ *Sjisiati naagəə, tiŋsiətə bah’aq.* ‘Ő pedig jó, te pedig gonosz vagy.’ *Miŋsiəni” təndə niid’ə čeniŋtiŋi”.* ‘Mi pedig tudunk erről.’

Névmási tő+KƏLIČƏ+Px

A névmás jelentése ‘hát, sőt + névmás’. A következő alakokat tartjuk számon:

	Egyes szám	Kettes szám	Többes szám
1	<i>miŋkəličənə</i>	<i>miŋkəličəni</i>	<i>miŋkəličəni”</i>
2	<i>tiŋkəličətə</i>	<i>tiŋkəličəti</i>	<i>tiŋkəličəti”</i>
3	<i>siŋkəličəti</i>	<i>siŋkəličəti</i>	<i>siŋkəličətiŋ</i>

Példák a névmás használatára: *Miŋkəličənə ni” kodu.* ‘Hát engem ne ölj meg!’, *Miŋkəličəni” təndə d’erutumu.* ‘Hát mi nem tudjuk ezt.’ *Tiŋkəličətə əniŋ ičüŋ.* ‘Hát te itt vagy.’

Névmási tő+ČƏ+Px

A névmás jelentése: ‘is, szintén + névmás’. A névmás alakjai a következők:

	Egyes szám	Kettes szám	Többes szám
1	<i>mičənə</i>	<i>mičəni</i>	<i>mičəni”</i>
2	<i>tičətə</i>	<i>tičəti</i>	<i>tičəti” ~ (tičəndi”)</i>
3	<i>sičəti</i>	<i>sičəti</i>	<i>sičətiŋ ~ (sičəndiŋ)</i>

Ezek a névmási alakok ritkán fordulnak elő, ezért használatukra is csak kevés példa hozható: *Tičətə korsurə mununsutə.* ‘A te eszed is azt fogja mondani.’

Névmási tő+K^IAMU+Px

A névmás jelentése ‘hiszen ... jó... + névmás’. Általában kérdésre adott válaszként jelenik meg a mondatban. A névmásoknak a következő alakjai vannak:

	Egyes szám	Kettes szám	Többes szám
1	<i>miŋk’amiŋə</i>	<i>miŋk’amiŋi</i>	<i>miŋk’amiŋi”</i>
2	<i>tiŋk’amiŋtə</i>	<i>tiŋk’amiŋdi</i>	<i>tiŋk’amiŋdi”</i>
3	<i>siŋk’amiŋti</i>	<i>siŋk’amiŋdi</i>	<i>siŋk’amiŋdiŋ</i>

Névmási tó+ KƏR¹A +Px

A névmás jelentése ‘hiszen ... maga(m) jobb + névmás’. Általában akkor használják, ha valaki valamilyen feladattal nehezen boldogul. A névmásoknak a következő alakjai vannak:

	Egyes szám	Kettes szám	Többes szám
1	<i>mɨŋkər¹anə</i>	<i>mɨŋkər¹ani</i>	<i>mɨŋkər¹ani^{''}</i>
2	<i>tɨŋkər¹atə</i>	<i>tɨŋkər¹ati</i>	<i>tɨŋkər¹ati^{''}</i>
3	<i>sɨŋkər¹atɨ</i>	<i>sɨŋkər¹ati</i>	<i>sɨŋkər¹atɨŋ</i>

Névmási tó+ ŠƏR¹A +Px

A névmás jelentése ‘ellenkezőleg + névmás’. A névmások alakjai a következők:

	Egyes szám	Kettes szám	Többes szám
1	<i>mɨŋšər¹anə</i>	<i>mɨŋšər¹ani</i>	<i>mɨŋšər¹ani^{''}</i>
2	<i>tɨŋšər¹atə</i>	<i>tɨŋšər¹ati</i>	<i>tɨŋšər¹ati^{''}</i>
3	<i>sɨšər¹atɨ</i>	<i>sɨšər¹ati</i>	<i>sɨšər¹atɨŋ</i>

A fent felsorolt nyomatékosított névmásokon kívül találhatunk még másokat is. A névmások a nyomatékosító képzőket szinte szabadon halmazhatják. Azonban nem minden nyomatékosított alak használata gyakori, így a ritkébbakat csak néhány példával szemléltethetjük: *tɨŋk^{''}amɨntə* ‘te magad’, *sɨšɨəgüəgümüntü* ‘hát ő meg’, *sɨšɨəgümüntüŋ* ‘hát ők meg’, *mɨl^{''}ičənə* ‘sőt én’, *mɨl^{''}ičəni* ‘sőt mi ketten’, *mɨŋal^{''}anə* ‘legalább én is’, *tɨŋal^{''}atə* ‘legalább te is’, *tɨŋal^{''}ati* ‘legalább ti ketten is.’

A DA₀LA képző A₀-val jelölt *a* hangja *a* marad, míg az A-val jelölt hang *ʹa* lesz, mivel a névmás az ɨ harmonikus osztályba tartozik. Az ŋ hang D előtt kiesik.

Példamondatok a ritkébb névmások használatára: *Mɨl^{''}ičəni^{''} təbtə talu ŋikuəmi^{''} bü^{''}!* ‘Holnap se menjünk mi se!’ *Sɨšɨəgümüntü ŋəjbəutu, mənə dʹaritim.* ‘Hát ő dolgozik, én (meg) beteg vagyok.’

Mutató névmások

A nganaszan mutató névmások három tőből képezhetők. Jelentésánál két nagy csoportra lehet őket osztani: a névmások egy része konkrét rámutatást fejez ki, míg a többi névmás nem konkrét, hanem csak általános rámutatást fejez ki. A mutató névmások névszórágokat vehetnek fel.

Az *əm*- névmási tőből képzett névmások:

əmə ‘ez’, *əmtɨ* ~ *əmtɨrə* ‘ez, íme ez’

Az *əmə* névmás Sg3 birtokos személyragos alakja az *əmtɨ*. Az *əmtɨrə* alak az *əmtɨ* névmás Sg2 birtokos személyraggal ellátott alakja. Ez az alak minden bizonnyal akkor keletkezett, amikor a beszélők már nem érezték, hogy az *əmtɨ* névmáson birtokos személyrag van.

əmləd'i ~ *əbləd'i* 'ilyen'

əmənīə 'az'

A *ta*- töből képzett névmások:

taaniə 'íme az (ott messze)'

takəə 'az (ott messze)'

A *tə*- töből képzett névmások:

təə 'az', *təti* ~ *tətirə* 'az, íme az'

A *təti* és a *tətirə* szintén birtokos személyragos alakok. Az előbbin a PxSg3 személyrag szerepel, míg az utóbbi a PxSg3+PxSg2 ragokat vette fel.

tərəd'i 'olyan'

A leggyakrabban előforduló névmásoknak megadjuk a birtokos eseteit is. Ezekből az alakokból következtetni lehet a morfológiai tövekre is.

	Nom	Gen	PlGen
'ez'	<i>əmə</i>	<i>əmə</i>	<i>əmī"</i>
'az'	<i>əmənīə</i>	<i>əmənīə</i>	<i>əmənīi"</i>
'az'	<i>təti</i>	<i>təndə</i>	<i>təndī"</i>
'íme az'	<i>taaniə</i>	<i>taaniə</i>	<i>tanii"</i>
'ilyen'	<i>əmləd'i</i>	<i>əmləd'i</i>	<i>əmləd'i"</i>
'olyan'	<i>tərəd'i</i>	<i>tərəd'i</i>	<i>tərəd'i"</i>

Példamondatok a mutató névmások használatára: *əmtirə kačəmətə, əmti maa kuhu?* 'Ezt nézd, ez meg miféle bunda?' *Tərəd'i buəduj d'ebtud'a kuəd'umu d'embi"təki"iđə.* 'A férfi ilyen szavakat szólva elkezdett öltözködni.' *Takəə kūmaa tjabī"ə, əməntəni məütə"!* 'Az a kés életlen, ezzel vágj!'

Kérdő névmások

A legtöbb névmás egy ősi eredetű PU **ku-* ~ **ko-* névmási töből eredeztethető. Ehhez a tőhöz vagy névutók vagy esetragok járulnak. A leggyakoribb kérdő névmások a következők:

Főnévi természetű névmások:

siłi 'ki', *siłijuna* 'ki', *kuñiə* 'ki, melyik'

maa 'mi', *maəjuna* 'mi'

kanəmtə 'melyik'

kuni ~ *kuñi* 'hová', *kuñi"ia* 'hová'

kunu 'hol', *kunini* ~ *kuñini* 'hol', *kunuŋu* 'hol'

A 'hol' névmás háromféle alakja azzal magyarázható, hogy egyszer a primer, ősbib esetrag kapcsolódik a névmási tőhöz (*kunu*), míg a másik – feltehetően újabb keletkezésű – forma a névmási tő és a *ni* '-ra/-re, irányába' jelentésű névutó megfelelő alakjának kapcsolatából épül fel (*kuñini*).

A primer esetragokat a határozószókat tárgyaló fejezetben mutatjuk be (Lásd a 120. oldalt.). A harmadik alak (*kunuŋu*) a *kunu* névmás és a kérdő mód *-ŋu* jeléből tevődik össze.

kuniḏa ~ *kuḏiḏa* 'honnan'

kuḏiməni 'mi mentén'

Melléknévi természetű névmások:

kurədi 'milyen, melyik', *kuə* 'milyen', *kuḏiə* 'milyen, melyik'

Számnévi természetű névmások:

kanəmtuə 'hányadik', *kanə* 'mennyi, hányadik'

kaŋkə 'melyik, mennyi'.

Határozói természetűek:

maad'a 'miért', *maa isa* 'mi célból'

kuḏi"ia 'hogyan', *kurədimənu* 'hogyan'

kaŋgə 'mikor', *kanü"* 'mennyi (időre vonatkoztatva)'

maantənu 'min, mivel'

Az alábbi példák néhány nehezebben értelmezhető névmás jelentését világítják meg.

Əmti d'alī kurədi d'alī? 'Ez milyen nap?' *Əmti d'alī kourütə d'alī.* 'Ez egy napfényes nap.' *Əmti d'alī kaŋkə d'alī?* 'Ez melyik nap?' *Əmti d'alī nağəmtuə d'alī.* 'Ez a harmadik nap.'

Kaŋkə hüətə ŋətumsjəd'əə? 'Melyik évben született?' *Maantənu tujhuru"?* 'Mivel jöttetek?'

Határozatlan és általános névmások

A **határozatlan névmások** egy csoportja a jelentésében megfelelő kérdő névmás és a **-KÜƏ** vagy **-ČƏ** nyomatékosító morfémák segítségével alkotható meg. Előfordulhat az is, hogy mindkét morfémát felveszi a névmási tö.

A **-KÜƏ** morfémát tartalmazó névmások:

sijigüə 'valaki, bárki'

maagüə 'valami'

kanəgüə 'néhány'

kaŋkəgüə 'valamilyen', *kurədiküə* 'valamilyen'

kanəmtuəgüə 'valahányadik'

kuḏi"iağüə 'valahova'

kuḏigüəḏə 'valahonnan'

kuḏigüənu 'valahol'

A *kuḏigüəḏə* 'valahonnan', *kuḏigüənu* 'valahol' stb. szavakon a primer esetragok találhatóak, a nyomatékosító morféma az esetrag és a tö közé kerül. A primer esetragokat lásd a 120. oldalon.

A **-ČƏ** morfémát tartalmazó névmások:

sijičə 'akárki, mindegyik'

kaŋgüči 'akármikor'

kučə 'akármiféle'
kuŋi"iajči 'akárhová, akárhogy'
kuŋičəməəŋi 'akárhol'
maəŋuncə 'valami, akármi'

A **-ČƏKÜƏ** összetett morfémát tartalmazó névmások:

siŋičəküə 'valaki (az a bizonyos)'
kaŋgüčəküə 'valamikor'
kuŋiəčəküə 'az a valamelyik'
maəčəküə 'az a valami'
kuŋi"iajčəküə 'valahová, valahogy'

Vannak olyan névmások is, amelyek egyéb, ritkábban használatos nyomatékosító morfémát vesznek fel, pl.: *kuulüə* 'némelyik', *kaŋəŋyulü* 'néhány', *kurəd'iŋ'alə* 'különböző', *kaŋəraa* 'néhány, nem sok' stb. Példamondat: *Matənunə isüəm kaŋəraa d'aliməŋi*. 'Néhány napot otthon töltöttem.'

A határozatlan névmások másik része önálló lexéma: *ŋam'aj* 'másik', *hunsəə* 'más, másfajta', *malamsə* 'másmilyen/ különböző'.

Példák a 'más' és a 'másik' és 'másmilyen' névmások használatára: *Hunsəə səd'əəməŋi büü"sütünə*. 'Más úton fogok menni.' *Küđ'atud'a taačü" hunsəə məuntə tonu"ləkuəru"* 'Holnap hajtsátok a rénjeiteket más földre!' *Əmti bɨŋi d'obta"liküd'ir ŋam'ajkətə*. 'Ez a kötél egy kicsit vékonyabb a másiknál.' *Dam'aj luumə kəəl'ikü, ŋam'aj luumə najbəgəə*. 'Az egyik kabátom rövid, a másik hosszú.' *Kuubad'aŋə malamsə"*. 'A gyöngyeim különbözőek.'

Az **általános névmások** a következők: *bənsə* 'mind, egész, mindegyik', *bənd'ika* 'mind, mindegyik', *kurəd'ičə* 'mindenféle', *kuŋirianj* ~ *kuŋiraanu* 'mindenhol'. Példák a névmások használatára: *Tənə kodutətuumu*", *bənd'ika nəkələndətiŋi"*. 'Téged megölünk, mindent elveszünk.', *Bənd'ika" nüə" nəagəi" hišili"itə"*. 'Minden gyerek hangosan felnevetett.', *Təniŋi niŋi"siđəəm bənd'ə təŋə*. 'Ott fogok lakni egész nyáron.', *Bənd'ə" d'ajšüša hid'iti"*. 'Mindenki hangosan nevet.'

Tagadó névmások

A tagadó névmások a kérdő névmások és a **-KƏLIČƏ** névmási tagadó képző segítségével képezhetők, mégpedig úgy, hogy a megfelelő kérdő névmási tőhöz kapcsoljuk a képzőt.

siŋigəličə 'senki'
maagəličə 'semmi'
kurəd'ikəličə 'semmilyen'
kaŋkəkəliči" 'semmikor'
kuŋi"iaŋəliči" 'sehová'

kuŋigəl'iči 'sehol (nincs hol)', *kuŋikəl'ičənu* 'sehol'
kanəmtəgəl'ičə 'sehányadik' stb.

Figyeljük meg, hogy a képző formailag megegyezik a személyes névmáson előforduló nyomatékosító elemmel (lásd a 96. oldalon), de a névmás nyomatékosított alakjának soha nincsen tagadó jelentése! A tagadó névmások használatát a mondattanban mutatjuk be (lásd a 152. oldalon).

IGE

Az aspektus és az igei koaffixumok

Az aspektus ugyan mondattani és jelentéstani kategória, de a nganaszan azon nyelvek közé tartozik, amelyekben létezik a morfológiailag kifejezett igeaspektus is. Az alábbiakban, amikor aspektusról beszélünk, mindig a szituációk belső időstruktúráját értjük rajta. Az aspektusbeli hovatarozás a nganaszan igék egyik nagyon fontos tulajdonsága. Igen lényeges a ragozás szempontjából, hiszen azt, hogy az aorisztoszi (semleges) időben milyen módon kapcsolódik a személyrag a tőhöz, valamint hogy az igének milyen időbeli jelentése lesz, az ige aspektusa határozza meg. Az aspektus két kifejezése az imperfektivitás és a perfektivitás. Az imperfektív igék olyan szituációkat írnak le, amelyeknek időstruktúrája felbontható kisebb egységekre, míg a perfektív szituációké nem. A nganaszan igéket formai viselkedésük alapján szintén imperfektív és perfektív igékre oszthatjuk. Most az igéket pusztán formai szempontokból csoportosítjuk, tehát az aspektus szemantikai és mondattani tulajdonságait nem vesszük figyelembe. Ez azt eredményezi, hogy az alábbi összefoglalóban olyan igéket is az imperfektív igék közé sorolunk, amelyek az aspektus szempontjából ténylegesen értelmezhetetlenek (pl. statikus igék). Ehhez az egyszerűsítéshez azért folyamodunk, mert a chrestomathia keretei között nem áll módunkban kifejteni az aspektualitáshoz kapcsolódó elméleti kérdéseket.

A formai csoportosítás alapján az igék többsége *perfektív*, ezeknek képző segítségével alkotható meg az imperfektív párja. Természetesen a megfelelő akcióminőség-képzővel¹⁰ (pl. inchoatív, rezultatív stb.) az imperfektív igék is perfektiválhatók.

Mielőtt az igecsoportokat áttekintենék, meg kell ismerkednünk a nganaszan igék egy másik sajátosságával. Az igeövekhez az igei személyragok koaffixumokkal, azaz kapcsolóelemek segítségével kapcsolódnak.

A **perfektív** igékhez járuló koaffixum (S3)-"᠋᠋ (-"ə, -"a, -"o), reflexív és több tárgyra utaló tárgyas ragozásban -"᠋᠋ (-"i) elemű.

¹⁰ Az akcióminőség morfológiai eszközökkel jelöli a cselekvés vagy történet módját.

Példák: *tətuɖa* ‘odaad’: *təɖa"am* ‘adtam’, *tujša* ‘megjön’: *tuu"om* ‘megjöttem’.

Az **imperpektív** igékhez az (S1)-NTU (-*ntu*, -*ndu*, -*tu*, -*nti*, -*ndj*, -*tj*, -*ntü*, -*ndü*, -*tü*, -*nti*, -*ndi*, -*ti*, -*čü*, -*či*), reflexív és több tárgyra utaló tárgyas ragozásban -NTA₁ (-*nti*, -*ndi*, -*tj*, -*nta*, -*nda*, -*ta*) morféma segítségével kapcsolódnak a ragok.

Példák: *ñilidj* ‘él’: *ñilijim* ‘élek’, *munuɖa* ‘mond’: *mununtum* ‘mondok’.

Az alábbiakban bemutatjuk az igék aspektus szerinti csoportosítását. Ez az összefoglaló nem tér ki minden részletre, csak általános képet nyújt a nganaszan igékről.

Kettős aspektusú igék: Van néhány olyan ige, amelynek a tövéhez mind a két koaffixum kapcsolódhat úgy, hogy az aspektusnak nincsen morfológiailag kifejezett jelle: *h"anɣuɖa*: *h"anɣu"om* ‘részeg voltam’, *huanɣutum* ‘részeg vagyok’; *sojbusa*: *sojbu"o* ‘hallatszott’, *sojbutu* ‘hallatszik’ stb.

Perfektív (befejezett) igék:

1) Ide tartoznak pl. az állapotváltozást leíró igék: *tujša* ‘megjön’, *kačəməsa* ‘meglát’, *kousa* ‘marad’, *ɣəmsa* ‘megesz’, *ɣətəɖa* ‘megtalál’, *hotəɖa* ‘leír’, *čiid'i* ‘bemegy’, *čimšəɖa* ‘eltűnik’, *ɣomtəsa* ‘leül’, *bənəɖa* ‘lepihen’, *nənsuɖi* ‘meg/feláll’, *kuntuɖa* ‘elalszik’ stb.

2) Imperpektív igéből valamilyen akcióminőség-képző (pl. inchoatív képző) segítségével képzett perfektív igék: *d'oraləsa* ‘sírn kezd’, *soruləsa* ‘esni kezd (eső)’, *hišiləsi* ‘nevetni kezd’ stb.

Imperpektív (folyamatos) igék:

1) A nganaszban a statikus szituációt kifejező igék formailag úgy viselkednek, mint az imperpektív igék, ragozásuk során az imperpektív igékhez járul koaffixumot vesznek fel. Ebbe a csoportba kerülnek például az állapotigék, tehát azok az igék, amik valamilyen tulajdonság meglétét vagy hiányát fejezik ki: *kəɖuɖa* ‘akar’, *ɣəɖusi* ‘látszik’, *isa* ‘van’, *nəɣhuɖa* ‘rossz’, *ñantid'i* ‘hasonló vmihez’, *tašüsa* ‘keserű’, *ñisj* ‘nincs’ stb. Példamondatok: *Kouɖu ɣəɖuti*. ‘Látszik a Nap.’, *Kofəra tašüütü*. ‘Keserű a kávé.’

2) A statikus képzővel ellátott imperpektív igék alapigéje ugyan perfektív, de a statikus képző az igepárt formailag imperpektívvé teszi: *ɣomtüsü* ‘ül’, *bənüɖa* ‘pihen’, *kund"asa* ‘alszik’, *nənd'isj* ‘áll’ stb.

3) Néhány tartós cselekvést kifejező ige: *basuɖa* ‘vadászik’, *ɣusid'i* ‘csinál’, *ɣəjbəusa* ‘dolgozik’, *hid'isi* ‘nevet’, *d'orəɖa* ‘sír’, *mjnsj* ‘megy’ stb.

Tövek

A névszókhoz hasonlóan az igéknek is három tövük van. Az időjelek, módjelek és képzők e három tő valamelyikéhez kapcsolódhatnak.

S1: Az infinitívuszi tőből képezhető az infinitívusz képzőjének az elhagyásával. Ez a tő magánhangzóra és mássalhangzóra is végződhet. A tőben nem megy végbe hangváltozás.

S2: A tagadott tőből vagy az egyes szám második személyű felszólító módú tőből hozható létre a gégezárhang elhagyásával. A tőben nem kell magánhangzó-változással számolni, de az érintett hangok esetében a fokváltakozás végbemegy. Azoknál az igéknél, amelyeknek az S1 töve mássalhangzóra végződik, úgy kaphatjuk meg az S2 tövet, ha az S1 tőhöz *ə* kötőhangzót kapcsolunk.

S3: A harmadik tő esetében szét kell választani a perfektív és az imperfektív igéket. A perfektív igék töve az aorisztoszi idő egyes szám harmadik személyű (Sg3) alakjából hozható létre az *-"Ə* koaffixum elhagyásával. Az imperfektív ige töve az a tő, amelyhez a *-"MUƏ* nomen actionis képző kapcsolódik. A harmadik tő esetében a tövégi magánhangzó is megváltozhat.

Az alábbiakban a hangváltozások alapján hozunk példákat. Azokat az eseteket is ismer-tetjük, ahol semmiféle változás nem megy végbe.

U-tő	I-tő
S1: <i>bajkumsa</i> 'öregszik': <i>bajkum-bəndubtaad'a</i> 'győz': <i>bəndubtaa-basud'a</i> 'vadászik': <i>basu-čüüid'a</i> 'elér': <i>čüü-d'amu"sa</i> 'elrepül': <i>d'amu"-d'ebtəd'a</i> 'vedlik': <i>d'ebtə-d'eləruəd'a</i> 'gyengül': <i>d'eləruə-d'elubtugujša</i> 'gyengít': <i>d'elubtuguj-hotəd'a</i> 'leír': <i>hotə-kabtəgəjša</i> 'leesik': <i>kabtəgəj-kabtərəsa</i> 'ellaposodik': <i>kabtərə-kontud'a</i> 'elvisz': <i>kontu-kotud'a</i> 'megöl': <i>kotu-</i>	<i>bijərsi</i> 'iszik': <i>bijəir-bijəimsi</i> 'inni akar': <i>bijəim-bijətəd'i</i> 'kinéz': <i>bijətə-d'əŋhiruəd'i</i> 'elvakít': <i>d'əŋhiruə-d'embi"ši</i> 'öltözik': <i>d'embi"-d'iləbtigujši</i> 'felemel': <i>d'iləbtiguj-d'ülsjədi</i> 'abbahagy': <i>d'ülsjə-hursəd'i</i> 'befog': <i>hursə-konjədi</i> 'elmegy': <i>konjə-nənsud'i</i> 'feláll': <i>nənsu-niljədi</i> 'él': <i>niljə-sjəd'a</i> 'elmerül': <i>sjə-</i>
S2: <i>bajkumə</i> "öregedj": <i>bajkumə-bəndubta</i> "győzd le": <i>bəndubta-d'ebtə</i> "hullasd": <i>d'ebtə-hodə</i> "írd le": <i>hodə-kodu</i> "öld meg": <i>kodu-kondu</i> "vidd el": <i>kondu-</i> <i>-əj</i> → <i>əi</i> <i>kabtəgəi</i> "ess le": <i>kabtəgəi-</i> <i>-uj</i> → <i>u</i> <i>d'elubtugu</i> "gyengíts": <i>d'elubtugu-</i>	<i>bjəndə</i> "nézz ki": <i>bjəndə-bijəirə</i> "igyál": <i>bijəirə-d'əŋhid'ia</i> "öltözz fel": <i>d'əŋhid'ia-hursə</i> "fogd be": <i>hursə-nənsu</i> "állj fel": <i>nənsu-niljə</i> "élj": <i>niljə-</i> <i>-uj</i> → <i>u</i> <i>d'iləbtigu</i> "emeld fel": <i>d'iləbtigu-</i>

U-tő	I-tő
perfektív igék	
S3:	
ə → ü, u (uə → uu)	ə → j, i
<i>hoδü</i> "ə 'leírt': <i>hoδü-</i> <i>d'ebtu</i> "ə 'vedlett': <i>d'ebtu-</i> <i>d'eləruu</i> "ə 'elgyengült: <i>d'eləruu-</i>	<i>hursi</i> "ə 'befogott': <i>hursi-</i> <i>bjndi</i> "ə 'kinézett': <i>bjndi-</i> <i>sjj</i> "ə 'elmerült': <i>sjj-</i>
ə → i	uə → uu
<i>kabtəri</i> "ə 'ellaposodott': <i>kabtəri-</i>	<i>d'əŋhjrūu</i> "ə 'elvakított': <i>d'əŋhjrūu-</i>
əj → əi	
<i>kabtəgəi</i> "ə 'leesett': <i>kabtəgəi-</i>	
u → a	j → a
<i>konta</i> "a 'elvitte': <i>konta-</i> <i>koda</i> "a 'megölte': <i>koda-</i>	<i>kona</i> "a 'elment': <i>kona-</i>
u → u, ü → ü	j → j, i → i
<i>bəru</i> "ə 'lenyúzta': <i>beru-</i> <i>čüü</i> "ə 'elért': <i>čüü-</i>	<i>beri</i> "ə 'elvágtá': <i>beri-</i> <i>d'ülsj</i> "ə 'abbahagyta': <i>d'ülsj-</i>
aa → ai	
<i>bəndubtai</i> "ə 'legyözte': <i>bəndubtai-</i>	
C → Cu, Cü	u → u
<i>bəjkumu</i> "ə 'öregedett': <i>bəjkumu-</i> <i>d'amudü</i> "ə 'repült': <i>d'amudü-</i>	<i>nənsu</i> "ə 'felállt': <i>nənsu-</i>
	C → Cj, Ci
	<i>d'əŋhid'i</i> "ə 'felöltözött': <i>d'əŋhid'i-</i> <i>bjnjmij</i> "ə 'inni akart': <i>bjnjmij-</i>
imperpektív igék	
<i>basu</i> "muə 'vadászta': <i>basu-</i>	<i>bjtrij</i> "mijə 'az ivás': <i>bjtrij-</i> <i>nijl</i> "mijə 'az élés': <i>nijl-</i>

A példák jól szemléltetik, hogy egyes igéknek két (pl. *hursəd'i*), de akár mind a három alakja (pl. *nənsud'i*) megegyezhet. Találhatunk olyan igéket is, amelyeknek mind a három töve különbözik (pl. *hotəd'a*).

Példa néhány alakváltozásra

S1: *tətu-d'a* 'ad'

TƏTUSA₁

1) ritmikai fokváltakozás

2) magánhangzó-harmónia

S2: *tədu-*"

TƏTU"

1) szillabikus fokváltakozás

S3: *təda-*"a

TƏTA"Ə

1) szillabikus fokváltakozás

2) A"Ə → a"a

S1: <i>koni-d'i</i> 'megy' KONI ₁ SA ₁ 1) ritmikai fokváltakozás 2) magánhangzó-harmónia	S2: <i>koni-''</i> KONI''	S3: <i>kona-''a</i> KONA''Ə 1) A''Ə → a''a
S1: <i>mi-si</i> 'ad' MISSA ₁ → MI''SI 1) S → Ø / __S 2) magánhangzó-harmónia 3) S → Š / __i	S2: <i>mid'a-''</i> MISƏ''	S3: <i>mid'i-''a</i> MISI''Ə 1) szillabikus fokváltakozás

Igeidők

A nganaszban kijelentő módban a következő igeidőket különböztetjük meg: semleges idő (aorisztosz), múlt idő, régmúlt, szükségességi múlt, jövő idő.

Semleges idő: Ez az idő határozatlan jellegű, az ige időértéke az aspektusától függ. A befejezett igeik múlt idő jellegűek, mégpedig a közeli múltra vonatkoznak: *kotud'a: koda''am* 'megöltem'; az imperfektív igeik jelen idő értékűek: *ηədu:si: ηədu:tim* 'lát-szom'.

Múlt idő: Jele **-SUƏ** (-*suə*, -*siə*, -*d'üə*, -*d'iə*). Reflexív és több tárgyra utaló tárgyas ragozásban az időjel **-ŠÜÜ** (-*šüü*, -*d'üü*, -*šüi*, -*d'üi*). Az időjel az első tőhöz (S1) kapcsolódik. Példa: *ni:li:d'i:am* 'éltem', *kotud'ü:ə* 'megölted', *ηəmursuə* 'evett', *buəd'ü:ami* 'beszélgettünk' stb.

Régmúlt: Az időjel összetett: **-SUƏD'ƏƏ** (-*suəd'əə*, -*siəd'əə*, -*d'üəd'əə*, -*d'iəd'əə*). Reflexív és több tárgyra utaló tárgyas ragozásban az időjel **-SUƏD'ƏI** (-*suəd'əi*, -*siəd'əi*, -*d'üəd'əi*, -*d'iəd'əi*). Az időjel az első tőhöz (S1) kapcsolódik. Ennek az igeidőnek a használata igen ritka, szinte alig fordul elő: *kotü:d'ü:əd'ə:am* 'megöltem volt', *ηədəd'ü:əd'ə:du:η* 'találták volt'. A ragozási paradigmákat bemutató táblázatokban a továbbiakban nem hozunk rá példát.

Jövő idő: Az időjel a következő: **-''SUTƏ** (-''*sutə*, -''*sitə*, -''*suδə*, -''*siδə*). Reflexív és több tárgyra utaló tárgyas ragozásban az időjel: **-''ŠÜTI** (-''*šüti*, -''*šüdi*, -''*šütü*, -''*südü*, -''*šüti*, -''*šüdi*). Az időjel az első tőhöz (S1) járul. Példák: *basu''sutə* 'vadászni fog', *hoδətə''suδəm* 'írni fogok'.

Szükségességi múlt: Az időjel összetett: **-''SUTƏD'ƏƏ** (-''*sutəd'əə*, -''*suδəd'əə*, -''*sitəd'əə*, -''*siδəd'əə*). Reflexív és több tárgyra utaló tárgyas ragozásban az időjel: **-''SUTƏD'ƏI** (-''*sutəd'əi*, -''*suδəd'əi*, -''*sitəd'əi*, -''*siδəd'əi*). Ennek az igeidőnek a segítségével olyan cselekvéseket és történéseket lehet megnevezni, amelyeknek a múltban be kellett következniük. Ennek az igeidőnek a használata ritka: *kodu''sutəd'ə:am* 'meg

kellett ölnöm', *Duəl'ai" tənə ηosədu'lünə, tənə mih'aadəəm, mišidəd'əəm?* 'És ha én megtagadtalak volna téged, ha átadtalak volna, át kellett adnom téged.' Ezt az alakot először E. Helimski vette számba a nganaszan nyelvtant bemutató összefoglalójában (1998). A ragozást bemutató táblázatokban erre az alakra szintén nem hozunk példát.

Ragozás

A nganaszan igéket háromféleképpen lehet ragozni: 1) alanyi ragozás, 2) tárgyias ragozás 3) reflexív ragozás. Mivel a tárgy száma kifejezésre jut az igei személyragokon, háromféle tárgyias ragozási paradigmát különböztethetünk meg: 1) egy tárgyra utaló, 2) két tárgyra utaló, 3) több tárgyra utaló. A többes számú tárgy jelölése önálló igeragokkal történik. A ragok előtt a már ismert *J többesszámjel szerepel. Ez a jel beépül a ragokba, azok mássalhangzójának lágyságát okozza. Hasonló a helyzet a dualisi tárgy jelölésekor is. A többes számú tárgyra utaló ragok előtt ebben az esetben a -KƏI dualisjel és -J jel jelentkezik. A -J ebben az esetben is a személyragok mássalhangzójának a lágyulását okozza. A dualisi tárgy jelölése minden bizonnyal másodlagos fejlemény, ezzel magyarázható, hogy ugyanazok az igeragok szerepelnek, mint a több tárgyra utaló ragozás esetében. Reflexív ragozásban rendszerint a visszaható igék állnak, de mint a mondatant bemutató részben látni fogjuk, más igék is ragozhatók eszerint a ragozás szerint.

Az igei toldalékok kapcsolódási sorrendje a következő:

tő + (képző) + koaffixum / időjel / módjel + személyrag

A befejezett igék koaffixuma (-"Ə, -"I) a harmadik tőhöz (S3) kapcsolódik, míg az imperfektív igék koaffixuma (-NTU, -NTA₁) az elsőhöz (S1). Példák a kapcsolódásra:

munu-NTU+Ø mond+koaff+[VxIndetSg3]	→ RF	munu ^N TU NUN	→	<i>mununtu</i> 'mond'
basu-NTU+Ø vadászik+koaff+[VxIndetSg3]	→ RF	basu ^N TU Ø-NUN	→	<i>basutu</i> 'vadászik'
kona-"Ə+Ø elmegy+koaff+[VxIndetSg3]	→ HAS	<i>kona</i> "a		'elment'
d'ii-"Ə+Ø megszül+koaff+[VxIndetSg3]	→ Ø-HAS	<i>d'ii</i> "ə		'megszült'

Mélyszerkezet

		Személy	Sg	Du	Pl
alanyi		1.	-M	-MI	-MU"
		2.	-D	-RI	-RU"
		3.	-Ø	-KƏJ	-"
tárgyas	egy tárgy	1.	-MƏ	-MI ^N	-MU"
		2.	-RƏ	-RI ^N	-RU"
		3.	-TU	-TI ^N	-TUD
	két tárgy	1.	-KƏI-J-NƏ	-KƏI-J-NI ^N	-KƏI-J-NU"
		2.	-KƏI-J-TƏ	-KƏI-J-TI ^N	-KƏI-J-TU"
		3.	-KƏI-J-TU	-KƏI-J-TI ^N	-KƏI-J-TUD
	több tárgy	1.	-J-NƏ	-J-NI ^N	-J-NU"
		2.	-J-TƏ	-J-TI ^N	-J-TU"
		3.	-J-TU	-J-TI ^N	-J-TUD
reflexív		1.	-NƏ	-NI ^N	-NU"
		2.	-D	-NTI ^N	-NTU"
		3.	-" vagy -TƏ ^N	-NTI ^N	-NTƏ"

Allomorfolk

		Szem.	Sg	Du	Pl
alanyi		1.	-m	-mi	-mu", -mı", -mü", -mı"
		2.	-ŋ	-ri	-ru", rı", -rü", -rı"
		3.	-Ø	-kəj, -gəj	-"
tárgyas	egy tárgy	1.	-mə	-mi	-mu", -mı", -mü", -mı"
		2.	-rə	-ri	-ru", -rı", -rü", -rı"
		3.	-tu, -du, -tj, -dj -tü, -dú, -ti, -di -cü, -ci	-di	-tuŋ, -duŋ, -tiŋ, -diŋ -tüŋ, -düy, -tiŋ, -diŋ -cüŋ, -ciŋ
	két tárgy	1.	-kəiŋə, -gəiŋə	-kəiŋi, -gəiŋi	-kəiŋü, -gəiŋü -kəiŋi, -gəiŋi
		2.	-kəičə, -gəičə	-kəiči, -gəiči	-kəičü", -gəičü" -kəiči", -gəiči"
		3.	-kəičü, -gəičü -kəiči, -gəiči	-kəiči, -gəiči	-kəičüŋ, -gəičüŋ -kəičiŋ, -gəičiŋ
	több tárgy	1.	-ŋə	-ŋi	-ŋü", -ŋi"
		2.	-čə	-či	-čü", -či"
		3.	-cü, -ci	-či	-cüŋ, -ciŋ
reflexív		1.	-nə	-ni	-nu", -nı", -nü", -nı"
		2.	-ŋ	-nti, -ndi, -ti, -či	-ntu", -ndu", -tu" -ntı", -ndı", -tı" -ntü", -ndü", -tü", -cü", -nti", -ndi", -ti", -či"
		3.	-, -də	-nti, -ndi, -ti, -či	-ntə", -ndə", -tə", -čə"

Alanyi ragozás

		<i>ńilid'i</i> 'él'			<i>konid'i</i> 'megy'		
sem.		Sg	Du	Pl	Sg	Du	Pl
idő	1	<i>ńilitim</i>	<i>ńilítimi</i>	<i>ńilítimi</i> "	<i>kona"am</i>	<i>kona"ami</i>	<i>koana"ami</i> "
	2	<i>ńilitiŋ</i>	<i>ńilítiri</i>	<i>ńilítiri</i> "	<i>koana"aŋ</i>	<i>kona"ari</i>	<i>kona"ari</i> "
	3	<i>ńiliti</i>	<i>ńilitigəj</i>	<i>ńiliti</i> "	<i>kona"a</i>	<i>kona"agəj</i>	<i>kona"a</i> "
múlt idő	1	<i>ńilid'iam</i>	<i>ńilid'iami</i>	<i>ńilid'iami</i> "	<i>konid'iam</i>	<i>konid'iami</i>	<i>konid'iami</i> "
	2	<i>ńilid'iaŋ</i>	<i>ńilid'iar</i>	<i>ńilid'iar</i> "	<i>konid'iaŋ</i>	<i>konid'iar</i>	<i>konid'iar</i> "
	3	<i>ńilid'ia</i>	<i>ńilid'iağəj</i>	<i>ńilid'ia</i> "	<i>konid'ia</i>	<i>konid'iağəj</i>	<i>konid'ia</i> "
jövő idő	1	<i>ńilisiđam</i>	<i>ńilisiđami</i>	<i>ńilisiđami</i> "	<i>konis'isđam</i>	<i>konis'sitami</i>	<i>konis'sitami</i> "
	2	<i>ńilisiđaŋ</i>	<i>ńilisiđar</i>	<i>ńilisiđar</i> "	<i>konis'sisđaŋ</i>	<i>konis'sitar</i>	<i>konis'sitar</i> "
	3	<i>ńilisiđa</i>	<i>ńilisiđagəj</i>	<i>ńilisiđa</i> "	<i>konis'sisđa</i>	<i>konis'sitağəj</i>	<i>konis'sisđa</i> "

Tárgyas ragozás

Semleges idő (aorisztosz)

		<i>čeniđ'i</i> 'ismer'			<i>kotud'a</i> 'megöl'		
		Sg	Du	Pl	Sg	Du	Pl
egy tárgy	1	<i>čeniŋtimə</i>	<i>čeniŋtimi</i>	<i>čeniŋtimi</i> "	<i>koda"amə</i>	<i>koda"ami</i>	<i>koda"amu</i> "
	2	<i>čeniŋtirə</i>	<i>čeniŋtiri</i>	<i>čeniŋtiri</i> "	<i>koda"arə</i>	<i>koda"ari</i>	<i>koda"aru</i> "
	3	<i>čeniŋtiti</i>	<i>čeniŋtidi</i>	<i>čeniŋtidiŋ</i>	<i>koda"atu</i>	<i>koda"adi</i>	<i>koda"aduŋ</i>
két tárgy	1	<i>čeniŋtikaiŋə</i>	<i>čeniŋtikaiŋi</i>	<i>čeniŋtikaiŋi</i> "	<i>koda"akaiŋə</i>	<i>koda"akaiŋi</i>	<i>koda"akaiŋi</i> "
	2	<i>čeniŋtikaičə</i>	<i>čeniŋtikaiči</i>	<i>čeniŋtikaiči</i> "	<i>koda"akaičə</i>	<i>koda"akaiči</i>	<i>koda"akaiči</i> "
	3	<i>čeniŋtikaiči</i>	<i>čeniŋtikaiči</i>	<i>čeniŋtikaičiŋ</i>	<i>koda"akaiči</i>	<i>koda"akaiči</i>	<i>koda"akaičiŋ</i>
több tárgy	1	<i>čeniŋtiŋə</i>	<i>čeniŋtiŋi</i>	<i>čeniŋtiŋi</i> "	<i>koda"iŋə</i>	<i>koda"iŋi</i>	<i>koda"iŋi</i> "
	2	<i>čeniŋtičə</i>	<i>čeniŋtiči</i>	<i>čeniŋtiči</i> "	<i>koda"ičə</i>	<i>koda"iči</i>	<i>koda"iči</i> "
	3	<i>čeniŋtiči</i>	<i>čeniŋtiči</i>	<i>čeniŋtičiŋ</i>	<i>koda"iči</i>	<i>koda"iči</i>	<i>koda"ičiŋ</i>

Múlt idő

		<i>čeniđ'i</i> 'ismer'			<i>kotud'a</i> 'megöl'		
		Sg	Du	Pl	Sg	Du	Pl
egy tár.	1	<i>čeniđiamə</i>	<i>čeniđiami</i>	<i>čeniđiami</i> "	<i>kotud'iamə</i>	<i>kotud'iami</i>	<i>kotud'iami</i> "
	2	<i>čeniđiarə</i>	<i>čeniđiar</i>	<i>čeniđiar</i> "	<i>kotud'iarə</i>	<i>kotud'iar</i>	<i>kotud'iar</i> "
	3	<i>čeniđia</i>	<i>čeniđiađi</i>	<i>čeniđiađiŋ</i>	<i>kod'ia</i>	<i>kotud'iađi</i>	<i>kotud'iađiŋ</i>
két tár.	1	<i>čeniđiağaiŋə</i>	<i>čeniđiağaiŋi</i>	<i>čeniđiağaiŋi</i> "	<i>kotud'iağaiŋə</i>	<i>kotud'iağaiŋi</i>	<i>kotud'iağaiŋi</i> "
	2	<i>čeniđiağaičə</i>	<i>čeniđiağaiči</i>	<i>čeniđiağaiči</i> "	<i>kotud'iağaičə</i>	<i>kotud'iağaiči</i>	<i>kotud'iağaiči</i> "
	3	<i>čeniđiağaiči</i>	<i>čeniđiağaiči</i>	<i>čeniđiağaičiŋ</i>	<i>kotud'iağaiči</i>	<i>kotud'iağaiči</i>	<i>kotud'iağaičiŋ</i>
több tár.	1	<i>čeniđiaŋə</i>	<i>čeniđiaŋi</i>	<i>čeniđiaŋi</i> "	<i>kotud'iaŋə</i>	<i>kotud'iaŋi</i>	<i>kotud'iaŋi</i> "
	2	<i>čeniđiačə</i>	<i>čeniđiači</i>	<i>čeniđiači</i> "	<i>kodud'iačə</i>	<i>kotud'iači</i>	<i>kotud'iači</i> "
	3	<i>čeniđiači</i>	<i>čeniđiači</i>	<i>čeniđiačiŋ</i>	<i>kotud'iači</i>	<i>kotud'iači</i>	<i>kotud'iačiŋ</i>

Jövő idő

čeniđ'i 'ismer'

		Sg	Du	Pl
egy tárgy	1	<i>čenišitəmə</i>	<i>čenišitəmi</i>	<i>čenišitəmi''</i>
	2	<i>čənišitərə</i>	<i>čenišitəri</i>	<i>čenišitəri''</i>
	3	<i>čenišitəđi</i>	<i>čenišitəđi</i>	<i>čenišitəđiŋ</i>
két tárgy	1	<i>čenišitagaińə</i>	<i>čenišitagaińi</i>	<i>čenišitagaińi''</i>
	2	<i>čenišitagaičə</i>	<i>čenišitagaiči</i>	<i>čenišitagaiči''</i>
	3	<i>čenišitagaiči</i>	<i>čenišitagaiči</i>	<i>čenišitagaičiŋ</i>
több tárgy	1	<i>čenišitińə</i>	<i>čenišitińi</i>	<i>čenišitińi''</i>
	2	<i>čenišitičə</i>	<i>čenišitiči</i>	<i>čenišitiči''</i>
	3	<i>čenišitiči</i>	<i>čenišitiči</i>	<i>čenišitičiŋ</i>

kotud'a 'megöl'

		Sg	Du	Pl
egy tárgy	1	<i>kodu"sutəmə</i>	<i>kodu"sutəmi</i>	<i>kodu"sutəmu''</i>
	2	<i>kodu"sutərə</i>	<i>kodu"sutəri</i>	<i>kodu"sutəru''</i>
	3	<i>kodu"sutəđu</i>	<i>kodu"sutəđi</i>	<i>kodu"sutəđuŋ</i>
két tárgy	1	<i>kodu"sutəgaińə</i>	<i>kodu"sutəgaińi</i>	<i>kodu"sutəgaińi''</i>
	2	<i>kodu"sutəgaičə</i>	<i>kodu"sutəgaiči</i>	<i>kodu"sutəgaiči''</i>
	3	<i>kodu"sutəgaičü</i>	<i>kodu"sutəgaiči</i>	<i>kodu"sutəgaičiŋ</i>
több tárgy	1	<i>kodu"šüdüńə</i>	<i>kodu"šüdüńi</i>	<i>kodu"šüdüńi''</i>
	2	<i>kodu"šüdüčə</i>	<i>kodu"šüdüči</i>	<i>kodu"šüdüči''</i>
	3	<i>kodu"šüdüčü</i>	<i>kodu"šüdüči</i>	<i>kodu"šüdüčiŋ</i>

Reflexív ragozás

ŋiđi''šiši 'védekezik'

tamtüša 'mászik'

		Sg	Du	Pl	Sg	Du	Pl
sem. idő	1	<i>ŋiđi''šitińə</i>	<i>ŋiđi''šitini</i>	<i>ŋiđi''šitini''</i>	<i>tamtüđü''ünə</i>	<i>tamtüđü''ini</i>	<i>tamtüđü''ünü''</i>
	2	<i>ŋiđi''šitiŋ</i>	<i>ŋiđi''šititi</i>	<i>ŋiđi''šititi''</i>	<i>tamtüđü''üŋ</i>	<i>tamtüđü''iti</i>	<i>tamtüđü''ütü''</i>
	3	<i>ŋiđi''šitidə</i>	<i>ŋiđi''šititi</i>	<i>ŋiđi''šititə''</i>	<i>tamtüđü''ü''</i>	<i>tamtüđü''iti</i>	<i>tamtüđü''ütə''</i>
múlt idő	1	<i>ŋiđi''šišińə</i>	<i>ŋiđi''šišińi</i>	<i>ŋiđi''šišińi''</i>	<i>tamtüşüəńə</i>	<i>tamtüşüəni</i>	<i>tamtüşüəńü''</i>
	2	<i>ŋiđi''šišiŋ</i>	<i>ŋiđi''šišiiti</i>	<i>ŋiđi''šišiiti''</i>	<i>tamtüşüəŋ</i>	<i>tamtüşüəti</i>	<i>tamtüşüətü''</i>
	3	<i>ŋiđi''šišiidə</i>	<i>ŋiđi''šišiiti</i>	<i>ŋiđi''šišiitə''</i>	<i>tamtüşüə''</i>	<i>tamtüşüəti</i>	<i>tamtüşüətə''</i>
jövő idő	1	<i>ŋiđi''šišidinə</i>	<i>ŋiđi''šišidini</i>	<i>ŋiđi''šišidini''</i>	<i>tamtüşütünə</i>	<i>tamtüşütüni</i>	<i>tamtüşütünü''</i>
	2	<i>ŋiđi''šišidiŋ</i>	<i>ŋiđi''šišiditi</i>	<i>ŋiđi''šišiditi''</i>	<i>tamtüşüdüŋ</i>	<i>tamtüşütüti</i>	<i>tamtüşüdütü''</i>
	3	<i>ŋiđi''šišididə</i>	<i>ŋiđi''šišiditi</i>	<i>ŋiđi''šišiditə''</i>	<i>tamtüşüdü''</i>	<i>tamtüşütüti</i>	<i>tamtüşüdütə''</i>

Igemódok

A módjelek sem koaffixumokkal, sem időjelekkel nem kapcsolódnak. A legtöbb igemód csak az aorisztoszi időben használatos, de egyes módoknak létezik jövő idejű alakja (pl. felszólító mód), sőt múlt idejű alakja is (pl. kérdő mód). Ha egy igemód több időben használható, akkor minden esetben eltérő módjellel találkozunk. A kijelentő mód jelöletlen, így az alábbiakban ezzel nem foglalkozunk külön.

1) Imperatív (felszólító mód)

a) semleges (aorisztoszi) idő

Mind a 9 személynek és minden ragozási típusnak megvan a felszólító módú alakja, de egységes módjel nincsen. A személyek szerint más-más módjeleket találhatunk. Reflexív ragozásban az adott módjelenk némileg módosult alakja jelentkezik. Az egyes szám első személy esetén nem mindig a kijelentő módban használatos igeragok állnak. A felszólító mód jele minden esetben az első (S1) tőhöz kapcsolódik. Az egyes szám második személynek (Sg2) teljesen különálló paradigmája van, ahol a módjel és a személyragok nem elemezhetők szét. A következő táblázat a módjeleket mutatja be, a Sg2-es alakokat csak az ezt követő összefoglaló táblázat tartalmazza.

	Alanyi, tárgyas ragozás	Reflexív ragozás
Sg1, Du1, Pl1	-KU ₀	-KU ₀
Du2, Pl2	-DU	-DA ₁
Sg3, Du3, Pl3	-DƏƏ	-DƏI

A létige (*isa*) Sg2 alakú felszólító módja kivételes alak: *ɣuə* 'legyél'.

A módjeles alakok mélyszerkezeti formája

		Sg	Du	Pl
alanyi		1. -KU ₀ -TƏM	-KU ₀ -MI ^N	-KU ₀ -MU"
		2. -"	-DU-RI ^N	-DU-RU"
		3. -DƏƏ	-DƏƏ-KƏJ	-DƏƏ"
tárgyas	egy tárgy	1. -KU ₀ -MƏ	-KU ₀ -MI ^N	-KU ₀ -MU"
		2. -TƏ	-DU-RI ^N	-DU-RU"
		3. -DƏƏ-TU	-DƏƏ-TI ^N	-DƏƏ-TUD
	két tárgy	1. -KU ₀ -KƏI-J-NƏ	-KU ₀ -KƏI-J-NI ^N	-KU ₀ -KƏI-J-NU"
		2. -KƏI-J-NƏ	-DU-KƏI-J-TI ^N	-DU-KƏI-J-TU"
		3. -DƏƏ-KƏI-J-TU	-DƏƏ-KƏI-J-TI ^N	-DƏƏ-KƏI-J-TUD
	több tárgy	1. -KU ₀ -J-NƏ	-KU ₀ -J-NI ^N	-KU ₀ -J-NU"
		2. -J-NƏ	-DU-J-TI ^N	-DU-J-TU"
		3. -DƏƏ-J-TU	-DƏƏ-J-TI ^N	-DƏƏ-J-TUD
reflexív		1. -KU ₀ -NƏ	-KU ₀ -NI ^N	-KU ₀ -NU"
		2. -TIĐ	-DA ₁ -NTI ^N	-DA ₁ -NTU"
		3. -DƏI-" vagy -DƏI-TƏ ^N	-DƏI-NTI ^N	-DƏI-NTƏ"

A módjeles alakok allomorfbjai

		Sg	Du	Pl	
alanyi ragozás	1.	-kutəm, -gutəm, -kudəm, -gudəm	-kumi, -gumi	-kumu", -kumi"	
	2.	-"	-huri, -hiri	-hururu", -hiri"	
	3.	-ηəə	-ηəəgəj	-ηəə"	
tárgyas ragozás	egy tárgy	1.	-kumə, -gumə	-kumi, -gumi	-kumu", -kumi"
		2.	-tə, -də	-huri, -hiri	-hururu", -hiri"
		3.	-ηəədu, -ηəədi	-ηəədi	-ηəəduη, -ηəəduη
	két tárgy	1.	-kugəjənə, -gukəjənə	-kugəjəni, -gukəjəni	-kugəjənü", -gukəjənü"
		2.	-kəjənə, -gəjənə	-ηukəjədi, -ηugəjədi -ηikəjədi, -ηigəjədi	-ηukəjəcü", -ηugəjəcü" -ηikəjəci", -ηigəjəci"
		3.	-ηəəgəjəcü, -ηəəgəjəci	-ηukəjədi, -ηugəjədi -ηikəjədi, -ηigəjədi	-ηəəgəjəcüη, -ηəəgəjəcüη
több tárgy	1.	-kuənə, -guənə	-kuəni, -guəni	-kuənü", -guənü" -kuəni", -guəni"	
	2.	-hə	-ηəci, -ηici	-ηəcü", -ηici"	
	3.	-ηəicü, -ηəici	-ηəici, -ηəiti	-ηəicüη, -ηəicüη	
reflexív ragozás	1.	-kunə, -gunə	-kuni, -guni	-kunu", -gunu" -kuni", -guni"	
	2.	-tiη, -diη	-ηandi, -ηanti -ηindi, -ηinti -ηindi, -ηinti	-ηandu", -ηantu" -ηindi", -ηinti" -ηindi", -ηinti"	
	3.	-ηəi", ηəidə	-ηəindi, -ηəinti	-ηəintə"	

Ragozási példa

Alanyi ragozás

tujša 'megjön'

nisi tagadó segédige

	Sg	Du	Pl	Sg	Du	Pl
1.	tujkudəm	tujkumi	tujkumu"	nikudəm	nikumi	nikumi"
2.	tu"	tujhuri	tujhururu"	ni"	nihiri	nihiri"
3.	tujηə	tujηəgəj	tujηə"	nihəə	nihəəgəj	nihəə"

Tárgyas ragozás

kontud'a 'hoz / visz'

nisi tagadó segédige

	Sg	Du	Pl	Sg	Du	Pl	
egy tárgy	1.	kontugumə	kontugumi	kontugumu"	nikumə	nikumi	nikumi"
	2.	kontudə	kontuhuri	kontuhuru"	nintə	nihiri	nihiri"
	3.	kontiηəədu	kontiηəədi	kontiηəəduη	nihəədi	nihəədi	nihəəduη

két tárgy	1.	<i>kontugukajña</i>	<i>kontugukajni</i>	<i>kontugukajniü"</i>	<i>nikugajña</i>	<i>nikugajni</i>	<i>nikugajni"</i>
	2.	<i>kontugajña</i>	<i>kontujukajci</i>	<i>kontujukajciü"</i>	<i>nikajña</i>	<i>niñigaji</i>	<i>niñigajci"</i>
	3.	<i>kontujækajcü</i>	<i>kontujukajci</i>	<i>kontujukajcüñ</i>	<i>niñækajci</i>	<i>niñægajci</i>	<i>niñægajciñ</i>
több tárgy	1.	<i>kontuguñə</i>	<i>kontuguñi</i>	<i>kontugunu"</i>	<i>nikuñə</i>	<i>nikuñi</i>	<i>nikuñi"</i>
	2.	<i>kondaña</i>	<i>kontuñacü</i>	<i>kontuñacü"</i>	<i>niñə</i>	<i>niñici</i>	<i>niñici"</i>
	3.	<i>kontuñäcü</i>	<i>kontuñäci</i>	<i>kontuñäcüñ</i>	<i>niñäcü</i>	<i>niñäci</i>	<i>niñäciñ</i>

Reflexív ragozás

<i>tamtüsa</i> 'mászik'			<i>nisi</i> 'nincs'		
Sg	Du	Pl	Sg	Du	Pl
1. <i>tamtü"küñə</i>	<i>tamtü"küni</i>	<i>tamtü"küñü"</i>	<i>nikunə</i>	<i>nikuni</i>	<i>nikuni"</i>
2. <i>tamtüdiñ</i>	<i>tamtü"ñandi</i>	<i>tamtü"ñandu"</i>	<i>niñiñ</i>	<i>niñinti</i>	<i>niñinti"</i>
3. <i>tamtüñäidə / tamtüñäi"</i>	<i>tamtü"ñäiti</i>	<i>tamtü"ñäintə"</i>	<i>niñäidə / niñäi"</i>	<i>niñäinti</i>	<i>niñäintə"</i>

Példamondatok: *Ñeüñandu!"* 'Vetkőzzetek le!' *Heñiti" naməgai!"* 'Menjél egyenesen!' *Ñiñəə" kund" a!"* 'Ne aludjanak!' *Koñiri labku d'a!* 'Menjete el (ketten) a boltba!' *Əmti kačəmətə, əmti maa kuhu?* 'Ezt nézd, milyen bőr ez?' *Hiiñd'a makətə büüğüñə!* 'Menjék el éjjel a sátorból!' *Kañkə katəgimtətu, bəndi ñonsigudəm.* 'Már világosodik, menjék csak ki!'

b) jövő idő

A jövő idejű alakoknál egységes módjellel találkozhatunk. Itt csak a reflexív ragozásban áll módosult alak. Az Sg2 alakoknak most is eltérő módjelei jelentkeznek.

Alanyi és tárgyias ragozás: S1+KU₀Ə+Vx (-kuə, -guə, -küə, -güə).

Reflexív és több tárgyra utaló tárgyias ragozás: S1+ KÜ₀Ü₀+Vx (-küü, -güü).

Az Sg2-es alakok a következőképp foglalhatók össze:

Sg2	alanyi	egy tárgy	két tárgy	több tárgy	reflexív
mélysz.	-KƏD / -KƏ	-KƏ ^N TƏ	-KƏI-JTƏ	-J-NƏ	-KID
allomorfofok	-kəñ, -gəñ -kə, -gə	-kətə, -gətə	-kəičə, -gəičə	-ñə	-kiñ, -giñ

Példamondatok: *Dətum" a" miñəñə d'alid'a tujkəñ!* 'Gyere el a születésnapomra!' *Satəñəj, d'ürimičə" bəñd'ə" d'əbtukəñ!* 'Sarki róka, mesélj el minden hírt!'

Meg kell jegyeznünk azonban, hogy a (S1)+KU₀Ə igemód használata kezd áttérjedni a Sg2 alakra is: *Təgətə ñemiñäitə tujhiü" mikuəñə d'əsiñäitə d'a.* 'Aztán a szüleid megjöveletekor, add át (öt) a szüleidnek.'

2) Kérdő mód (interrogatív)

Azokban a kérdő mondatokban, amelyekben ige áll, az igét a kérdő mód jelével kell el látni. A kérdő módnak külön jele van múlt, semleges (aorisztoszi) és jövő időben. A módjelekhez a kijelentő módban használatos igeragok kapcsolódnak. Azokban a mon-

datokban, ahol nincs ige, a kérdés a hangsúllyal fejezhető ki, mégpedig az emelkedő-eső típusal: *Əmti maa?* 'Ez mi?' *Maada d'end'alkə?* 'Miért drága?' stb.

A szamojéd nyelvekben léteznek ún. kérdő igék is. A nganaszban ilyen a *kumunsa* 'mit mond', amely ragozva szintén megkapja a kérdő mód jelét: *Əmə kobtuarə kumuŋhu?* 'Mit mondott ez a lány?'

a) semleges idő

Alanyi és tárgyias ragozás: (S1)+DU+Vx (-ŋu, -ŋi, -ŋü, -ŋi).

Reflexív és több tágyra utaló tárgyias ragozás: (S1)+DA₁+Vx (-ŋa, -ŋi, -ŋi).

Példák: *Kuŋi"ia miŋiŋ?* 'Hová mész?' *Hulə" d'ügutuəmu", kuŋini koniŋi?* 'Keressed meg az eltűntet, hová mehetett?' *Kuŋidə tuŋjuru"?* 'Honnan jöttök?'

b) múlt idő

Alanyi és tárgyias ragozás: (S1)+HU+Vx (-hu, -bu, -hi, -bi, -hü, -bü, -hi, -bi).

Reflexív és több tágyra utaló tárgyias ragozás: (S1)+HA₁+Vx (-h^aa, -ba, -hi, -bi, -hi, -bi). A H mellett megjelenő *a* hang az *a* → "a/h__" szabály értelmében "a-vá válik.

Példák: *Maada basubun?* 'Mire vadászta?', *Əmə məuntənu ŋil'ibiŋi*. 'Vajon ezen a helyen laktatok?', *Maa ŋusihŋ?* 'Mit építettél?'

c) jövő idő

Alanyi és tárgyias ragozás: (S1)+NTƏ-DU-Vx (-ntəŋu, -ndəŋu, -təŋu, -ntəŋi, -ndəŋi, -təŋi, -čəŋu, -čəŋi).

Reflexív és több tágyra utaló tárgyias ragozás: S1+NTƏ+DA₁+Vx (-ntəŋa, -ndəŋa, -təŋa).

Példák: *Kuŋi"ia hodətəŋum blankəmə?* 'Hogy kell kitöltenem az űrlapot?', *Tiŋiŋ'ia kuŋi"ia hursətəŋiŋi" madunu" d'a?* 'Hát most hogy megyünk vissza a sátrainkhoz?' *Maa kuŋi"ia ičəŋu?* 'Na, most mi lesz?' *Hojməgətənu kuŋimənu heđiŋiŋiŋiŋi"?* 'A sötétben merre megyünk?' stb.

Néha előfordulnak olyan kérdő mondatok is, ahol az igén nincsen módjel, csak a jövő idő jelével van ellátva. Ebben az esetben a hangsúlyozás és esetleg a mondatban szereplő kérdőszó utal arra, hogy kérdő mondatról van szó. Példák: *Kanəntənu b'arə"šidi" labku?* 'Mikor nyit a bolt?' *Saniršüdəŋ nanunə?* 'Játszol velem?'

3) Feltételes mód (irrealis)

Ebben az igemódban a beszélő olyan eseményeket, cselekvéseket nevez meg, amelyek más körülmények között végbemennének. Kifejezhető vele *óhajítás*, *kívánság*, *feltételesség*. A módjelek után a szokásos igeragok állnak.

Alanyi és tárgyias ragozás: (S1)+HA₁A₀TƏƏ+Vx (-h^aaadəə, -baadəə, -hiadəə, -biadəə, -hiadəə, -biadəə).

Reflexív és több tágyra utaló tárgyias ragozás: (S1)+HA₁A₀TƏI+Vx (-h^aaadəi, -baadəi, -hiadəi, -biadəi, -hiadəi, -biadəi).

Példák: *Munubaadəəm, tə" hiłəd'atətəm.* 'Megmondanám, de félek.' *Hiŋd'adimi"ə, kund"ah" aadəəmu", tə" biəd'i" təŋət'i.* 'Leszállt az éj, aludnánk, de nagyon erős a szél.' *Əmŋi ŋil'ibiadəəm.* 'Bárcsak itt élnék!'

A feltételes mód analitikusan, tehát összetett szerkezettel is kifejezhető. Ebben az esetben az ige múlt idejű alakja mellett a létige gerundiuma (*ihü*”) áll. A gerundiu-
mos alakok elláthatók birtokos személyragokkal. Ez a típusú szerkezet leginkább az
összetett mondatokban jelentkezik: *Bajka*”a *kuad’üä ihü*”, *nüä*” *nonəntuŋ kouh*”*aaðəə*”.
‘Ha az öreg meghalna, a gyerekek maguk maradnának.’ *Məu d’ühəł’ikü isüä ihü*”*tü*,
ŋuširhiadəə ɲəndi”*ai*”. ‘Ha a föld mocsaras lenne, bizonyára remegne.’ Ezeknek a
mondatoknak a szerkezetét a 184–185. oldalon mutatjuk be.

4) Óhajtó mód (optativ)

Az optatív *feltételességet*, *óhajtást* fejez ki. A módjel után a szokásos igeragok állnak.

Alanyi és tárgyaz ragozás: (S1)+**HA**₁**A**₀+Vx (-*h*”*aa*, -*baa*, -*hja*, -*bja*, -*hia*, -*bia*).

Reflexív és több tágyra utaló tárgyaz ragozás: (S1)+**HA**₁**I**+Vx (-*h*”*ai*, -*bai*, -*hii*, -*bii*).

Példák: *Kuməəŋi mimbjatiŋ, hüətə náčij təŋəriši, nagür nəmbəkü bii*”*itə*”. Hová is
mennének, egyre csak a három gyengécske egyre csak ment egymás után.’

5) Elbeszélő mód (narratív)

Olyan események, cselekvések, jelenségek elbeszélésekor használja a beszélő, amelyek
megtörténtekor maga nem volt jelen, de mások elbeszéléséből értesült róluk.

Alanyi és tárgyaz ragozás: (S1)+**HAMHU**+Vx (-*banhu*, -*b’anhj*, -*bambu*, -*b’ambj*,
-*bahu*, -*b’ahj*, -*h’anhju*, -*h’anhj*, -*h’ambu*, -*h’ambj*, -*h’ahu*, -*h’ahj*).

Reflexív és több tágyra utaló tárgyaz ragozás: (S1)+**HAMHA**₁+Vx (-*banha*, -*b’anhj*,
-*bamba*, -*b’ambj*, -*bah*”*a*, -*b’ahj*, -*h’anh*”*a*, -*h’anhj*, -*h’amba*, -*h’ambj*, -*h’ah*”*a*, -*h’ahj*).

Példák: *Naagəi*” *basubahuŋ*. ‘Azt beszélük, hogy jól vadászol.’ *D’esirə kolidj’anhj*.
‘Azt beszélük, hogy az apád halászik.’

A múlt és a jövő idejű alakok analitikus szerkezettel fejezhető ki, mégpedig
úgy, hogy a megfelelően ragozott főige mellett a létige ragozott alakja áll segédigeként.
A múlt idejű alakokban a főige múlt időbe kerül, a létige pedig aorisztoszi narratívba:

Kaŋkəgüə d’ojbaruə ŋi nüä nilj’d’əə ibahu.

valamikor árva lány gyerek él-Perf-Sg3-subj van-Mnar-Sg3-subj

‘Élt egyszer egy árva lány.’

A jövő idejű alakokban a főige jövő időbe kerül, mellette a létige aorisztoszi
narrativuma áll: *Koruðu*”*d’a büü*”*šüdüŋ ibahuŋ*. ‘Azt beszélük, hogy a faluba fogsz
jönni.’

6) Lehetőségi mód (inferential)

Ha a beszélő nem látja az eseményt, cselekvést, amiről beszél, de számára úgy tűnik,
hogy ez végbemegy, akkor az ígét lehetőségi módba teszi. Ezzel az igemóddal fejezhe-
tő ki a kételkedés, bizonytalanság is.

Alanyi ragozás, tárgyaz ragozás: (S1)+**HATU**+Vx (-*h*”*atu*, -*h*”*aðu*, -*batu*, -*baðu*, -*h’atj*,
-*h’adji*, -*b’atj*, -*b’adji*)

Reflexív és több tárgyra utaló tárgyias ragozás: $S1+HATA_1+Vx$ ($-h^uata$, $-h^uada$, $-h^ati$, $-h^adi$, $-bata$, $-bada$, $-b^ati$, $-b^adi$)

Példák: *Kuni čimsəbaɖaŋ?* 'Hát te meg hová tűntél?', *D'eŋkuə baŋ taj čajhorih^adi-tə*. 'A fehér kutya megijesztette a réneket.', *Əmni kund^ah^aturu*. 'Úgy tűnik, hogy ti itt alszotok.'

A mai nyelvben ezt az igemódot lassan felváltja egy analitikus szerkezet. Ebben az esetben a főige folyamatos melléknévi igeneve mellett a létige igemódos alakja áll:

Siti madajčüə ih^adu.

ő_{Pron} vendégeskedik-PtImp van-Minf-Sg3-subj

'Mintha vendégségben lenne.'

A múlt idejűség úgy fejezhető ki, hogy a főige múlt időben áll, ezt a létige igemódos alakja követi: *Siti madüjsüə ih^adu*. 'Mintha vendégségben lett volna.' Mint ahogy a semleges időben, úgy múlt időben is kifejezhető igeneves szerkezettel. Ebben az esetben a főige befejezett melléknévi igeneve szerepel a mondatban: *Takə kuəd'umu tujsüəd^əə ih^adu*. 'Úgy tűnik, hogy az a férfi jött meg.'

Jövő idejű mondatokban a főige felveszi a jövő idő jelét, a létige pedig az igemód jelét: *Siti madajšütə ih^adu*. 'Mintha majd vendégségbe menne.'

7) Abessiv mód

Ezzel az igemóddal olyan eseményre lehet utalni, ami nem ment végbe.

Alanyi ragozás, tárgyias ragozás: $(S1)+MƏTUMA_1^A_0+Vx$ ($-mətuma^a$, $-məɖuma^a$, $-mətim^a$, $-məɖim^a$)

Reflexív és több tárgyra utaló tárgyias ragozás: $(S1)+MƏTUMA_1^I+Vx$ ($-mətuma^i$, $-məɖuma^i$, $-mətim^i$, $-məɖima^i$).

Példa:

D'esinə kümaarəku kuŋiagəličə kačəməɖuma^am.

apa-GenPxSg1 kés-Nsim sehol lát-Mab-Sg1-subj

'Az apáméhoz hasonló kést még nem láttam.'

8) Figyelmeztető mód (prohibitív)

Akkor használja a beszélő, ha felhívja a hallgató figyelmét valamire, inti vagy óvja.

Alanyi, tárgyias és reflexív ragozás: $(S1)+LI+Vx$ ($-li$, $-li$).

Példa: *Tə, toliəŋkuəj, tənə maalim nólhəɖulim timiniküə*. 'Na, te csaló, elhibázlak-e most!'

9) Auditív

Ezzel az igemóddal a hallás útján megismert cselekvés fejezhető ki. Ez az igemód abban eltér a többitől, hogy nem ragozott ige szerepel a kifejezésben, hanem névszói vagy határozói képzés.

A határozói szerkezet a következőképpen épül fel: $(S1)+MUNƏ+$ ($-munə$, $-mijə$). Ebben az esetben a gégezárhang a határozói latívusz képzésére szolgál.

Példák: *Təni"ia buəratundətu, bintiši"a d'el'iriaði nil'ia koni"mijnə".* 'Így szólt éppen, amikor a rozsomák leesett.' *Kuñini hid'itia sojbumunə"?* 'Hol hallatszik a nevető?'

A névszói szerkezet a következőképpen épül fel: S1+MUNUJ+Px. (-munuj, -mijnij). A birtokos személyragok közül a függő esetekhez járuló alakok jelennek meg. A -MUNUJ morféma igei és névszói tőhöz is járulhat. A birtokos személyrag a szerkezet alanyát jelöli, őket az alanyak megfelelően akkor is ki kell tenni, ha az alany egyébként megjelenik a mondatban: *Bəntini baŋ log'a"mijnīči.* 'Az utcán ugat a kutya.', *Šiljčəküə tujmunučü.* 'Hallatszik, hogy valaki jön.', *Tətil'ai" laŋə"bsamunučü.* 'Csak a kiáltás hallatszott.'

10) Kötelező mód (debitiv)

Ez az igemód a cselekvés végrehajtásának kötelező érvényét fejezi ki. Használata igen ritka, ennek az lehet az oka, hogy hasonló jelentés gerundiumos szerkezettel is kifejezhető. (Ezt lásd a mondatant bemutató fejezetben, az 146. oldalon.)

Alanyi és tárgyas ragozás: (S1)+BSUTƏ+Vx (-bsutə, -bsudə, -bsjtə, -bsjđə).

Reflexív és több tárgyra utaló tárgyas ragozás: (S1)+BSUTI+Vx (-bsuti, -bsudi, -bsjti, -bsjđi).

Példa: *Kođubsuđəm.* 'Nekem meg kell ölnöm.'

Az igemódos alakoknak képezhető a múlt ideje is, mégpedig úgy, hogy a főige módjeles alakja mellett a létige múlt idejű alakja áll: *Təə čühəni šiədirmə b'arəbsjđəm išüəm.* 'Ebben a pillanatban ki kellett nyitnom az ablakunkat.'

Az igemód jövő idejű alakjaira alanyi ragozásban a -"SUTƏƏ (-"sutəə, -"sjtəə, -"sudəə, -"sjđəə) módjellel alkothatók meg. Meg kell jegyeznünk, hogy a módjel jövő idejű alakjai annyira ritkán fordulnak elő, hogy képzésükben az anyanyelvi adatközlők is bizonytalanok. Példák: *Küđ'ahü" sjtj basadiñə təđu"sutəđəəm.* 'Holnap oda kell adnia nekem a pénzt.' *Taluə takənu mənə büüki"əm, tagətə tarumsutəđəəm šiuarunə nanu.* 'Holnapután elutazom, ezért el kell válnom a barátaimtól.'

11) Megengedő mód (admissiv-kohortativ)

Szintén a nagyon ritkán előforduló igemódok közé tartozik. Ezzel az igemóddal a beszélő azt fejezi ki, hogy a cselekvés végrehajtásához hozzájárul. Az igemód jelentése hasonlít a magyar -hat/-het képzős igeik jelentéséhez.

Alanyi és tárgyas ragozás: S1+^NKƏƏ+Vx (allomorf: -kəə)

Reflexív és több tárgyra utaló tárgyas ragozás: S1+^NKƏI+Vx (allomorf: -kəi)

Példa: *Kođukəinə.* 'Megölhetem magam.' *Ŋikəəŋ d'indi", nüəčə ihütə.* 'Lehet, hogy te ezt nem hallottad, hisz te még gyerek vagy.' *Bəndi ŋođ'ikəəŋ!* 'Menj csak ki! (Kimehetsz!)

IGENEVEK

Főnévi igenevek

A nganaszban kétféle főnévi igenevet különböztetünk meg:

1. Az általánosan használt főnévi igenév végződése (S1)-**SA₁** (-sa / -sj / -sí / -ša / -d'a / -d'i): *ɣəmsa* 'megenni', *buəd'a* 'beszélni', *tujša* 'megjönni', *kuntud'a* 'elaludni' stb.
2. A másik főnévi igenév végződése -**KA₀J-SA₁** (-kajša, -gajša), amely szintén az első tőhöz (S1) kapcsolódik. Az így képzett főnévi igenevek a cselekvés befejezte utáni pillanatnyi állapotot fejezik ki. A képző *J* hangja gyakran beleolvad az öt követő *S*-be meglágyítva azt: *tuuga(j)ša* 'éppen megjönni', *kotuga(j)ša* 'éppen megölni', *čüüga(j)ša* 'éppen elérni'. A képző csak perfektív igékhez járul, tehát pl. a *barəd'a* – *barətəd'a* 'várni – megvárni' igepárból csak a *barəd'a* alak veheti fel e képzőt. (A **barətəkajša* alak nem hozható létre.) Példák: *H"amtu ləti"kajša kəndətətu hoalu"ətu*. 'Miután felvágta a fát, rárakta a szánra.' *Tuugajša d'atəna laɣürü*. 'Megjövén engem hív.'

Melléknévi igenevek

A nganaszban öt különböző melléknévi igenevet tartunk számon: participium imperfectum, participium perfectum, participium necessitatis, participium abessivum és participium passivum.

Participium imperfectum (folyamatos melléknévi igenév)

A participium imperfectum az ige által megnevezett cselekvést vagy történést folyamatosnak jelzi, azaz utal a tulajdonság és a főige egyidejűségére. Az igenév képzője: -**NTUƏ** (-ntuə, -nduə, -tuə, -ntiə, -ndiə, -tiə, -čüə, -čiə), amely az infinitívuszi tőhöz (S1) járul: *nilitiə* 'élő', *kund"atuə* 'alvó', *basutuə* 'vadászó' stb

Ha az ige *R* mássalhangzóra végződik (pl. frekventatív képzőt tartalmaz), akkor az -*NT*- mássalhangzók kiesnek, tehát az igenév képzője -**UƏ** (-uə, -iə, -üə, -iə): *tolaruə* 'tolvajló, tolvaj', *laɣürüüə* 'kiáltó', *təiriə* 'repülő' stb.

Participium perfectum (befejezett melléknévi igenév)

A participium perfectum a tulajdonságként megnevezett cselekvést vagy történést befejezettnek, tehát a főigéhez képest előidejűnek jelzi. Az igenév képzője -**SUƏD'ƏƏ** (-suəd'əə, -sjəd'əə, -šüəd'əə, -síəd'əə, -d'üəd'əə, -d'iad'əə), amely az infinitívuszi tőhöz (S1) járul. Az igenév képzője járulhat folyamatos és befejezett igékhez is: *kuəd'üəd'əə* 'aki meghalt', *barətəsuəd'əə* 'aki várt', *nilit'd'iad'əə* 'aki élt', *kənti'd'iad'əə* 'aki megfa-

gyott', *nyüüntəsüäd'əə* 'aki gyűjtött' stb. Ritkábban előfordul a **-D'ƏƏ** alakú képző is: *bəčad'əə* 'az elkapott'.

Participium necessitatis (gerundivum)

A participium necessitatis a jövőben valaki által végrehajtandó cselekvést fejezi ki. Az igenév képzője **-SUTƏ** (*-suta*, *-sita*, *-suda*, *-sida*, *-süta*, *-sita*, *-süda*, *-sida*) az infinitívuszi tőhöz (S1) kapcsolódik: *tujšüdə* 'akinek meg kell jönnie', *basu"suta* 'akinek vadásznia kell', *təru"suta* 'akinek dolgoznia kell', *hodətə"suta* 'akinek tanulnia kell' stb.

Az igenévnek van múlt idejű alakja is: (S1)-**SUTƏD'ƏƏ**. Ebben az esetben olyan cselekvést fejez ki, amelynek be kellett volna következnie, de a cselekvő nem hajtotta végre: *tujšüdəd'əə* 'akinek jönnie kellett volna', *melidə"sida'd'əə* 'akinek valamit csinálnia kellett volna' stb.

Participium abessivum (tagadó igenév)

Az igenév a tulajdonságként megnevezett cselekvést vagy történést olyanak jelzi, ami még nem ment végbe. Az igenév képzője az infinitívuszi tőhöz (S1) kapcsolódó **-MƏTUMA₁"A₀** (*-mətuma"ə*, *-mətimj"ə*, *-məduma"ə*, *-mədimj"ə*): *tujməduma"ə* 'aki még nem jött meg', *nilj"mətimj"ə* 'aki még nem élt', *büümətuma"ə* 'aki még nem ment el', *kəntimətima"ə* 'a még be nem fagyott', *hodətəməduma"ə* 'a még nem tanuló'.

Az igenévnek van múlt idejű alakja is: (S1)-**MƏTUMA₁"A₀D'ƏƏ**: *kotu-mətuma"ad'əə* 'a még meg nem ölt'.

Participium passivum

A passzív igenév **-MƏƏ** képzője az infinitívuszi tőhöz (S1) kapcsolódik. Alapvetően csak tranzitív igéből hozható létre: *d'əbtuməə* 'az elbeszél', *kotuməə* 'a megöletett', *čüiməə* 'az elrejtett', *sočələməə* 'a megvarrott', *bir'amtiməə* 'a megsebesült', stb.

Az igenév múlt idejű alakja a (S1)-**MƏƏD'ƏƏ** képző segítségével hozható létre: *kotuməəd'əə* 'a rég megölt'. Ennek az alaknak a használata igen ritka.

Gerundium

A gerundium olyan igenév, amely egyrészt kifejezheti a cselekvés vagy történés feltételességét, másrészt összetett mondatok esetén a tagmondatok cselekvésének egyidejűségét. Ezt az alakot az összes északi-szamojéd nyelv ismeri. A nganaszban a gerundiumnak két formája van: (S1)-**HÜ"** (*-hü*, *-hi*, *-bü*, *-bi*) és (S1)-**HÜ"NÜ** (*-hü"nü*, *-hi"ni*, *-bü"nü*, *-bi"ni*) képzős alakok. A **-HÜ"** képzős alakok a jelen időre vonatkoznak: *tujhü* 'ha/amikor valaki jön', *čənibi* 'ha/amikor valaki tudja', *ihü* 'ha/amikor valami

van' stb. A -HÜ"NÜ képzővel ellátott forma a jövő idejűséget fejezi ki: *ihü"nü* 'ha valami lesz', *tujhü"nü* 'ha valaki jönni fog' stb.

A cselekvés végrehajtóját (agens) a gerundiumon megjelenő birtokos személyrag jelöli: *tujhünə* 'ha/amikor én jövök', *tujhü"nünə* 'ha/amikor én majd megjövök'. A gerundium a függő esetekhez járuló birtokos személyragokat veszi fel.

Az ige gerundiumos alakjai igen gyakran fordulnak elő az időhatározói alárendelést kifejező mondatúrártó szerkezetben. Erről a mondattípusról a mondattani fejezetben részletesen szözlünk. Lásd az 179-180. oldalon.

Supinum (célhatározói igenév)

A supinum segítségével célhatározói szerkezetek fejezhetők ki. A cselekvés végrehajtóját a supinumon kötelezően megjelenő birtokos személyrag jelöli. Az igenévhez a függő esetekhez járuló birtokos személyragok járulnak. A nganaszanban a célhatározói igenévnek két alakját különböztetjük meg. A (S1)-NAKƏ (-*nakə*, -*nagə*, -*n'akə*, -*n'agə*) képzővel a pozitív jelentésű alakok hozhatók létre: *hodətanagənu* 'hogv tanuljunk', *kontunakənə* 'hogv elvigyelek'.

A tagadó jelentésű alakok képzője a (S1)-MU^NKƏ^NTƏ (-*munkatə*, -*miŋkatə*, -*müŋkatə*, -*miŋkatə*, -*munğatə*, -*miŋğatə*, -*müŋğatə*, -*miŋğatə*). A képző összetett, első tagja a -MU^N nomen actionis képző, míg második tagja az elatívuszrag: *niŋkumunğatə* 'hogv az ember ne izzadjon', *büümüŋğatətə* 'hogv te ne menjél el', *d'əraləmunğatə* 'hogv ne kezdjen el sírni' stb.

A NÉVSZÓK PREDIKATÍV RAGOZÁSA

A mondatban szinte bármely szófaj (névmás, igenév, határozószó stb.) állhat állítmányként, mégpedig úgy, hogv felveszik az igei személyragokat. Ez alól csak a személyes névmás kivétel, mivel ezek az alakok igei személyragok nélkül töltik be az állítmányi szerepet. A predikatív végződés az alanyi ragozás személyragjaival egyeznek meg.

Személy	Sg	Du	Pl
1.	-M	-MI ^N	-MU ^N
2.	-D	-RI ^N	-RU ^N
3.	-∅	-KƏJ	-"

A predikatívan ragozott nem igei állítmánynak is van múlt és jövő ideje. Ebben az esetben a szó igei személyragokkal ellátott alakja mellett kopulaként az *isa* létige időjeles alakja is szerepel.

jelen idő		‘jó’		‘nagybácsi’		‘vadász’
	Sg1	<i>mənə náagəəm</i>	Du1	<i>mi ísimi</i>	Pl1	<i>mij basutuəmi</i> ”
	Sg2	<i>tənə náagəəj</i>	Du2	<i>tii ísiri</i>	Pl2	<i>tij basutuəri</i> ”
	Sg3	<i>sijti náagəə</i>	Du3	<i>sijti ísigəj</i>	Pl3	<i>sijtij basutuə</i> ”
múlt idő		‘jó’		‘nagybácsi’		‘vadász’
	Sg1	<i>mənə náagəəm isüəm</i>	Du1	<i>mi ísimi isüəmi</i>	Pl1	<i>mij basutuəmi</i> ” <i>isüəmi</i> ”
	Sg2	<i>tənə náagəəj isüəj</i>	Du2	<i>tii ísiri isüəri</i>	Pl2	<i>tij basutuəri</i> ” <i>isüəri</i> ”
	Sg3	<i>sijti náagəə isüə</i>	Du3	<i>sijti ísigəj isüəgəj</i>	Pl3	<i>sijtij basutuə</i> ” <i>isüə</i> ”
jövő idő		‘jó’		‘nagybácsi’		‘vadász’
	Sg1	<i>mənə náagəəm isüdəm</i>	Du1	<i>mi ísimi isüdəmi</i>	Pl1	<i>mij basutuəmi</i> ” <i>isüdəmi</i> ”
	Sg2	<i>tənə náagəəj isüdəj</i>	Du2	<i>tii ísiri isüdəri</i>	Pl2	<i>tij basutuəri</i> ” <i>isüdəri</i> ”
	Sg3	<i>sijti náagəə isüdə</i>	Du3	<i>sijti ísigəj isüdəgəj</i>	Pl3	<i>sijtij basutuə</i> ” <i>isüdə</i> ”

Ha személyes névmás áll állítmányi szerepben, akkor az nem veszi fel az igei személyragokat: *Əmə tənə*. ‘Ez te vagy.’

Példamondatok a predikatív ragozás használatára:

Főnév: *Mənə d’edim*. ‘Én apa vagyok.’

Névmás: *Tii sijiri?* ‘Ti ketten kik vagytok?’, *Tənə maəjunəj* ‘Te mi vagy?’

Melléknévi igenév: *Tənə H”ačürəməgətə iməəj*. ‘Te Pajturmából származol.’

Számnév: *Sijtij bii”tij, tij četəriari*”. ‘Ők tízen vannak, ti csak négyen vagytok’

Határozószó: *Kuntəga”am*. ‘Messze vagyok.’, *Mənə tamnum*. ‘Én ott vagyok.’

A predikatívan ragozott névszók birtokos személyraggal is elláthatók, ebben az esetben a birtokos személyrag megelőzi az igei személyragot (Px-Vx sorrend):

Mijgümünə tənə d’esi-rə-m.

[tő]-hát_{uff}-PxSg1 te apa-PxSg2-Sg1

‘Hát én a te apád vagyok.’

HATÁROZÓSZÓK

Morfológiai felépítésük alapján a nganaszan határozószókat három csoportba oszthatjuk őket: 1) primer, 2) ragos vagy képzett 3) összetett határozószók. A legritkébbak a primer, tehát sem raggal, sem képzővel el nem látott határozószók (pl. *talu* 'tegnap / holnap'). Ragos vagy képzett határozószót sokkal gyakrabban találhatunk. A határozószók egy része nem a megszokott ragokat, hanem ún. ősi esetragokat vesz fel. Ezek a határozószók főnévi, névmási (*əm-*, *tə-*) vagy gyakrabban névutói eredetűek, amelyeken az ősbib, primer esetragok fordulnak elő. Az így létrejött határozószók már lexikalizálódtak. Az ősi esetragok a következők:

Esetrag	Mélyszerkezet	Allomorfok
Lat	- ^N	
Lok	-NU	<i>-nu</i> , <i>-ni</i> , <i>-nü</i> , <i>-ni</i>
El	-TƏ	<i>-tə</i> , <i>-də</i>
Prol	-MƏƏNU	<i>-məənu</i> , <i>-məəni</i>

Ezek az esetragok többnyire hely- és időhatározókon fordulnak elő. A helyhatározóknál iránynégyességet figyelhetünk meg, míg az időhatározókon többnyire a lokatívuszi, elatívuszi, ritkébben latívuszi esetrag jelentkezik. Ez arra enged következtetni, hogy ezek az idő-határozószók is tulajdonképpen helyhatározók, melyek időhatározóként is használhatók.

A határozószók nemcsak az ősi esetragokkal láthatók el, hanem a ma használatos esetragokkal is. Néhány esetragnak a képzőkhöz hasonló speciális funkciója alakult ki:

- 1) A **többes számú birtokos eset** segítségével melléknévből mód- és időhatározószó képezhető: *naagəə* 'jó' → *naagai* 'jól', *ɲukəgəə* 'sok (Adj)' → *ɲukəgai* 'gyakran'.
- 2) Hasonló funkciót tölt be az **egyes szám prolatívusz** (-MƏNU) is: *ərakəə* 'szép' → *ərakəmənu* 'szépen', *nəɲhuə* 'rossz' → *nəɲhuəmənu* 'rosszul'.
- 3) Szintén különleges funkcióval rendelkezik a **többes számú prolatívusz** (-"MƏNU) is, segítségével a disztributív-temporaliszi (ismétlődő időviszonyt kifejező) határozószók alkothatók meg: *širü* 'tél' → *šira"mənu* 'telente', *təɲə* 'nyár' → *təɲu"mənu* 'nyaranta'.

Vannak olyan határozószók is, amelyek képzőkkel vannak ellátva, azonban csak néhány képző vesz részt a képzésben. Esetenként előfordul, hogy nem rendszerszerű képzésről, hanem a képzett szó eseti lexikalizációjáról van szó.

A (S2)-^C**SƏBTƏ** szociatív, azaz társhatározói képzővel módhatározószók képezhetők: *ɲubusəbtə* 'ujjastul', *ɲüəsəbtə* 'gyerekestül', *taasəbtə* 'rénestül', *kab'əsəbtə* 'sámánruhástul' stb.

A (S1)-**KAJ**, (S1)-**KALI** fosztóképzőkkel szintén módot és körülményt kifejező határozószók alkothatók: *kəntəgaj* 'szán nélkül', *ɲəndujkali* 'csónaktalanul' stb.

Az eseti képzések közé tartozik a gerundiumi alak lexikalizációja: *küð'ahü* 'holnap' [felébredve].

Léteznek olyan határozószók is, amelyek szóösszetételként lexikalizálódtak. Ebben az esetben mindig egy időre utaló főnév és legtöbbször az *əmə* 'ez' mutató névmás összetételéről van szó. A névszó általában valamilyen esetragot is felvesz, esetleg névutó járul hozzá: *əməd'alitənu* 'ma', *ɣam'ajhüəd'a* 'tavaly', *əməhüəd'a* 'idén' stb.

Számon tarthatunk olyan határozószókat is, amelyek névutójukkal lexikalizálódtak. A leggyakoribb eset egy időtartamra utaló főnév és a *d'a* névutó kapcsolata, de előfordulnak más névutók is: *təɣəd'a* 'nyáron', *norud'a* 'tavasszal', *širüd'a* 'télen', *kambad'a* 'kora tavasszal', *d'alid'a* 'nappal', *hiind'a* 'éjjel', *küð'atud'a* 'reggel', *təəbadə* 'azóta', *təəčühəni* 'akkor' stb.

Az alábbiakban a határozószókat szintaktikai funkciójuk alapján soroljuk fel. Nem áll módunkban az összes határozószó felsorolása, csak a leggyakrabban használtakat mutatjuk be.

Helyhatározók:

əməd'a ~ *əməni* 'ide', *əmnij* 'itt', *əmkətə* 'innen', *əməəni* 'ott (Prol)'

bəndu"ua 'felfelé', *bəntunu* 'fent', *bəntudə* 'fentről', *bəntuməənu* 'fenti hely mentén'

bəndi 'az utcára ki', *bəntini* 'kint', *bəntidə* 'kintről', *bəntiməəni* 'kinti hely mentén'

bərənu 'a parton' (*bərə* 'széle vminek')

d'ərə 'középre', *d'ernij* 'középen', *d'erkətə* 'középről', *d'erməəni* 'vminek a közepe mentén'

hu"ua 'hátra', *huənu* 'hátral', *huədə* 'hátralról', *huəməənu* 'vminek a hátsó része mentén' (*huə* 'hátsó rész')

kađ'amənu 'körül'

kińsi ~ *kińsi"i* 'lefelé', *kińsini* 'lent', *kińsidə* 'lentről'

kuntəga"ad'a 'messzire', *kuntəga"atənu* 'messze', *kuntəga"agətə* 'messziről', *kuntəga"aməənu* 'messze (Prol)'

məki"ia 'hátra', *məkini* 'hátral', *məkidə* 'hátralról', *məkiməəni* 'hátral' (*məku* 'hát')

mii"i 'ide'

ńajbid'a 'messzire', *ńajbiəni* 'messze', *ńajbiədə* 'messziről' (*ńaj* 'messziség')

ńera"i 'előre', *ńerəni* 'elől', *ńerədə* 'előről', *ńerəməəni* 'elől' (*ńerə* 'első rész')

ńirini 'szemben'

ńil"i"i ~ *ńil"ə* 'lefelé', *ńilənu* 'lent', *ńilədə* 'lentről', *ńiləməənu* 'lenti hely mentén' (*ńil"ə* 'alsó rész')

təndə ~ *təni* ~ *təni"i* 'oda'

taba"i ~ *tabə* 'oda', *tənnu* ~ *tənnij* 'ott', *təmkətə* 'onnan', *təməənu* 'ott (Prol)'

tajji 'szembe', *tajjini* 'szemben'

Időhatározók:

talu 'tegnap / holnap', *küð'ahü* " 'holnap', *d'ala* " *talu* 'minden nap', *talua takənu* 'tegnap előtt / holnapután'

huənu 'asztán', *nokunu* 'hamarosan', *təni* 'akkor', *hünsəəənu* 'régén', *helijni ~ helij'ani* 'néha', *təl'ianj* 'rögtön'

helij'ai " 'néha'

hüətə 'mindig' (variánsa: *hüəti* " PIIat),

mərə 'hamarosan'

həədə 'kezdettől fogva', *təgətə* 'asztán', *təsiədə* 'most'

kaŋkəgə'iči 'soha'

taga " *a ~ tagəd'a* 'asztán'

tənu " *mənu* 'nyaranta', *sira* " *mənu* 'telente', *d'ala* " *mənu* 'nappalönként'

kaŋkə 'már'

tijmin'a 'most'

Módhatározók:

ərakəmənu 'szépen', *helid'məni* 'egyenletesen', *homəgəmənu* 'élesen', *nəhəmənu* 'rosszul', *tanuamənu* 'ritkán' stb.

həranj 'együtt'

kaniməli " 'korán', *kuntəgəi* " 'sokáig', *lakər'ar'ai* " 'hirtelen', *nakürü* " 'háromszor', *hənəi* " 'megint', *həkəgəi* " 'sokszor' stb.

kab'asəbtə 'sámánruhástul', *hüəsəbtə* 'gyerekestül', *həbusəbtə* 'ujjastul', *taasəbtə* 'rénestül'

bij'al'i 'víz nélkül', *d'ütüg'al'i* 'kezetlenül', *kəntəgaj* 'szán nélkül', *makaj* 'sátor nélkül', *həmiğali* 'anyátlanul', *həndujkali* 'csónaktalanul', *sakij'kaj* 'cukortalanul', *taagaj* 'réntelenül' stb.

təni " *ia ~ təni* 'így'

NÉVUTÓK

A névutócsaládok tagjain ugyanazok a primer esetragok fordulhatnak elő, amelyeket a határozószók is felvehetnek. Egyes névutók esetében az ősi rag helyett a ma használatos rag kerül a névutóra. Az ősi ragok a következők:

Esetrag	Mélyszerkezet	Allomorfok
Lat	- ^N	
Lok	-NU	-nu, -ni, -nü, -ni
El	-TƏ	-tə, -də
Prol	-MƏƏNU	-məənu, -məəni

A névutók alaptagja főnév vagy melléknévi igenév lehet.

A névutós szerkezet a mondatban legtöbbször hely- vagy idővonatkozású határozói viszonyt fejez ki. A helyhatározói viszonyt kifejező névutók általában az iránynégyességnek megfelelően a 'hol', 'honnan', 'hová', 'mi mentén' kérdésekre adhatják meg a választ, de vannak egyalakú névutók is. Egyes névutók, nemcsak hely-, hanem időviszony vagy akár más jelentés kifejezésére is képesek. Sok névutó főnévi eredetre vezethető vissza. A névutókat aszerint csoportosítjuk, hogy a velük alkotott szó szerkezetek milyen határozói viszonyt fejeznek ki. Csak a leggyakrabban használt névutókat soroljuk fel.

A helyhatározói viszonyt kifejező névutók a következők:

Latívusz	Lokatívusz	Elatívusz	Prolatívusz
<i>bəntu</i> 'föle'	<i>bəntunu</i>	<i>bəntudə</i>	<i>bəntuməənu</i>
<i>bəra</i> 'szélére'	<i>bəraŋi</i>		<i>bəraməənu</i>
<i>d'era</i> 'közé'	<i>d'erni</i>	<i>d'erkətə</i>	<i>d'erməəni</i>
<i>d'üdid'əra</i> 'középre'	<i>d'üdid'ərnŋi</i>	<i>d'üdid'ərkətə</i>	—————
<i>d'üti</i> 'középre'	<i>d'ütŋi</i>	<i>d'ütədə</i>	<i>d'ütiməəni</i>
<i>ka'da</i> 'mellé, köré'	<i>ka'danu</i>	<i>ka'dadə</i>	<i>ka'daməənu</i>
<i>kuŋd'i</i> '-ba/-be'	<i>kunsiŋi</i>	<i>kunsidə</i>	<i>kunsiməəni</i>
<i>na</i> '-hoz/-hez/-höz'	<i>nanu</i>	<i>natə ~ nagətə</i>	<i>naməənu</i>
<i>ni</i> '-ra/-re'	<i>nini</i>	<i>ni'tə</i>	<i>ni'məənu</i>
<i>niid'a</i> 'irányába'	<i>niini'</i>	<i>niidə</i>	—————
<i>ŋil'ə</i> 'alá'	<i>ŋil'ənu</i>	<i>ŋil'ədə</i>	<i>ŋil'əməənu</i>
<i>tagə ~ tagəd'a</i> 'mögé'	<i>takənu</i>	<i>takədə</i>	<i>takəməənu</i>

Vannak olyan helyhatározói névutók, amelyeknek csak egy alakja van:

d'a '-ba/-be': *labku d'a* 'boltba', *Moskoba d'a* 'Moszkvába', *Dudinka d'a* 'Dugyinkába'.
d'adi''kü 'szemben': *Manu" d'adi''kü hirəgəə lansə bəduatətu*. 'A sátrakkal szemben nagy bokor nő'.

nüüd'ə 'vmi irányában található, vmi felé': *Dua nüüd'ə səjüli"ə, siŋə nüüd'ə səjüli"ə, ŋarbudə nüüd'ə səjüli"ə*. 'Dél felé nézett, észak felé nézett, kelet felé nézett.'

A hely- és időviszonyt kifejező névutók a következők:

Latívusz	Lokatívusz	Elatívusz	Prolatívusz	Alapszó
<i>nerə</i> 'elé'	<i>nerəni</i>	<i>nerədə</i>	<i>nerəməni</i>	<i>nerə</i> 'első rész'
<i>čübə</i> '-ig'	<i>čühəni</i>	<i>čühədə</i>	—————	<i>čühə</i> 'időpont'
<i>huə</i> 'után'	<i>huənu</i>	<i>huədə</i>	<i>huəmənu</i>	<i>huə</i> 'hátsó rész'

Példamondatok: *D'alijə ŋəmkətu nerəni ŋobtimimb'ata*. 'Ébed előtt megmosakszik.', *Əmkətə Bələčaanə čübə šiti d'alijə hirə hədiḃsa*. 'Innen Volocsańka kétnapi járásra van.', *Təə čühəni d'esimə bəjka"imsüə*. 'Azóta az apám megöregedett.', *Maḃajčü"ə hatuŋ huənu čü"təki"ə matə*. 'A vendégek egymás után meríttek be a sátorba.', *Dü"adə d'a d'itubü"əhə huənu d'esirə tuu"o*. 'Miután rálöttem a farkasra, megjött az apád.'

A csak időviszonyt kifejező névutók a következők:

bəimənu 'időtartam alatt/óta': *D'ala" bəimənu təŋkəgəə biə bəimimb'atij*. 'Napok óta erős szél fúj.' *Časə bəimənu tolij"aru*. 'Egy órán át loptatok.'

baadə 'óta': *Moskobətu d'üdürhü"ətu baadə siŋi ŋikətij siŋigəličəni buə*. 'Moszkvában járta óta nem beszél senkivel.'

bəühü" 'elteltével': *Nakürə hüi bəühü"ə ŋəmbi"ə ŋanasanəčü"ə təndə d'əŋəčü ŋətəgəuru*. 'Három éjszaka elteltével ezeket a lékeket nézzék meg az öregek.'

A részeshatározói viszonyt kifejező névutók a következők:

d'a '-nak/-nek': *Təmuŋku mununtu taa d'a*. 'Az egér mondja a rénnek.'

d'adi"kü '-nak/-nek, -ért': *Mənə d'adi"künə əmtij kəntə, siŋi d'adi"küti takə kəntə*. 'Nekem ezt a szánt, neked azt a szánt.'

Társhatározói névutó:

nanu '-val/-vel': *Somatu" d'omtasuə" d'üraki" nanu*. 'Az enyecék a nyenyecékkel harcoltak.', *Mənə tuu"om ŋinŋə nanu*. 'A bátyámmal jöttem.'

Ok- és célhatározói névutó:

nüüdə 'miatt, végett': *Mijə təndə kərsu nüüdə muhd'ü"šütəmi*. 'Emiatt a dolog miatt még beszélünk.' *ŋintij tu" surua nüüdə*. 'Az eső miatt nem jött.'

Egyéb névutók:

komə ~ komənu ~ komənu 'kívül': *ŋüənə komə* 'a fiamon kívül'

bəbəətə 'helyett': *N'emjənə bəbəətə ŋad'adu konij"šitə*. 'Az anyám helyett a húga megy el.'

nüümənu '-ról/-ről, -ra/-re': *Tənə maa nüümənu siŋəriŋij?* 'Mire gondolsz?', *Basudə nüümənu d'ürimij*. 'A vadászatról mesél.'

A névutók birtokos személyragos alakjai

A személyes névmás névutós alakja a magyarhoz hasonlóan fejezhető ki, tehát a névutó az adott számnak és személynek megfelelő birtokos személyragot veszi fel, mégpedig ezeknek a függő esetekhez járuló formáit. Az így ragozott névutók önállóan használhatók, de sok esetben megjelenik előttük a személyes névmás is.

<i>ηil'anunə</i> 'alattam'	<i>ηil'anuni</i> 'kettőnk alatt'	<i>ηil'anunu</i> " 'alattunk
<i>ηil'anuntə</i> 'alattad'	<i>ηil'anundi</i> 'kettőtök alatt'	<i>ηil'anundu</i> " 'alattatok'
<i>ηil'anuntu</i> 'alatta'	<i>ηil'anundi</i> 'kettőjük alatt'	<i>ηil'anunduj</i> 'alattuk'

Példamondatok: *Tənə bəbətətə miŋ kona"amu*". 'Helyetted mi mentünk.', *Tiŋ niüdətu" ənni lədi"tim niŋi*". 'Miattatok nem tudok itt élni.' *Bəndə" siji koməuntu*. 'Rajta kívül mindenki.'

SZÓALKOTÁSI MÓDOK

SZÓKÉPZÉS

Minden képzőcsoport mellett megadjuk, hogy mi lehet a képzés kiinduló, valamint végpontja. A képzőknél eltekintünk az allomorfolk felsorolásától, de megadjuk, hogy melyik tőhöz kapcsolódnak. A következő rövidítések fordulnak elő:

Nom: névszó	Subs: főnév	Adj: melléknév	Verb: ige
Adv: határozószó	Num: számnév	Pos: névutó	Pron: névmás

Denominális nomenképzők (Nom → Nom)

1. A kiválasztó képzők: (Subs → Subs, Adj → Adj, Pron → Pron)

Az összes északi-szamojéd nyelvben találhatunk ún. kiválasztó képzőket. Az így képzett szavak azt fejezik ki, hogy a tárgy egy adott csoportból lett kiválasztva.

1.1. Dualisi kiválasztó képző (S1)-D'Ü₀M.

A tárgy egy kéttagú csoportból választható ki: *heŋkəd'üm* 'a fekete a kettő közül', *meŋd'adəd'üm* 'az újabb a kettő közül', *kud'üm* 'melyik a kettő közül', *təd'üm* 'ez a kettő közül' stb.

1.2. A (S2)-BT₀ képzőnek kijelölő szerepe van. Igen gyakran jelentkezik családtagokat megnevező szavakon, valamint helyet megnevező mellékneveken: *niniŋbtə* 'az idősebb', *ŋabubtə* 'a legidősebb (a nővérek közül)', *ŋad'abtə* 'a fiatalabb testvér', *miibtə* 'közeli', *d'üđjbtə* 'középső', *bərbtə* 'szélső', *huəbtə* 'hátsó' stb.

2. Augmentatív (nagyító) képzők: (Subs → Subs, Adj → Adj)

2.1. (S2)-"Ə: *česiti"ə* 'nagyon hideg', *d'əbsalka"ə* 'bozontos szemöldökű', *d'ünta"ə* 'nagyon süket', *nəmbə"ə* 'nagyon rossz', *ani"ka"ə* 'nagyon nagy' stb.

A"Ə > A"A, lásd a 43. oldalon.

2.2. Az (S2)-RA₁"Ə képző ritkán jelentkezik és mára már elvesztette produktivitását, tehát már nem képeznek vele új szavakat: *d'ikara"ə* 'nagy hegy', *tolara"ə* 'nagy tolvaj', *d'üntara"ə* 'nagyon süket', *kotara"ə* 'nagy vihar', *muŋkarba"ə* 'nagy fa' stb.

A"Ə > A"A, lásd a 43. oldalon.

2.3. A (S3)-RBA₁"Ə képzővel ellátott szavak azt fejezik ki, hogy a jelölt tulajdonság erőteljesen jelentkezik: *ani"kaurba"ə* 'nagyon nagy', *d'üntərba"ə* 'nagyon süket', *hul'ürba"ə* 'hatalmas kö', *šəərbj"ə* 'hatalmas lyuk' stb. Az augmentatív jelentés hangsúlyozottabb, mint az előző két képző esetében.

A"Ə > A"A, lásd a 43. oldalon.

3. Diminutív (kicsinyítő) képzők: (Subs → Subs, Adj → Adj)

3.1. (S1)-^NKU₀: *ərakəra*ku ‘szépecske’, *baluaku* ‘szigorúcska’, *naagaku* ‘elég jó’, *ńenačaku* ‘nagyocska’, *ńuaku* ‘kisgyerek’, *təmuŋku* ‘egér’, *kaanaŋku* ‘patakocska’ stb.

3.2. (S2)-A₀"KU₀: Az alapszó S2 tövéből a képző előtt az utolsó magánhangzó kiesik. Pl. *horə* ‘arc’, S2-tő: *horə* → *hora*"ku ‘arcocska’. További példák: *bakira*"ku ‘kis hegyecsúcs’, *d'ikara*"ku ‘hegyecske’, *kola*"ku ‘halacska’, *səma*"ku ‘sapkácska’, *tantəga*"ku ‘egy kissé széles’ stb.

3.3. (S2)-ADKU₀: Az alapszó S2 tövéből ebben az esetben is kiesik a képző előtti utolsó magánhangzó: *konə* ‘kölyök’, S2-tő: *konə* → *konan*ku ‘kölyköcske’, *d'anuraŋku* ‘kis tundra’, *d'amədaŋku* ‘vadállatocska’, *barušaŋku* ‘ördögöcske’, *ləraŋku* ‘tapasztalatlanka’, *mađaŋku* ‘sátracska’, *nəmban*ku ‘rosszacska’ stb.

3.4. A -MA"KU₀ képző összetett, rendszerint személyneveken fordul elő. A képző második eleme az -A"KU₀ kicsinyítő képző, míg az első tagja a -MU^N nomen actionis képző. Példák: *D'ijim'á*"ku, *Ləbti*"m'á"ku, *Domtuma*"ku.

8. Szimilatív (hasonlító) képző (S1)-RƏKU: (Subs → Adj, Post → Adj): ‘valamihez hasonló, -szerű’: *d'esirəkij* ‘az apára hasonló’, *heŋkərağij* ‘feketeszerű’, *kümaarəku* ‘készszerű’, *narəgura* ‘rád hasonló’ (Pos+Nsim+PxSg2), *narəgumə* ‘rám hasonló’, *h'aləra*ku ‘kemény’ [‘köhöz hasonló’], *kintəra*ku ‘szürke’ [‘füstre hasonló’], *bigajl'əku* ‘folyóhoz hasonló’, *maləgu* ‘sátorhoz hasonló’, *baləgu* ‘kutyához hasonló’.

Az *R* msh. előtt *l* lesz (*r* → *l* / C#_). Részletesebben lásd a 68. oldalon.

9. Nomen possessoris képzői: (Subs → Adj)

A nomen possessoris képzőkkel ellátott szavak azt fejezik ki, hogy a tárgy az alapszóval jelölt tulajdonsággal rendelkezik.

9.1. (S1)-TƏƏ: *h'aadəə* ‘fás’, *kolijəə* ‘halas’, *kourütəə* ‘napos’, *ńenamətəə* ‘szomszédos’, *koudəə* ‘napos’, *nujbadəə* ‘szomorú’, *maidəə* ‘májusi’ stb.

9.2. (S1)-LA₁(")A₀ ~ -RA₁(")A₀: *h'al'üraa* ‘köves’, *kočəlaa* ‘beteg’, *sor"ala"á* ‘esős’, *tonsijraa* ‘viharos’, *kintalaa* ‘füstös’, *ńikəlij"á* ‘erős’, *tansəlaa* ‘családos’, *h'andula"á* ‘ravasz’, *d'ialij"á* ‘zuzmós’ stb.

9.3. (S1)-NA₁"A₀: *d'üəna"á* ‘homokos’, *d'ienij"á* ‘zuzmós’. A képző ma már nem produktív és igen ritka.

9.4. (S1)-NƏƏ: *d'üənəə* ‘homokos’, *čüü"nəə* ‘különálló’. A képző elszigetelten fordul elő, ma már egyáltalán nem produktív.

9.4. (S1)-BUƏ: *ńimbija* ‘felnőtt’ [‘névvel bíró’], *d'ebtabuə* ‘ludas’, *kəkurbija* ‘ködös’.

9.5. (S3)-LKƏ: *čimialkə* ‘éles fogú’, *d'əbsalkə* ‘bozontos szemöldökű’, *d'ənd'alkə* ‘értékes’, *mer'salkə* ‘nagy vállú’, *ŋondalkə* ‘értelmes’ stb.

10. Nomen possessoris loci (S1)-TUƏ (Subs → Adj)

A melléknév azt fejezi ki, hogy valami az alapszóval jelölt helyhez tartozik: *turkutija* ‘a tóhoz tartozó’, *matuə* ‘sátorhoz tartozó’, *šed'ətiə* ‘úthoz tartozó’, *baguđətiə* ‘tengerhez tartozó’.

11. (S1)-T^lAJ: (Subs → Subs). A képző segítségével kifejezhető, hogy az alapszó mint játékszer értendő: *taad'aj* ‘játékren’, *ńuəd'aj* ‘baba’, *kəntəd'aj* ‘játékszán’, *matəd'aj* ‘já-

téksátor' stb.

12. Múlt idejű névszó képzője (S1)-D'ƏƏ (Subs → Subs):

čajbəd'əə 'volt gyomor', *basad'əə* 'volt vas', *kəntəd'əə* 'volt szán', *tuntid'əə* 'volt sarki róka', *buədud'əə* 'elhangzott szavak' stb.

13. A fosztóképző (S1)-KAJ (Subs → Subs) leggyakrabban az *isa* létige participium imperfectumával (*ičüə*) együtt jelenik meg a szó szerkezetben: *šejmikaj ičüə* 'vak' ['szem nélkül levő'], *čüürüg'aj ičüə* 'felhőtlen', *nig'aj ičüə* 'nőtlen', *nüəgaj ičüə* 'gyermektelen', *d'iəg'aj ičüə* 'zuzmó nélküli' stb.

14. A (S1)-TI'' képző segítségével **elvont főnevek** képezhetők: (tő → Subs): *d'ürədi''* 'mélység', *hel'i'di''* 'segítség', *səḡkədi''* 'súly', *təḡkədi''* 'erő' stb.

15. Limitáló (korlátozó) képző (S1)-RA₁A₀ 'csak' (Subs → Subs, Adj → Adj): *ḡarkaraa* 'csak medve', *ḡuaraa* 'csak ajtó', *kolirja* 'csak hal', *bigaj'laa* 'csak folyó' stb.

16. A (S3)-"BALƏ képzőnek speciális jelentése van: '*valamiben való bővelkedés*' (Subs → Adj): *kurj"b'alə* 'piszkos', *šjru"balə* 'jeges', *d'iə"b'alə* 'zuzmóban gazdag', *h"alü"balə* 'köves', *nekjru"balə* 'koszos', *kombu"balə* 'hullámokban gazdag' stb.

17. A -KU₀ képző elhomályosult tövekhez járul, segítségével főnevek, illetve melléknévek képezhetők: *ḡegjku* 'kosz, koszos', *šidajku* 'világos', *sumugu* 'siker', *soḡku* 'nyers', *kabtajku* 'síkfelület' stb. A képző ma már nem produktív.

18. A -KƏ képző segítségével elhomályosult tövekből vagy névszókból hozható létre főnév: *həkəgə* 'melegség', *hojməgə* 'sötétség', *d'arəgə* 'betegség', *ḡersəgə* 'ellenség' stb. A képző mára elvesztette produktivitását.

19. A -D'Ə konnegatív-reciprok képző (viszonossági kollektívumképző) (Subs → Subs): A képzővel olyan főneveken találkozhatunk, amelyeken hangsúlyozzuk, hogy a cselekvők a cselekvést együtt hajtják végre, a megnevezett személyek egymáshoz tartoznak. A képző segítségével sokszor új lexéma jön létre. A képzett alakok legtöbbször dualisban állnak: *ninj'dəgaj* 'a báty és a nővér' (← *ninj* 'báty'), *njisd'əgaj* 'házastársak' (← *nj* 'nő'), *ḡahud'əgaj* 'a nővér és a báty' (← *ḡahu* 'nővér'). Példamondatok: *Təgətəndi ḡonəi'' bii"iəgaj təgaj njisd'əgaj*. 'Aztán megint elmentek, ezek a házastársak.', *Dahud'əgaj sanirügaj*. 'A nővér és a báty játszanak.'

Deverbális nomenképzők (Verb → Nom)

1. Nomina loci (Verb → Subs)

A nomen loci képzőivel ellátott névszók a cselekvés helyét jelölik meg.

1.1. A (S1)-RƏMU képzővel ellátott névszók a cselekvés szokásos helyét fejezik ki: *basurəmu* 'vadászhely', *katurəmu* 'legelő', *nijrəmj* 'lakóhely', *təḡu"ləmu* 'nyári szállás'. Az *R* msh. előtt *l* lesz (*r* → *l* / *C*#_). Részletesebben lásd a 68. oldalon.

1.2. A (S1)-BSA^N képzővel ellátott főnevek olyan cselekvés helyét jelölik, ami csak időlegesen megy végbe: *basubsa* 'vadászhely', *kətubsa* 'legelő', *barəbsa* 'váróhely'. Mássalhangzós tövek esetében a *B* kiesik (*C* → Ø / *C*₁#_ *C*₃). Részletesebben lásd a 40. oldalon. A képző *N* hangja alanyesetben már lekopott, de ragozás során ismételtelen jelentke-

zik. Lásd az 54. oldalon.

1.3. (S1)-"SĀMU: *ḡamursāmu* 'asztal', *kərad'əmi* 'leszállóhely', *təibəə d'amu"sāmu* 'a madarak repülési útvonala', *səd'əi"səmi* 'hely, amit útnak használnak'. A képző igen ritkán fordul elő.

Az *S* a fokváltkozás következtében válhat *d'*-vé. Lásd a 61–64. oldalon.

1.4. (S1)-"MUƏ: *heširia"mjə* 'a transzbaesés helye', *mətumə* 'a hely, ahol valamit elváltak'. A képző után állhat a **-D'ƏƏ** képző. Az így képzett szavak az elmúlt cselekvés helyét fejezik ki: *nīlīmjad'əə* 'a hely, ahol laktak', *basu"muəd'əə* 'a hely, ahol vadásztak' stb.

2. Nomina actionis (Verb → Subs)

A nomen actionis képzővel ellátott szavak megnevezik a cselekvést vagy a történést. A nnganaszanban sok esetben ugyanazzal a képzővel ellátott szavak egyszerre jelölik a cselekvést és annak eredményét is (nomen acti).

2.1. A (S1)-BSA^N képzős szavak a cselekvést nevezik meg: *bačəbsa* 'lélegzés', *büübša* 'járás', *kuəbsa* 'halál', *d'əbs'a* 'születés' stb.

Mássalhangzós tövek esetében a *B* kiesik ($C \rightarrow \emptyset / C_1\#_C_3$). Részletesebben lásd a 40. oldalon. A képző *N* hangja alanyesetben már lekopott, de ragozás során ismételtelen jelentkezik. Lásd az 54. oldalon.

2.2. (S2)-"MUƏ: *d'ia"mjə* 'születés', *ḡoəd'i"mjə* 'kimenés', *basu"muə* 'vadászat' stb.

Az nem teljesen világos, hogy milyen szemantikai különbség van a **-BSA^N** és a **"MUƏ** képzős szavak között. Valószínűleg a **"MUƏ** képzővel ellátott főnevek jobban hangsúlyozzák a cselekvés befejezettségét, míg a **-BSA^N** képzős szavak jelentése ebből a szempontból semleges.

2.3. A (S1)-HŰ"Ə képzős szavak valamilyen, a múltban lezajlott cselekvést neveznek meg: *kuəbu"ə* 'halál', *ḡemjmi"ə* 'anyává válás', *büübü"ə* 'járás, jövetel'.

A *H* a fokváltkozás következtében válhat *b*-vé. Lásd 61–64. oldalon.

2.4. A (S1)-MU^N képzős szavak a jelenben lezajló cselekvést nevezik meg: *südə"mü* 'vég' (lásd még *südə"müə* 'vég'), *bəduamu* 'növekedés' stb.

A képző *N* hangja alanyesetben már lekopott, de ragozás során ismételtelen jelentkezik. Lásd az 54. oldalon.

3. Nomen instrumentalis (S1)-BSA^N (Verb → Subs). A képzővel ellátott szavak megnevezik a cselekvés eszközt: *d'ürkəbsa* 'húzóháló', *hoədəbsa* 'ceruza', *kola"ša* 'villa'.

Mássalhangzós tövek esetében a *B* kiesik ($C \rightarrow \emptyset / C_1\#_C_3$). Részletesebben lásd a 40. oldalon. A képző *N* hangja alanyesetben már lekopott, de ragozás során ismételtelen jelentkezik. Lásd az 54. oldalon.

4. Nomen agentis (Verb → Subs)

A nomen agentis képzős főnevek megnevezik a cselekvő személyt.

4.1. A (S2)-ŠI képzős szavak a cselekvés szokásos végrehajtóját jelölik. Az így képzett szavak gyakran foglalkozásnevek: *basuši* 'vadász', *kolijəši* 'halász', *tamtuši* 'eladó', *hoədəši* 'tanár, titkár' stb.

4.2. A (S1)-KUTƏ képzős szavak azt fejezik ki, hogy a személy a cselekvést szívesen hajtja végre: *basugutə* 'aki szívesen vadászik', *h"anḡugutə* 'aki szívesen iszik', *lanḡurkutə* 'aki általában kiabál', *ḡəjbəukutə* 'munkaszerető' stb. A *K* a fokváltkozás

következtében *g* lesz. Lásd 61–64. oldalon.

5. Melléknévképző (S1)-BUΘ (Verb → Adj): *hihiə* ‘főtt’, *kuəbuə* ‘halott’, *šaiibiə* ‘odaégett’, *čürübiüə* ‘kiszáradt’, *binəbuə* ‘kivirágzott’ stb.

Denominális verbumképzők (Nom → Verb)

1. Valamilyennek lenni: (S3)-Ø (Adj → Verb, Subs → Verb). Az így képzett igék alapszava leggyakrabban melléknév vagy főnév: *nəŋhə* ‘rossz, kicsi’ → *nəŋhud’a* ‘rossznak, kicsinek lenni’, *ŋətu* ‘látkép’ → *ŋədušj* ‘látszik’, *čəsiša* ‘hideg van’, *tašüša* ‘keserűnek lenni’ stb. Példamondatok: *Biə čəsiiti*. ‘A leves hideg.’ *Koferə tašütü*. ‘Keserű a kávéd.’

2. A névszóhoz kapcsolódó cselekvés végrehajtása: (S1)-Ø (Adj → Verb, Subs → Verb): *d’oŋkud’a* ‘lyukat fúr’, *šeliđi* ‘élesít’, *d’ariđa* ‘betegeskedik’, *d’ürjimišj* ‘mesél’ stb.

3. A névszó által megnevezett helyre menni: (S3)-" (Subs → Verb): *muŋku"sa* ‘az erdőbe megy’, *təŋu"sa* ‘a nyári szállásra megy’.

4. Transzlatív képző: (S3)-M ‘vmivé válni’ (Adj → Verb, Subs → Verb, Num → Verb): *babimša* ‘vadrénne válik’, *bəh’amša* ‘elromlik’, *šidiimišj* ‘megkettőződik’, *kolamša* ‘hallá válik’, *d’arəgimišj* ‘megbetegszik’, *kočəgal’imsa* ‘meggyógyul’, *katəgimišj* ‘kivilágosodik’ stb.

5. Transzformatív képző: (S3)-MTU ‘vmilyené / vmivé tenni’ (Adj → Verb, Subs → Verb, Num → Verb). A képző összetett, első eleme a transzlatív képző, amihez a kauzatív képző (-BTU) járul: *biŋumitišj* ‘bevizez’, *homəgimtiđi* ‘élez’, *naməgimtiđi* ‘puhít’, *nakürümtüđa* ‘megháromszoroz’ stb.

6. Szenzitív képző: (S1)-J ‘vmilyenek érződni’ (Subs → Verb): *kintəjša* ‘füstszaga van’, *bahiđ’ajša* ‘gombaszagú’ stb. Pédamondatok: *D’ütümə bahiđ’ajči*. ‘A kezem gombaszagú.’

7. Kaptatív képző: (S1)-TU ‘vminek a megszerzésével foglalatzkodni’ (Subs → Verb): *ŋutađusa* ‘bogyót szed’, *ŋül’adəđusa* ‘farkasra vadászik’, *koljəđišj* ‘halászik’ stb.

8. (S1)-TU ‘valahol lenni’ (Subs → Verb): *ŋil’əđusa* ‘lent van’, *huəđusa* ‘hátral van’, *nerəđišj* ‘elől van’ stb.

A *T* a fokváltakozás miatt válhat *δ*-vé. Lásd a 61–64. oldalon.

9. (S1)-TU ‘időt eltölt valahol’ (Adv → Verb, Subs → Verb). Ez a képzési mód ma már egyáltalán nem produktív. Az így képzett szavak lexikalizálódtak: *təŋəđusa* ‘a nyarat eltölti’, *šürüəđusa* ‘telel’, *noruəđusa* ‘eltölti a tavaszt’, *hiünd’adusa* ‘eltölti az éjjelt’ [nem alszik] stb.

10. Insztrumentatív képző: (S3)-BTU ‘vmit vminek a segítségével elvégezni’ (Subs → Verb). A cselekvő eszközként az alapszóval megnevezett tárgyat használja a cselekvés végrehajtásához: *sakjirubtud’a* ‘cukroz’, *kubad’abtud’a* ‘gyönggyel varr’ stb.

11. (S2)-IR ‘vmit elfogyaszt’ (Subs → Verb). A képző produktív, de használata korlátozott, csak étel-, italnevekhez vagy étkezést megnevező szóhoz járulhat: *obedəirsə*

‘ebédel’, *čairsa* ‘teázik’, *ηəmsairsa* ‘húst eszik’, *užinairsa* ‘vacsorázik’, *zaftakairsa* ‘reggelizik’ stb.

12. (S1)-IR ‘vmivel játszik’ (Subs → Verb): *kartairsa* ‘kártyázik’, *nüəðairsa* ‘babázik’, *katərairsa* ‘dámázik’, *sanirsa* ‘játszik’ stb.

13. (S3)-"TƏ ‘vmit birtokol’ (Subs → Verb, Num → Verb): *tobəkə"təsa* ‘fejszéje van’, *šidi"təsj* ‘két rénje van’, *tuðü"təsa* ‘síléce van, síel’ stb.

14. (S3)-"LƏ ‘vmiként használ’ (Subs → Verb): *səma"ləsa* ‘sapkaként használ’, *ηada"šiləda* ‘teherrénként használ’, *kəmiləsa* ‘fogantyúként használ’ stb.

15. Perdítív képző: (S1)-**KALIM** ‘vmi nélkül marad, vmi nélkülivé válik’ (Subs → Verb): *kəntəgalimsa* ‘szán nélkülivé válik’, *kočəgalimsa* ‘meggyógyul’ [betegség nélkülivé válik]. A képző összetett, első tagja a -KALI fosztóképző, második tagja az -M transzlatívképző.

Deverbális verbumképzők (Verb → Verb)

1. Transzlatív képző: (S1)-**M** ‘vmilyené válni’: *dəŋgumsa* ‘meghal’, *ηəmnamsa* ‘megéhezik’ stb.

2. Transzítív-kauzatív képzők:

2.1 (S1)-RU. Ez a képző igen ritka és már nem produktív. Az így képzett szavak már lexikalizálódtak: *hirid'i* ‘főz’, *ηənarusa* ‘meglep’, *hursərjsj* ‘visszaküld’ stb.

2.2. (S1)-BTU: *ηməbtusa* ‘etet’, *h"əngubtusa* ‘leitat’, *šül'übtüsa* ‘feléleszt, meggyógyít’, *məŋəgəjčüda* ‘leejt’ stb.

Msh. után a *B* kiesik ($C \rightarrow \emptyset / C_1\#_ C_3$). Lásd a 40. oldalon. A *T* a *j* után palatalizálódik ($t \rightarrow t', č / j\#_$). Lásd a 68. oldalon.

3. Faktitívképző: (S1)-**RUBTU.** A képző összetett, mindkét eleme tranzitívképző: *hotərubtud'a* ‘írat’, *koturubtud'a* ‘megölet’, *konturubtud'a* ‘vitet’, *ηəmlubtusa* ‘etettet’, *heđjiləbtjjsj* ‘meneszt (elküld)’ stb.

4. Passzív képző: (S1)-**RU:** A passzív képző tranzitív és intranszítív igékhez egyaránt járulhat: *ηməbturusa* ‘el van látva étellel’ [meg van etetettve], *h"əŋkurada* ‘lerészegett állapotban van’, *koturusa* ‘meg van ölve’ stb.

5. Reciprokképző: (S3)-**IR:** *səbulairsa* ‘integet’, *d'odaküürsa* ‘egymást köszöntik’, *kəjηairsa* ‘allegorikus nyelven beszélget’ stb.

A nganaszanban létezett egy allegorikus nyelv, amelyet az énekekben, és a mindennapokon is használtak. Ennek a nyelvnek jellegzetes terminológiája volt, gyakran használtak benne szimbolikus képeket és körülírásokat. Ma már ezt a nyelvezetet csak a legidősebb nemzedék képes használni és megérteni.

6. Statikus képző (S1)-Ü^C: Olyan igékhez járul, amelyek mozgásváltozást írnak le (pl. leül). A képző előtt az alapszó tövének utolsó magánhangzója kiesik. Ezekből az igékből a képző segítségével állapotige képezhető: *ηomtəsa* ‘leül’ → *ηomtüsa* ‘ül’, *nənsud'i* ‘megáll’ → *nənd'isj* ‘áll’, *bənədə* ‘lefekszik’ → *bənüsa* ‘fekszik’ stb.

7. Imperfektívképző: (S1)-NTƏ. A képző aspektusképző, a perfektív igéket imperfektívvé teszi: *mitədi* 'ad', *hođətəda* 'ír', *čiiətəsi* '(el)megy', *kajbütəsa* 'seper', *h^hantəda* '(le)tesz', *kandajkiütəda* 'megsértődik' stb.

Az NTƏ-ből a fokváltakozás következtében lesz -tə. Lásd 61–64. oldalon.

8. Frekventatívképzők: A frekventatív képzős igék olyan cselekvést vagy történést írnak le, amelyek egy időintervallumon belül rendszertelenül ismétlődnek. A magyarban ezt leggyakrabban a -gat/-get képzős igék fejezik ki.

8.1. (S1)-"NAR: A képző összetett, mindkét eleme egy frekventatívképző, azonban a -na elem önálló képzőként ma már nem található meg a nganaszban. A képző funkcióját igen nehéz meghatározni, rendszerint mozgást jelentő igéken fordul elő. A rendelkezésre álló példamondatok alapján funkciója megegyezik az -R frekventatívképző jelentésével, azzal a különbséggel, hogy a -"NAR képzős igék nem olyan rendszeresen végbemenő cselekvésre utalnak: *büü"^hnarsa* 'elmegy', *kou"^hnarsa* 'le-marad', *tuu"^hnarsa* 'eljön', *jońd"^hn^harsı* 'kimegy', *hojku"^hnarsa* 'fut'. Píldamondatok: *D'esıjmə büü"^hnaru gorodəgətə.* 'Apám néha elmegy a városból.', *Helıjı taa"^htuu"^hnaru"^h mađu"^h d'a.* 'A rének néha idejönnek a sátrakhöz.'

8.2. (S2)-R: Ma már többnyire mint aspektusképző használatos. Egyes igék imperfektív párja nem az -NTƏ képzővel, hanem az -R képzővel képezhető. Ugyanakkor a frekventatív jelentést sem veszítette el teljesen a képző: *ɣəmursa* 'eszik', *mənəgairısa* 'leesik', *d'ınərürısa* 'grimaszolgat', *laɣürısa* 'kiabál', *ɣuıürısi* 'mozog', *tolarsa* 'lop' stb.

9. Duratívképző (S1)-KUJ. Ma már nem produktív, rendszerint a -BTU-ra végződő szavak imperfektív párja képezhető vele: *bındəbtıgıjsa* 'vasal', *sakəbtugıjsa* 'megkóstol', *karčələbtıkujsı* 'összekócol', *kirküdəbtugıjsa* 'megdöbönt' stb.

A képző K-ja a fokváltakozás hatására válhat g-vé. Lásd a 61–64. oldalon.

10. Habituatívképző (S1)-MUMHA^N: A habituális igék szokásos, rendszeresen ismétlődő cselekvést fejeznek ki: *berəmımb^hası* 'rendszerint elmegy vmi mellett', *d'odürmımb^hasa* 'rendszerint gyalogol', *ɣəmurmumbasa* 'rendszerint eszik', *ɣatəmbasa* 'rendszerint vár'. Píldamondat: *Küđ'atud'a hiri"^htəmıgh^hantı* 'Reggelente teát főz.', *Hüətə d'odürmımb^hatu tudatıni.* 'Ő mindig sível megy.'

Az alakváltozatok a fokváltakozás és a magánhangzó-harmónia következményei. Lásd a 61–64. és a 55–59. oldalon.

11. Iteratívképző (S1)-KƏ: Az iteratív igék gyakran, viszonylagos rendszerességgel végbemenő cselekvést fejeznek ki: *koukəda* 'marad'. Píldamondatok: *Taa"^htujkətu"^h mađu"^h d'a* 'A rének a sátrakhöz járnak.' *Imıđımə ɣukəgəı"^h nıımənıntə d'ürımıgətı.* 'A nagyanyám sokat mesél rólad.'

A képző K-ja a fokváltakozás hatására válhat g-vé. Lásd a 61–64. oldalon.

12. Attenuatívképző (S1)-BTU: Az attenuatívképzős igék a nem teljes, kis intenzitású cselekvéseket írják le: *sakəbtusa* 'megkóstol', *d'orəbtusa* 'pityereg', *b'arəbtısi* 'megnyit (pl. ajtót)', *d'ıləbtısi* 'megemel', *surhəbtusa* 'felugrik'. Píldamondat: *Nüəmə nımə"^hkür'ıı"^h d'orəbta"^hıdə.* 'A gyerekem sírt egy kicsit.', *Luuči d'ıləbtısi ɣomtü"^hə bəbətıı"* 'Megemelve a ruháját leült a bőrökre.'

13. Temporáliszképző: (S1)-KƏL: Olyan cselekvéseket írnak le az így képzett igék, amelyeknek a lefolyása időben korlátozva van. A képző igen ritkán fordul elő. *Kolj nganasanə buəðumənu buəgəʔi* 'ə. 'A hal emberi nyelven szólalt meg.'

A képző *K*-ja a fokváltakozás hatására válhat *g*-vé. Lásd a 61–64. oldalon.

14. Inchoatív-rezultatív képzők: Az inchoatívképzővel ellátott ige a cselekvés kezdetét hangsúlyozza. A rezultatív jelentést hordozó igék ellenben a cselekvés eredményes lezajlását emelik ki. Az alább bemutatandó képzők általában az inchoativitást fejezik ki, de esetenként a rezultatív jelentés is feltételezhető.

14.1. (S1)-LƏ: *d'ənhiləsi* 'fényleni kezd', *d'orələsa* 'sírni kezd', *munsələsa* 'fornni kezd', *hišiləsi* 'nevetni kezd'. Példamondatok: *Maa huləŋij?* 'Mit kezdte el mondanivaló?' *Tundiaku nujba* "ʔi" *idə*. 'A rókácska elszomorodott.'

A képző az inchoativitáson kívül szemelfaktív jelentés kifejezésére is alkalmas. Szemelfaktívnak azokat az igéket nevezzük, amelyek a cselekvés egyszeri bekövetkezéére utalnak. A magyarban ilyen pl. a *felvillan* és a *megmoccan*. A nganasanban az így képzett igék alapszava mindig duratív, tehát tartós cselekvést jelöl: *səŋüləsa* 'meglát', *d'orələsa* 'felsír', *hišiləsi* 'felnevet'. Példamondatok: *Təiriə sojmü sojbuli* "ə. 'Felhangzott a repülő hangja.' Sokszor csak a szövegösszefüggés alapján dönthető el, hogy a képzett szó inchoatív vagy szemelfaktív jelentést hordoz-e.

14.2. (S1)-"KƏ: *d'arədikədi* 'megbetegedik', *kitə* "kəsa 'elkezd ébreszteni', *ŋəm* "kəsa 'enni kezd', *ŋəkədikədi* 'elkezd elvenni'. Példamondatok: *Sijti ŋualəi* "ŋorədi" "kəsiə makətə, kobtuə kačəməbüətü. 'Éppen elkezdett kimenni a sátorból, amikor meglátta a lányt.', *Nemimə mənə kitə* "kəsa *čüjmə ŋəkəli* "ə. 'Az anyám elkezdve ébreszteni engem, megrántotta a takarómat.'

15. Inceptívképző: (S1)-NTƏ"KƏ: Az így képzett igék nem a cselekvés kezdetét, hanem az arra való készülést hangsúlyozzák. A képző összetett, első eleme az imperfektív képző, második eleme pedig a -"KƏ inchoatív-rezultatív képző: *d'embütəkədi* 'készül öltözni', *h"antəkədi* 'készül letenni', *hudurtəkədi* 'készül befogni', *koðum-təkədi* 'vihár készülődik' stb.

Az *NTƏ*-ből a fokváltakozás következtében lesz -*tə*. Lásd 61–64. oldalon.

16. Volitívképző: (S1)-NANTU: A cselekvés bekövetkeztének az óhaját fejezik ki az így képzett igék: *hodətənantusa* 'írni akar', *kund* "anantusa 'aludni akar', *ŋiljnantud* "ə 'élni akar', *hedjijnantusa* 'menni akar' stb.

17. Intencionáliszképző: (S2/S3)-"HAN: Az intencionáliszképzős igék a cselekvésre való hajlandóságot, szándékot fejezik ki: *čüi* "n'arh'ansa 'be szándékozik menni', *tuu* "narh"ansa 'el szándékozik jönni' stb.

Az alakváltozatok a fokváltakozás és a magánhangzó-harmónia következményei. Lásd a 61–64. és a 55–59. oldalon.

18. (S1)-ALU: Igen ritkán előforduló képző, az így képzett igék a cselekvés bőségességét, intenzitását fejezik ki: *Matəti šeri* "ədi, *kurəgüə ŋəmsutini ŋəməbətəlutudi*. 'Bevitték a sátorba, mindenféle hússal bőségesen megették'.

19. Mediálisképző (S1)-N: Ezzel a képzővel mediális¹¹ cselekvéseket kifejező igék képezhetők. A képző ma már nem produktív, elhomályosult, csak néhány igén fordul elő: *hinši* 'fő', *čiminsa* 'siet', *lümünsa* 'fut', *lənjnsi* 'ég' stb.

20. (S1)-DALƏ 'is-is': A képző a cselekvés együttségét fejezi ki, a mondat mindkét igéjén szerepel: *D'ed'ini* " *basuŋaləkəndu*", *taacüguŋaləkəndu*". 'Apáink vadásznak is és rénpásztorkodnak is.' *Talu kolidij'alə*"*siðəm basuŋ'alə*"*siðəm*. 'Holnap halászni és vadászni is megyek.'

21. Korlátozó képző (S1)-RA₁A₀ 'csak': Igével igen ritkán fordul elő: *iP'ada* 'csak van'. Az *R* msh. előtt *l* lesz (*r* → *l* / *C#*__). Részletesebben lásd a 68. oldalon.

22. A -ŠA morféma igen ritkán fordul elő, jelentése 'ellentétben, ellenben': *Maad'a taaj mentiðinjij nišarinditə hu*"? 'Miért ijesztgeted a réneket, ha nem kell?'

Sajátos jelentéstartalmú képzőszerű morféma

A nyomatékosító elemek legtöbbje mind igéhez, mind névszóhoz kapcsolódhat. Egyesek közülük ma már teljesen képzőkké váltak, míg mások még csak a képzővé válás útján indultak el. A nyomatékosító morfémas módosítószavakból klicizálódás¹² útján alakultak ki, azonban ma már általában megelőzik a ragokat. Éppen ez a tulajdonságuk mutat arra, hogy elindultak a képzővé válás útján.

1. Szimilatív (hasonlító) -RƏKU 'valamihez hasonló, -szerű': Névszókhoz kapcsolódva már képzővé vált, ezért a képzők között tárgyaltuk. (Lásd a 128. oldalon.) Igével kapcsolódva a személyragagok már követik, de az igei koaffixum még előtte áll: *Nintirəkiri d'erəbaðu*"? 'Úgy tűnik, ti (ketten) őt nem köszöntitek?'

2. (S1)-KÜƏ 'hát' nyomatékosító morféma: Igei használatára nincsen sok példa, és ezekben is általában a főnévi igenévhez kapcsolódva fordul elő. Van azonban példa ragozott alakra is: *d'üŋarküəü*" 'villámlanak', *ŋarkagüə* 'hát a medve', *ŋül'adəküə* 'hát a farkas', *Tujküəd'a tuu*"*o, tə maa torutu təijju*? 'Megjönni, megjött, de mi haszna van?' *Kunda*"*küəd'a kunduatu*. 'Aludni alszik.' stb.

3. A -ČƏ 'ha, sőt' jelentésű morféma igével és főnévvel alig kapcsolódik, leggyakrabban névmásokon szerepel. A névmásoknak ilyenkor speciális jelentése van, ezeket a névmásokat tárgyaló fejezetben mutattuk be. (Lásd a 96. oldalon.) Példák: *ičətu* 'sőt van', *Taha'abə mənə maučəmə Hotəriə nimi*"*h'əŋhi*. 'Így, azt beszélük, hogy a földemet Hotəriə-földnek hívják.'

4. A (S1)-BTA 'vagy' morféma igen ritkán fordul elő: *Basubtabuŋ nib'abij* 'Vadásztál vagy nem?'

¹¹ Mediálisnak azokat a szituációkat nevezzük, amelyeknek csak egyetlen szereplője van, aki a cselekmény előidézője és egyben elszenvetője is. A reflexívvel ellentétben a cselekvés nem önmagára irányul.

¹² Klicizálódásnak azt a folyamatot nevezzük, amikor egy szintaktikailag önálló szó (pl. módosítószó, névmás stb.) az adott mondatban elveszti önálló grammatikai funkcióját, ennek következtében hangsúlyát is, így hozzátapad az előtte vagy utána álló szóhoz.

5. A (S1)-KŰ₀^NMŰ₀ ‘hiszen’ morféma gyakran fordul elő, leginkább névszókön találkozhattunk vele: *Ŋigűműnti tu*. ‘Hiszen ő nem jön.’, *d’engujkűműmű* ‘hiszen a csapdám’, *taagűmű* ‘hiszen a/egy rén’, *bigajkűmű* ‘hiszen a/egy folyó’ stb.

A képző *K*-ja a fokváltakozás hatására válhat *g*-vé. Lásd a 61–64. oldalon.

6. A (S1)-KŰ₀^Ĉ ‘sőt (nem)’ jelentésű morféma igéhez és névszóhoz is kapcsolódhat. Ragok állhatnak utána, de a képzők megelőzik: *Ŋinti űmun’antugűűĉ*. ‘Sőt enni se akar.’ *Matű ĉiid’a d’atűnű űnitiűgaj sűűrkűűĉ*. ‘Belépve a sátorba, rá se néztek.’, *tűmurkukűűĉ* ‘sőt egerek se’, *űndakűűĉiĉűű* ‘sőt eszük se’, *d’intűgűűĉűmű* ‘nyilam se’ stb.

A képző *K*-ja a fokváltakozás hatására válhat *g*-vé. Lásd a 61–64. oldalon.

7. A -DU₀TU₀ ‘végre, hiszen’ morféma igék esetében csak a személyragokat tűri meg maga után, a koaffixumokat és az időjeleket maga elé engedi. Névszók esetében a birtokos személyragok megelőzik: *miűűudantű* ‘éppenúgy tesznek űk is’, *kaĉűmi’űűutuűu* ‘végre észrevette űt’. *űűműűutu* ‘hiszen a lábam’, *d’űtiűűtű* ‘hiszen ez kéz’, *kiribaűutu* ‘hisz ez kenyér’ stb.

A *T* a fokváltakozás következtében válhat *ű*-vé. Lásd a 61–64. oldalon.

SZÓÖSSZETÉTEL

Szóösszetételről akkor beszélhetünk, ha a két egymáshoz kapcsolódó szó összetételként, egyúttal sajátos jelentésben lexikalizálódott. A nganaszanban az összetételeknek mindig csak az utótagját láthatjuk el képzőkkel és ragokkal.

Fontos kritérium az összetételek megállapításánál a hangsúly is. A nganaszanban az összetételek hangsúlya eltér a szintagmák hangsúlyától, azaz a lexikalizálódott szó egy főhangsúllyal (‘ a szótag előtt) és egy mellékhangsúllyal (‘ a szótag előtt) rendelkezik: *kuu’basa* ‘gyöngy’, *űmű’hűű* ‘idei év’.

Az alábbi összefoglalóban szerkezetük alapján csoportosítjuk az összetételeket. A következő rövidítéseket használjuk: Subs_{Nom} – alanyesetbenálló névszó, Subs_{Akk} – tárgyesetben álló névszó, Subs_{Gen} – birtokos esetben álló névszó, Subs_{PlGen} – többes szám birtokos esetben álló névszó, Pron – névmás, Part – igenév. A következő összetéltípusokat figyelhetjük meg:

Subs_{Nom} – Subs_{Nom}: *kuubasa* ‘gyöngy’ (gyöngy+vas), *kuubiűi* ‘gyöngysor’ (gyöngy+madzag), *liűű’sad’ir* ‘vaj’ (orosz+zsír), *tűiriűűnduj* ‘repülő’ (repülő+csónak), stb.

Subs_{Gen} – Subs_{Nom}: *tuuűűnduj* ‘gőzös’ (tűz+hajó), *d’űdűbasa* ‘gyűrű’ (kéz+vas), *koubasa* ‘fülbetaló’ (fül+vas), *d’űűbűbű* ‘lőporzsák’ (homok+tok), *bad’űĉimi* ‘kapocs’ (vas+fog), *űűűb’aj* ‘pelenka’ (gyerek+sőrény), *bikatoűi* ‘folyótorkolat (folyó+törzs), *d’alid’űr* ‘dél’ (nap+közép), *bad’a’bűbű* ‘pénztárca’ (pénz+tok), *tuubiűi* ‘fegyver’ (tűz+nyíl), *tuubi* ‘vodka’ (tűz+a vize) stb.

Subs_{PIGen} – **Subs_{Nom}**: *l̥indiməu* ‘tundra’ (síkság+föld), *kojkü"ma"* ‘templom’ (bálvány+ház) stb.

Pron – **Subs_{Nom}**: *əmədʹali* ‘mai nap’, *əməhiä* ‘idei év’, *ɲamʹajhiä* ‘tavaly’ stb.

JELENTÉSBŐVÜLÉS

A nganaszanban a ritkább szóalkotási módok közül a jelentésbővülésre találunk példát. Első helyen adjuk meg az eredeti jelentést, amit az új jelentés követ: *basa* ‘vas’ > ‘pénz’; *biđj* ‘nyílvessző’ > ‘töltény’; *dʹüä* ‘homok’ > ‘lőpor’ stb.

SZÓKINCS

A legrégebbi réteg

A nganaszan szókincs legrégebbi rétegét azok a szavak képezik, amelyek az uráli alapnyelvig vezethetők vissza. Ezeknek a szavaknak egy része természetesen a magyar nyelvben is megtalálható. A magyar és a nganaszan nyelvet beszélők között nemcsak térben hatalmas a távolság, hanem időben is: ezeket a nyelveket mintegy hatezer év választja el egymástól, és ez a távolság igencsak „meglátszik” a két nyelven, ha összehasonlítjuk alapszókincsüket. A szókincs legrégebbi rétegének szemléltetésére olyan szavakat választottunk, amelyeknek megfelelője nyelvünkben is megvan, az alábbi táblázat csupán illusztrációként szolgál, nem tartalmazza az összes rokon szót. A harmadik oszlopban a kikövetkeztetett alapnyelvi (PU) alakokat is megadtuk a szemléltetés kedvéért, így jobban nyomon követhető a két nyelvben végbemenő eltérő vagy megegyező hangfejlődés. A nganaszan szó jelentését csak akkor adjuk meg, ha az eltér a magyar megfelelőjétől.

Példák a közös szókincsre:

Névmások	<i>én</i>	<i>mənə</i>	* <i>më</i> ‘én’ (finn <i>minä</i>)
	<i>te</i>	<i>tənə</i>	* <i>tš</i> ‘te’ (finn <i>sinä</i>)
	<i>mi</i>	<i>mij</i>	* <i>më</i> ‘mi’ (finn <i>me</i>)
	<i>ti</i>	<i>tij</i>	* <i>tš</i> ‘ti’ (finn <i>te</i>)
	<i>mi</i>	<i>maa</i>	* <i>mə</i> ‘mi, dolog’
	<i>ki</i>	<i>si-</i>	* <i>ke</i> (<i>ki</i>) ‘ki’
	<i>ho- (hol, hogyan, stb.)</i>	<i>ku- (kuñia)</i>	* <i>ku-</i> (-ko) ‘ki, mely, ?mi’
	<i>ta-hát (tehát); to-va, tú-l</i>	<i>tə-ti ‘az’, tə-ni ‘oda’</i>	* <i>to</i> ‘az’
Az emberi testtel kapcsolatos szavak	<i>fej, fő</i>	<i>h’aj</i> ‘vég, csúcs’	* <i>päne</i> ‘fej, fő’
	<i>szem</i>	<i>šejmij</i>	* <i>šilmä</i> ‘szem’
	<i>ideg</i>	<i>d’enti</i>	* <i>jänte</i> ‘ideg’
	<i>ín</i>	<i>taŋ</i>	* <i>šene</i> (* <i>sōne</i>) ‘ér, ín’
	<i>íz</i>	<i>ŋobia</i> (Castrén)	* <i>ip3</i> – * <i>ip3-s3</i> – * <i>ip3-s3</i> ‘íz; szag’
	<i>könny</i>	<i>kəəlij</i>	* <i>kiñe(-l3)</i> (* <i>küñe(-l3)</i>) ‘könny’
	<i>láb</i>	<i>latəə</i> ‘csont’	* <i>luwe</i> ‘csont’
	<i>szív</i>	<i>səə</i>	* <i>šidä(-m3)</i> ‘szív’
	<i>tüdő</i>	<i>čeiñdə</i>	* <i>təwe</i> ‘tüdő’
	<i>ujj</i>	<i>čiidə</i> ‘ruhaujj’	* <i>soja</i> ‘kar → (ruha)ujj’

Rokonságnevek	ős 'apa'	<i>dəsi</i>	* <i>ičä</i> 'apa'
	<i>eme</i>	<i>ñemi</i>	* <i>emä</i> 'anya, asszony'
	<i>napa</i>	<i>ñinəbə</i>	* <i>anə</i> -(- <i>ppə</i>) 'anyós'
	nő	<i>ni</i>	* <i>niñä</i> 'nő, asszony, fiatalasszony'
	öre-g	<i>iri</i> 'nagyapa'	* <i>erə</i> 'nagy, sok'
	vő	<i>biñi</i>	* <i>wäñe</i> 'vő, vőlegény'
Élővilág, természet	<i>fa</i>	<i>h^uaa</i>	* <i>puwe</i> 'fa'
	<i>hab</i>	<i>kuñhu</i>	* <i>kumpa</i> 'hullám'
	<i>hal</i>	<i>koli</i>	* <i>kala</i> 'hal'
	<i>hajnal</i>	<i>kou</i> 'Nap'	* <i>koje</i> 'hajnalpír'
	<i>hó(nap), hold</i>	<i>ki-čəðəə</i>	* <i>kuñe</i> 'hold, hónap'
	<i>köd</i>	<i>kintə</i> 'füst'	* <i>kintə</i> (* <i>küntə</i>) 'köd, gőz, füst'
	<i>holló</i>	<i>kula</i> - <i>a</i>	* <i>kulə</i> - <i>kə</i> 'holló'
	<i>nyúl</i>	<i>ñomu</i>	* <i>ñoma</i> (- <i>lə</i>) 'nyúl'
	<i>szügy</i>	<i>šišə</i> 'mell'	* <i>šičä</i> ~ * <i>šincä</i> 'belső rész'
	tó	<i>tu-rku</i>	* <i>towə</i> 'tó'
víz	<i>bi^u</i>	* <i>wete</i> 'víz'	
Számnevek	<i>kettő</i>	<i>šiti</i>	* <i>kakta</i> ~ * <i>käktä</i> 'kettő'
	öt	<i>bii^u</i> 'tíz'	* <i>witte</i> 'öt' (vö. finn <i>viite</i> -)
	<i>háml-, hánt, háncs</i>	<i>kamu</i>	* <i>kama</i> 'hég'
	<i>köcsög</i>	<i>kita</i> 'csésze'	* <i>kičə</i> (* <i>küčə</i>) 'edény nyírfakéregből'
	<i>íj</i>	<i>d'intə</i>	* <i>joŋ(k)sə</i> 'ív, görbület'
	<i>mony</i> 'tojás'	<i>mənu</i>	* <i>muna</i> 'tojás, here'
	<i>nyél</i>	<i>ñir</i>	* <i>niðe</i> (* <i>nüðe</i>) 'nyél'
	<i>szíj</i>	<i>soŋ</i>	* <i>šəwə</i> 'istráng'
<i>toll</i>	<i>čüə</i> 'szárny'	* <i>tulka</i> 'toll, szárny'	
<i>vas</i>	<i>basa</i> 'vas'	* <i>waške</i> 'vmilyen fém'	
Igék	<i>él</i>	<i>ñili</i> -	* <i>elä</i> - 'él'
	<i>em-lő</i>	<i>ñimi</i> -	* <i>ime</i> - 'szív, szop'
	<i>farag</i>	<i>bəri</i> '- 'el-, leszakít'	* <i>parə</i> - 'vág, kiváj, vakar'
	<i>fél</i>	<i>hi'i</i> -	* <i>pele</i> - 'fél'
	<i>(meg)hal</i>	<i>kuə</i> -	* <i>kola</i> - 'meghal'
	<i>mar, morzsa, morzsol</i>	<i>məru</i> - 'eltörik'	* <i>mura</i> (* <i>murə</i>) 'darab, morzsa, szétmor-zsolódik, összetörik'
	<i>men-(ni)</i>	<i>mij</i> -	* <i>mene</i> - 'megy'
	<i>monda-(ni)</i>	<i>munu</i> -	* <i>msnə</i> - (* <i>mons</i> -) 'beszél'
	<i>nyal</i>	<i>ñon'dətə</i> -	* <i>ñole</i> - (* <i>ñöle</i> -) 'nyal'
	<i>nyel</i>	<i>ñeltəmə</i> - 'elnyel' <i>ñeluagə</i> 'finom'	* <i>ñele</i> (* <i>ñēle</i> -) '(le)nyel'
	<i>talál</i>	<i>tuj</i> - 'jön'	* <i>tule</i> - 'jön'

	<i>tud</i>	<i>tumtə-</i> 'felidéz, megsejt, kitalál' <i>tumtəə</i> 'rejtvény'	* <i>tumte-</i> 'érint, tapint, tapogat'
Egyéb	<i>al-</i> (alatt stb.)	<i>ηilə</i>	* <i>ala</i> 'alatt; alul'
	<i>fel</i>	<i>hirə-</i> 'magas'	* <i>piðe</i> (~ <i>-kə</i>) 'magas; hosszú'
	<i>fél</i> 'vminek a fele'	<i>helj</i>	* <i>pälä</i> 'fél, fele; oldal'
	<i>név</i>	<i>nim</i>	* <i>nime</i> 'név'
	össze	<i>bənsə</i> 'egész, mind'	* <i>weńcz</i> ~ * <i>wećz</i> 'egész, minden'

A fentebb bemutatott rokon szavak alapján megfigyelhetjük, hogy egyes esetekben hasonló hangfejlődés ment végbe a két nyelvben, míg más esetekben a hangok fejlődése teljesen eltért. A könnyebb összehasonlítás érdekében megadjuk a proto-uráli (PU) és a proto-szamojéd (PS) mássalhangzókat is. A hangfejlődési tendenciákat a teljesség igénye nélkül az alábbi táblázatban foglaljuk össze:

	Magyar	PU	PS	Nganaszan
szókezdő msh.	<i>f-</i>	* <i>p-</i>	* <i>p-</i>	<i>h-</i> (<i>f-</i>) ¹³
	<i>j-/i-</i>	* <i>j-</i>	* <i>j-</i>	<i>d'</i>
	<i>h-</i> (veláris mgh. előtt)	* <i>k-</i>	* <i>k-</i>	<i>k-</i>
	<i>k-</i> (pal. mgh. előtt)			<i>s-</i> (<i>e</i> és <i>i</i> előtt)
	<i>l-</i>	* <i>l-</i>	* <i>l-</i>	<i>l-</i>
	<i>m-</i>	* <i>m-</i>	* <i>m-</i>	<i>m-</i>
	<i>n-</i>	* <i>n-</i>	* <i>n-</i>	<i>n-</i> <i>n'</i> (<i>e</i> és <i>i</i> előtt)
	<i>ń-</i>	* <i>n'</i>	* <i>n'</i>	<i>n'</i>
	<i>ø-</i>	* <i>s-</i>	* <i>s-</i>	<i>ś-, s-</i>
	<i>t-</i>	* <i>t-</i>	* <i>t-</i>	<i>t-</i> <i>t' ~ č-</i> (<i>e</i> és <i>i</i> előtt)
	<i>v-, ø-</i> mgh.	* <i>w-</i> * <i>mgh.</i>	* <i>w-</i> <i>mgh.</i>	<i>b-</i> <i>n', η-</i> (protetikus)
szóbelseji msh., msh.-kapcsolatok	<i>-d-</i>	* <i>-nt-</i>	* <i>-nt-</i>	<i>-nt-</i>
	<i>-b-</i>	* <i>-mp-</i>	* <i>-mp-</i>	<i>-mb-</i> ¹⁴ (<i>-ηh-</i>)
	<i>-z-</i>	* <i>-t-</i>	* <i>-t-</i>	<i>-t-/-</i> "
	<i>-l-</i>	* <i>-l-</i>	* <i>-l-</i>	<i>-l-</i>
	<i>-ø-/j-</i>	* <i>-l'</i>	* <i>-j-</i>	<i>-j-</i>
	<i>-r-</i>	* <i>-r-</i>	* <i>-r-</i>	<i>-r-</i>

¹³ Castrénnál és még a XX. század elején is szókezdő *f-* volt.

¹⁴ Fokváltkozás utáni alak, ami az *-ŌH-* hangkapcsolat gyengült változata.

A szókincs újabb rétege

A szókincsnek újabb rétegét képezik azok a szavak, amelyek az uráli alapnyelvből ugyan nem mutathatók ki, de a közös szamojéd alapnyelvre visszavezethetők. Ebbe a csoportba szintén a nyelv alapszókinchéhez tartozó szavak tartoznak. A teljesség igénye nélkül csak néhányat sorolunk fel:

Igék:

PS **ätz*- 'látható' > ngan. *ηədu*-

PS **amtə*- 'leül' > ngan. *ηomtə*-

PS **əm*- 'eszik' > ngan. *ηəm*-

PS **jarə*- 'sír' > ngan. *d'orə*-

Névmások: PS **ämä*^l ~ **ämäj* 'más, másik' > ngan. *ηam^laj*

Természeti jelenségek és életmód:

PS **enenkə* ~ **nenenkə* 'szűnyog' > ngan. *nenənkə*

PS **məja* 'föld' > ngan. *məu*

PS **jaə* 'föld, hely' > ngan. *d'üə* 'homok'

PS **kəə* 'jávorszarvas' > ngan. *kəu*

PS **warə* 'part' > ngan. *bərə*

Testrészek: PS **wetö* 'bél' > ngan. *betuə*

Már a közös szamojéd alapnyelv is kapcsolatban állt más nyelvekkel, így többnyire a mandzsú-tunguz nyelvekből kerültek át az alapnyelvbe jövevénytiszavak. Ezek közé olyan fontos és igen gyakran használt szavak tartoznak, mint pl.:

Jenyiszey: ngan. *D'entəd'iə* < PS **Jentəsü* < tung. **Jendesī*

tundr: ngan. *d'anur* < PNS **jənor* < tung. **ja(ηur)*

oldal: ngan. *kəi* < PS **kəjwə* < tung. **xəw* ~ **xəwtə* stb.

Az altaji nyelvcsalád mandzsú-tunguz ágán kívül a törökségi ág népeivel is kapcsolatban állhattak a szamojédok. Erről tanúskodnak a kölcsönös szóátvételek. Mi most csak olyan eseteket mutatunk, ahol az őszamojédba került be kölcsönözó:

PT **baluk* ~ **balyk* 'hal' > PS **pəjkV* > ngan. *hokj* 'jukola'

PrT **bal'mak* 'cipő' > PS **pəjmā* > ngan. *h^uajmu*

PrT **ür* ~ **ör* 'zsír' > PS **jür* > ngan. *d'ir*

PrT **jür* 'száz' > PS **jür* > ngan. *d'ir* stb.

Az ősszamojéd alapnyelv felbomlása után sem szakadtak meg a tunguz-nganaszan nyelvi kapcsolatok. Erről tanúskodnak azok a szavak, amelyek valamelyik mandzsú-tunguz nyelvre vezethetők vissza a nganaszanban. Meg kell jegyeznünk, hogy a nganaszan szókincs e rétege ma még igen kevésé kutatott. Ebbe a csoportba a legkülönbözőbb szavak tartoznak, pl.:

ηül^uadə < evenki *ηēlekī* 'farkas'
maagəə < evenki *maŋa* 'kemény'
naagəə < evenki *naka* 'jó' stb.

d'abaku < evenki *dəvək, dəvəki* 'piros'
nirü < evenki *niravī* 'barát'

Néhány nganaszan szó hasonlóságot mutat jukagír szavakkal (pl. ngan: *meńd'ad'a* ~ juk. *mižerpə*- 'új'). Azonban ezeknek az adatoknak a vizsgálata és értelmezése még nem történt meg. Annyi bizonyos, hogy már az északi-szamojéd alapnyelv is kapcsolatban állhatott a jukagírral és nem zárható ki, hogy a leánynyelveket beszélők is érintkeztek jukagír népe sséggel.

A nganaszan a legtöbb szót az oroszból kölcsönözte. Az első átvételek a XVII. századtól kerülhettek a nyelvbe. Egészen a XX. századig a nganaszanok és az oroszok nem érintkeztek rendszeresen. Ezekre a kapcsolatokra az volt a jellemző, hogy nem terjedt ki a teljes népe sségre, többnyire csak az adófizetésben részt vevő vagy kereskedő férfiak érintkeztek az oroszokkal. Így az átvett szavakra is az jellemző, hogy a kereskedelem szavai, termékek nevei, az orosz társadalmi életben előforduló jelenségek nevei kerültek be a nyelvbe. Leginkább névszókat találhatunk a kölcsönszavak között, igék csak igen ritkán kerültek át az oroszból.

Terméknevek: *bümagə* 'papír' (< бумага), *čaj* 'tea' (< чай), *solətu* 'üveg', (< золото 'arany'), *serəbirj* 'ezüst' (< серебро) stb.

Kereskedelmi kifejezések: *labku* 'bolt' (< лавка), *maŋgašinə* 'üzlet' (< магазин) stb.

Szociális kifejezések: *kin'asə* 'törzsi vezető' (< князь), *l'ekir* 'orvos' (< лекарь), *l'ekaarsə* 'orvosság' (< лекарство), *səkuənə* 'törvény' (< закон), *dərəba* 'Üdvözlet!' (< здорovo); *h"asibə* 'köszönöm' (< спасибо) stb.

A 30-as 40-es évektől kezdve az orosz–nganaszan nyelvi kapcsolatok megélnkülték, a lakosság sokkal nagyobb rétegre terjedtek ki. Ebben az időben többnyire olyan szavak kerültek át a nyelvbe, amelyek a szovjet rendszer jellegzetes fogalmait jelölik meg: *birigadə* 'brigád' (< бригада), *kəlkuašə* 'kolhoz' (< колхоз), *səbiəškə* 'szovjet' (< советский), *birgədirə* 'brigádvezető' (< бригадир). Átkerültek azonban olyan szavak is, amelyek a modern világ fogalmai közé tartoznak: *mətəurə* 'motor' (< мотор), *mašinə* 'autó' (< машина), *kinəu* 'mozi' (< кино), *uručkə* 'toll' (< ручка) stb.

Nem szabad elfelejtenünk arról sem, hogy a nganaszanok kapcsolata a másik két északi-szamojéd néppel sosem szakadt meg. Különösen élénkek voltak a kulturális és nyelvi kapcsolatok az enyecekkel, hiszen a két nép évszázadokon keresztül együtt élt. Ez egyben azt is jelenti, hogy nyilván nyelvi kölcsönzések is végbementek. A nganaszan szókészlet e rétege még igen kevésbé kutatott. A kutatók dolgát megnehezíti, hogy sokszor nehéz eldönteni, közös eredetre vezethető-e vissza a szó, avagy későbbi kölcsönzésre.

Vannak olyan orosz eredetű szavak a nganaszanban, amelyek az enyecen vagy a nyenyecen keresztül kerültek a nganaszanba. Ilyen pl.:

or. *корова* 'tehén' > eny. *koraə* > ngan. *kuraə*

or. *хлеб* 'kenyér' > eny. *kirba* > ngan. *kiriba* stb.

Azonban nemcsak kölcsönzések útján gazdagodott a nyelv, hanem találunk példát a jelentésbővülésre és szóképzésre is. Ezekre a példákat a 127–137. oldalon mutattuk be.

Indulatszók

Az indulatszavak segítségével a beszélő az érzelmeit, akaratát tudja kifejezni. Az indulatszavak a mondatnak nem szerves részei, semmiféle mondatrészi szerepet nem töltenek be. A nganaszban a következő indulatszavakat ismerjük:

Érzelmet kifejező indulatszók:

aj-ia – elégedettséget fejez ki
aij – kellemetlen érzést fejez ki
ou, *oju* – csodálkozást fejez ki
d'ou – fájdalmat fejez ki
kaðau – bosszankodást, félelmet fejez ki
čásaj – hideg érzésekor használatos
hej – meleg érzésekor használatos
hemou – csodálkozást fejez ki
aj – sajnálkozást fejez ki
aj isabo – félelmet fejez ki

Akaratnyilvánító indulatszók:

taj – kutya nógatása
tə-tə ~ tə"ə 'na gyerünk'

Hangutánzó szók:

a"a"aulə – kacsahangja;
kud'a"-kud'a" – sirályhangja
ka-ka-kaa – búvármadár kiáltása eső előtt
kukar'li-kukar'li – búvármadár kiáltása párzáskor
kabⁱa"-bⁱa"-bⁱa" – a fajdhangja
prⁱa-prⁱa – a fekete sirályhangja
lij-lij-lij – a lúdhangja
hur-hur – a rének horkantása
au-au – fiatal rén kiáltása
jh-jh – kalapács koppanása

MONDATTANI ÁTTEKINTÉS

A szamojéd nyelvek mondattana ma még szinte teljesen feltérképezetlen. Születtek ugyan ezzel a területtel foglalkozó művek – többek között egy monográfia is (Терешенко 1973) –, ennek ellenére számos kérdés ma még nem megfelelően tisztázott. Az alábbi áttekintés csak a legfontosabb jelenségekkel foglalkozik, nem vállalkozik arra, hogy átfogó képet nyújtson a nganaszan mondattanról.

A nganaszban a mondatok felépítése alapján egyszerű és összetett mondatokat különböztethetünk meg. Az egyszerű mondatok sajátos alcsoportját képezik a mondatsűrítő szerkezetek. Ezek logikailag összetett mondatok ugyan, de formailag nem. A mellékmondati részt ez a mondattípus egy igeneves szerkezetbe sűríti. Erről a tulajdonságáról kapta az elnevezését is.

Az alábbi fejezetben először olyan jelenségeket mutatunk be, amelyek a mondattan egészére érvényesek, majd pedig az egyes mondattípusokat tárgyaljuk.

MONDATRÉSZEK

Alany: Az alany leggyakrabban alanyesetben álló főnév vagy névmás: *Numaŋku ŋanasa hotürə hodətəndu*. 'Egy fiatalember levelet ír.' *Siti gərədəndə čüü"ə*. 'Bejött a városba.' *Bənsəgaj nij hontigaj*. 'Mindkettőjüknek van felesége.' A személyes névmás kitétele nem kötelező, mivel az igei személyrag utal az alany személyére és számára: *Hiləd'atətim*. 'Félek.'

Melléknév alanyi szerepben csak létezést vagy valaminek a hiányát kifejező mondatokban fordul elő:

Nəmbəmu" d'əŋku.

rossz-PxPI1 nincs_{part}

'Rosszunk nincsen.'

Néha a mondatban a melléknév főnevesülhet is:

Numə" bajka"agitə təŋgətj".

fiatal-PI öreg-PIE1 erős-Kimp-PI3-subj

'A fiatalok erősebbek az öregeknél.'

Tipikus képviselője az alanynak a melléknévi igenév is, habár általában az alanyi szerepben megjelenő folyamatos melléknévi igenevek már főnevesültek:

Basutəə", kətubtugujčüə" ŋuŋə"ində" kəŋətərəndə.

vadászik-PtImp-PI, pásztorkodik-PtImp-PI összegyűlik-Kperf-PI3-refl igazgatóság-Lat

'A vadászok és a pásztorok összegyűltek az igazgatóságon.'

Kændü" kađ'a ŋuñuntuə" d'ürimiki"ə".

szán-PIGen mellett_{pos} összegyűlik-PtImp-PI beszél-Vres-Kperf-PI3-subj

'A(kik) szán mellett összegyűltek, beszélgetni kezdtek.' [A szán mellett összegyűltek beszélgetni kezdtek.]

Ritkán ugyan, de állhat alanyként számnév is: *Nagür basad'üə*. 'Hárman vadásztak.' [Három vadásztak.]

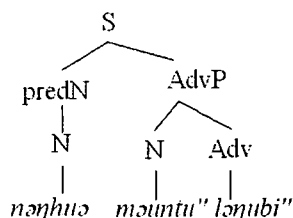
Az alany helyét elfoglalhatja a gerundium is, de csak speciális jelentésű mondatokban. Gerundium áll alanyként olyan általános érvényű kijelentésekben, ahol a mondat állítmánya predikatívan ragozott melléknév. A gerundium ebben a típusú mondatban nem határozói igenévként viselkedik, hanem inkább nomen actionisként. Az alanynak lehet bővítménye is, ami minden esetben megelőzi és birtokos esetben kerül:

Nəŋhua məuntu" ləŋubi".

rossz-Sg3-subj föld-GenPxPI2 ég-VAcond

'Rossz, ha ég a földetek.' [Rossz a földetek égése.]

A mondat szerkezete a következő:

További példák: *Nanuntu" nūlibi" ŋaagəə*. 'Nálatok jó lakni.', *Nika'li nūlibi" nəŋhə*. 'Nő nélkül élni rossz.'

Ebbe a csoportba tartoznak azok a mondatok is, amelyeket magyarrá a *kell*+főnévi igenév szerkezettel fordítunk. Ebben az esetben a nganaszanban állítmányként legtöbbször a *ŋaagəə* 'jó' melléknév szerepel, az alapige pedig gerundiumba kerül. Erre a mondat típusra jellemző, hogy az alapige megtartja a vonzatát.

Hotürə ŋuanəbü" ŋaagəə.

levél-Akk küld-VAcond jó-Sg3-subj

'Levelet kell küldeni.'

Kiriba d'əŋujhü", ŋaagəə hirətəbi" Pəpəškəj.

kenyér-Gen hiányzik-VAcond, jó-Sg3-subj főz-VAcond lepény-PIAkk

'Ha nincsen kenyér, lepényt kell sütni.'

Ritkábban más melléknév is betöltheti az állítmány szerepét:

Berəŋə d'a həđitibi" kuntəga"ə

hegy-Gen Pos megy-VAcond hosszú-Sg3-subj

'A hegyig sokáig kell menni.' [Hegyig menés hosszú.]

A meteorológiai kifejezések esetében előfordulhatnak alanytalan mondatok is: *Sorutu*. 'Esik.', *Soru'li"ə*. 'Eleredt.' Ezeknek a mondatoknak megvan az alannyal kife-

jezett azonos jelentésű párja is. A mondat alanya a meteorológiai jelenséget megnevező főnév, amihez ebben az esetben *sorud'a* vagy a *sorua"təsa* 'esik' ige járul:

Sorua sorua"tətu.

eső esik-Vimp-Kimp-Sg3-subj
'Esik az eső.'

Hii bəimənu širü sorua"təsuə.

éjjel alatt_{pos} hó esik-Vimp-Perf-Sg3-subj
'Egész éjjel esett a hó.'

Állítmány: Az állítmány legtipikusabb képviselője az ige: *Əmə ŋanasagətə hyləd'atəim.* 'Félek ettől az embertől.' Ugyanakkor predikatívan ragozva minden szó-faj előfordulhat állítmányként. (A predikatív ragozást lásd a 119–120. oldalon.) A nganaszan predikatív ragozás kopulát használ. Szintaktikailag két típust különböztethetünk meg:

1) NP NP_V: Ebben a szerkezetben a kopula szerepét a névszón jelentkező igei személyrag tölti be. A nganaszanban a jelen időben álló alakok tartoznak ide. Példák: *Mənə Lirəm.* 'Én Lire vagyok.' *Tij tanuaru", miŋ ənni ŋukəgəmu".* 'Ti kevesen vagytok, mi itt sokan vagyunk.' *Əmə korutənu miŋ nagürmu".* 'Ebben a házban hárman vagyunk.' *Mənə tamnum.* 'Én ott vagyok.'

2) NP cop NP_V: Most a kopula szerepét nem pusztán a személyrag tölti be, hanem megjelenik igei kopula is. A nganaszanban a jövő idejű és a múlt idejű alakok hozhatók így létre. Példák: *Mənə tamnum isüəm.* 'Én ott voltam.' *Tij tanuaru" isüdəri", miŋ ənni ŋukəgəmu" isüdəri".* 'Ti kevesen lesztek, mi itt sokan leszünk.'

A melléknevek közül az -Ə és a -D'Ə képzősek nem tölthetnek be állítmányi szerepet, míg a -D'IR képzősek csak állítmányként jelenhetnek meg a mondatban. (Lásd még a 87–88. oldalon.)

Az állítmányi szerepben megjelenő személyes névmás nem veszi fel a predikatív személyragokat: *Əmə tij.* 'Ezek ti vagytok.', *Əmə sityij ŋonəntuj.* 'Ezek ők maguk.'

Tárgy: Tárgyként leggyakrabban főnév áll, de megjelenhet melléknév, melléknévi igenév, névmás, sőt néhány ige mellett a főnévi igenév is. A mondat tárgya mindig tárgyesetbe kerül. Kivételt csak a felszólító mód néhány alakja képez. A felszólító módú ige mellett álló tárgy morfológiai megformáltságát az alábbi táblázat foglalja össze. Azokat az eseteket, amelyekre nem találtunk példát, kihúztuk. Csillaggal az olyan alakokat jelöljük, ahol csak feltételezhető a ragozás, de ez az alanyi és a tárgyas ragozás egyezése miatt egyértelműen nem dönthető el. Kereszt jelöli azt az esetet, ahol a tárgy morfológiai megformáltsága miatt nehéz eldönteni, hogy alanyi- vagy tárgyesetben álló tárgyról van-e szó. Ebben az esetben analógiásan következtettünk arra, hogy milyen esetben áll a tárgy.

	Sg1	Sg2	Sg3	Du1	Du2	Du3	Pl1	Pl2	Pl3
alanyi ragozás mellett	Akk	Nom	Akk	–	*Nom	*Nom	–	*Nom	Nom
tárgyas ragozás mellett	Akk	Akk	–	–	–	–	–	*Akk	–

A táblázat adatait az alábbiakban példamondatokkal szemléltetjük. Igyekeztünk olyan mondatokat választani, ahol a tárgy birtokos személyranggal van ellátva, mivel ezekben az alakokban az alany- és a tárgyeset jól elkülöníthető.

A) Felszólító mód + alanyesetű tárgy:

Sg2 VxIndef: *Əmə biniməni bakaðəərə huanə*! 'Ebbe a kötélbe tedd a nyakad!'

Du2 *VxIndef: *Nüəri, niniri hi"jiri*! 'Gyerekek, hívjátok a bátyátokat!'

Du3 *VxIndef: *Nakələgəj tana"katəmə*. 'Azok ketten vegyenek nekem posztót!'

Pl2 *VxIndef: *Ni'ia nagür h'ad'ir čiəguəri*! 'Eresszetek le három kampót!'

Pl3 alanyi ragozás: *Sitiŋ madučüŋ hoəəə*! 'Állítsák fel a sátrukat!'

B) Felszólító mód + tárgyesetű tárgy:

Sg1 VxIndef: *Əmlədi śiərə nikuəm ɲonəi" biərə*. 'Ilyen dolgot többé ne tegyek!'

Sg1 VxDef: *Əmə hotürə hotəgumə*. 'Írjam meg ezt a levelet!'

Sg2 VxDef: *Təndəmtə nintə d'ukə*! 'Ne veszítsd el ezt!'

Sg3 VxIndef: *D'esiðə, nemiðə torəmiðəmtu ɲətəəə*! 'Az apa és az anya találjon magának támaszt!'

Pl2 *VxIndef: *Bəltə hoŋəmtu ɲonəə d'iamtu koiguəri*! 'Csak a hátsó részét és az agyát hagyjátok meg!'

A tárgyi szerepben álló személyes névmás mindig ragozatlan: *Maad'a mənə hikəbtigujŋi?* 'Miért ijesztgetsz engem?'

Főnévi igenév is állhat a mondat tárgyaként a modális igék (pl. *čenið'i* 'tud, képes valamire', *d'erusa* 'nem tud', *kərbuda* 'akar' stb.) mellett. Az érzelmeket kifejező igék (pl. *məhünsa* 'szeret', *hi'li"si* 'fél' stb.), a fázisigék (pl. *satid'i* 'abbahagy' stb.) mellett is főnévi igenév jelenik meg tárgyként:

Siti d'erutu hiritəsj, niibtəð'a, d'emb'a sočürasa.

ő nem-tud-Kimp-Sg3-subj főz-inf, mos-inf, ruha-Akk varr-inf

'Ő nem tud főzni, mosni, ruhát varrni.'

Jelző: A jelző rendszerint a jelzett szó előtt helyezkedik el (AdjN sorrend). Jelzőként állhat melléknév, melléknévi igenév, névmás, főnév és számnév.

Melléknév: *Hirəgəə d'igə nità mamu" nāagəi" ɲəduŋi.*

magas-Gen hegy-Gen mögül_{Pos} sátor-PxPl1 látszik-Kimp-Sg3-subj

'A sátrunk jól látszik a magas hegy mögül.'

Melléknévi igenév: *Benəð'üəd'əj taanə biðibiŋgujŋi.*

elfárad-PtPerf-PIAkk rén-AkkPIPx-Sg1 itat-Kimp-Sg2-subj

'A fáradt rénjeimet itatod.'

Névmás: *Əmə d'alj ɲanuɖumtusudəm hodərtənu.*

ez-Akk nap-Akk feljegyez-Fut-Sg1-subj napló-Lok
'Ezt a napot feljegyzem a naplómbe.'

Számnév: *Šidi korutənu kunduatu*."

kettő-Gen ház-Lok alszik-Kimp-PI3-subj
'Két házban alszanak.'

Főnév: *Ad'a koru*" *toɲkəgəə.*

dolgán-Gen ház kényelmes-Sg3-subj
'A dolgán háza kényelmes.'

Ahogy a fenti példa is mutatja, a birtokos jelzőként álló főnév birtokos esetben kerül.

A melléknevek közül azok, amelyek -D'IR moderatív képzőt vettek fel, nem állhatnak jelzőként. (Lásd a 88. oldalon.)

Határozó: Határozóként általában határozószó, határozóragos vagy névutós névszó és melléknévi igenév állhat: *Talu mənə šitəbirsiam.* 'Tegnap meséltem.' *Taa*" *d'iatəni ɲəmurumbatu*". 'A rének rénzuzmóval táplálkoznak.' *Šiti šidi*" *tuu*"o. 'Ő kétszer jött.' *Časə bəimənu mələkuə tamturura*"a. 'Egy óra alatt eladták a tejet.' [Egy óra alatt a tej eladódott]

Módhatározói szerepben gyakran fordul elő a főnévi igenév:

Tərəd'ij buəduj d'əbtud'a, kuəd'ümu d'embi"*təki*"*iəə.*

ilyen-PIAkk szó-PIAkk szól-inf, férfi öltözik-Vint-Sg3-refl

'Ilyen szavakat szólván, a férfi elkezdett öltözködni.'

A főnévi igenév és a számnév együttese a mondatban számhatározói funkciót tölthet be: *Četə iša sanirümü*". 'Négyen játszunk.' *Nagətənu*" *šiti iša kona*"*agəj.* 'Tö-lünk ketten mentek el.'

TAGADÁS ÉS TILTÁS

A nganaszanban a mondat tagadása és a tiltás a *niisj* tagadó segédige használatával fejezhető ki. A tagadó kifejezésben (NEGP) a mondat szorosabb értelemben vett állítmánya a segédige személyragos alakja, ami mellett a főige tagadott töve áll. A tagadó segédige formailag folyamatos, tehát a folyamatos igékhez járuló koaffixumot (-NTU-) veszi fel. A főige tagadott töve megegyezik a Sg2 alanyi ragozású felszólító módú alakkal. A létige (*iša*) tagadott töve kivételes alak: *ɲuə*".

nisz tagadó segédige + *mi* 'si' 'ad'

Alanyi ragozás

		Sg	Du	Pl
sem. idő	1	<i>ńindym mid'a"</i>	<i>ńintymi mid'a"</i>	<i>ńintymi" mid'a"</i>
	2	<i>ńindiy mid'a"</i>	<i>ńintiri mid'a"</i>	<i>ńintiri" mid'a"</i>
	3	<i>ńinti mid'a"</i>	<i>ńintigaj mid'a"</i>	<i>ńintigaj mid'a"</i>
múlt idő	1	<i>ńiszam mid'a"</i>	<i>ńiszami mid'a"</i>	<i>ńiszami" mid'a"</i>
jövő idő	1	<i>ńiszdam mid'a"</i>	<i>ńiszdami mid'a"</i>	<i>ńiszdami" mid'a"</i>

Tárgyas ragozás – egy tárgy

		Sg	Du	Pl
sem. idő	1	<i>ńintimə mid'a"</i>	<i>ńintimi mid'a"</i>	<i>ńintimi" mid'a"</i>
	2	<i>ńintirə mid'a"</i>	<i>ńintiri mid'a"</i>	<i>ńintiri" mid'a"</i>
	3	<i>ńintiđi mid'a"</i>	<i>ńintiđi mid'a"</i>	<i>ńintiđiy mid'a"</i>
múlt idő	1	<i>ńiszamə mid'a"</i>	<i>ńiszami mid'a"</i>	<i>ńiszami" mid'a"</i>
jövő idő	1	<i>ńiszdamə mid'a"</i>	<i>ńiszdami mid'a"</i>	<i>ńiszdami" mid'a"</i>

Tárgyas ragozás – két tárgy

		Sg	Du	Pl
sem. idő	1	<i>ńintigəihə mid'a"</i>	<i>ńintigəihni mid'a"</i>	<i>ńintigəihni" mid'a"</i>
	2	<i>ńintigəičə mid'a"</i>	<i>ńintigəiči mid'a"</i>	<i>ńintigəiči" mid'a"</i>
	3	<i>ńintigəiči mid'a"</i>	<i>ńintigəiči mid'a"</i>	<i>ńintigəičiy mid'a"</i>
múlt idő	1	<i>ńiszəgəihə mid'a"</i>	<i>ńiszəgəihni mid'a"</i>	<i>ńiszəgəihni" mid'a"</i>
jövő idő	1	<i>ńiszdəkəihə mid'a"</i>	<i>ńiszdəkəihni mid'a"</i>	<i>ńiszdəkəihni" mid'a"</i>

Tárgyas ragozás – több tárgy

		Sg	Du	Pl
sem. idő	1	<i>ńintihə mid'a"</i>	<i>ńintihni mid'a"</i>	<i>ńintihni" mid'a"</i>
	2	<i>ńintičə mid'a"</i>	<i>ńintiči mid'a"</i>	<i>ńintiči" mid'a"</i>
	3	<i>ńintiči mid'a"</i>	<i>ńintiči mid'a"</i>	<i>ńintičiy mid'a"</i>
múlt idő	1	<i>ńisiihə mid'a"</i>	<i>ńisiihni mid'a"</i>	<i>ńisiihni" mid'a"</i>
jövő idő	1	<i>ńisidihə mid'a"</i>	<i>ńisidihni mid'a"</i>	<i>ńisidihni" mid'a"</i>

ńisj tagadó segédige + *kotud'a* 'megöl'

Reflexív ragozás

	Sg	Du	Pl
sem. idő	1 <i>ńintj̄nə kodu</i> "	<i>ńintj̄ni kodu</i> "	<i>ńintj̄ni</i> " <i>kodu</i> "
	2 <i>ńindj̄j kodu</i> "	<i>ńindj̄ti kodu</i> "	<i>ńindj̄ti</i> " <i>kodu</i> "
	3 <i>ńintiđə ~ ńindi</i> " <i>kodu</i> "	<i>ńindj̄ti kodu</i> "	<i>ńindj̄tə kodu</i> "
múlt idő	1 <i>ńišīinə kodu</i> "	<i>ńišīini kodu</i> "	<i>ńišīini</i> " <i>kodu</i> "
jövő idő	1 <i>ńišīidinə kodu</i> "	<i>ńišīidini kodu</i> "	<i>ńišīidini</i> " <i>kodu</i> "

A *ńisj* tagadó segédigével kifejezett tagadás minden esetben mondattagadást jelent. A tagadás hatóköre mindig a tagadó segédige után álló mondatrészekre terjed ki. A segédige ellátható igeeképzőkkel, valamint a tagadott szerkezetben a mód- és időjelet is a segédige veszi fel.

Nanuntu" [_{NEGP} *ńisj̄đəm hotatutə*"].

-val_{pos}-PxPl2 nem-Fut-Sg1-subj küzd-Vcong

'Veletek nem fogok küzdeni.'

Təndə huə ńonəi" [_{NEGP} *ńigətj̄di kačəmə*"].

ez-Gen után_{pos} ismét nem-Viter-Kimp-Du3-obj lát-Vcong

'Azután többször nem látták (őt).'

[_{NEGP} *ńintə hi'lidə*!]

nem-Mimp-Sg2-obj fél-Vcong

'Ne félj!'

A tagadott igető és a tagadó ige közé általában nem ékelődhet be más mondatrész. Ez alól csak a mondatértékű kifejezések a kivételek:

ńišīidini", *ńandj̄tj̄mi*", *hursə*".

nem-Fut-Pl1-refl, úgy-tűnik-Kimp-Pl1-subj, visszatér-Vcong

'Nem fogunk, úgy látszik, visszatérni.'

Az általános tagadó segédigén kívül vannak mellékjelentéssel bíró tagadó segédigék is. A mondatban ezeket szintén a főige tagadott töve követi.

kasad'a 'majdnem, alig nem':

Turku takəđə səü"*hü*"*ərə, mənə kasad'üəj d'idu*".

tó-Gen mögül_{pos} lövés-PxSg2 én majdnem-Perf-Sg2-subj eltalál-Vcong

'Amikor a tó mögül lőttél, majdhogynem eltaláltál engem.'

lədi"*tj̄sj* 'nem tud':

Dojbuəmə lədi"*tj̄tj̄m d'iltə*".

fej-AkkPxSg1nem-tud-Kimp-Sg1-subj feleml-Vcong

'Nem tudom felemleni a fejemet.'

ɲuəli- ‘hogyhogy nem, méghogy nem’: Általában összetett mondatok főmondatában megfogalmazott kérdésekben használatos, de előfordul egyszerű mondatban is. A szót predikatívan kell ragozni:

Kəndəmtə ɲuəlim meliðə"!

szán-AkkPxSg2 méghogy-nem-Sg1-subj csinál-Vcong

‘Méghogy nem csinálom a szánodat?!’

Duəlimə sočələ", sočələsuðəmə, kuhumə kaŋkə nəməə.

hogyhogy-nem-Sg1-obj varr-Vcong, varr-Fut-Sg1-obj, bőr-PxSg1 már bőrt-kikészít-PtPass

‘Hogyne varrnám meg, megvarrom, a bőr már ki is van készítve.’

Mondattagadás fejezhető ki az ige abesszív módos alakjával is: *Süarmj" ɲonəə tujməðuma"ə*. ‘A barátunk még nem jött.’ Az igemódot a 115. oldalon mutattuk be.

Amennyiben a létezést tagadjuk, tehát az egzisztenciális mondatok tagadásakor, nem segédigét kell használni, hanem a *d'əŋgujsə* ‘hiányzik, nincs’ jelentésű igét: *Kuntəgai"i" d'əŋgujčü*. ‘Sokáig hiányzik.’ *Təhini maagəličə ɲül"ədə d'əŋgujh"atu*. ‘Itt semmiféle farkas nincs.’

Szintén a létezés tagadható a *d'əŋku* tagadószóval is. Ezt a tagadószt kell használni pl. a birtok tagadásakor. A tagadószt és a tagadott szót számban egyeztetni kell. A tagadószó rendszerint a mondat utolsó pozícióját foglalja el. Előtte az a mondatrész áll, amire a tagadás vonatkozik:

Sijj maagəličə səədi d'əŋku.

ő_{PRON} semmi szív-PxSg3 nincs_{PRON}

‘Neki egyáltalán nincsen szíve.’

Təndə" ɲanasənə" turku bəətənu d'əŋku".

ez-Pl ember-Pl tó-Gen part-Lok nincs_{PART-Pl}

‘Azok az emberek nincsenek a tó partján.’

További példa: *Bad'anü" d'əŋku*. ‘Nincs pénzünk.’

Ha nem egzisztenciális mondatokban tagadjuk a mondatrészeket, akkor a tagadás a *ɲintuu ~ ɲintu"* tagadószóval történik. A tagadószó mindig a tagadott mondatrész előtt áll, és vele számban egyeztetni kell.

Təəñə ɲintu" ɲukəgəə".

rén-PlPxSg1 nem_{PART-Pl} sok-Pl

‘Nem sok rénem (van).’

További példák: *Komnatatənu kintələbtjkujhi" ɲintuu ɲaagəə*. ‘A szobában tilos a dohányzás.’ *ɲintuu bamə*. ‘Nem az én kutyám.’

Tagadás fejezhető ki a *d'ərusə* ‘nem tud’ negatív értelmű igével is. E mellett nem áll főige, hanem az ige önmagában tagadó értelmű:

Lüəsítədə d'ərusə, ɲaadədə"ki"ə.

oroszul-beszél-inf nem-tud-inf, nganaszanul-beszél-Vres-Kperf-Sg3-subj

‘Nem tudván oroszul, nganaszanul szólalt meg.’

Sijij nonantuy maagaličə d'erutu''.

ők_{Pron} maga_{Pron}-PxPI3 semmi-Akk nem-tud-Kimp-PI3-subj

'Ők maguk semmit se tudnak.'

A tagadó mondatokban szerepelhetnek tagadó kvantorok is. Kvantoroknak olyan elemeket nevezünk, amelyek valamilyen logikai-jelentéstan műveletet jelölnek. A negatív kvantorok tehát olyan összetevők, amelyek azt állítják, hogy a nekik alárendelt predikátum a szóban forgó halmaz egyik elemére sem igaz. Negatív kvantorok pl. *maagaličə* 'semmi', *sijigaličə* 'senki', *kurəd'ikal'ičə* 'semmilyen', *kaŋkəkəliči* 'semmikor', *kuŋi''iagaliči* 'sehová' tagadó névmások. A negatív kvantor azt a halmazt megnevező szó előtt áll, amire a kvantor vonatkozik: *Sijigaličə ħinti tu*. 'Senki sem jön meg.' A mondat jelentése kifejtve a következőképpen hangzik: [Nem igaz, hogy van olyan ember, aki megjön.], *Maagaličə hii d'erutum*. 'Semmi(lyen) félelmet nem ismerek.' A mondat jelentése kifejtve: [Nem igaz, hogy van olyan félelem, amit ismerek.]

Ugyan a példamondatokban van tagadósó is, de jelentéstanilag mégsem fejeznek ki a mondatok többszörös tagadást. Ezekben a mondatokban a tagadás hatóköre a teljes predikátumra (beleértve a kvantort is) kiterjed. Ezt szemléltetik a mondatok szögletes zárójelben megadott értelmezései.

A tagadó névmások – sok más uráli nyelvhez hasonlóan – csak olyan igék mellett állhatnak, amelyek önmagukban fejeznek ki tagadást (tagadó igék, negatív jelentésű igék): *Sijij nonantuy maagaličə d'erutu*. 'Ők maguk semmit sem tudnak.'

Szemantikailag tagadás fejezhető még ki fosztóképzős névszóval, amely mellett a létige megfelelően ragozott alakja áll. Azonban ha a tagadó kifejezést szerkezetileg olyan összetett predikátumnak fogjuk fel, amelyben a szorosan vett állítmányt a tagadósó vagy tagadó ige képviseli, akkor azt mondhatjuk, hogy a fosztóképzős kifejezések szerkezetileg nem tagadóak, hanem állítóak. Ezt a következő példamondatokkal mutatjuk be:

Dam'ajd'um nič'ali ičü.

másik-Nkiv nő-Advcar van-Kimp-Sg3-subj

'A másíknak nincsen felesége.' [A másík nő nélkül van.]

Nemig'ali ihü''tü", ħu''ajčəni konigumi''!

anya-Ncar van-VAcond-PxPI2, egy-Lok megy-MimpFut-PI1-subj

'Ha nincsen anyátok, menjünk együtt!' [Anya nélküli levéskor, együtt menjünk!]

A BIRTOKLÁS KIFEJEZÉSE

A birtoklás kifejezésének alapvetően kétféle lehetősége van a nganaszanban: 1) habeo-szerkezetek vagy 2) létige és birtokos személyrag fejezi ki a birtoklást.

1) A habeo-szerkezetben a birtoklás külön segédigével fejezhető ki (pl. német *haben*, angol *to have*, orosz *иметь* stb.). A birtoklás ilyen kifejezése leginkább az indoeurópai nyelvekre jellemző, de több uráli nyelv (pl. szölkup, magyar, vogul, osztják, finn stb.) is rendelkezik birtoklást kifejező igével. A nganaszanban ennek a csoportnak a segédigék szerint az alábbi két alcsoportját különböztethetjük meg:

- a) A birtoklást a *honsi* ‘van, birtokol’ jelentésű ige fejezi ki. Az így kifejezett birtoklás a birtok létét hangsúlyozza. A birtok ragos vagy ragtalan tárgy: *Nüaj honij?* ‘Vannak gyerekeid?’ *Nini hondim.* ‘Van egy bátyám.’

Nakürə kuəd'ümu nüə hontj.

három-Akk fiú-Akk gyerek-Akk birtokol-Kimp-Sg3-subj

‘Három fiú gyerek(e) van.’

- b) Birtoklást fejez ki a *ɟudasa* ‘birtokol’ ige is. A birtok ebben az esetben is tárgy-esetben álló névszó:

Mənə səd'əmtj" ɟudatum.

én_{pron} út-AkkPxPI2 birtokol-Kimp-Sg3-subj

‘Én birtoklom az utatokat.’

Əmtj mənə ɟuta'i" əmə.

ez-Akk én_{pron} birtokol-Vinch-Kperf-Sg1-obj

‘Ezt én birtokba vettem.’

A *ɟudasa* igével kifejezett birtoklás magának a birtoklásnak a tényét emeli ki. Meg kell jegyeznünk, hogy ennek az igenek a használata sokkal ritkább, mint a *honsi* igéé.

2) Az uráli nyelvekben a birtoklást rendszerint egy határozós szó szerkezet és a létige ragozott alakja fejezik ki (magyar *nekem van*; finn *minulla on*). A nganaszanban a határozós szó szerkezet helyett az alanyesetű névszó + létige szerkezet használatos. Ez azt jelenti, hogy a birtokos mindig alanyesetben áll, mellette pedig a létige (*isa*) ragozott alakja szerepel. A birtokszó a birtokosnak megfelelő birtokos személyraggal van ellátva és szintén alanyesetben áll.

A nganaszanban a birtokos kitétele igen ritka, gyakoribb, hogy erre csak a birtokszó személyragja utal. A mondatok szerkezete alapján két alcsoportot különíthetünk el:

- a) A birtoklást a *taiisa* ‘ott/itt van’ kifejezés segítségével fejezhető ki. Ez az ige a *tə* mutató névmásból és az *isa* létigéből épül fel. A birtokszó alanyesetben álló főnév, ami birtokos személyragot is felvesz. Az ígét számban és személyben a birtokszóval kell egyeztetni.

D'amaku bajka" a matu tǎičü.

madár öreg sátor-PxSg3 itt-van-Kimp-Sg3-subj

‘Madár apónak van sátra.’

Niti tǎisüa, siti kuəd'ümu nüədi tǎisüəgaj.

nő-PxSg3 itt-van-Perf-Sg3-subj, kettő férfi gyerek-PxSg3 itt-van-Perf-Du3-subj

‘Volt felesége, és volt két fia.’

Donəə kobtuati tǎisüa.

még lány-PxDu3 itt-van-Perf-Sg3-subj

‘Kettejüknek volt még egy lányuk.’

- b) A birtoklás tényét jelezheti pusztán a birtokos személyrag is. Ebben az esetben a mondatban egyáltalán nem szerepel kopula:

Nənača" a kəburudarəku hođürtü.

nagy serpenyő-Nsim minta-PxSg3

‘Egy nagy serpenyőre hasonlító mintája (van).’

Maada mənə tərəd'i nīmə?

miért én ilyen név-PxSg1

‘Miért (van) nekem ilyen nevem?’

Negatív értelemben a *d'angujsa* ige, valamint a *d'anju* tagadószó használatos. Ezeket a tagadásnál (a 152. oldalon) mutattuk be.

A HATÁROZOTTSÁG KIFEJEZÉSE

A határozottságot a nganaszanban a következő nyelvi eszközökkel lehet kifejezni:

- 1) Birtokos jelző:

Tibijku mjačikə hoajhü"ə.

fiú-Gen labda kipukkad-Kperf-Sg3-subj

‘Kipukkadt a fiú labdája.’

- 2) Mutató névmás:

Əmə ŋanasagətə hiləd'atətim.

ez-Gen ember-El fél-Kimp-Sg1-subj

‘Félek ettől az embertől.’

Əmti kniga nēnd'al'iaqu tuətübü".

ez-Akk könyv-Akk könnyen olvas-VAcond

‘Ezt a könyvet könnyű olvasni.’

3) Birtokos személyrag:

Banud'üäd'aj taañā biđibtiġujčij.

elfárad-PtPerf-PIAkk rén-PIAkkPxSg1 itat-Vdur-Kimp-Sg2-subj

'Itatod az elfáradt rénjeimet.'

D'esigajñā četua d'ehinimij"agaj.

apa-DuPxSg1 nagyon őregszik-Vtrl-Kperf-Du3-subj

'A szüleim nagyon megöregedtek.'

Mint sok más uráli nyelvben, a birtokos személyragos alakok a nganaszban sem minden esetben fejeznek ki tényleges birtokviszonyt. A PxSg2 és a PxSg3 ragok sokszor csak a determinálásra szolgálnak:

a) PxSg3:

– Ez a személyrag teszi határozottá a természeti jelenségeket:

Məudu śürü ģil'ənu čüiməə.

föld-PxSg3 hó-Gen alatt_{pos} rejt-PtPass-Sg3-subj

'A földet hó fedi.' [A föld hó alatt rejtve van.]

Ləkər'ai" ģuədu hojməgimi"ə.

hirtelen ég-PxSg3 sötét-Vtrl-Kperf-Sg3-subj

'Hirtelen elsötétült az ég.'

– Elbeszélő szövegekben fordul elő determináló funkcióban:

Kuə čühəgəñj taa hul'i"ə təmuġkumtu.

egy-idő-múlva házi-rén keres-Vinch-KperfSg3-subj eger-AkkPxSg3

'Egy idő múlva a rénszarvas keresni kezdte az egeret.'

Təndə ģanasanəmtu nənsuġij"əđj.

ez-Akk ember-AkkPxSg3 felemel-Kperf-Sg3-obj

'Ezt az embert felemelte.'

b) PxSg2:

– Párbeszédekben és elbeszélésekben előfordul determináló funkcióban, anélkül hogy ténylegesen PxSg2 birtokra utalna. Ennek használatát az alábbi mondatpárral szemléltethetjük. Az első mondat bevezeti a szubjektumot (*lány*), amiről beszélünk, míg a második mondat a már ismert, tehát határozott szubjektumról tesz kijelentést.

Baarbəduġ hontj kobtua.

gazda-PxPI3 birtokol-Kimp-Sg3-subj lány-Akk.

'Az uruknak van egy lánya.'

Kobtuarə četuamij nən'anġku.

lány-PxSg2 nagyon szép-Sg3-subj

'A lány nagyon szép.'

HASONLÍTÓ SZERKEZETEK

A nganaszan hasonlító szerkezetben – sok más uráli nyelvhez hasonlóan – az összehasonlítást és a kiemelést a névszó elatívszragos alakjának a segítségével lehet kifejezni. Példák: *Darka tuntigətə ani*”ə. ‘A medve nagyobb a rókánál.’ [Medve rókától nagy.], *Mənə taansamə taansagətətə najbəgəə*. ‘Az én lasszóm hosszabb, mint a tiéd.’ [Az én lasszóm a te lasszódtól hosszú.] A példamondatok szemléltetik, hogy az alanyesetben álló alany (*ɣarka* ‘medve’, *taansamə* ‘lasszóm’) és az alapfokban álló melléknév (*ani*”ə ‘nagy’, *najbəgəə* ‘hosszú’) mellett az elatívszragos hasonlító határozó (*tuntigətə* ‘rókától’, *taansagətətə* ‘lasszódtól’) utal lényegében az összehasonlításra.

A hasonlító szerkezet mód- és fok-mérték határozója mindig prolatívuszban álló melléknév: *Nagətənə ərakərəmənu nīli*”! ‘Élj jobban nálam!’, *Dahumə ɣahugətətə səɣhə’aygə hüəmənu nīmka*. ‘A nővérem öt évvel fiatalabb a nővérednél.’

A mondatban állhatnak moderatív képzővel ellátott melléknévek is. Ebben az esetben nincs szükség a fok-mérték határozó kitételére:

Mənə taanə taagitətə mərə”*Pikü*”.

én_{Pron} házi-rén-PIPxSg1 házi-rén-PIEI-PxSg2 gyors-Nmod-PI3-subj

‘Az én rénjeim egy kicsit gyorsabbak, mint a tiéd.’

EGYEZTETÉS

A jelző és a jelzett szó egyeztetése

A nganaszban a jelzőt a jelzett szóval számban és részlegesen esetben is egyeztetni kell. A melléknév csak alany-, tárgy- és birtokos esetben állhat. A függő esetben álló főnév jelzője birtokos esetbe kerül. Az egyeztetést az alábbi táblázat foglalja össze:

Melléknév	Főnév
Alanyeset	Alanyeset
Tárgyeset	Tárgyeset
Birtokos eset	Birtokos eset
Birtokos eset	Latívsz
Birtokos eset	Lokatívsz
Birtokos eset	Elatívsz
Birtokos eset	Prolatívsz

Példamondatokkal szemlélítve:

Nom: *Áaagəə koru*" *ŋəduŋi*. 'Látszik egy jó ház.'

Akk: *Məna ŋusitim meŋd'ad'a(m) korudə(m)*. 'Új házat építtek.'

Gen: *Tənda satəra kuhu cətuami ŋaagəə*. 'Ennek a rókának a bőre nagyon jó.'

Lat: *Áaagə matə koni*"*sitəmi*". 'Bemegyünk az új sátorba.'

Lok: *Áaagə matənu ŋilibi*" *ŋaagəə*. 'Az új sátorban élni jó.'

El: *Áaagəə makətə ŋinditə*" *bünandu*". 'Nem akarnak elmenni a jó házból.'

Prol: *Kurəd'iküə bəli ad'a šiəd'aməŋi kəŋŋi*"*tü*. 'Valamilyen éneket dalol dolgán nyelven.'

DuNom: *Áaagəəj korukəj ŋəduŋigəj*. 'Látszik két jó ház'

DuAkk: *Áaagəgi koruki ŋəduŋiüm*. 'Látok két jó házat.'

DuGen: *Áaagəgi koruki cirit'əgəj meŋd'ad'əgəj*. 'A két jó ház teteje új.'

DuLat: *Áaagəgi maki na koni*"*sitəmi*". 'Bemegyünk a két új sátorba.'

PlNom: *Áaagəə*" *korudə*" *ŋəduŋi*". 'A jó házak látszanak.'

PlAkk: *Áaagəəj korudəj ŋəduŋiüm*. 'Jó házakat látok.'

PlGen: *Áaagəi*" *korudu*" *cirit'ə*" *meŋd'ad'ə*". 'A jó házaknak új tetejük van.'

PlLat: *Áaagəi*" *mati*" *koni*"*sitəmi*". 'Bemegyünk a jó házakba.'

A mondatban a számnévi jelzőkre is ugyanezek az egyeztetési szabályok érvényesek:

əmə" *ad'a*" *mətüdə korutənu ŋilijü*".

ez-PlI dolgán-PlI hat-Gen ház-Lok él-Kimp-Pl3-subj

'Ezek a dolgánok hat házban laknak.'

A számnévi jelző után a főnév általában egyes számban marad: *Četə kuəd'ümu basutu*". 'Négy férfi vadászik.' Találhatunk azonban olyan példákat is, ahol a számnév után a főnév már többes számban áll. Ezt esetleg orosz hatással magyarázhatjuk: *Matənu nagür ni*" *tuu*"*o*". 'A sátrunkba három nő jött.'

Ha a predikatívan ragozott névszónak jelzője is van, akkor a jelző is felveszi a személyragot: *Təna numəŋkuŋ kətubtugujčüəŋ*. 'Te fiatal pásztor vagy.' *Mij numəŋkumu*" *kətubtugujčüəmu*". 'Mi fiatal pásztorok vagyunk.'

Az alany és az állítmány egyeztetése

A mondat alanyát számban és személyben az állítmánnyal egyeztetni kell. Ha a mondat alanya mellett társhatározó áll (tehát ez a mondatrész csak logikailag alany, grammatikailag nem), az állítmányt formailag a grammatikai alannyal (S) kell egyeztetni:

Məna ŋad'anə nanu tuu"*om*.

én fiatalabb-testvér-GenPxSg1 -val_{pos} jön-Kperf-Sg1-subj

'Az öcsémme jöttem.'

További példák: *Kuəd'ümuə nüə bansəbtə h"angü"ə*. 'A fiú kutyástul elszaladt.'
D'esimə d'əru"tuəmə basu"šina buətu. 'Az apám egy ismeretlen vadással beszél.'

Ez alól a szabály alól kivételt képeznek azok az esetek, amikor hangsúlyozott, hogy a cselekvést az alany és a társa *közösen* hajtották végre. Ilyenkor az igét értelmileg kell egyeztetni: *Taa bahina buəd'üəgaj*. 'A rén és a vadrén beszélgetnek.' [A rén a vadrénnel beszélgetnek.] *Ñerb'a"ku əligaku tıbjik'akuna sanirügaj turku bəratənu*. 'A kislány a folyó partján játszik egy kisfiúval.' [A kislány (egy) kicsi fiúval játszanak a folyó partján.] A következő mondat azt szemlélteti, hogy értelmi egyeztetésnél, ha a társhatározói mondatrész és a tényleges alany személye nem egyezik meg, akkor a grammatikai alanyhoz kell személyben egyeztetni.

Mil'iani satərə nanu d'ödürküəmi.

csak-én_{PRON} róka-Gen -val_{POS} megy-MimpFut-Du1-subj

'Csak én megyek a sarki rókával.'

Ha a mondatban két grammatikai alany van, akkor az állítmány dualisba kerül:

Kəŋkəgüə d'amaku bəjka"a ŋonə təmunŋku bəjka"a ŋilid'igaj.

alany1

alany2

valamikor madár öreg és egér öreg él-Perf-Du3-subj

'Valamikor élt egy Madár apó és egy Egér apó.'

Amennyiben az alany számnévi jelzővel van ellátva, az alanyt és az állítmányt grammatikailag kell egyeztetni, tehát az állítmány továbbra is egyes számban áll: *Bəbəəd'əətənundu nagür bahi ŋonəi" kətutu*. 'A helyén ismét három vadrén legel.'
Kərutətu məuntənu šiti ma" nənd'itj. 'A csupasz földön áll két sátor.' Szép számmal találhatunk olyan példákat is, ahol az alany és az állítmány értelmileg egyeztetett. Ezt a jelenséget esetleg az orosz nyelv hatásával magyarázhatjuk. Példák:

D'ed'itəŋinə nagür ŋanasa ŋilitj''.

apa-Lok-PxSg1 három ember él-Kimp-Pl3-subj

'Az apámnál három ember lakik.'

Hünsəərənu šiti anika"a ŋə" ŋilid'igaj.

régi-Lok kettő nagy sámán él-Perf-Du3-subj

'Élt egyszer két sámán.'

A kettes szám használata

A dualis használata a szamojéd nyelvekben – mint több más uráli nyelvben is – sajátos jelenség, amely több egymáshoz kapcsolódó kérdéskört foglal magába. Arról már az imént tettünk említést, hogy ha a mondatban két alany van, akkor az állítmány kötelezően dualisban áll. Ez egyúttal arra is utal, hogy a két alany a cselekvést együtt hajtja végre: *Šiti Dud'ınkätənu niliŋigəj*. 'Ők Dugyinkában (együtt) laknak.'

Gyakran találkozhatunk a kettes szám *elliptikus* használatával, különösen a 'szülő' megnevezésekor. Ebben az esetben az 'anya' vagy az 'apa' jelentésű szó áll dualisban, de nem két anyáról, vagy két apáról van szó, hanem a kettes szám a szülőre utal:

Təgətə nemigəitə tujhü" mikuəṛə d'esigəitə d'a.

ez-El anya-DuGenPxSg2 megjön-VAcond ad-Mimp apa-DuGenPxSg2 -nak_{Pos}

'Aztán a szüleid megjövetelekor, add át (öt) nekik.'

A szülő kifejezésére az újabb forrásokban már előfordul a többes szám használata is: *Kuñini torəuŋu" d'ed'ičə?* 'Hol dolgoznak a szüleid?' *D'ed'iñə torəutu" sobhođətənu.* 'A szüleim a szovhozban dolgoznak.'

Gyakran használatos a dualis a páros testrészek megnevezésénél: *S'ejmīgəjñə kouđa hošəđutuğəj*. 'A szememet elvakítja a Nap.' [A szemeim a Naptól elválnak.] *Kougəjñə bənsəgi miŋ"əŋ əməd'alj*. 'Ma mindkét füledet lefagyasztottad.' Ugyanakkor a páros testrészek állhatnak többes számban is: *Kouđa šejmiñə hošəđutu*". 'A szememet elvakítja a Nap.'

Meg kell jegyeznünk, hogy a dualis helyett a *šiti* 'kettő' számnév is használható. Ebben az esetben általában egyes számban áll a jelzett főnév, ritkábban felveszi a dualis jelét: *šiti səmu ~ šiti səmuğəj* 'két sapka'.

AZ IGERAGOZÁSI TÍPUSOK HASZNÁLATA

Az igeragozási típusok használata egyelőre nem teljesen tisztázott a szamojéd nyelvekben, így a nganaszanban sem adhatók meg általános érvényű szabályok, csak tendenciák vannak.

A nganaszan igéket a tárgyukhoz való viszony alapján négy csoportba oszthatjuk: intranzitív, tranzitív, kauzatív-reflexív, mediális. Mielőtt ezeket a csoportokat bemutatnánk, meg kell ismerkednünk néhány fogalommal.

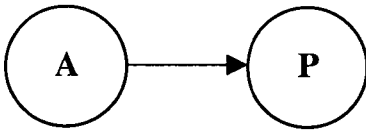
Azokat az igéket, amelyek mellett sosem állhat tárgy, *intranztív*nak hívjuk. A *tranzitív* igéknek lehet tárgyi bővítménye. A tranzitív ige által leírt szituációnak mindig két szereplője van. A cselekvés az agensztől (A: cselekvő alany) indul ki és a patiensre (P: a cselekvés elszenvedőjére) irányul.

A tranzitív igék egyik alcsoportjának tarthatjuk a reflexív igéket is, hiszen ezeknek szintén van tárgyuk. Azonban ebben az esetben a cselekvés kiinduló- és végpontja megegyezik, a cselekvés a cselekvőre irányul.

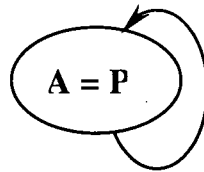
Különleges csoportot képeznek a mediális igék. Mediálisnak azokat a situációkat nevezzük, amelyeknek csak egyetlen szereplője van, aki a cselekmény előidézője és egyben a cselekvés következményeinek az elszenvedője is. A reflexívvel ellentétben a cselekvés nem közvetlenül önmagára irányul. A mediális igék minden esetben intranszítívak.

A tranzitív és a reflexív situáció különbségét az alábbi ábrákkal mutatjuk be:

Tranzitív situáció

Reflexív situáció

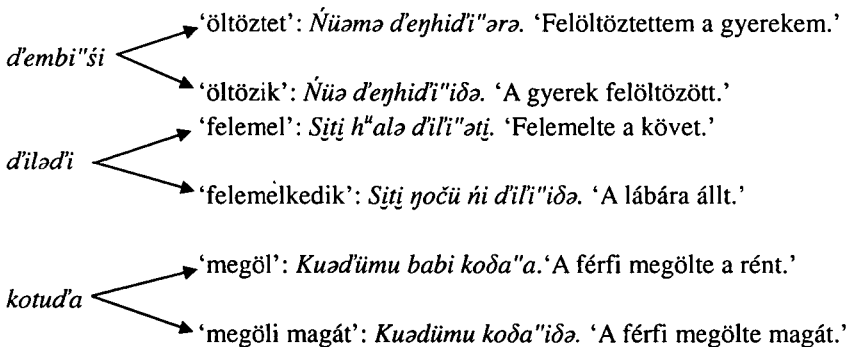

E rövid bevezető után tekintsük át a nganaszan igék csoportjait!

Intranszítív: *d'odürsa* 'jár', *bəduasa* 'növekedik', *basud'a* 'vadászik' stb. Ezeket csak az alanyi ragozás szerint lehet ragozni.

Tranzitív: *d'əhəbtusa* 'becsap', *hodətəda* 'ír', *berisi* 'megnyúz', *čənjd'i* 'ismer' stb. Ezeket az alanyi és a tárgyas ragozás szerint is lehet ragozni.

Tranzitív-reflexív: Ezek az igék attól függően, hogy melyik ragozás szerint ragozódnak vagy tranzitív vagy reflexív jelentésűek lesznek. Az ige tranzitív jelentésben akkor szerepel a mondatban, ha az alanyi vagy a tárgyas ragozás paradigmája szerint van ragozva. Ha az ige a reflexív ragozás személyragjait veszi fel, akkor visszaható jelentésű lesz.

Példamondattal szemléltetve:

Mij ħuħa"amu" ħukəgəj ħudaj.

mi gyűjt/gyűlik-Kperf-P11-subj sok-PIAkk bogyó-PIAkk

'Sok bogyót gyűjtöttünk.'

Mij ŋuŋa''inü'' matatə.

mi gyűjt/gyűlik-Kperf-P11-refl sátor-Lat-PxSg2

‘A sátradbán gyűltünk össze.’

Mediális: *bəluacüsa* ‘megharagszik’, *bənədə* ‘pihen’, *büüda* ‘elmegey’ stb. A pozícióváltást, a testhelyzetváltást és általában a mozgást kifejező igék tartoznak ide. Tehát olyan cselekvéseket megnevező igék tartoznak ide, amelyeket élőlények végeznek a saját testükkel. Ezenkívül a mentális vagy kognitív cselekvéseket kifejező igék is a mediális csoportba tartoznak a nganaszanban. A nganaszanban a mediálisnak nincsen kötelező képzője, de általában a reflexív ragozás személyragjait veszik fel. A pusztá mozgást (pl. megy, utazik stb.) kifejező igék az alanyi ragozás szerint is ragozhatók:

Alanyi ragozás:

Səŋŋiči koidi bü''ə kuŋi''ia səjmiči səŋürü''. ‘Otthagya a magtárát, elment, amerre a szeme lát.’

Reflexív ragozás:

Satərə kubumtu nəkaləsəjdəmə ni Hatanga d'a bü''aidə. ‘A nő, akitől a rókaprémet vettem, Hatangába ment.’ [Rókaprémet általam vett nő Hatangába megy.]

További példák a mediális igékre: *Məu d'əgəliriđə Kou takəmənə.* ‘A Föld a Nap körül kering.’ *Berətjə kičəđəətənə məudu sidi'' noŋəruəd'ü''idə.* ‘A múlt hónapban kétszer rengett a föld.’ *Tənə kačəməsa ŋənərəšüüđə.* ‘Meglátván téged meg fog lepődni.’

Az alábbiakban áttekintjük az egyes ragozási paradigmák használatát:

A) Alanyi ragozása minden ige típusnak van.

1) Az **intranszítív** igéket csak az alanyi ragozás szerint lehet ragozni: *Hunsərəənə ŋaa'' ŋuəcənə basud'üə.* ‘Régen a nganaszanok együtt vadásztak.’ *Taa'' tuu''o'' madu'' d'a.* ‘A rének a sátrához jöttek.’ *Matənunu'' bəhd'ə'' ŋuəl'iai'' kunduatu''.* ‘A sátrunkban már mindenki alszik.’ stb.

2) A **transzítív** igék a mondatban akkor veszik fel az alanyi ragozás személyragjait, ha a mondat tárgya ki van téve.

i) A tárgy állhat közvetlenül az ige után:

Sitj b'arimib'atj siəđjərə.

ő_{PRON} kinyit-Kimp-Sg3-subj ablak-Akk

‘Az ablakot nyitja ki.’

Hekuŋjə biətəŋj əliḡaku ŋüəmə ŋobti''əm.

meleg-PtImp víz-Lok kicsi-Akk gyerek-AkkPxSg1 mosdat-Kperf-Sg1-subj

‘Meleg vízben mosdatom a kicsi gyereket.’

ii) A tárgy közvetlenül megelőzheti az ige:

D'esjmə satərə koda''a.

apa-PxSg1 róka-Akk öl-Kperf-Sg3-subj

‘Apám rókát ejtett.’

H"alətənu banə bajba" a.

kő-Lok kutya-Akk megdob-Kperf-Sg3-subj

‘Megdobta kövel a kutyát.’

iii) Ha a mondatban a tárgy névmás, akkor általában (de nem kivétel nélkül) az alanyi ragozás szerint ragozott ige áll mellette. Ebben az esetben a tárgy akár el is távolodhat az igétől: *Sijtj mənə sal'i"ə.* ‘Megsértett engem.’ *Təndamtj šikiüda"agəj.* ‘Ezt ketten felakasztották.’ *Sijtjə ŋonəntuŋ maagəličə d'əru"tu".* ‘Ők maguk semmit sem tudnak.’ *Tənə ŋaagəi" čənijtmj.* ‘Téged jól ismerlek.’

B) A tárgyas ragozás használata igen bonyolult és a mai napig nem teljesen tisztázott. Mint ahogy az imént is láthattuk, nem kötelező az igét tárgyasan ragozni, ha tárgy van a mondatban. A tárgyas ragozás és a tárgy határozottsága között sincsen semmiféle összefüggés. Az alábbiakban néhány tendenciát adunk meg a tárgyas ragozás használatára vonatkozóan:

1) Kötelező a tárgyas ragozás használata, ha a mondatból vagy a mellékmondatból hiányzik a tárgy. Ebben az esetben erre a ragozással lehet utalni:

D'ed'itj makətə sijtj konda" a, matənu" konda" atu.

apa-GenPxSg3 sátor-El ő vizz-Kperf-Sg3-subj, sátor-Lat-PxPl1 vizz-Kperf-Sg3-obj

‘Elvitte őt az apja sátrából, elhozta a mi sátrunkba.’

Təhiđətu ŋonəi" taa d'a čüündü" kəsa, ŋamtəgitə kami" ətu.

aztán ismét rén-Gen -hoz_{pos} odaugrik-inf, szarv-PIE1 elkap-Kperf-Sg3-obj

‘Aztán ismét odaugorva a rénhez, elkapta (azt) a szarvánál.’

Ŋasjči" huturi" ičü kəndətəndu.

valahogy befog-Kperf-Sg3-plobj szán-Lat-PxSg3

‘Valahogy csak befogta (azokat) a szán(já)ba.’

2) Ha a tárgy a mondat elejére kerül, és az ige és a tárgy közé más mondatrész ékelődik (pl. az alany vagy határozó), akkor az ige általában a tárgyas ragozás ragjait kapja:

Nakürə taa ŋül'adə koda" itü.

három-Akk rén-Akk farkas megöl-Kperf-Sg3-obj

‘A farkas három rént ölt meg.’

Matə tujša, kobtua tijn'ar'ai" sijtj ŋaagəi" kačəmi" ədu.

sátor-Lat bejön-inf, lány-Akk rögtön ő jól néz-Kperf-Sg3-obj

‘A sátorba bejőve, rögtön jól megnézte a lányt.’

Meñdad'agi kəntəgəiçü hıləsi niniñtəti mid'i"əgəiçü.

új-DuAkk szán-DuAkkPxSg3 megjied-inf báty-Lat-PxSg3 ad-Kperf-Du-obj
'Megijedvén a két új szánját odaadta a bátyjának.'

3) Ha az ige a hangsúlyos mondatrés, akkor a tranzitív igét tárgyasan kell ragozni:

Məna čenimtimə maðəmtə.

én ismer-Kimp-Sg1-obj sátor-AkkPxSg2
'Ismerem a sátratad.'

C) A **reflexív ragozás** használatára a következő tendenciákat lehet megadni:

1) A tranzitív-reflexív igéket visszaható jelentésben mindig reflexíven kell ragozni: *Bajkuədu d'ita"iðə.* 'A férfi meglötte magát.' *Merəgai" d'əñhid'i"ina.* 'Gyorsan felöltöztem.' *D'alija ħəməkətu ħəranjə ħəbtəmiñbata".* 'Ebéd előtt mindig mosakszik.'

2) A mozgás-, testhelyzet- vagy állapotváltozást leíró igéket általában reflexíven kell ragozni: *Bajka"a bəbəgətə d'ili"iðə.* 'A férfi felállt az ágyról.' *Bintişi ħənəbi"iðə.* 'A rozsomák megállt.' *Əmti ni tuu"iðə Kodutu" da.* 'Ez a nő megérkezett Dugyinkába.' *Hunsəə səd'əəmənji büü"sütiina.* 'Más úton fogok elmenni.'

Ha a mozgást jelentő igék nem az állapotváltozást hangsúlyozzák, akkor általában az alanyi ragozás szerint ragozódnak: *Kəuñd'əriñhi" ħül'adə tujsüðə.* 'Amikor dél lesz, jön majd a farkas.'

3) A mentális cselekvéseket leíró igék általában a reflexív ragozás személyragjait kapják: *Siti kirküdü"iðə.* 'Megdöbbsz.'

Ñənəñkindi" məuduru"katənə.

szűnyog-PILat szenved-Kimp-Sg1-refl
'Szenvedek a szűnyogoktól.'

4) A -LƏ inchoatív képzővel ellátott igék gyakran (de nem kivétel nélkül) szerepelnek reflexíven ragozva. Ha tranzitív ige kapja az inchoatív képzőt, akkor az soha nem ragozható reflexíven.

Intranszitiv igék: *Əmni šəñkələsiðini".* 'Itt fogunk éjszakázni.' *Təsiə tagətəndi ħəagəi" ħiljli"itə".* 'Attól kezdve aztán jól éltek.' *Četuamjə ħənəli"itə".* 'Nagyon megéheztek.'

Tranzitív ige: *Babij kotəli"ə" təñiə məuntə.* 'Vadrént kezdtek ölni azon a földön.'

VONZATOK¹⁴

Amikor a mondatokat vizsgáljuk, nem nehéz észrevennünk, hogy a mondat alkotó-elemeinek egy része meghatározza a saját környezetét. Ezeket a lexikai egységeket régenseknek nevezzük, azokat pedig, amelyek előfordulását a régens meg szabják vagy lehetővé teszik vonzatoknak hívjuk. Példával szemléltetve:

Mənə nüəmə d'embītəndim. 'Felöltöttem a gyerekeket.'

A fenti mondat régens a *d'embītəndim* 'felöltöttem', vonzatai pedig a *mənə* 'én' és a *nüəmə* 'gyerekeket.'

A vonzatoknak két csoportját különböztethetjük meg. Míg a *kötelező* vonzat a mondat sérülése nélkül nem hagyható el, addig a *fakultatív* vonzat elhagyható a mondatból. Azt, hogy egy vonzat a szerkezetben kötelező-e, az elhagyhatósági próbával vizsgálhatjuk. A következő két mondatot úgy alakítjuk át, hogy elhagyjuk belőlük a kiemelt részeket. A helytelen mondatot *-gal fogjuk jelölni:

1a <i>Nüə</i> "taaj d'ebtaðandu".	→ 1b * <i>Nüə</i> "d'ebtaðandu".
'A gyerekek a réneket utánozzák.'	→ * 'A gyerekek utánozzák.'
2a <i>Nüə</i> "matənu hiritəti".	→ 2b <i>Nüə</i> "hiritəti".
'A gyerekek a sátorban főznek.'	→ 'A gyerekek főznek.'

Az 1a mondat bővítménye nem hagyható el anélkül, hogy a mondat ne sérülne, így ebben a mondatban az ige tárgyi bővítménye vonzatnak minősül. Tehát a *kötelező vonzatról* azt mondhatjuk, hogy *a régensnek olyan bővítménye, amely a szerkezetben kötelezően szerepel.* A 2a mondat bővítménye anélkül is kihagyható a mondatból, hogy a mondat egésze sérülne. A 2b mondat helyes. Ugyanakkor egyelőre nem lehetünk abban biztosak, hogy a régensnek ez a fakultatív vonzata, hiszen a vonzatokon kívül előfordulhatnak más mondatrészek is, amelyek akár szabadon el is hagyhatók. Mivel ezek általában a leírt szituáció helyét, időpontját, okát stb. adják meg, szabad határozóknak szokták hívni őket. Meg kell jegyeznünk, hogy szabad határozó lehet másfajta bővítmény is, nem csak határozó.

A szabad határozók és a fakultatív vonzatok elhatárolása nem problémamentes, anyanyelvi kompetenciái nélkül szinte lehetetlen. Anélkül, hogy most ezt a témakört részletesebben kifejténénk, azt mondhatjuk, hogy *ha egy bővítmény kitétele lehetővé teszi egy újabb szabadon kitehető bővítmény megjelenését, és ez azzal jár, hogy a kérdéses bővítmény már nem hagyható el a mondatból, akkor ezt fakultatív vonzatnak* nevezzük. Mivel a nganaszban nem tudjuk megállapítani, hogy melyik bővítmény a szabad határozó és melyik a fakultatív vonzat, így ezeket most – kényszerűségből – együtt kezeljük.

¹⁴ A vonzatokat Komlósy András: Régens és vonzatok című munkája alapján ismertetjük. (In Kiefer Ferenc (szerk.) 1992: *Strukturális magyar nyelvtan*, Budapest, Akadémiai

E rövid bevezető után vizsgáljuk meg a régenseket! A nganaszanban egyelőre csak az igékre koncentrálunk, habár tudjuk, hogy vonzata pl. melléknévnék és határozónak is lehet. Amikor a régenseket beépítjük a mondatba, akkor ezek bizonyos tulajdonságok teljesülését követelik meg a környezetüktől. Vegyük sorra ezeket!

1. A régensek csak korlátozott számú vonzatot vehetnek maguk mellé. A nganaszanban a legtöbb régens egy, két vagy három vonzattal áll. Négy vonzatot kívánó régensre eddig nem találtunk példát, de ez nem zárja ki ennek létezését. Példamondattal szemléltetve:

[₁ *Sitiŋ*] [₂ *n̄i nüəmtuŋ*] *n̄imtid'ia*" [₃ *Annə*].

ők_{pron} nő lány-AkkPxPI3 nevez-Perf-PI3 Anna

‘Ők Annának nevezték el a lányukat.’

A kihagyhatósági tesztet elvégezve azt is megállapíthatjuk, hogy az ‘elnevez’ igének a nganaszanban is két kötelező (*n̄i nüəmtuŋ* ‘lányukat’ és *Annə* ‘Annának’) és egy fakultatív vonzata (*sitiŋ* ‘ők’) van.

2. A régensek nemcsak a vonzatok számát, hanem azok szintaktikai funkcióját is meghatározzák. Tehát kijelölik, hogy mellettük alany, tárgy, egyéb vonzat vagy szabad határozó álljon.

Vannak olyan nyelvek, ahol az alany kitétele minden esetben kötelező (lásd angol, német). A nganaszanban – a magyarhoz hasonlóan – az alany elmaradhat a mondatból. Sőt, vannak igazi alanytalan mondatok is, ahol az alany kitétele nem is lehetséges. Legtöbbször a meteorológiai kifejezések tartoznak ide, pl:

D'anuru" *n̄iid'ətu četuaŋi hojməgimi*"*a*. ‘A tundrán nagyon besötétedett.’

D'alamtətu. ‘Reggeledik.’

Kađamtətu. ‘Virrad.’

Tehát azt mondhatjuk, hogy a nganaszan az alany kezelésében a magyarhoz nagyon hasonlóan viselkedik, azaz az igék egyenként jelölik ki, hogy állhat-e mellettük alany. Ezek alapján az alanyt vonzatnak tekinthetjük.

3. A régensek azt is megszabják, hogy az általuk leírt szituációkban milyen tematikus szereppel rendelkező szereplők vehetnek részt. A tematikus szerepek tehát szereptípusok, amiknek a képviselői az azonos fogalmi szerepek. A tematikus szerepeknek nem jelentéstani, hanem szintaktikai funkciójuk van. Nézzük ezt meg példamondatban, vizsgáljuk meg a példamondatok szintaktikai alanyát!

a) *Taa*" *nočibtigujči nin̄iṛə*. ‘A bátyád fogja ki a réneket.’

b) *Taa*" *nočibtigujl̄ind̄iṛə*" *n̄in̄intətə*. ‘A rének kifogattatnak a bátyád által.’

Az a) mondat alánya a báty, aki egyben a cselekvő is. A b) mondat alánya rénszarvas, de ebben az esetben nem cselekvőről, hanem éppen a cselekvés elszenvedőjéről van szó. Ebben a mondatban a cselekvés tematikus szerepét is a báty játssza. A legfontosabb tematikus szerepek a következők: agens – cselekvő, instrumentum – eszköz, patiens – elszenvedő, lokális – hely, experiens – átélő.

4. Vannak olyan régensek, amelyek nemcsak a szintaktikai funkciót és a tematikus szerepet határozzák meg, hanem a vonzat formáját is korlátozzák, mégpedig úgy, hogy kijelölik annak esetét is. Az esetmegadás mindig nyelvspecifikus. Vizsgáljuk meg a következő mondatpárokat. A kiemelt részek szintaktikai funkciója (szabad határozó) és tematikus szerepe (lokális) megegyezik, a régensek mégis más esetet, ill. névutós kifejezést rendelnek hozzájuk.

1a *nənsi'di* 'vki áll vhol': [_{Lokális} *Bəratənu*] *nənd'iti*. 'A parton áll.'

1b *nənsud'i* 'vki megáll vhol': *Siti nənsu"ə* [_{Lokális} *Bəratə*]. 'Ő megállt a parton.'

2a *šənkəd'i* 'vki éjszakázik vhol': *Šəngəti* [_{Lokális} *d'əjuru*] *ni*. 'A tundrán töltötte az éjszakát.'

2b *šənkələsi* 'vki megszáll vhol': *Šənkəli"inə* [_{Lokális} *gost'iničətə*]. 'Szállodában szálltam meg.'

Megfigyelhetjük, hogy a nganaszanban azok a régensek, amelyek egy statikus cselekvést fejeznek ki (*áll, ül, éjszakázik* stb.) lokatívuszi esetet adnak a vonzatuknak, míg egy dinamikus cselekvés végpontjára, azaz egy statikus cselekvés kezdőpontjára (*megáll, leül, megszáll* stb.) utaló igék latívuszban álló vonzatot várnak.

A következő mondatpárral szemléltetjük azt, hogy azonos jelentésű (de lexémaként mégis eltérő) régensek is már esetet jelölhetnek ki vonzatuknak.

1a *Banəgətə hiləd'atətim*. 'Félek a kutyától.'

1b **Banəj hiləd'atətim*.

2a *Siti banəj hil'i"ti*. 'Félem a kutyákat.'

2b **Siti banəgətə hil'i"ti*.

Ha felcseréljük a vonzatok eseteit, akkor hibás mondatokat kapunk (1b, 2b).

Az alábbiakban bemutatjuk a leggyakrabban használt igék vonzatstruktúráját. Megadjuk a vonzatok számát, szintaktikai funkcióját és a megkívánt esetet. A vonzatok számánál most nem teszünk különbséget ezek fajtája között, tehát a fakultatív vonzatokat is megadjuk. Az esetkijelölést mindig alsó indexben jelöljük. Abban az esetben, ha a régens névutós kifejezést vár el, akkor a névutót adjuk meg. A névutó mellett alsó indexben utalunk arra, hogy névutóról van szó.

Két vonzattal rendelkező igék

1. Alanyt és tárgyat vonzó igék (N_{Nom} V N_{Akk}):

A legtöbb tárgyias ige ebbe a csoportba tartozik. Most a teljesség felsorolása nélkül csak néhányat mutatunk be.

d'üə"sa 'vki zavar vkit': *Nüəmə mənə d'üə"tu*. 'A gyerekem zavar engem.'

heljədsi 'vki segít vkinek/vkit': *Siti d'ed'imti heljədi*. 'Segít az apjának.'

hi'i"si 'vki fél vmit/(vmitől)': *Siti banəj hil'i"ti*. 'Ő fél a kutyáktól.'

honsi 'vki birtokol vmit': *Nüəj hoŋiŋ?* 'Vannak gyerekeid?'

nađajkəbtud'a 'vki megun vmit': *Takəə ŋanasa mənə nađajkəbtia"ə*. 'Az az ember megunt engem.'

ŋəmsa 'vki eszik vmit': *Mənə ŋəmsu ŋəmu"əm*. 'Én húst ettem.'

2. Alanyt és egyéb vonzatot vonzó igék:

2.1. N_{Nom} V N_{Lok}

- d'ügüsa* 'vki eltéved vhol': *Kotəra "atənu d'üku"o*. 'Eltévedt a viharban.'
hedütsij 'vki utazik vmin/vmivel': *Hedütsijimj" taatini*. 'Rénnel jövünk.'
taisa 'vmi van vkinek': *D'ed'itənjij" naagəə bantu təičü*. 'Az apánknek jó kutyája van.'

2.2 N_{Nom} V N_{Lat}

- kuntud'a* 'vki elalszik vhol': *Nüə kunda" a bəbatə*. 'A gyerek elaludt az ágyban.'
məudurud'a 'szenved vmitől': *Nənəkindi" məudurukatənə*. 'Szenvedek a szűnyogoktól.'
nənsud'i 'vki megáll vhol': *Sijj nənsu"ə Boločənkəndə*. 'Ő megállt Volocsánkában.'
ņomtəd'a 'vki leül vhová': *Sijj ŋəmərsandə ŋomtətənda*. 'Ő az asztalhoz ült le.'
ņüüüd'a 'vki összegyűlik vhol': *Bəndə" mərutə ŋuŋa"ində*. 'Mind a partra gyűltek.'
šəŋkəšij 'vki megszáll vhol': *Šəŋkəli"inə gost'iničatə*. 'A szállodában szálltam meg.'

2.3. N_{Nom} V N_{El}

- bənuđ'a* 'vki elfárad vmitől': *Bəna"am səđ'əgətə*. 'Elfáradtam az úttól.'
hiləd'atəd'i 'fél vmitől': *Nagətətə hiləd'atətim*. 'Félek tőled.'
müüntüsa 'vmi tele van vmivel': *Dana" sagitə ma" müüntüü*. 'A sátor tele van embe-
 rekkal.'

2.4. N_{Nom} V N_{ProI}

- d'orəd'a* 'vki sirat vkit': *Ŋemüđi d'orəd'üə sijj nüəmənuntu*. 'Az anya siratta a gyere-
 két.'
sijjərisij 'vki gondol vkire': *Sijjmənu sijjərisijij?* 'Kire gondolsz?'

2.5. N_{Nom} V d'a_{Pos}

- bəluačüsa* 'vki megharagszik vkire': *Sijj d'atənə bəluačə" a*. 'Ő megharagudott rám.'
basud'a 'vki vadászik vmire': *Mənə babi d'a basutum*. 'Én vadrére vadászom.'
d'abtatusa 'vki büszkélkedik vmivel': *Mənə d'abtatumundum nüənə d'a*. 'Én büszke
 vagyok a gyerekekre.'
d'omtə" kəsa 'vki megharagszik vkire': *Sijj d'omtuki"ə ninijti d'a*. 'Ő a bátyjára ha-
 ragudott meg.'
kosəd'a 'vmi megszárad vhol': *Tukijđinə kod'ü"ə kou d'a*. 'Az ágyneműm a napon
 száradt.'
madajša 'vki vendégeskedik vkinél': *Sijj madajčü Dud'ijka d'a d'edijti d'a*.
 'Dugyinkában, az apjánál vendégeskedik.'
nadajsüsa 'vmi unalmas vkinek': *Ŋi ŋanasanu" d'a nadajsüü*. 'Ne legyél unalmas
 az embereknek.'
ņəriərisa 'vki csodálkozik vmin': *Tujšatə d'a ŋəriəriü*. 'Csodálkozik a jöttödon.'
ņəñüəd'a 'vki meglepődik vmin': *Tujšatə d'a ŋəñüü"ə*. 'Meglepődött a jöttödon.'
ņantəmirša 'vki imádkozik vkihez': *Kičədə d'a ŋantəməđij*. 'Imádkozz a Holdhoz!'
səņijürsa 'vki néz vkit/ vmire': *Basutuə d'a səņijüriü*. 'A vadászt nézi. / A vadászra néz.'
toručürsa 'vki küzd vkivel': *Somatu" toručürsue" d'üraki" d'a*. 'Az enyecék a nye-
 nyecékkel küzdöttek.'

2.6. N_{Nom} V nanu Pos

d'omtuasa 'vki harcol vkivel': *Somatu" d'omtuasə" d'üraki" nanu.* 'Az enyecék a nyenyecékkel harcoltak.'

2.7. N_{Nom} V níiməni_{Pos}

d'erusa 'vki nem tud vmiről': *Tə, tɨj əmə níiməni d'eruhuru"?* 'Hogyhogy ti erről nem tudtok?'

tɨmiajčisi 'vki hallgat vmiről': *Əmə níiməni tɨmiajčibi" naagəə.* 'Erről hallgatni kell.'

2.8. N_{Nom} V V_{inf}

buəd'a 'vki vmilyen nyelven beszél': *Buə" Püə"šitəd'a / náad'ətəd'a!* 'Beszélj oroszul / nganaszanul!'

sojbud'a 'vmi hallatszík': *Bəntini sɨlɨčəküə sojbutu buəd'a.* 'Valaki az utcán beszélget.' *Maðə takənu maagüə sojbutu d'odürsa.* 'Valami jár a sátor mögött.'

Három vonzattal rendelkező igék

1.1. N_{Nom} V N_{Akk} N_{Nom}

nímtid'i 'vki (el)nevez vkit, vminek': *Sɨtɨj nɨhüəmtuɨj nímtid'ia Annə.* 'Annának nevezték el a lányukat.'

1.2. N_{Nom} V N_{Akk} N_{Lat}

miši 'vki ad vmit vkinek': *Bantətu mišia latəj.* 'Csontot adott a kutyának.'

1.3. N_{Nom} V N_{Akk} N_{Lok}

bajbud'a 'vki megdob vkit vmivel': *H"alətənu banə bajba"ə.* 'Megdobta kövel a kutyát.'

1.4. N_{Nom} V N_{Akk} N_{Prol}

d'indiši 'vki hall vmit, vhol': *Mɨj d'ürimɨj d'indišimɨj" rad'ioməni.* 'A híreket a rádióban hallottuk.'

nakiđiši 'vki vesz vmit vmiért': *Sɨtɨj nakiđiti taamtu bad'a"mənu.* 'Pénzért vette a rénjét.'

1.2. N_{Nom} V N_{Akk} d'a_{Pos}:

d'ebtud'a 'vki elmond vmit vkinek': *Bəndəj kərsačü nəmɨbtɨ"ia d'a d'ebta"ičü.* 'A feleségének mindent elmesélt.'

1.1. N_{Nom} V N_{El} N_{Lok}:

nənsüürsa 'vki lecsúszik vholon vmivel': *Nüə nənsüürü d'ikara"agətə kəndətənu.* 'A gyerek szánkóval csúszik le a hegyről.'

AZ EGYSZERŰ MONDAT

Mielőtt a mondatok szerkezetére rátérnénk, kisebb terminológiai kitérőt kell tennünk anélkül, hogy egyes kérdések részletesebb kifejtésére vállalkoznánk. Amikor egy mondat alapszórendjéről beszélünk, három egység egymáshoz viszonyított elhelyezkedését vizsgáljuk. Ezek pedig a következők: **S**-sel a mondat alanyát, **O**-val a mondat tárgyát, míg **V**-vel az állítmányt jelöljük. A határozói bővítményt a szórend vizsgálatakor **X**-szel fogjuk jelölni.

Egy mondatot mindig két nagy egységre bonthatunk, mégpedig a predikátumra és a topikra. **Topik**nak azt a mondatösszetevőt nevezzük, amely megnevezi azt a személyt, dolgot vagy csoportot, amelyről a mondat másik összetevője valamilyen állítást tesz. Azt az összetevőt pedig, ami az állítást, kijelentést tartalmazza **predikátum**nak nevezzük.

[_{topik} *Süarmə*] [_{predikátum} *niliti Beləcaŋkətənu.*] ‘A barátom Volocsánkában él.’

A predikátum fontos része a fókusz. **Fókusz**nak azt az összetevőt hívjuk, amely azt a részalmozgatót azonosítja, amelyre a predikátumban tett állítás igaz. A fókuszpozíciónak pedig azt a helyet nevezzük, ahova azt a mondatösszetevőt helyezzük, ami az adott mondatban a fókusz. Ennek ígéhez viszonyított helye nyelvenként változhat. Ha az előző példamondatot vizsgáljuk, akkor a jelentését a következőképpen fejthetjük ki: ‘A barátomról azt állítjuk, hogy Volocsánkában él.’ Tehát ennek a mondatnak a fókusza:

Süarmə niliti [_{fókusz} *Beləcaŋkətənu.*] ‘A barátom Volocsánkában él.’

A fókusz minden esetben hangsúlyos. Egy mondat alapszórendje megváltozhat, ha valamilyen mondatrészt ún. fókuszpozícióba emelünk.

A mondatrészek sorrendje

A nganaszanban – ellentétben a többi szamojéd nyelvvel – meglehetősen szabad a szórend. A mondatrészek sorrendjét mindig az aktuális tagolás befolyásolja. Az alapszórend: **SOV**. Ezt a sorrendet mutatják a neutrális mondatok:

Mənə nüəmə d'embjəndim.

én_{pron} gyerek-AkkPxSg1 öltöztet-Kimp-Sg1-subj

‘Felöltöztetem a gyereket.’

Radio d'eli təkubti'am.

rádió-Gen hang-Akk erősít-Kperf-Sg1-subj

‘Felhangosítottam a rádiót.’

Az alapszórend a fókuszálás hatására megváltozhat. A fókuszpozíció – eltérően a magyartól – az ige *mögött* van. A fókuszpozíció meghatározására legegyszerűbben a kérdésesztet használhatjuk, hiszen a kiegészítendő kérdésre adott válasz minden esetben fókuszpozícióba kerül:

[fókusz *Kuñini*] *čeniṁtigujñi ni ṅad'arə?* 'Hol tanul a húgod?'

Čeniṁtigujči [fókusz *pošəlkənu* " *koləṁnu.*] 'A falu iskolájában tanul.'

Találhatunk olyan kérdő mondatokra adott válaszokat is, ahol a fókusz pozíciója az ige előtt van. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ez a pozíció sokkal ritkábban fordul elő, mint az ige mögötti.

[fókusz *Kuñi* " *ia*] *mijñi?* 'Hová mész.'

[fókusz *Beləčankə d'a*] *mjñdjm.* 'Volocsánkába megyek.'

Az egyes mondatrészek fókuszba emelése megváltoztathatja a mondat alapszórendjét, és a következő szórendi változatokat hozhatja létre:

SVO:

Siti hodətamujh^hantu hotürəj.

ő_{PRON} ír-Vhab-Kimp-Sg3-subj levél-PIAkk

'Ő általában levelet ír.'

OVS:

Obədə hiritimijhⁱanti ṅemibtiⁱamə.

ebéd-Akk főz-Vhab-Kimp-Sg3-subj feleség-PxSg1

'Rendszerint a feleségem főzi az ebédet.'

Az **OSV** sorrend esetében az igré esik a mondat tartalmi hangsúlya. Ez a sorrend nem fordul elő akkor, ha a mondat bővítménye tárgy. Ha határozói viszony képviseli a bővítményt, akkor találkozhatunk ezzel a mondatrenddel. Erre a 166. oldalon hozunk példákat.

Külön csoportot képviselnek azok a mondatok, amelyekben a tárgy is és az alany is névmás. Ebben az esetben a leggyakoribb szórend az **SOV** és az **SVO**:

SOV: *Siti mənə ṅalimtiⁱə.* 'Ő megörvendeztetett engem.'

SVO: *Mənə nad'əmtaⁱam siti.* 'Én őt sebesítettem meg.'

Mivel az állítmány személyragja utal az alanyra, így az **OVS** szórend is előfordulhat, mégpedig akkor, ha az alany kerül fókuszpozícióba: *Mənə nad'əmtaⁱa siti.* 'Ő sebesített meg engem.'

A **jelző (A) és a jelzett szó (N) szórendje** kötött. A jelző megelőzi a jelzett szót, kivéve akkor, amikor a jelző értelmezői pozícióba kerül: *ṅakələⁱ mənumə ṅuⁱəj!* 'Vedd el a tojásomat, az egyetlen!' Az értelmezői jelző előfordulása meglehetősen ritka.

A jelző és a jelzett szó sorrendje szintén megfordul (tehát **NA** sorrend alakul ki), ha a jelzett szó testrésznév:

Təndəⁱ buəduⁱ huənu ṅua kunsjməniⁱ horə najbəgəə iniⁱiaⁱku ṅətumiⁱə.

ez-PIGen szó-PIGen után_{POS} ajtó-Gen -ban_{POS} arc **hosszú** öregasszony megjelenik-Kperf-Sg3-subj

'Ilyen szavak után az ajtóban egy hosszúkás arcú öregasszony jelent meg.'

Matə kad'anuⁱ mərsiⁱ tantəgəəⁱ kuəd'ümu ṅomtütü.

sátor-Lat mellett_{POS} váll széles férfi ül-Kimp-Sg3-subj

'A sátor mellett egy szélesvállú ember ül.'

A legkövetlenebb helye a **határozónak** van. Leggyakrabban a mondat élére kerül (**AdvSV** sorrend). Különösen gyakran szerepel ebben a pozícióban az időhatározó:

Talu mənə sítəbirsiam.

tegnap én mesél-Perf-Sg1-subj

‘Tegnap elmondtam egy mesét.’

Küđ'atud'a hiri"təmiŋh'antj čaj.

reggel főz-Vhab-Kimp-Sg3-subj tea-Akk

‘Reggel teát szokott főzni.’

Ha a határozó a topik pozícióban áll, és az alanyt fókuszáljuk, akkor **AdvVS** sorrenddel találkozhatunk:

Əmtj korutənu nilitj tjbijk'aku.

ez-Gen ház-Lok él-Kimp-Sg3-subj-fiú-Ndim

‘Ebben a házban egy fiúcska lakik.’

A határozó állhat az alany és az állítmány között is, ekkor az **SAdvV** sorrend jön létre:

Ninimə hüəti" d'atənə tu"naurh"antu.

báty-PxSg1 mindig -hoz_{pos}-Npräd-PxSg1 jön-Vfreq-Vint-Kimp-Sg3-subj

‘A bátyám mindig el szokott jönni hozzám.’

A határozó elfoglalhatja a fókuszpozíciót is, tehát az igei állítmány utáni helyet, ekkor **SVAdv** sorrendről beszélhetünk:

Mənə süaruəə sürüdsuə" Moskobatənu.

én_{pron} barát-PIPxSg1 telet-Perf-PI-subj Moszkva-Lok

‘A barátaim a telet Moszkvában töltötték.’

Amennyiben a mondatnak két határozója van, akkor a mondat élén az időhatározó áll: *Talu sjtj h"əsiəsiəđj h"aatəni.* ‘Tegnap egy pálcával ütött meg.’

Ha a tárgy és a határozó mondatbeli helyét összehasonlítjuk, megfigyelhetjük, hogy alapvetően ugyanazokat a pozíciókat foglalhatják el. Ez alól csak egy kivételt találunk. Míg **AdvSV** sorrend lehetséges, addig **OSV** sorrendre nem találtunk példát.

A **kérdő mondatok** szórendje nem tér el a kijelentő mondatok szórendjétől. Kiegészítendő kérdés esetén a mondat élén a kérdőszó áll, az ige pedig felveszi a kérdőmód jelét. A kérdőszót az a mondatrész követi, amire a kérdés vonatkozik. *Kanəntənu b'arə"siđi" labku?* ‘Hánykor nyit a bolt?’ *Kuŋi"ia hōđətəŋum blankəmə?* ‘Hogy töltsen ki a nyomtatványt?’

A kérdőszót megelőzheti nyomatékosított mondatrész: *Tij əhi maad'a tımijčijijj?* ‘Hát ti, miért hallgattok?’ *Tənə kurəđi siəd'ə čenimtigujijj?* ‘Te milyen nyelvet tanulsz?’

Eldöntendő kérdés esetén az ige a szokásos módon kérdőmódba kerül. Az ige általában a mondat elején vagy a végén foglal helyet: *Huđurtənu d'esjərə taaj?* ‘A réneket fogja befogni az apád?’ *Əmə məuntənu nilibijj?* ‘Ezen a földön éltetek?’

A **felszólító mondatokban** túlsúlyban van az (S)OV sorrend. Az alanyt csak ritkán teszik ki a mondatban, erre rendszerint az igei személyrag utal: *Əmə hotürə hotəgumə!* 'Írjam meg ezt a levelet!' *Sijtij mađučüj hoəjəə!* 'Állítsák fel a sátrukat!'

Módosítószók

A mondatban a különféle módosító elemek használata meglehetősen gyakori. Az emocionális kiemelésre a nganaszanban sokféle lehetőség áll rendelkezésre, pl. képzőszerű morfé mák vagy módosítószók (partikulák) használata. Az alábbiakban csak a partikulákat mutatjuk be, a képzőszerű morfé mákat a szóképzésnél tárgyaljuk. (Lásd az 135–136. oldalon.) A módosítószók bemutatásakor mindik megadjuk, hogy a mondatban hol helyezkedhetnek el.

A mondatba beépülő módosítószók:

Feltételeességet, bizonytalanságot kifejezők:

əku 'lehet, talán': A partikula mindig az állítmány után áll, így általában a mondat végén helyezkedik el. Példák: *Sürüədu kuntəgə"ə isüdə əku*. 'A tél bizonyára hosszú lesz.', *Takəə tundj d'ida"arə əku*. 'Azt a rókát talán eltaláltad.'

mjntu 'lehet': A partikula mellett mindig gerundium áll. Példák: *Huləbsakəli nintuu mjntu konibi*. 'Meghívás nélkül nem kellemes menni.', *əmni siji barələbü"tə mjntu*. 'Te itt várhatsz.'

min'tə ~ min'təgəni 'lehet, bizonyára': a nyomatékosított szó előtt helyezkedik el. A mondatban gyakran szerepel egyidejűleg az *əku* partikula is. Példák: *D'esjima min'təgəni korudu d'ə büü"südü" əku*. 'Apám lehet, hogy a faluba megy.', *Min'təgəni mađə" d'ə bii"aidə*. 'Lehet, hogy vendégségbe ment.', *Min'tə nəjhuəna"ə ičətu?* 'Lehet, hogy valami rossz történik?'

ηəndi"ai" 'bizonyára': Mindig a nyomatékosított szó előtt áll. Példák: *Kuəd'umurə hurši"ə ηəndi"ai" basu"muəgətətu*. 'A férjed bizonyára a vadászatból tért vissza.', *Đəndi"ai" miη nokunu munju" d'ə koni"sijəmi"*. 'Mi bizonyára hamarosan az erdőbe megyünk.'

Bizonyosságot kifejező:

tə" 'hiszen': A partikula mindig a nyomatékosított mondatrész után áll. Sokszor kliticizálódik, azaz kiejtésben hozzákapcsolódik az előtte álló mondatrészhez. Példák: *Ərakəramənu hodətəndur-ətə"*. 'Hiszen szépen írsz!', *Matə-tə" tuu"omə"*. 'Hiszen haza érteztünk.', *Sorul'i"ə-tə"*. 'De hisz eleredt az eső.', *Ou", četua mənə sal'i"əri"-ətə"*. 'Ó, nagyon megsértettek engem.'

Meglepődést fejez ki a következő:

tə 'nahát, hogyhogy': A partikula mindig a mondat elején áll. Példa: *Tə, tij əmə niiməni d'eruhuru"?* 'Hát ti meg hogyhogy erről nem tudtok?'

Korlátozást fejeznek ki a következők:

bəltə 'csak': A nyomatékosított szó előtt áll. Példa: *Bəltə hodətənduŋ, bəltə tuəbtuŋuŋčüŋ*. 'Csak írsz, csak olvasol.'

tətɪl'ai 'csak, csakúgy': *Mənə nımə"kü" d'ıl'sitindim naad'ədə, tətɪl'iai" lədi"tim buə*.
'Én egy kicsit értek nganaszanul, csak nem tudok beszélni.'

nası 'alig': A partikula mindig a módosított szó előtt áll. Példa: *Čenıntıəmə ŋanasa nası bačətu*. 'Az ismerősöm alig lélegzik.'

Nyomatékosítást fejeznek ki:

ku 'nagyon': *Ku" ərakərəmənu ŋətumsıə*. 'Nagyon szépen született.'

četua 'nagyon': *Tətırə četua ahi"əməənu d'arısıə-tə*. 'Ez nagyon-nagyon beteg volt.'

Huzamosabb időre vonatkozó nyomatékosítást kifejezők:

ŋı"tə+Px 'egyre csak': A partikula mindig a nyomatékosított szó előtt áll, és kötelezően megjelenik rajta az alanynak megfelelő birtokos személyrag. Példa: *Ŋı"tənə d'arədiŋdim*. 'Egyre csak vajúdom.', *Ŋı"tətə d'arədiŋıŋ?* 'Egyre csak vajúdsz?', *Ŋı"tətu barətətu*. 'Ő egyre csak vár.'

Kérdést, nyomatékosítást fejez ki:

əhi 'vajon, hát': Mindig az után a szó után áll, amit nyomatékosít, amire rákérdez. Csak kérdő mondatban fordul elő. Példák: *Sıtıŋ əhi kumunsudə*. 'Vajon ők mit mondanak?', *Tətırə nıntuu nəli əhi?* 'Hát vajon ez nem öröm?', *Tıŋ əhi maad'a tımiajčıŋıŋı*? 'Hát ti, miért hallgattok?'

Együttességet fejez ki:

təbtə 'is': Mindig az előtt a szó előtt áll, amire vonatkozik. Példa: *Nıəmtı ŋəməbtuŋuŋsə, təbtə d'orəkətu*. 'Miután megetette a gyereket, ő is sírt.'

ŋonəə 'még, is': Mindig a nyomatékosított szó előtt áll. Példák: *Ŋonəə tənə təhıni isıudəŋ*. 'Te is ott leszel.', *Ŋonəə mənə əmə məuntənu nıli"siđəm*. 'Én is ezen a földön fogok élni.'

Mondatértékű módosítószók (felelőszók)

A mondatértékű felelőszók mindig a mondat elején helyezkednek el. Kérdésre adott válaszokat vezetnek be.

Igenlést, beleegyezést kifejezők:

tə, tətə 'jó, persze': *Tə, tujkəŋ sıdi d'alı bəihü*. 'Jó, gyere el két nap múlva.', *Tətə, nəkalə əmtı kuhu*. 'Jó, vidd el ezt a bundát.'

ıı"ı, ıı"ı əə 'igen, jó': *ıı"ı, küđ'ahü" basa"sudəm*. 'Igen, holnap vadászni fogok.', *ıı"ı, təhıni nıli"siđəm bəndə təŋə*. 'Jó, ott fogok egész nyáron lakni.', *ıı"ı, sıti Dud'ınkətənu nıliŋıŋəŋ*. 'Igen, ők (ketten) Dugyinkában laknak.'

Tagadást kifejezők:

d'aŋku 'nem': Csak olyan mondatot vezethet be, amelyikben tagadás áll. Példák:
D'aŋku, nintiŋə d'iðu. 'Nem, te nem lótted le (azt).', *D'aŋku, nindim kundua*.
 'Nem, én nem alszom.'

nintuu ~ nintu 'nem': Olyan mondatot vezet be, amelyben nem áll tagadás. Példák:
Nintu, koniŋ ɲam'ad'ümə siəðjɪrə d'a. 'Nem, menj a másik ablakhoz.'

Az aktív és a passzív mondat

Az *agens* (cselekvő alany), a *patiens* (cselekvés tárgya) és az igei állítmány (V) morfológiai megformáltsága alapján a nganaszanban két mondatfípust különböztetünk meg: az aktívat és a passzívat.

Az aktív mondatok *agense* (A) alanyesetben álló névszó vagy névmás. A *thematikus szerep* szerinti *agens* egyúttal a mondat grammatikai alanya is (S). A *thematikus szerep* szerinti *patiens* (P) tárgyesetben álló főnév vagy névmás, és egyúttal a mondat tárgya is (O). Az igei állítmány az összes ragozási típus szerint ragozható.

Taa" ɲoçibtigujçi niniŋrə.

rén-PIAkk kifog-Vdur-Kimp-Sg3-subj báty-PxSg2

thematikus szerep:	A	V	P
grammatikai viszony:	S	V	O

'A bátyád fogja ki a réneket.'

A passzív mondatokban az *agens* és a grammatikai alany nem egyezik meg. Az a mondatrész, amely *thematikus szerepe* szerint *agens*, a mondatnak grammatikai szerepe szerint nem az alanya, hanem határozói viszonyt kifejező bővítménye lesz (A=Adv). A mondat *thematikus szerep* szerinti *patience* alanyesetben áll, és a mondat grammatikai alanya lesz (P=S). Az igei állítmány minden esetben a **-RU** (-ru, -ri, -rü, -ri, -lu, -li, -lü, -li) passzív képzővel van ellátva. Az igét csak az alanyi vagy a reflexív ragozás szerint lehet ragozni. Ha fenti aktív mondatot passzív mondattá alakítjuk, akkor a következő mondatot kapjuk:

Taa" ɲoçibtigujɲindjətə" ninjntətə.

rén-PI kifog-Vdur-Vpass-Kimp-PI3-refl báty-Lat-PxSg2

thematikus szerep:	P	V	A
grammatikai viszony:	S	V	Adv

'A bátyád fogja ki a réneket.'

További példa:

Hoðür hotərubtara" a d'irəktərə d'a.

levél ír-Vpass-Kimp-Sg3-subj igazgató-Gen PO

'A levelet megírták az az igazgatónak.'

Az első példamondat igéje reflexíven ragozott (*ɲoçibtigujɲindjətə* 'kifogódnak'), míg a

második példamondaté alanyian (*hotərubtara* "a 'megíratatott'"). Egyelőre nem tudunk szabályokat megadni arra, hogy mikor melyik ragozás használható a passzív mondatban.

A passzív mondat állítmánya lehet névszó is, mégpedik bármely ige passzív igeneves alakja (-MƏƏ), amit predikatívan kell ragozni:

Əmti səmu numayku kobtuatə sočələməə.

ez sapka fiatal-Gen lány-Lat varr-PtPass-Sg3

'Ez a sapka egy fiatal lány által varratott.'

A passzív mondatnak kötelező eleme a *patiens*, ugyanakkor az *agens* elhagyható. Az *agens* a következő esetekben hiányozhat a mondatból:

1. Az *agens* általános vagy határozatlan: *Naa* "luu" *taa* "kuhugitə sočürərumumbatandə". 'A nganaszan ruhát rénbőrből varrják.' [A nganaszan ruhák általában rénbőrből varródnak.]

2. A beszélő számára ismeretlen az *agens*: *Časə bəimənu mələkuə tamturu* "a". 'A tejet egy óra alatt eladták.' [A tej egy óra alatt eladatott.] *Satərə tubidjətənu kotuməə*. 'A sarki rókát puskával ejtették el.'

Ha a mondatban van *agens*, akkor az mindig határozott. Az élő *agens* mindig **latívusszal** van kifejezve: *Šitəbi imid'indətuŋ d'ebtuməə*. 'A mesét a nagyanyjuk mondta el.'

Az élettelen, eszközként is értelmezhető *agens* **lokatívuszban** áll, de ritkábban latívuszos alakban is előfordul. Ez utóbbi szerkezet esetlegesen a tényleges *agens*-szerepből sugárzódott át. Példák: *Bahi taansatənu nəməməə*. 'A vadrént lasszóval fogták el.' *Šürüdə məudu kaulərumumbata* "šürütənu / šürütə". 'Télen a földet hó fedi.' *Satərə* "d'əngujčini kəműdürümumbatandə". 'Sarki rókát csapdával lehet fogni.'

A műveltető szerkezet

Ha a műveltetést a szemantikai oldaláról közelítjük meg, akkor azt mondhatjuk, hogy a műveltetés lényege valamilyen esemény okozása, kiváltása. Amikor műveltető szerkezetet hozunk létre, az alapszerkezet predikátumát úgy változtatjuk meg, hogy a létrejövő új predikátumnak a bővítménye eggyel bővül. Ennek az új résztvevőnek a szerepe pedig az, hogy kiváltsa az eredeti predikátum által leírt eseményt. A műveltető szerkezetekben két fő tartalmi viszonyt különíthetünk el: a kauzativitást és a faktitivitást.

1) Ha az eredeti szituáció predikátuma nem jelölte egy *agens* cselekvését, de az új predikátum mellett megjelenik az *agens*, akkor kauzatív szerkezetéről beszélünk. A létrejövő új predikátum csak ige lehet, míg a kiinduló predikátum más szófajú elem is lehet. Példamondattal szemléltetve:

Radio d'eli tənəkəgəə.

rádió-Gen hang erős-Sg3-subj

'A rádió hangja erős.'

→ *Radio d'eli tənəkubti"əm.*

rádió-Gen hang-Akk erős-Vkauz-Kperf-Sg1-subj

→ Felhangosítottam a rádiót.

Ñemi tarumu"ə nüəgita. → *Ñemi nüəgita tarumta"ə.*
 anya elvállik-Kperf-Sg3-subj gyerek-PIEI anya-Akk gyerek-PIEI elvállik-Vkautz-Kperf-Sg3-subj
 'Az anya elvált a gyerekeitől.' 'Az anyát elválasztotta a gyerekeitől.'

A kauzatív szerkezet agense jelöletlen és nem kell kötelezően kitenni, hiszen utalhat rá az ige személyragja. Az ige mindig a -BTU tranzitív-kauzatív képzővel van ellátva.

2) A faktitív szerkezetben az eredeti predikátumnak is van agense. Az átalakított mondatban nem ez az agens fog cselekedni, hanem megjelenik egy új szereplő, aki előidézi az alappredikátummal leírt tényállást, tehát a faktitív mondat agense lesz. Az alappredikátum agensét Okozónak fogjuk nevezni.

Siti taamtu koða"ə. → *Süartətu taamtu koturubta"ə.*
 ő_{Pron} rén-AkkPxSg3 öl-Kperf-Sg3-subj|barát-Lat-PxSg3 rén-AkkPxSg3 öl-Vfakt-Kperf-Sg3-subj
 'Megölte a házirént.' → 'Megölette a barátjával a házirént.'

A faktitív szerkezetben megjelenő új szereplő, tehát a mondat agense mindig latívusszal van jelölve. Az Okozót nem kell kitenni, erre az ige személyragja utalhat. A létrejövő új ige mindig a -RUBTU faktitív képzőt veszi fel.

A műveltetés fent bemutatott eseteiben olyan példákat hoztunk, ahol az alkotóelemek egyetlen lexikai egységbe tömörülnek. A műveltetésnek ezt a típusát morfológiai műveltetésnek nevezzük. A nganaszanban ennek a használata a leggyakoribb.

Az úgynevezett lexikai műveltetésre, tehát arra az esetre, amikor a műveltetést szuppletív igepárok fejezik ki, csak korlátozott számban találhatunk példát. Feltételezhetnénk, hogy a *numə'də* ('hirtelen) felébred' ige műveltető párja a *kitid'i* 'felébreszt' ige. Hogy ez így legyen, az kell, hogy a 'felébred' jelentésű igék egyikének se legyen kauzatív képzővel ellátott párja, valamint, hogy a 'felébreszt' jelentésű ige grammatikai viselkedésére és jelentésére nézve is úgy viselkedjen, mint ahogy a hiányzó alaktól várnánk el. Eddigi ismereteink szerint azt mondhatjuk, hogy a 'felébred' igének nincsen képzett párja. A 'felébreszt' ige viselkedését a következő mondatokkal szemléltetjük:

Ñüə numü"ə. → *Ñemi nüəmtu kidi"ə.*
 gyerek felébred-Kperf-Sg3-subj anya gyerek-AkkPxSg3 felébreszt-Kperf-Sg3-subj
 'A gyerek felébredt.' → 'Az anya felébresztette a gyereket.'

Mondatsűrítő szerkezetek

Ez a mondattípus formailag egyszerű mondatnak tekinthető, de logikailag mégis alárendelést fejeznek ki. Ezeknek a szerkezeteknek a magját egy igenév, nomen actionis vagy egyéb igéből képzett névszó, tehát egy nominális szerkezet képezi, aminek

a segítségével egy egész mellékmondat jelentése sűrítető egy kifejezésbe. Különösen gyakran jelenik meg ebben a formában a határozói vagy a feltételes viszony.

A nominális szerkezet alanya jelölhető birtokos személyraggal vagy a szerkezet előtt birtokos esetben álló főnévvel, esetleg névmással. A szerkezet magja felvehet esetragokat és állhat utána névutó is. Jellemző, hogy az igéből képzett névszói szerkezet megőrzi a vonzatát.

1. Időhatározói mellékmondatot sűrítő szerkezet:

Ennek a mondattípusnak többféle kifejezési lehetősége van, aszerint hogy a mondat elő-, egy- vagy utóidejűséget fejez ki. Külön csoportot képviselnek a feltételességet is kifejező időhatározói szerkezetek.

1.1. Egyidejűség kifejezése -NTU-NTΘ (+Px):

Egyidejűség kifejezésére kétféle mód nyílik. A leggyakoribb, hogy a mondatban a participium imperfectum rövid alakja (-NTU) szerepel, amihez latívuszrag járul (-NTΘ). A szerkezet alanyára birtokos esetben álló névszó (első mondat) vagy birtokos személyrag (második és harmadik mondat) utalhat:

Təməŋku büüüündə bəhd'ə" ɲəmaki"ə".

egér-Gen megy-PtImp-Lat mind-Pl eszik-Vres-Kperf-Pl3-subj

‘Amikor az egér elment, mind enni kezdtek.’

D'ürakətini madajčündətə, ɲiniŋə kəməd'üə ɲukəgəə satərə.

nyenyec-PlLok vendégeskedik-PtImp-Lat-PxSg2, báty elejt-Perf-subj sok-Akk róka-Akk

‘Amikor te a nyenyecéknél vendégeskedtél, a bátyád sok sarki rókát ejtett el.’

Dəmurtutəmu", sɲiɲi husi"ə ɲabumtu.

eszik-PtImp-Lat-PxPl1, ő_{PRON} hív-Kperf-Sg3-subj nővér-AkkPxSg3

‘Amíg mi ettünk, ő behívta a nővérét.’

1.2. Egyidejűség kifejezése -BU"Θ(+Px):

Időhatározói mellékmondat a -BU"Θ nomen actionissal is kifejezhető. Ezekben a mondatokban az alanyra a nomen actionison jelentkező birtokos személyrag utal. A nomen actionis mindig megtartja annak az igének a vonzatát, amiből képeztük:

Numəŋku ihü"əmə, ɲəjbəukəndum mərigəi".

fiatal van-Nact-PxSg1, dolgozik-Kimp-Sg1-subj gyorsan

‘Fiatal vagyok, gyorsan dolgozom.’

Bentiməni hədɲiɲbi"əmə, kəčəməsuəm d'əramuə ɲim.

kint-Prol megy-Nact-PxSg1, lát-Perf-Sg1-subj ismeretlen-Akk nő-Akk

‘Amikor az utcán mentem, egy ismeretlen nőt láttam.’

Kunduhü"ərə, Ləmo tujsüə.

alszik-Nact-PxSg2, Ljamo jön-Perf-Sg3-subj

‘Amikor aludtál, Ljamo megjött.’

1.3. Előidejűség kifejezése -BU''Ə-KƏ^NTƏ-(Px):

A -BU''Ə nomen actionis és az elatívuszrag segítségével létrehozott nominális szerkezet egy cselekvés kezdetének az időpontjára utal. A szerkezet alanyára ebben az esetben is a birtokos személyrag és a birtokos esetben álló névszó utalhat. A névszó kitétele nem kötelező:

Šürü tujhü''əgətəi, nemimə hüəti'' d'ariđiśia.

hó-Gen jön-Nact-El-PxSg3, anya-PxSg1 mindig betegeskedik-Perf-Sg3-subj
'Azóta, hogy leesett a hó, az anyám mindig betegeskedett.'

Đətumhi''əgətənə, d'esigəjni nūliđiəgəj Kirəstətənu.

megjelenik-Nact-El-PxSg1, apa-DuPxSg1 él-Perf-Du3-subj Kresty-Lok
'Azóta, hogy megszülettem, a szüleim Krestyben élnek.'

1.4. Előidejűség kifejezése -MƏTUMA₁''A₀ + létige-NTU-NTƏ+Px:

Ebben a szerkezetben a főige participium abessivumba kerül (-MƏTUMA₁''A₀), mellette pedig a létige (*isá*) participium imperfectumának rövid alakja áll, amihez latívuszrag kapcsolódik. A létige igeneve kötelezően birtokos személyragot vesz fel, ami az alanyra utal. A szerkezet grammatikai alanya (S) – ami logikailag tárgy lehet – alanyesetben áll:

Nakələməđuma''a ičūtətə ηənduj, ηətərubtudə id'itətə.

vesz-PtAb van-PtImp-Lat-PxSg2 csónak, megmutat-Mimp-Sg3-obj nagyapa-Lat-PxSg2
'Mielőtt megveszed a csónakot, mutasd meg a nagyapádnak.'

Təl'ibtiməđuma''a ičūtənə, sijtj d'ebtadasuə ηəđusüəd'əəčü d'aηuru nini.

kérdez-PtAb van-PtImp-Lat-PxSg1, ő_{pron} mond-Perf-Sg3-subj lát-PtPerf-PIPxSg3 tundra-Gen -on_{pos}
'Mielőtt kérdeztem, elmondta a tundrán látottakat.'

1.5. Feltételes időhatározói kifejezések:

Ebben az esetben a nominális szerkezet alapját képező ige a gerundium képzőjét (-HÜ'') veszi fel. A képző után állhat birtokos személyrag, ami a szerkezet alanyára utal. Az alanyra utalhat birtokos esetben álló főnév is:

Tujhütü, mənə hujkəη.

jön-VAcond-PxSg3, én_{pron} hív-MimpFut-Sg2-subj
'Ha/amikor megjön, szólj nekem.'

Taatə náagəi'' ihü'', nīsijdəη d'ükü'' d'aηurtini kodu d'erməni.

rén-GenPxSg3 jól van-VAcond, nem-Fut-Sg2-subj eltéved-Vcong tundra-PI Lok vihar-Gen közép-Prol

'Ha jó a réned, nem tévedsz el a viharban a tundrán.'

A jövő idejűséget a gerundium jövő idejű alakjával (-HÜ''NÜ) fejezhetjük ki, amit szintén birtokos személyrag követhet: *Tujhünüüntü, əmtirə bəhd'ə madəmu'' əmijə ηətəukəbünüüntü, tənə kuraa konə, əmə kuba''a nəkələ'', bakəəđəmtə kəmə''!* 'Ha/amikor ő majd megjön, amikor elkezd az egész sátrunkat átkutatni, te borjú, fogd ezt a nagy bőrt, vedd a bőrkaparót!

2. Célhatározói mondatok:

A célhatározós szerkezeteket magyarra (németre, oroszra stb.) összetett mondatokkal fordíthatjuk le, de a nganaszanban ezek a szerkezetek formailag nem összetettek. Ez a szerkezet szintén többféleképpen fejezhető ki. A nominális szerkezet alaptagja lehet supinum, de nomen actionis is.

2.1. Célhatározói szerkezet supinummal -NAKƏ+(Px):

Az ige felveszi a supinum képzőjét, amihez rendszerint birtokos személyrag járul. A supinum megtartja az alapige vonzatát:

Bukurə küürütəumi, kolij kəműdüün'agəni.

háló-Akk köt-Kimp-Du1-subj, hal-PIAkk fog-Nsup-PxDu1

‘(Mi ketten) hálót kötünk, hogy halat fogjunk.’

Küəd'ümu nüə kona"ə bikaa məru d'a, tuuəntuu kačənagətu.

férfi gyerek megy-Kperf-Sg3-subj folyó-Gen part-Gen -ra_{Pos}, gőzös-Akk néz-Nsup-PxSg3

‘A fiú elment a folyópartra, hogy megnézze a gőzöst.’

További példák: *Mənə nəkəli"əm bümaga, hodə"kanagənə.* ‘Elvettem a papírt, hogy elkezdjek ími.’ *Tij nanuntu" d'ürjini'agə tuu"om.* ‘Azért jöttem, hogy beszéljek veletek.’

A szerkezetben tagadás is kifejezhető. Ebben az esetben a supinum tagadott alakja (-MUNKƏ^NTƏ) járul az igéhez: *Nijikumugətə, hi"ək'əli d'odürhü" nəagəə.* ‘Hogy ne izzadjon (az ember), kabát nélkül kell menni.’

2.2. Célhatározói szerkezet főnévi igenévvél:

Ennek a szerkezetnek a kialakulása másodlagos. Minden bizonnyal orosz hatásra szivárgott be a nyelvbe. A fiatalabb nemzedék gyakran használja ezt a kifejezési módot a supinum helyett: *Sijtə tatud'üə nüəči, jətərubtukujša lekəru d'a.* ‘Elhozta a gyerekeit, hogy megmutassa az orvosnak (öket)’ *Banunə jəməbtugujša, jənd'i"əm.* ‘Hogy megegytessem a kutyámat, kimentem.’ *Mənə süarnə nanu konij"sjətəmi hii'nd'a kolijdijsi.* ‘A barátommal megyek éjjel halászni.’

3. Vonatkozó mellékmondatokat rövidítő szerkezetek:

A vonatkozó mellékmondatok összetett mondatként igen ritkán használatosak a nganaszanban. Ezek helyett túlnyomórészt igeneves szerkezetek jelentkeznek, ahol az igenév a főnév jelzőjeként áll. Az igenév megőrzi a bővítményeit, ezek a tőle balra eső pozíciót foglalják el. Ebben a szerkezetben szinte minden igenév előfordulhat.

3.1. Főnévi igenévvél alkotott mondatok:

A főnévi igenév ezekben a mondatokban mintegy jelzőként a főnév előtt foglal helyet. Az predikátumot a nominális szerkezet alaptagjával kell egyeztetni. A nominális szerkezetben kifejezett cselekvés alanyára a szerkezet alaptagján megjelenő birtokos személyrag utal:

Hoursa binimə najbəgəə.

fát-hord-inf kötél-PxSg1 hosszú-Sg3-subj

'A kötél, amivel fát hordok, hosszú' [Fa-hordani kötelem hosszú.]

A fenti példamondat grammatikai alanya és egyben a nominális szerkezet alaptagja a 'kötél' (*binji*). A szerkezetben rövidített cselekvés, tehát a '*fának a hordása*' cselekvő alanya Sg1 személyű.

3.2. Participium imperfectummal alkotott mondatok: -NTUƏ+(Px)

A vonatkozó mellékmondatokat sűrítő szerkezetek közül a participium imperfectummal alkotott mondatok egyidejűséget fejeznek ki. Az igenév a jelzett szó előtt áll. A mondat logikai alanyára az igenéven jelentkező birtokos személyrag utalhat. A mondat grammatikai alanya és logikai alanya – mint ahogy az alábbi példamondat is mutatja – nem feltétlenül egyezik meg.

Ŋamsətuəmu" bi"əmi" šinəmətuma"a išüə.

eszik-PtImp-PxPI1 leves-PxPI1 kihül-PtAb-Sg3-subj van-Perf-Sg3-subj

'A leves, amit eszünk, még nem hült ki.'

3.3. Participium perfectummal alkotott mondatok: -SUƏD'ƏƏ+(Px)

Az igenév ebben az esetben is a jelzett szó előtt áll. Az igenévvvel kifejezett cselekvés vagy történéis a mondat főigéje által jelölt esemény előtt ment végbe. A nominális szerkezet alanya és a mondat alanya lehet eltérő és azonos is. Az első két mondatban az alanyok eltérőek, a harmadik azonos alanyokra mutat példát.

Taluə tujsüəd'əə nininə ŋu"əi" naagəə šüar ŋonəi" tuu"o.

tegnap jön-PtPerf báty-GenPxSg1 egy jó barát ismét jön-Kperf-Sg3

'A bátyámnak, aki tegnap jött meg, egy jó barátja ismét eljött.'

Tujsüəd'əə ni ŋəməbta"am.

jön-PtPerf-Akk nő-Akk etet-Kperf-Sg1-subj

'A nőt, aki megérkezett, megettettem.' [A megérkezett nőt megettettem.]

Tujsüəd'əə ni ŋəmu"ə.

jön-PtPerf nő eszik-Kperf-Sg3-subj.

'A nő, aki megérkezett, eszik.' [A megérkezett nő eszik.]

3.4. Participium necessitással alkotott mondatok: -"SUTƏ vagy -"SUTƏD'ƏƏ+Px

A mondatban az igenév a jelzett szó előtt áll. A múlt idejűség az igenév múlt idejű alakjával fejezhető ki. A nominális szerkezet alaptagja megtartja annak az igének a vonzatát, amiből képeztük. A példamondatban megfigyelhetjük, hogy a főmondat és a nominális szerkezet alanya most is lehet különböző.

Kəntəmə meliḍəsiḍəd'əə ŋanasa d'arəḍiti.

szán-AkkPxSg1 csinál-PtNecPerf ember beteg-Kimp-Sg3-subj

'Az ember, akinek a szánomat kellett volna elkészítenie, beteg.'

3.5. Participium abessivummal alkotott mondatok: -MƏTUMA₁"A₀

Az igenév ebben az esetben is a nominális szerkezet alaptagjának a jelzője. A szerkezet és a mondat alanya most is eltérhet egymástól.

Mij nənsud'üünü" kəntimətima" a turku d'a.

mi_{pron} feláll-Perf-PI1-refl befagy-PtAb-Gen tó-Gen pos

'Mi a be nem fagyott tónál táboroztunk.'

3.6. Participim passivummal alkotott mondatok: -MƏƏ

Az igenév a nominális szerkezetben most is jelzői szerepű.

Küəgətə məjməə" kəndə" maagəə" imuŋh" andu".

nyírfa-El készít-PtPass-PI szán-PI erős-PI van-Vhab-Kimp-PI3-subj

'A nyírfából készített szánok erősek.'

4. Tárgyi alárendelést rövidítő szerkezeteket csak ritkán találhatunk, de elvéve azért előfordulnak. A nominális szerkezet alaptagja az igéből a -BSA^N képzővel képzett nomen actionis, amihez birtokos személyrag járulhat:

Küđ'ahü" kolidjbsimj" sijnəruəbtj" əm.

felébred-VAcond halászik-Nact-AkkPxSg1 gondol-Kperf-Sg1-subj

'Azt gondoltam, hogy holnap elmegyünk halászni.'

A példamondat jól szemlélteti, hogy a nominális szerkezet által leírt cselekvés (ebben az esetben a halászat) alanya (mi) nem egyezik meg a mondat alanyával (én). A nominális szerkezet alanyára a birtokos személyrag utal.

AZ ÖSSZETETT MONDAT

A nganaszanban nem gyakori az összetett mondatok használata. Ha mégis találunk ilyeneket, akkor a mellékmondatok rendszerint kötőszó nélkül kapcsolódnak egymáshoz.

Mellérendelő mondatok

A mellérendelő mondatok többsége kötőszó nélküli *kapcsolatos* viszonyt fejez ki:

Hodətəsa šaditəti, kad'atu hodəbsanəmtu h"antətu.

ír-inf befejez-Kimp-Sg3-subj, mellé_{pos}-PxSg3 ceruza-AkkPxSg3 letesz-Kimp-Sg3-subj

'Befejezte az írást, (és) letette a ceruzát maga mellé.'

Mənə kauləmuḡh"antumə čüčənu, sɨj kaɲiməli" kuntumbata".

én_{PRON} betakar-Vhab-Kimp-Sg3-obj takaró-Lok, ő_{PRON} gyorsan elalszik-Vhab-Kimp-Sg3-refl
'Én be szoktam takarni a takaróval, ő (pedig) gyorsan el szokott aludni.'

A **ḡonə** 'még, még egy' jelentésű szócska megjelenhet kötőszóként, leginkább halmozott mondatrészek között áll. Használata nem kötelező, a mondatból el is hagyható: *Tənə koda"əḡ d'ebtu ḡonə ḡəḡuəd'ə. ~ Tənə koda"əḡ d'ebtu, ḡəḡuəd'ə.* 'Ludat és kacsát ejtettél el.'

Az **ellentétes** viszony kötőszóval és kötőszó nélkül is kifejezhető. Kötőszóként használható a **təi"ai"** 'csak' módosítószó, ami kötőszóként 'de' jelentésű lesz:

Murḡḡa" ḡaagə", təi"ai" bəduamətuma"a".

tőzegszeder-PI jó-PI3-subj, csak megnő-PtAb-PI3-subj
'A tőzegszeder jó, de még nem érett.'

Feltételes jelentésárnyalatú mondatokban kötőszóként a 'de' jelentésben álló, eredetileg 'hiszen' jelentésű **tə"** módosítószócska szerepel: *Tujh"adəm, tə" taəḡ d'əḡḡu".* 'Eljönnek, de nincsenek rénjeim.' Kötőszó nélküli ellentétes mellérendelő mondat a következőképpen épül fel:

ḡaagə ḡaagəi" ḡəḡbəutu, Məru ḡonəi" ḡaagəi" ḡəḡbəutu.

Nyáge jól dolgozik-Kimp-Sg3-subj, Meru még jól dolgozik-Kimp-Sg3-subj
'Nyáge jól dolgozik, (de) Meru még jobban dolgozik.'

A **következtető** mondatok sosem áll kötőszó:

Taag'ali isüə, kolḡriaj kəmədüšüə.

rén-Ncar van-Perf-Sg3-subj, hal-Nlim-PIAkk megfog-Perf-Sg3-subj

'Nem volt rénje, ezért csak halászott.' [Rén nélkül volt, csak halakat fogott.]

Választó viszonyt kifejező mondatokra nem találtunk példákat. Ez persze nem zárja ki ezek létezését.

Alárendelő mondatok

A nganaszanban csak ritkán fordulnak elő szerkezetileg is alárendelő mondatok. Ahogy erről már volt szó, az alárendelések nagy részét mondatsűrítő szerkezetek fejezik ki. (Ezeket a 177–182. oldalon mutattuk be.)

Az alárendelő mondatoknak két nagy csoportját különböztethetjük meg: a független és a kategoriális alárendelést.

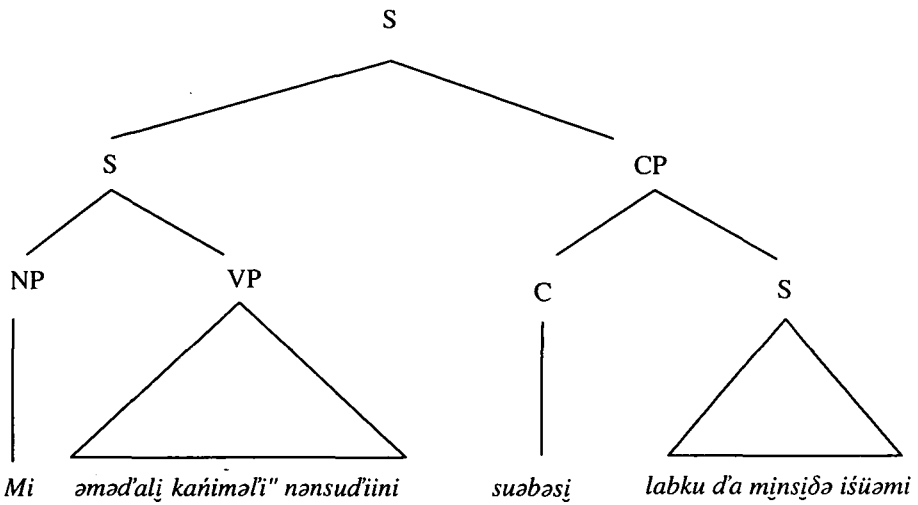
A független alárendeléssel beágyazott mellékmondatok nincsenek a főmondat valamely összetevőjének alárendelve, hanem önmagukban alkotnak egy olyan főmondati összetevőt, ami határozói szerepet játszik. A beágyazott mellékmondatok a főmondat által kifejezett esemény egészére vonatkoznak, azaz a mondategészt módosítják, így mondathatározókként funkcionálnak. Ezek a mondathatározók lehetnek meg-

engedők, feltételesek, okhatározóiak, időhatározóiak stb. A mondathatározói értékű alárendelő mondatok a nganaszban – a magyarhoz hasonlóan – állhatnak a főmondat előtt vagy után. Az alábbi mondat okhatározói–magyarázói alárendelést szemléltet:

Mi əməd'alī kañimə'li" nənsud'iini, suəbəsī labku d'a mīnsiḏə isüəmi.

mi_{PRON} ma korán felkel-Perf-Du1-refl, mert_{CONJ} bolt-Gen -ba_{POS} megy-PtNec van-Perf-Du1-subj
'Mi (ketten) ma korán keltünk fel, mert a boltba kellett mennünk.'

A mondat szerkezete a következő:

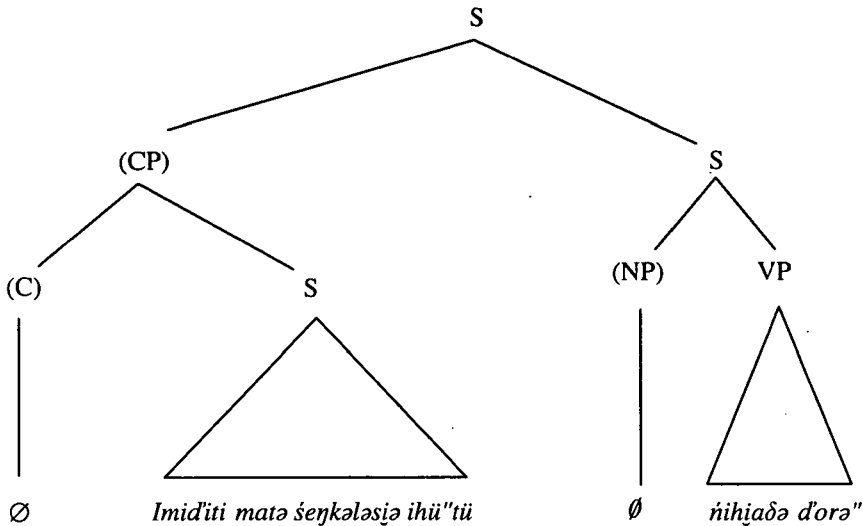

A nganaszban a *feltételes* alárendelői viszonyt leíró mondatokban a feltételes körülményt kifejező mellékmondat áll a mondat élén. Ezt a következményt kifejtő főmondat követi. Sajátossága ezeknek a mondatoknak, hogy a mellékmondatot általában nem vezeti be kötőszó.

Imid'iti matə šənkələsiḏə ihü"tü, nihjadə d'orə".

nagyanya-GenPxSg3 sátor-Lat éjszakázik-Perf-Sg3-subj van-VAcond-PxSg3, nem-Mir-Sg3-subj sír-Vcong
'Ha a nagyanya sátrában maradt volna éjszakára, (most) nem sírna.'

Ennek a mondatnak a szerkezetét az alábbi ábra szemlélteti:

Az alárendelések másik típusát kategoriális alárendelésnek nevezzük. Ezekben az alárendelt mondat valamelyik főmondati kategóriának van közvetlenül alárendelve. A magyartól eltérően a nganaszanban a főmondati kategória (pl. névszói kifejezés) *soha* nem tartalmaz az alárendelt mondatra utaló névmási elemet, valamint a mellékmondatot sem vezeti be kötőszó:

Tij ηuəl'iai" kačəməsuəru" ∅, ∅ kuhi"ia bigurtəni kolidimih'anj".

ti már lát-Perf-Pl2-subj, hogyan háló-Lok halászik-Vhab-Minter-Pl3-subj

'Ti már láttátok (azt), (hogy) hogyan kell hálóval vadászni.'

Tənə čeni" niŋiŋ ∅, ∅ kuhi"ia koniŋj mənə ini"ia"ku?

te_{PRON} tud-Vcong nem-Minter-Sg2-subj, hová_{PRON} megy-Minter-Sg3-subj én_{PRON} feleség

'Nem tudod (azt), (hogy) hogy hová ment a feleségem?'

A fent bemutatott két mellékmondat minden bizonnyal azért nem kíván meg semmilyen kötőszót, mert a kérdőszó (*kuhi"ia*) képes kifejezni azt, hogy az általa bevezetett mellékmondat egy főmondati kategóriának van alárendelve.

A magyarban a kategoriális alárendelések közé soroljuk a vonatkozó mellékmondatokat is. Ezzel szemben a nganaszanban nincsenek vonatkozó mellékmondatok. Mint azt a 180–182. oldalon bemutattuk, azt a jelentéstartalmat, amit a magyar vonatkozó mellékmondattal ad vissza, a nganaszan mondatsűrítő szerkezetbe vonja össze.

FELADATOK

1) Add meg a következő szavak latin betűs átírását!

Példák

нялыди 'örül'	halid'i
kou 'fül'	kou
чюӱдя 'elmegey vmeddig'	čüüďa ~ t'üüďa

хезытысы 'megy' _____	дымэзээ 'állat' _____
кӱә 'nyírfa' _____	ӱдӱбуә 'fej' _____
синьсе 'mell' _____	ӱӱнукә 'orrt' _____
дютӱ 'kéz' _____	туӱся 'jön' _____
чюә 'toll' _____	дӱбталыкӱ 'vékony' _____
хорэзиаӱ 'falevél' _____	кундуаса 'alszik' _____
деньсиде 'egyenlő' _____	ӱзӱсы 'látszik' _____
дӱри 'sírás' _____	меньдяде 'új' _____
куну"иа 'hogyan' _____	дӱрку 'lék' _____
люә"са 'orosz' _____	сяи"сысы 'megsüt' _____
кәльсюә 'féreg' _____	каӱгӱчекӱә 'valamikor' _____

2) Add meg a következő szavak cirill betűs átírását!

Példák

meňďadä 'új'	меньдяде
ňilid'i 'él'	нылыди
ňaaгәә 'jó'	няагәә

šiad'ä 'nyelv' _____	ňamtä 'szarv' _____
anika"a 'nagy' _____	ňämsa 'eszik' _____
kuäd'ümu 'férfi' _____	hüä 'idő' _____
hodätäd'a 'ír' _____	hod'äә 'ferde' _____
tümin'a 'most' _____	hojküďa 'elfut' _____
d'imil'äšj 'ragaszt' _____	česägә 'fagy' _____
šialaku 'kicsi' _____	bad'ü"täsa 'közöl' _____
hüäg'aj 'térd' _____	h"alä 'kő' _____
d'omtuasa 'harcol' _____	miräimü 'lépés zaja' _____
širňäәgә 'sós' _____	ňintübtüši 'emlékeztet' _____

3) Add meg a következő szavak fonetikus átírását!

Példák

<i>tohi</i> 'gyökér'	[tohi] ~ [toyi]
<i>kəʃsüə</i> 'féreg'	[kəʃsüö] ~ [kəʃsō]
<i>šiadə</i> 'nyelv'	[šied'e] ~ [šēd'e]

<i>bakəðəə</i> 'nyak'	_____	<i>ŋamtə</i> 'szarv'	_____
<i>šišə</i> 'mell'	_____	<i>ŋamsa</i> 'eszik'	_____
<i>kuəd'umu</i> 'férfi'	_____	<i>hüə</i> 'idő'	_____
<i>hodətəd'a</i> 'ír'	_____	<i>mēnd'adə</i> 'új'	_____
<i>anika"ə</i> 'nagy'	_____	<i>hojküdə</i> 'elfut'	_____
<i>d'imiləšj</i> 'ragaszt'	_____	<i>kurəd'i</i> 'milyen'	_____
<i>hekutjə</i> 'meleg'	_____	<i>ŋəjbuə</i> 'fej'	_____
<i>hüəg'aj</i> 'térdf'	_____	<i>h"alə</i> 'kő'	_____
<i>d'obtəl'ikü</i> 'vékony'	_____	<i>ŋüŋkə</i> 'orr'	_____
<i>kotudə</i> 'megöl'	_____	<i>horəd'aj</i> 'falevél'	_____

4) Töltsd ki a táblázat hiányzó részeit!

Jelentés	Fonologikus lejegyzés	Cirillbetűs lejegyzés	Fonetikus lejegyzés
'füst'			kintə
'madár'		дымэзээ	
'gyomor'			mínəðə
'haj'	ŋəbtə		
'ad'			tətud'a
'alszik'		кундуаса	
'látszik'		ŋəz'ysy	
'kicsi'	šičəl'aku		
'rövid'		кээликү	
'fehér'			širajkuo ~ širajkō
'nehéz'	saŋütüə		
'hová?'	kuŋi"ia		
'négy'		четə ~ тетə	
'kilenc'	ŋam'ajčümə		
'megy'		хезытысы	

5) Add meg a következő mélyszerkezeti formák felszíni alakját alanyesetben és birtokos esetben! Ügyelj a fokváltkozásra és a kiegészítő szabályokra is.

Példák

Nom		SgGen	
KOTU 'nagynéni'	<i>kotu</i>	KOTU(Ń)	<i>koðu</i> A T zárt szótagba kerül, fokváltkozik.
MAT 'sátor'	<i>ma"</i> A T gégezárhanggal gyengült.	MATƏ(Ń)	<i>maðə</i> A T zárt szótagba kerül, fokváltkozik.
HORƏT ¹ AJ 'levél'	<i>horəð¹aj</i> A T zárt szótagban áll, így fokváltkozik.	HORƏT ¹ AJƏ(Ń)	<i>horəð¹aa</i> AJƏ → AƏ → aa
D'ŪRKƏBSA ^N 'húzóháló'	<i>d'ürkəbsa</i> A nazális lekopott.	D'ŪRKƏBSANƏ(Ń)	<i>d'ürkəbsanə</i> A kvázi-nazális ismét megjelenik rag hatására.
ŃOJ 'láb'	<i>Ńoj</i>	ŃOJƏ(Ń)	<i>Ńuə</i> OJƏ → Oə → ua

Nom		SgGen	
ŃEMI 'anya'		ŃEMI(Ń)	
BAARBƏ 'gazda'		BAARBƏ(Ń)	
TUJ 'tűz'		TUJƏ(Ń)	
KOLI 'hal'		KOLI(Ń)	
LATƏƏ 'csont'		LATƏƏ(Ń)	
ŃUTA 'bogyó'		ŃUTAN	
ŃƏNTUJ 'csónak'		ŃƏNTUJƏ(Ń)	
KINTƏ 'füst'		KINTƏ(Ń)	
H ¹ ASIR 'kampó'		H ¹ ASIRƏ(Ń)	
BAD 'kutya'		BADƏ(Ń)	
ŃANASA ^N 'ember'		ŃANASANƏ(Ń)	

Nom	SgGen
BIKAJ 'folyó'	BIKAJƏ(Ń)
MƏKU 'hát'	MƏKU(Ń)
NAKÜR 'három'	NAKÜRƏ(Ń)
BIT 'víz'	BITƏ(Ń)
SİR 'só'	SİRƏ(Ń)

6) Add meg a következő szavak hiányzó birtokos személyragos alakjait!

Példa

Nom	Harm. osztály	PxSg2 -RƏ	PxSg3 -TU
<i>kotu</i> 'nagynéni'	U	<i>koturə</i>	<i>kotuđu</i> ritmikai fokv.
<i>ma"</i> 'sátor' U	U	<i>malə</i> r → l / C#_	<i>matu</i> " → T / _#C

Nom	Harm. osztály	PxSg2 -RƏ	PxSg3
<i>ñemi</i> 'anya'	I		
<i>baarbə</i> 'gazda'	U		
<i>ñənduj</i> 'csónak'	U		
<i>čimi</i> 'fog'	I		
<i>ñoj</i> 'láb'	U		
<i>bañ</i> 'kutya'	U		
<i>d'imi</i> 'enyv'	I		
<i>hüə</i> 'év'	U		
<i>sır</i> 'só'	U		
<i>ñüə</i> 'gyerek'	U		
<i>ñegiku</i> 'piszok'	U		
<i>ñidišibša</i> 'védekezés'	I		
<i>kobtua</i> 'lány'	U		
<i>d'ia</i> 'zuzmó'	I		
<i>d'alj</i> 'nap'	I		

7) Add meg a következő szavak hiányzó alakjait!

Példák

Nom	Harm. osztály	Latívusz (S1)-NT ^N	Lokatívusz (S1)-NT ^Ə U	Többes lat. (S1)-NTI''
<i>kotu</i> 'nagynéni'	U	<i>koδutə</i>	<i>koδutənu</i>	<i>koδuti''</i>
<i>ma''</i> 'sátor'	U	<i>matə</i>	<i>matənu</i>	<i>mati''</i>

Magyarázatok:

KOTUNT^N {SF} → koδuNT^N {RF} → *koδutə*MATT^NNT^N {T → ^T / __#C} → ma^TNT^N {C₁C₂C₃ → C₁C₃} → ma^TT^N → *matə*

Nom	Harm.- osztály	Latívusz (S1)-NT ^N	Lokatívusz (S1)-NT ^Ə U	Többes lat. (S1)-NTI''
<i>ńemi</i> 'anya'	I			
<i>baarbə</i> 'gazda'	U			
<i>ńənduj</i> 'csónak'	U			
<i>čiiimi</i> 'fog'	I			
<i>ńoj</i> 'láb'	U			
<i>bań</i> 'kutya'	U			
<i>d'imi</i> 'enyv'	I			
<i>hüə</i> 'év'	U			
<i>sír</i> 'só'	U			

8) Add meg a következő igék S1 (főnévi igenévi) és S2 (ImpSg2) és S3 (aorisztosz Sg3) töveit a mélyszerkezeti alakok alapján! Zárójelben megadjuk a harmonikus osztályt. Ügyelj a fokváltakozásra és a kiegészítő szabályokra is!

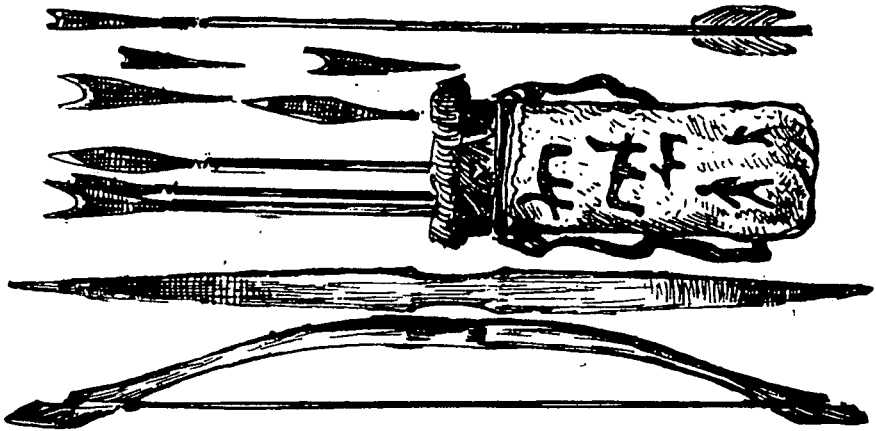
Példák

S1		S2-"		S3-"Ə	
MISSA ₁ 'ad' (I)	<i>mi''-ši</i>	MISƏ"	<i>mid'ə-</i> "	MISI"Ə	<i>mid'i-"ə</i>
TƏTUSA ₁ 'ad' (U)	<i>tətu-d'a</i>	TƏTU"	<i>tədu-</i> "	TƏTA"Ə M	<i>təda-"a</i>
				(A"Ə → a"a)	

Magyarázatok:

MISSA₁ {S → ^S / __#C} → mi^SSA₁ {msh. után erős fok} → mi^SSA₁ {^S → " / __#C} → mi''SA₁ {A₁ → i / I osztályban, i után} → mi''Si {s → ś / __ {i ü 'a}} → mi''ši

S1	S2-"	S3-"ə
TUJSA ₁ (I) 'jön'	TUJƏ"	TUJU"ə
DONSİSA ₁ (I) 'kimegy'	DONSİ"	DONSİ"ə
KONTUSA ₁ (U) 'megöl'	KONTU"	KONTA"ə
HOTƏSA ₁ (U) 'leir'	HOTƏ"	HOTÜ"ə
BİTİRSA ₁ (I) 'szik'	BİTİRƏ"	BİTİRİ"MUƏ
D'EMHISSA ₁ (I) 'öltözik'	D'EMHISIƏ"	D'EMHISI"ə
KONİSA ₁ (I) 'megy'	KONİ"	KONA"ə

SZÖVEGEK

Társalgási kifejezések

I. Čenimtirša, Tansə

1.

- Dərəba! Kuñidə tujruŋ?
- Mənə Abamugətə iməəm.
- Sijlǝ nım'ə?
- Matü"m'akum.
- Maa ŋusijŋ?
- Nilijtim d'aruru" nini, basutum.
- Nij honij?
- Nij hontim. Sijti nımti D'ij"m'aku. Sijti tamtuşi.
- Nüəj honij?
- I"j. Mənə nagür nüəmə.
- Kanə nüətə hüə"?
- Ninijbtjəmə bii"səŋhə'ankə. Dabubtəmə bii"nagür, ŋad'abtəmə şiti hüədu.
- Kuñini čenimtigujŋij" nüəčə?
- Ninijbtjəmə, ŋabubta"amə čenimtigujgəj poşolkənu" kolətənu.
- Tənə təiŋu" ŋad'ačə?
- D'arŋku. Mənə nagür ninimə. Sijtiŋ nilijti" H"acürəmutənu.
- Maa mel'i"sijŋij"?
- Korudəj ŋusij"tj".
- Irirə, imid'irə nilijŋij?
- I"j, sijti Dud'ŋkətənu nilijtigəj. Sijti peñşi"tətugəj.
- Tənə təiŋu" şüaručə?
- I"j. Şüarmə nilijti Beləčarŋkətənu, sijti taa" l'ekir, taaj l'ečirü.

I. Bemutakozás, Család

1.

- Jó napot! Honnan jössz?
- Én Uszty-Avamból származom.
- Hogy hívnak? [Ki a neved?]
- Matümjaku vagyok.
- Mit csinálsz?
- A tundrán élek és vadászom.
- Van feleséged?
- Van. A feleségemet Gyíngimjakunak hívják. Ő eladó.
- Vannak gyerekeid?
- Igen, három gyerekem van.
- Hány évesek a gyerekeid?
- A legidősebb (fiam) 15 éves. Az idősebb lányom 13 éves, a fiatalabb 2.
- Hol tanulnak a gyerekeid?
- A fiam és az idősebb lányom a falusi iskolában tanul.
- Vannak fiatalabb testvéreid?
- Nincsenek, nekem három bátyám van. Ők Pajturmában laknak.
- Mivel foglalkoznak?
- Kőművesek. [Házakat csinálnak.]
- Él a nagymamád és a nagyapád?
- Igen, Dugyinkában laknak, ők már nyugdíjasok.
- Vannak barátaid?
- Igen, a barátom Volocsánkában lakik, állatorvos, rénszarvasokat gyógyít.

II. Maðajsa

1.

- Čiiŋiri"! Neüŋandu"!
- Kuŋi"ia čüüŋaŋ?
- Naagaŋi". Bəna"am səd'əgəta.
- Kuŋini šeŋkəŋiŋ?
- Šeŋkəŋi"iŋə gost'iničata.

2.

- Dəndi"ai" ɣəmnamu"oŋ. Baru"o hiri"ə bi"ə. Hitiði"ə kolj.
- Əmtiŋə siji?
- Dad'abtəə nüəmə.

3.

- Buə" ŋaad'ətəd'a! Məne nime"kü" d'ił'sitindim ŋaad'ədə.
- Kuŋini ŋaad'ədə šiəd'ə čenimtiŋuŋiŋ?
- Məne ŋaad'ədə šiəd'ə čenimtiŋuŋiŋim ŋaŋə nanu buəd'a. Nüəčə kurədi šiəd'ə čenimtiŋuŋiŋi"?
- Siŋiŋ čenimtiŋuŋiŋi" ŋaad'ədə, l'üə" šiədə šiəd'ə. Nüəŋə buətu" ŋaad'ətəd'a.

III. Labku

1.

- Kanə d'eŋsiði d'aŋəmsu?
- Du"əŋ kilogrammə d'eŋsiði mətə"bii" četə kəh'ajkə.
- Səŋkəbtu" kilogrammə heljə d'aŋəmsudəmə.
- Kanə d'eŋsiði mənu"?
- Du"əŋ basa sitiđətəbii" kəh'ajkə biiđə d'eŋsi.
- Təiŋu" mələkə"?
- l'j, sakjrbtuməə" ɣonəə sakjrk'aj ičüə".

II. Vendégség

1.

- Gyertek be! Vetkőzzetek le!
- Hogy utaztál?
- Jól, elfáradtam az úttól.
- Hol szálltál meg?
- A szállodában.

2.

- Bizonyára megéheztél. Baruko főzött levest és sült halat.
- Ez ki?
- A kisebbik lányom.

3.

- Beszélj nganaszanul! Értek egy kicsit nganaszanul.
- Hol tanulsz nganaszanul?
- Nganaszanul a barátaimmal való beszélgetés közben tanulok. Milyen nyelvet tanulnak a gyerekeid?
- Oroszt és ngaszant tanulnak. A gyerekeim beszélnek nganaszanul.

III. Bolt

1.

- Mennyibe kerül a liszt?
- Egy kilogramm liszt 64 kopejkába kerül.
- Mérjen le nekem fél kilót!
- Mennyibe kerül a tojás?
- 10 db egy rubel 80 kopejkába.
- Van tej?
- Igen, cukrozott és cukor nélküli is.

2.

- Təiŋu nanuntu" mənə mjntəmə kost'ümə?
- I"j, ɲətəðə!
- Əmtj kost'ümə nanunə sioŋ. Təiŋu tərəd'i kost'ümə nīmə"kü" anə"l'ikü?
- I"j, tət'i"l'ai" hunsəə tubjçi.

IV. Počta, t'eləfono

1.

- Mənə ɲuənənantundum bad'a" perebodə, tənə siođirtətə hodətəŋumə?
- Nintu", konj" ɲam'ad'ümə siođjɾə d'a!

2.

- Kuŋi"ia hodətəŋum blankəmə?
- Kačəmə" obrazec!
- Ubədoml'əniə nəkələŋantjŋjŋ bad'ačə ɲuənəmuəntə niuməŋj?
- I"j.
- Tərəd'i ihü" nagətətə ɲonəə nagürbii" kəh'ajkə, əmtj kbitancirə.

3.

- Nəkələ" zakazəmə Dud'inkə, t'eləfonətu šiti bii"šajbə nagürbii"četə, hul'ijəə L'inančar.
- Barətə"!
- T'eləfono Dud'inkə nintj sojbu".

V. Kočə

1.

- Maarə kuŋi"ia iju?
- Bah'aməŋj ičü maagüəmə.
- Lekjɾə hujhi" nāagəə. Əmnj təiŋu" f'ekjɾə"?
- I"j, təičü.

2.

- Van öltöny az én méretemben?
- Van, próbálja fel!
- Ez az öltöny nekem kicsi. Van ugyanilyen egy kicsit nagyobb?
- Igen, csak más gombokkal.

IV. Posta, telefon

1.

- Pénzt akarok küldeni, kitölthetem az úrlapot ennél az ablaknál?
- Nem, menjen a másik ablakhoz!

2.

- Hogy kell kitölteni a nyomtatványt?
- Nézze meg a mintát!
- Akar a pénzáttalásról értesítvényt kapni?
- Igen.
- Akkor még 30 kopejkát kérek, itt van a nyugta.

3.

- Vegye fel a rendelést: Dugyinka, telefon 2-17-34, Lunancsart kérje.
- Várjon!
- Dugyinkában nem veszik fel a telefont.

V. Betegség

1.

- Mi van veled?
- Rosszul érzem magam.
- Ki kell hívní az orvost. Itt van orvos?
- Igen, van.

2.

- Tənə četua d'arinjij?
- I'j, četua d'ariti ŋojbuəmə ŋonə loŋhərijmə.
- Šabjčə hekuŋj"?
- I'j, mənə četua kutədundum.
- Bol'niši d'a konəbitə ŋaagəə.

VI. Būübśa

1.

- Kuŋi"ia miŋijij?
- Beləčəŋkə d'a miŋdijm.
- Mibtičə təijju"?
- I'j, mənə šiti čəmodanəmə.
- Kanəntənu tujsüdə təiriərə?
- Səŋhəl'ankə časə bii"səŋhəl'ankə minutə moskobaa časijmənu.
- Sijij tənə d'ođu"sutə?
- D'antumə mənə d'ođu"sutə.
- Ŋaagəi" čüüdiŋ!

VII. Ma"

- Kundə malətəŋanu"?
- Košüə məuntə.
- Kanə ŋüŋə?
- Nagürbiiđə hirə".
- Kanə d'ejrə?
- Mətü".

2.

- Nagy fájdalmai vannak?
- Igen nagyon fáj a fejem és a gyomrom.
- Van láza? [Forróak a test(rész)e(i)d?]
- Igen, és erősen köhögök.
- Be kell mennie a kórházba.

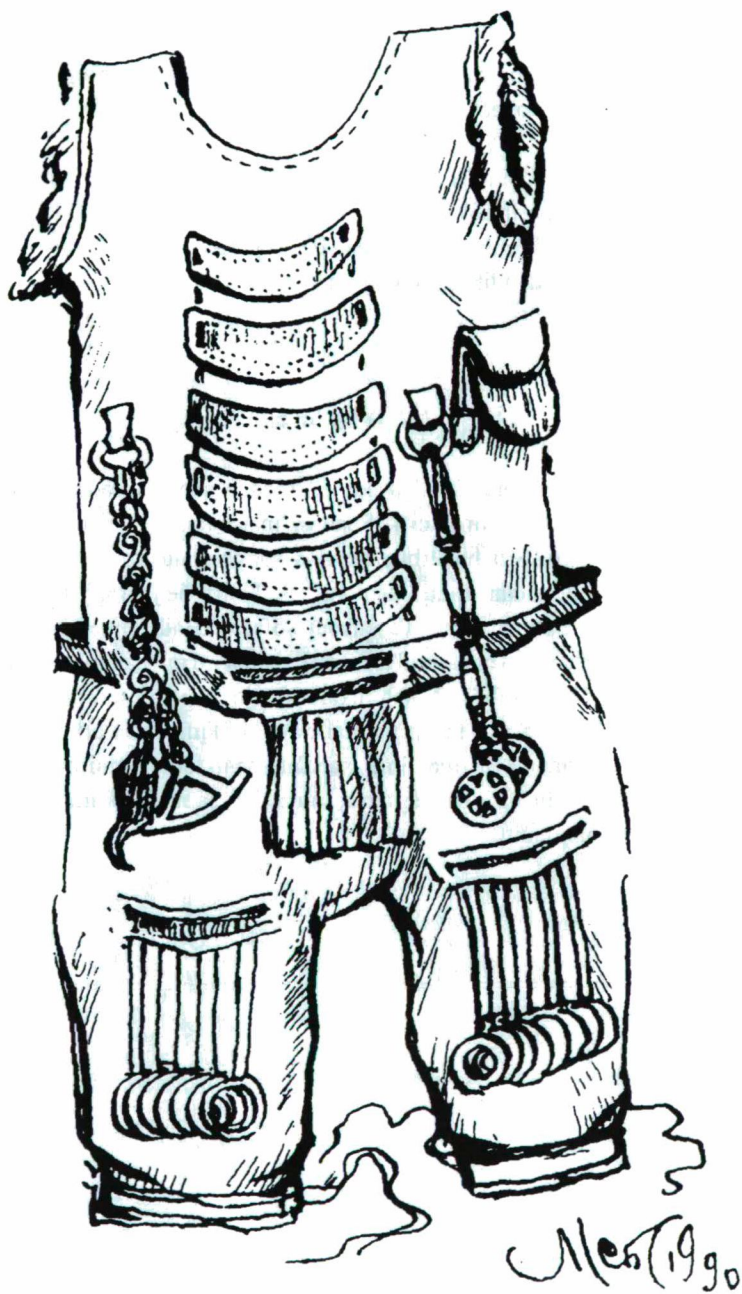
VI. Utazás

1.

- Hová mész?
- Volocsankába megyek.
- Van csomagod?
- Igen, két bőröndöm van.
- Hánykor megy a repülőd?
- Öt óra 15 perckor, moszkvai idő szerint.
- Ki vár téged?
- A fiam vár.
- Jó, utat!

VII. Sátor

- Hová állítjuk a sátrat?
- Száraz helyre.
- Mennyi sátorrud van?
- Kb. harminc.
- Mennyi sátorbőr van?
- Hat.

ELBESZÉLÉSEK

1. D'ękua

1. Əmə hiińd'a taačügujsüə mənə ęad'amə. 2. Hiińd'ad'ətu tunjriąku, biəgal'i isüə. 3. Duəntənu hotəd'i'i" ęukəgəə". 4. Taa" bənü"ində" niibtügüjsa. 5. Ɖad'amə təbtə kundubta"iđə.
6. Lakar'ai" sįti lərsədi"ə d'indiši taa" tolumunəj. 7. Maa kuńi"ia ięu?
8. D'ękua baę taaj čajhərh'i'adi-tə".
9. Ɖad'amə ęąękəri"ə: „D'ękua, tu" mi"ia! 10. Maad'a taaj mentiđiņiņ ńiśarįndjüə hu"?
10. Təndə huə D'ękua d'indibśąęku baę isə kona"a.

2. D'iņi"m'aku

1. Mənə ńimə ńaad'ətəmənu D'iņi"m'aku. 2. Maad'a mənə tərəd'i ńimə? 3. Tahar'a¹⁵ mənə ńimə təńi"ia isə D'iņim'aku: 4. Suəbəsį mənə ęətumtəbi"əmə təisüə ə"əmə. 5. Tətirə H'arbə ńimti. 6. Sįti bəđürbüə ńemjńə səd'əəmənu kontud'üəd'əə. 7. Tańd'a" a ičüə ńj səd'əə" bəđürbütənu ńintj" kauləru". 8. Tətirə ńeņkəřəęi"a četuamj. 9. Mənə d'əsįmə ńigə hontjə ęə" isüə. 10. Tə čühəņj sofsem d'indil'ąękə ęə" isüə. 11. Tətirə tahar'a sįti munud'üə: „Tənə kiti"təsüəd'əj ęanəj d'iņi"nakənə tənə ńim'ə ięə D'iņi"m'aku." 12. Mənə ńibi"ənə ęətumkəl'ičə" sįti ęuəl'ai" munud'üə: „Isüđə ńj, ńj ńüəđi isüđə." 13. Təńi"ia isə, mənə ęətumj"əm. 14. Tjimin'a H'arba" kumə təti ə"əmə, Baarbə, l'üə"sa hódürmənu Baarbə ńimti, ńaad'ətəmənu təbtə ńimti Baarbə, tətirə tahar'a bənsə sunsüdəkal'i küü"üa. 15. Tjimin'a, əmətəņə sam d'ąękumu"o. 16. ńüəkütü, huəđutuə ńüəkütü nanu.

¹⁵ Indulatszó, amit elbeszélés közben gyakran használnak.

1. Gyenkuo¹⁶

1. Ezen az éjjelen a fivérem pásztorkodott. 2. Az éj csendes, szél nélküli volt. 3. Az égen sok csillag látszott. 4. A rének lefeküdtek pihenni. 5. A bátyám is elszunnyadt.
6. Meghallván, hogy a rének tülekednek, hirtelen felugrott. 7. Mi történt?
8. Hát Gyenkuo ijesztgeti a réneket.
9. A bátyám kiáltja: „Gyenkuo, gyere ide! 10. Miért nyugtalanítod a réneket, ha nem kell?”
11. Ettől kezdve Gyenkuo szófogadó kutya lett.

2. Gyingimjaku

1. Nganaszanul Gyingimjaku a nevem. 2. Miért van ilyen nevem? 3. Az én nevem így lett Gyingimjaku: 4. Azért, [mert] amikor én születtem, volt egy nagybátyám. 5. Őt [ezt] Hoarbénak¹⁷ hívják. 6. Ő átvitt egy halottat az anyám útján. 7. Terhes nő útját tilos halottal keresztezni. 8. Ez egy nagyon erős tiltás. 9. Az apám erős sámán volt. 10. Akkoriban nagyon híres sámán volt. 11. Azt mondta akkor: „Hogy megkössem az átkos szellemeket a te neved Gyingimjaku¹⁸ lesz.” 12. Én még meg se születtem, amikor azt mondta: „Lány lesz, lánygyermek lesz.” 13. Így lett, én születtem meg. 14. Most Hoarbácskánk, ez a nagybátyám – Baarbe, orosz írás szerint Baarbe a neve, nganaszanul szintén Baarbénak hívják – utódok nélkül halt meg. 15. Most ezen a nyáron halt meg. 16. A fiával, az utolsó fiával együtt.

¹⁶ Gyenkuo fehér kutyát jelent.

¹⁷ Tubjaku Kosterkin öccséről van szó. Hoarbe a gúnyneve, a hivatalos neve Baarbe.

¹⁸ Csómóra kötött.

3. Dín'd'íli

(Hol'úamtiə Kosterkina meséli el fia születését Nad'ežda Kosterkinának.)

1. – Təni"ia igətumu", suəd'ügətumu" manü" hüətini. 2. Súarunu", əmə d'ikəra"a níbi" ijuə" mađunu" bənd'ə"? 3. Bənd'ə" mađə" isüə": ad'a" iğəə", náa" iğəə". 4. Mij'iana kou"om. 5. Təə təndə təni"ia Dín'd'íli kiińd'əə ɲonəə maad'əəntəmu". 6. Təti təni"ia kurəguj núəčəmuəd'əəmə.
7. – Kuńini?
8. – Dín'd'íli kiińd'əə əməniə.
9. – Sijə níid'ə?
10. – Dua níid'ə. 11. Manuəd'əə, d'ed'itə təihü"ə. 12. Təti Dín'd'íli, təti Arsiə kúa"h"ambüə ɲətumşəđ'əə. 13. Arsiə küü"üa, Dín'd'íli ɲətumj"ə, norud'a. 14. Təgətənj maa ičəɲu? 15. Bəltə tə.
16. – Təti Arsiə sijl təgümü ihü?
17. – Arsiə aśa. 18. Manuə" Arsiə təisüə ad'akü. 19. Bəđürbüəđu əmə sijə níni ičü. 20. Təniini isüəmu". 21. Təniini kuəd'üə.
22. – Tətirə četua ani"əmənu d'arisíə-tə.
23. – Loɲhərijmtj d'arisíə, d'esjirə h"ara"suəđu.
24. – D'esjímə nólhəđususuəđu ibahu.
25. – Ə"ə, nólhəđuɲususuəđu.
26. – Sijtj munud'üə, ə"əmə munud'üə ibahu d'adətu: „Nólhəđutə.”
27. – Ə"ə.
28. – „Maadəərə aśa maad'a čid'arkujɲuɲ? 29. Mij ńaa" isə kuə"ki"əmu", a tənə ad'a čisaruj.”
30. – Loɲhərijtj.
31. – Təni"ia munud'üə ibahu.
32. – Dín'd'ílimə mįndj"hi"əmə, təti munuɲutud'üə: „Əmtjirə nólhəđə"amə, təsíəđə təndə šejmij huənu təti Dín'd'ím'aku tujčəki"ə.” 33. Əmtj Dín'd'ím'akumu" ɲətumj"ə d'ikəra"atə.
34. Təti kurəguj kiińd'əə ɲanuə mađusa, matə d'íəd'íəd'əə.
35. – Təbtə Dudjbtə bəragətənj ičü.¹⁹
36. – A?
37. – Dudjbtə mərutənu ičü.
38. – Tənə?
39. – Kiińd'əəđj.
40. – Sijl, mənəə? Núənə?
41. – Dín'd'íli.
42. – Djńd'íli, təni"ia d'ikəraku əmə ńijj ɲəđu"? 43. Təni"ia d'ikəraku.
44. – Mij d'igüńü"? 45. Ugaarnə-tə" ?

¹⁹ A *bəragə* az orosz *bepəz* 'part' átvétele. Az oroszul egyáltalán nem tudó Pol'am'iē ezért nem érti a megjegyzést.

3. Ngingyili

1. – Így vagyunk, régi időkben vándoroltunk. 2. Barátokkal, hát ez a nagy hegy vajon nem volt tele sátrakkal?! 3. Mindenféle sátrak voltak: dolgánok és nganaszanok is voltak. 4. Csak én maradtam. 5. Akkor ott, ahol Ngingyili köldökzsinóra (maradt), ott volt a mi sátorhelyünk. 6. Sőt, ez az a hely, ahol én is szültem.

7. – Hol?

8. – Ngingyili köldökzsinoránál, itt.

9. – Észak felé?

10. – Délen. 11. Nagyon régen, amikor még élt az apád²⁰. 12. Ez a Ngingyili, amikor Arszia haldoklott, megszületett. 13. Arszia meghalt, Ngingyili megszületett, tavasszal. 14. Eztán mi történik? 15. Hiszen vége.

16. – Hát ki volt ez az Arszia?

17. – Arszia dolgán. 18. Régen, Arszia dolgánka volt. 19. A sírja északon van. 20. Ott voltunk. 21. Ott halt meg.

22. – Hiszen ő [ez] nagyon beteg volt.

23. – A gyomrát fájlalta, az apád gyógyította őt.

24. – Az apám elengedte őt, így beszélük.

25. – Pontosán elengedte őt.

26. – Azt mondta: a nagybátyám azt mondta neki: „Engedd el!”

27. – Igen.

28. – „Miért segítesz a dolgánnak? 29. Mi, nganaszanok meghalunk, de te a dolgánt segíted.”

30. – A gyomra.

31. – Így mondta, beszélük.

32. – Amikor Ngingyilimet hordtam, pontosán azt mondta: „Őt [ezt] elengedtem, most ezek után a szemek után Ngingyilike jön.”²¹ 33. Ngingyilénk a hegyen született. 34. Sőt, a köldökzsinóra, mivel volt igazi sátrunk, sátorban született.

35. –Szintén a Dudipta partján van.

36. – Mi?

37. –A Dudipta partján van.

38. – A tiéd?

39. – A köldökzsinóra.

40. – Kié, ez enyém? A gyerekemé?

41. – Ngingyilié.

42. – Ngingyilié, ott (ahol) ez a hegyecske (van), nem látszik tán? 43. Ott (van egy) dombocska.

44. – A mi hegyeink? 45. Ugarnajáé?

²⁰ Nadežda Kosterkina apjáról, Tubjaku Kosterkinról van szó.

²¹ Amikor meghal, Ngingyili fog jönni.

46. – Ugaarnə d'ikəɲuɖu", təni"a təti mənə h"aratu inidiəmə. 47. Təni nūəčəndijm, tahar'a ɲətəɖətj nanunə. 48. Təni"ia təgətətj nūəmə tujšüə-tə" ɲanuə madə kuɖd'i.

49. – Širüə ihü?

50. – Maad'a, əmə čühə augustə čühüə", širamtəbü"ə. 51. Ləkjru d'a nintjənə ɲučalu". 52. Mununtu: „Maljətini nūəčəkəgəɲ əmə!" 53. Ləkjru d'a kuɲimənu konjntəɲim, bjdə" kəndj"təndjtə? 54. Təti təni ɲətumsjə, inidiəmə mənə h"aru"ə-tə". 55. Ku" əɾəkəɾəmənə ɲətumsjə. 56. Bələukinü" təišüə", Šergejmj". 57. Təgətəɲj suəd'ü"əm, əmə sɲə nūid'ə mad'a"ka"a²² d'a. 58. Təniδə suəd'ü"əmu", nagül'ü... kanəmu" ihü"? 59. Nagür bələukəmu" išüə: Tata"a bələukə, mənə, inidiəɲjtigəjənə, aba"akəjənə. 60. Təni mal'ü"əmu" təšidə babij kotəl'i"ə" tənə məuntə. 61. Bahidinü" kodə"a". 62. Tansə"əmu" təti taačügukətu. 63. Ku" manə d'esjδj mütia"kətuɖu taa" d'a, Nilimjtj nanu. 64. Əj, tə čühəgüə! 65. Tə bəltə, maa buətəɲum? 66. Bəltə iɲə!

²² Oroszul *марк* 'világítótorony'. Szemlélteti, hogy a régebbi átvételek esetében a nganaszan j > d' hangváltakozás végbement.

46. – Pontosan, Ugarnaja hegyei, ott gyógyít engem a nővérem férje. 47. Ott szülök, ott sámánizál körülöttem. 48. Így a fiam egy igazi sátorba született.

49. – Tél lévén.

50. – Miért, ekkor augusztus (volt), a tél kezdete előtt. 51. Orvoshoz engem nem engednek. 52. Azt mondja: „Csak a sátrakban szülj most.” 53. Orvoshoz hova utazzak, amikor a víz befagy? 54. Ő [ez] ott született, a nővérem férje gyógyít. 55. Nagyon szépen született. 56. Balokjaink²³ voltak, Szergejünkéi. 57. Akkor északra vándoroltam a világítótorony felé. 58. Onnan elvándoroltunk, hárman ... hányan voltunk? 59. Három balokunk volt: Tata"ae²⁴, az enyém, a nővérem férjééké. 60. Ott sátrat vertünk, (a férfiak) elkezdtek vadrént ölni, ott azon a földön. 61. Vadrént öltek nekünk. 62. Tanszénk²⁵ őrizte általában a réneket. 63. Az apja nagyon régen a rénekhez küldte²⁶, Nyilimivel²⁷ együtt. 64. Ó, olyan idő(k)ben. 65. Na vége, mit mondjak (még)? 66. Legyen vége!

²³ Szánra szerelt kis házszerű lakóalkalmatosság.

²⁴ A mesélő húga, Tuglakov Kurumaku Fjodorovič (1928) felesége

²⁵ A mesélő legidősebb fia (Valerij).

²⁶ Megtanította réneket terelni.

²⁷ Nadežda Kosterkina legidősebb bátyja (Mihail).

MESÉK

4. Kičəδəə kuəd'ümu

1. Hünsərəənu nílíd'ia ɲu"əj ɲə". 2. Du"ədu" sɨj kičəδəə čünantud'a kərbul'i"iδə. 3. Četua kuntəgai" hedjɨtj. 4. Nogutundətu kičəδəə ɲemɨntj d'a hojka"a.
5. Kičəδəə munu"o:
6. – Mačəküə ɲə" tuu"o. 7. Kuɲi"ia ičəɲumi? 8. Hursəɲtəɲjmi?
9. Kičəδəə ɲemj mununtu:
10. – Dətə əmnj ɲintu d'odürmünə hirə. 11. Tujhü"tü, ɲintə hursəɲ"! 12. Tjimin'a tənə bəjkuərə ɲəə!
13. Kičəδəə ɲəδə d'a hurši"ə. 14. Də" kičəδəə bəjkuə ísa kona"a. 15. Kičəδəətə təδü"ə, hüəti" kičəδəətənu ɲəδutj. 16. Helɨɲj kičəδəə ɲih'antj ɲəδu" ɲuəntənu, ɲemɨntj d'a d'odürmümb'atu.

5. Danasa ɲonəə ɲül'adə

1. Du"ədu" ɲanasanə" kotud'üə" ibahu kəukia muɲkutini. 2. Kubumtu ɲiə"ə". 3. Šabjmtj helj konda"a matuɲ d'a, heljəmtj təndə koi"əduɲ. 4. Hiiɲd'a təndə šabj heljə d'a mačəküə ɲanasa tuu"o. 5. Dül'adə təbtə tuu"o. 6. Sɨti tolɨnantj d'iaɲəj šabj. 7. Donəgüətənu sɨti ísa kuɲi"ia tolartəɲuɲəj? 8. Danasa ɲonəə ɲül'adə ɲuəlɨ d'omtuki"əɲəj, šabj ləðitigəj tarurə". 9. Danasa təlibti"ə ɲül'adəmtu: „Nɨɲjɲ šarjɲitə" tolarsa?" 10. Dül'adərə munu"o: „Ou", maad'a šarjɲitəɲj? 11. Hiiɲd'arai" tolarmumbatum. 12. Maagəf'it'əgətə ɲih'andjɲ šarjɲitə". 13. Tənə, ɲanasa ísa, kaɲkə d'ahori"əɲ šarjɲisj." 14. Dül'adə ɲəðitətj. 15. Danasa süəbtiai" d'ahori"ə šarjɲisj. 16. Toljə hotad'ia ísa kona"a. 17. D'ebatusa hüətə larkatusuδə.

4. A Hold férje

1. Élt régen egy sámán. 2. Egyszer el akart jutni a Holdig. 3. Nagyon sokáig gyalogolt.
4. Amikor közel ért, a Hold elfutott az anyjához.
5. Azt mondja a Hold:
6. – Valamilyen sámán jött. 7. Most mi lesz? 8. Visszaküldjük?
9. A Holdanya így felel:
10. – A sámánnak itt nincs keresnivalója. [A sámánnak itt nincs járása.] 11. Ha idejött, ne küldd vissza! 12. Hát legyen most a te férjed!
13. A Hold visszatért a sámánhoz. 14. A sámán a Hold férje lett. 15. A Holdhoz ragadt, mindig a Holdon látható. 17. Néha nem látszik az égen a Hold, ilyenkor elmegy az anyjához.

5. Az ember és a farkas

1. Egyszer az emberek jávorszarvasra vadásztak az erdőben. 2. Megnyúzták. 3. A hús felét bevitték a sátorba, a másik felét otthagyták. 4. Éjszaka ehhez a húshoz jött egy ember. 5. Egy farkas is jött. 6. Mindketten meg akarták szerezni a húst. 7. Hogy fogják ezt ők ketten megoldani? 8. Az ember és a farkas elkezdtek veszekedni, a húst nem tudják elosztani. 9. Az ember szemrehányást tett a farkasnak: „Hát te nem szégyelled magad, hogy lopsz?” 10. A farkas így felelt: „Miért kellene magamat szégyellni? 11. Általában csak éjjelenként lopok. 12. Nekem nincs miért szégyenkezniem. 13. Te, az ember, már elpirultál a szégyentől.” 14. A farkasnak igaza van. 15. Az ember valóban elpirult a szégyentől. 16. A tolvaj átváltozott csillaggá. 17. Állandóan piroslik.

6. Šiti nĭ

1. Naakü, šiti nĭtĭ. 2. Dam'aj nĭtĭ nōmu horə. 3. Dam'ajčü təbtə nĭmti təičü, maačə ihütü. 4. Šiti nĭnĭdĭtĭ. 5. Tə ħam'aj təšĭəðə rabočĭčü təičü", ħanasanučü. 6. Təti tahar'a Nōmu horanĭku təšĭəðə ħanuə rabočĭčü təšĭəðə ħanuəmənu ħəjbəu"šĭči nəħhəmənu šĭə"šĭdətĭ. 7. Saŋgutu, maagəl'ičə nĭntĭ mitə" šĭba"kučü. 8. Dəmsa"kukəl'ičə nĭntĭ mitə", maagəl'ičə. 9. Tahar'a ħam'aj mununtu: „Tajnĭədu təti nĭntuu ħam'aj nĭ?” 10. Tahar'a ħam'ad'ümə nĭ buəd'a mununtu Nōmu horə: „Təni"arə nĭəřĭtə!” 11. Dam'aj mununtu, ħam'aj nĭ mununtu bəjka"atu d'a, nāntu helĭnĭ: „Əməniə Nōmu horə təni"ia buətu.” 12. Təgətətĭ ħam'aj mununtu: „Tə təi"kəlĭə!” 13. Mununtu: „Təti nōmu horanĭku nĭəřĭtə, kuŭi"ia mĭjədə.” 14. Tə ħam'aj mununtu: „Əntĭguəmə, kotuguəmə kəči tənə taŋkagüəbütə.” 15. Tə Nōmu horanĭkutu d'a mununtu əndĭ"... 16. Suəd'ü"ə", suəd'ü"ə", təgətəndi mununtu, Nōmu horanĭkutu d'a mununtu əndĭ"kəŋ, nāagəi" luučə šerə", təšĭəðə suəd'ükumu"! 17. Suəd'ü"ə"ĭuđu". 18. Tə d'oraka"a h"aatə nənsu"ində". 19. Təgətə mununtu təti bəjkuədu... 20. H"aatə bĭnĭ h"anu"ə, təgətə mununtu: „Əmə bĭnĭmənĭ bakaðəərə h"anə"! – təndə nĭ d'a. 21. Təti nĭkü təgətətĭ mununtu: „Tə-tə.” 22. Mununtu: „Bakəðəərə əməənĭ h"anə" – nāagəi" nĭlĭšĭtəŋ, nāagəi" nĭlĭləšĭdĭni ħonəi". 23. Təgətətĭ nĭnĭ ĭsa"amtu šĭküdü", Nōmu horanĭkumtu? 24. Tə təndəmtĭ šĭküdə"agəj. 25. Təgətəndi ħonəi" bĭi"iagəj təgəj nĭšĭd'əgəj. 26. Šĭba"kuti mađu" d'a. 27. Šĭba"kuti na čüü"əgəj – ərəkərəmənu ħəməbta"əčü ħam'aj nĭkü təti. 28. Təšĭə təgətəndi nāagəi" nĭlĭl'i"itə. 29. Bəltə.

6. A két feleség

1. (Élt) egy nganaszanocska, (akinek) két felesége volt. 2. Az egyik feleség a nyúlarcú (nemzetségből származik). 3. A másiknak is volt neve, valami kellett hogy legyen. 4. Pontosan két felesége (van). 5. Az egyiktől munkásaik vannak, embereik. 6. A Nyúlarcocska az egyszerű munkásaival, a munkásaival igazán rosszul bánik. 7. Sértegeti őket, semmit sem ad a szolgálóinak. 8. Húsocskát sem ad, semmit. 9. A másik mondja: „Ott szemben ez nem a másik nő?” 10. A másik asszony azt mondja, a Nyúlarc azt mondja: „Azt hagyjad!” 11. A másik mondja, a másik mondja az urának titokban: „Ez a Nyúlarc így beszél.” 12. Aztán a másik mondja: „Hadd legyen.!” 13. Mondja: „Ezt a Nyúlarcocskát hagyjad, valamit csinálj!” 14. A másik mondja: „Izé, megöljem, legyen, ha már te nem fogadod el.” 15. Nyúlarcocskának mondja izé... 16. Vándoroltak, vándoroltak, majd (a férj) mondja a Nyúlarcocskának: „Izé, vedd fel a jó ruháidat, most vándorolni fogunk.” 17. Elvándoroltak. 18. Egy hajlott fánál megálltak. 19. Aztán azt mondja a férje... 20. A fára kötelet tett, aztán azt mondja a (férj): „Tedd a nyakadat ebbe a kötélbe!” – mondja az asszonynak. 21. Az asszonyka azt mondja „Jól van!” 22. (A férj) azt mondja: „Ide tedd a nyakadat, jól fogsz élni, jól fogunk élni megint.” 23. Aztán nem felakasztotta a szegénykét, a Nyúlarcocskát! 24. Azt ketten felakasztották. 25. Aztán megint elmentek, ezek a házastársak. 26. A szolgálóihoz haza (mentek). 27. A szolgálókhöz megérkeztek, jól megetette őket ez a másik asszony. 28. Ettől kezdve jól éltek ezen a helyen. 29. Vége.

7. Taa (ḡonə) təmuŋku

1. Kaŋkəgüə təmuŋku ḡətə"ə taa na. 2. Təmuŋku mununtu taa d'a: – „Taa! f'üŋkübtairśa sanə"əkəkumi!" 3. „Təə sanə"əkəkumi!" – mununtu taa. 4. „Sijlḡ ḡerəđitini f'üŋkürütəḡadə?" 5. „Tənə ḡerəđi!" – mununtu təmuŋku. 6. „Təə mənə f'üŋkürüki"inə, bəltə təməŋj tənə təmuŋku ḡi" səḡürə!" – mununtu taa. 7. Taa f'üŋkürə"a. 8. Kuə čühəḡüəŋj təmuŋku huul'i"ə taamtu. 9. „Tənə takəə ičüŋ, ḡamtüčə ḡəđutiḡ" – təə taa mununtu. 10. „Təə – taa mununtu – tənə f'üŋkürüdi!" 11. Təmuŋku f'üŋkürə"iđə. 12. Kuə čühəḡüəŋj taa huul'i"ə təmuŋkumtu. 13. D'ülsjə d'aliməŋj huursj təmuŋkumtu taa kurəḡui" bəna"iđə. 14. Ləđisi huurə" kətuki"ə. 15. Huursəđ'əə təmuŋkumtu d'ə ḡiḡ'ə hūčətə"iđə. 16. Təndə təmuŋkumtu d'ienə ḡeltəmi"əđj. 17. Təmuŋku taa kuŋd'i čüüd'a kuŋd'itj čerə" bəritə"ki"ə. 18. Təḡi"ia səđimjntj kuntə taamtu koda"atu. 19. Taamtu kotud'a huəŋiə kəiđə huba"iđə. 20. Hubaad'a laḡəki"ə: – „Kurəđ'i" d'amə"ə" təḡu", bəŋd'ə" ḡuŋüŋandu", miŋśerəŋə əlḡaku isə taa koda"am." 21. Bəŋd'i" d'aməđi" ḡuŋüntündə təmuŋku mununtu: – „Təə, ḡəməkəḡuru", bəltə hoḡəmtu ḡonəə d'iamtu koijiriḡ", tjiḡiŋ'a mənə kuntugəltəki"inə, bəna"am. 22. Təmuŋku büütündə bəŋd'ə" ḡəməki"ə". 23. Bəŋd'ə taamtuj ḡəmsa ḡu"əi" d'amaku laḡəki"ə: – „Təmuŋku isəj! Dəmsurə!" 24. Təmuŋku ḡoŋd'i"ə bəḡḡi"tətu kuŋsiđə. 25. Doŋd'itjndətj d'adətu čajbəd'əəə d'übəri"ə". 26. „Əmtj ḡəmsurə" – təud'i mununtu d'amaku. 27. Təmuŋku sijnərijsj mununtu: „Maadənə əmə" d'aməđəḡümü" hujh'adiŋə, miŋśerəŋə hotoobta"a" kontənə taagətənə." 28. Təḡi"ia təmuŋku kontəḡətətu hotoobtura"iđə. 29. Bəltə.

Fonetikus lejegyzés

1. Kankəgə təmuŋku ḡatou"o tāna. 2. Təmuŋku mununtu tād'a: – „Tā! f'üŋküptajrsə sanəkəkumi!" 3. „Tə sanə"əkəkumi!" – mununtu tā. 4. „Sijlḡ ḡerəđitijŋ f'üŋkürütəḡadə?" 5. „Tənə ḡerəđi!" – mununtu təmuŋku. 6. „Tə mənə f'üŋkürükinə, bəltə təməŋj tənə təmuŋku ḡi" səḡürə!" – mununtu tā. 7. Tā f'üŋkürə". 8. Kōt'ihəḡəŋj təmuŋku hūḡ'ə tāmtu. 9. „Tənə takə ičüŋ, ḡamtüt'ə ḡəđuti" – tə tā mununtu. 10. „Tə – tā mununtu – tənə f'üŋkürüdi!" 11. Təmuŋku f'üŋkürəiđə. 12. Kōt'ihəḡəŋj tā hūḡ'ə təmuŋkumtu. 13. D'ülsə d'aliməŋj hürsj təmuŋkumtu tā kurəḡə banaiđə. 14. Ləđisi hūr" kotuki"ə. 15. Hürsəjəđj təmuŋkumtu d'ə ḡiḡ'ə hüt'otađə. 16. Təndə təmuŋkumtu d'enə ḡeltəmeđj. 17. Təmuŋku tā kuŋd'i t'üüd'a kuŋd'itj t'erə" bəritə"ki"ə. 18. Təḡiə səđimjntj kuntə tāmtu kodaatu. 19. Tāmtu kotud'a hoŋə kəjđə hubaiđə. 20. Hubād'a laḡəki"ə: – „Kurəđ'i" d'amə"ə" təḡjuu", bəŋd'ə" ḡuŋüŋandu", miŋśerəŋə əlagaku isə tā kodaam." 21. Bəŋd'i" d'aməđi" ḡuŋüntündə təmuŋku mununtu: – „Tə, ḡəməkəḡuru", bəltə hoḡəmtu ḡənə d'iamtu kojgoriḡ", tjiḡiŋə mənə kuntugəltəkinə, bənə"əm. 22. Təmunku büütündə bəŋd'ə" ḡəməki". 23. Bəŋd'ə tāmtuj ḡəmsa ḡu"əj d'amaku laḡəki"ə: – „Təmuŋku isəj! Dəmsurə!" 24. Təmuŋku ḡoŋd'i"ə bəḡḡütətu kuŋsiđə. 25. Doŋd'itjndətj d'adətu t'əjbəjərə d'übəriḡ". 26. „Əmtj ḡəmsurə" – təud'i mununtu d'amaku. 27. Təmuŋku sijnərijsj mununtu: „Maadənə əmə" d'aməđəḡümü" hujh'adiŋə, miŋśerəŋə hotōptə" kontənə təḡətənə." 28. Təḡiə təmuŋku kontəḡətətu hotōpturajđə. 29. Bəltə.

7. A rénszarvas (és) az egér

1. Egyszer az egér találkozott a rénszarvassal. 2. Az egér mondja a rénszarvasnak: „Rénszarvas! Játsszunk bújocskát!” 3. „No, játsszunk!” – mondja a rénszarvas. 4. „Ki fog elsőnek elbújni?” 5. „Te (fogsz) először” – mondja az egér. 6. „No, én elbújok, csak aztán te egér, ne nézz!” – mondja a rénszarvas. 7. A rénszarvas elbújt. 8. Egy idő múlva az egér keresni kezdte a rénszarvast. 9. „Te amott vagy, a szarvaid látszanak.” 10. „No – mondja a rénszarvas – te rejtőzz el!” 11. Az egér elrejtőzött. 12. Egy idő múlva a rénszarvas keresni kezdte az egeret. 13. Egész napon át keresve az egeret a rénszarvas nagyon elfáradt. 14. Nem tudva keresni, legelni kezdett. 15. Az általa keresett egér a moh²⁸ alá rejtőzött. 16. Ezt az egeret a mohhal elnyelte. 17. Az egér a rénszarvas belsejébe bemenne a belső részét tépni kezdte. 18. Így téve a rénszarvast megölte. 19. Megölve a rénszarvast, a hátsó részén át kiugrott. 20. Kiugorva felkiáltott: – „Amilyen állatok (csak) vannak, mind gyülekezzenek; én magam, habár kicsi vagyok, a rénszarvast megöltem.” 21. Amikor minden állat összegyűlt, az egér (azt) mondja: – „No, egyetek, csak a hátsó részét és az agyát hagyjátok meg, most aludni megyek, elfáradtam.” 22. Amikor az egér elment, mind enni kezdtek. 23. Megéve az egész rénszarvast, egy madárka felkiáltott: – „Egér-bátya! (Íme) a húsod!” 24. Az egér kiment az ürege belsejéből. 25. Amikor kiment, odadobták neki a gyomrát. 26. „Íme a húsod!” – mondta elrepülve a madárka. 27. Az egér elgondolkodva mondja: „Miért hívtam ezeket az állatokat, engem magamat fosztottak meg az általam megölt rénszarvastól.” 28. Így az egér az általa megölt rénszarvas nélkül maradt. 29. Vége.

²⁸ Rénszarvaszúzmóról van szó.

8. Banə turku

1. Donə məuntənunə əmə Tajmjrə məuntənu təičü ɣonəi" Banə turku. 2. Banə turku tətī əmə Koduta"agitə d'irsitibii" kilometra. 3. Tagə Pjasina turka"a nanu kuñigüəni içü. 4. Tətirə tərə" tətī banə turku hünsərəənu tojbutətua" kətbuüčüəŋ'alə", təniməni hüətə berikəb'ahj" tərə" sürüd'a ɣuəlj təndə turku sɨrə hontjəmənij suəd'üsa beričəkəb'əŋhij". 5. Tərə" təni"ia ɣu"əj tansə tənimənu suəd'übahu" təndə turku, turku tagəd'a. 6. Təni"ia tahar'a suəd'ündütənduɣ kodu h'arjmüdüə. 7. Kodutu h'arjmüdüütə bənd'ika ɣuəlj sürüti" mədə" hüälərə"a". 8. Tərə" mjədi" ɣəbtə ɣil'əə kəitəni baagu ibahu, anika"a baagu. 9. Tərə" təni"ia baagu d'a bənd'ika təndə mjədə biətə hüäləruki"itə". 10. Tərə" baarbaduɣ munubaŋhu əmə kəntəgətəni" bənd'ika kəndüčü" sultuɣuru". 11. Təni"ia bənd'ikəj kəndüčüɣ sultud'a sara{...} nāgəi" maagəmənu. 12. Təni"ia sətj'd'i tərə" sjtj kad'antj isüəd'əə banəmtu kəməd'a isüə təndəmtj beri"ə ibahu. 13. Təni"ia bənd'ika lajkuləbtud'a berid'i inšüdə bijnjtətu sarəd'a turku sjrətə tədəbta"idə. 14. Təni"ia tədəbtusa tərə" təndə mal'irə bənd'ika təndə muə d'a bantə kəmərusa bačüra"itə" ibahu. 15. Təni"ia bačüruh"adə" tərə" biətə nindjtə" m'anjri". 16. Kodu sətjibi čühə təndə bantə hüətə kam'aluraad'a. 17. Šülə"ində" təndə" mal'irə" nindjtə" hüäləru" tagə baagu d'a. 18. Tə baaədə tətī turku tərə" nimiti isə kona"a Banə turku. 19. Təbtə anika"a turka"a tərə" təndə huənu tamnj hüətə beričətjə" ɣanasanə" suəd'ütüə". 20. Təndə turku beričəkəbintjɣ banə konduləkəbambu. 21. Təndə turku bərə ninagəndjɣ təbtə kodutə kamaru". 22. Tə bəltə.

Fonetikus lejegyzés:

1. Donə mountənunə əmə Tajmjrə mountənu təjčü ɣonəj banə turku. 2. Banə turku tətjti əmə kodutəgite d'irsitibi" kilometra. 3. Takə Pjasina turka"a nanu kuñigüö içü. 4. Təttjirə tərəx tətjti banə turku ɣünsərənu tojbutatuo" kətuptučüöŋalə təniməni hüötə berikəb'əxə" tərəx sürüd'a ɣuəlj təndə turku nımə hontumənu suod'üŋə beričəkəbəŋhi". 5. Tərəx tənia ɣuəj tansə tənimənu suod'übahu" təndə turku turku tagəd'a. 6. Tənia taharja suod'ündütənduɣ kodu" harjmüdüö". 7. Kodutu harjmüdüütə bənd'ika ɣuəlj təndə sɨptəmbrij sɨriə sürüdi mədə" hüölarə". 8. Tərəx mjədi" ɣil'əgəjtəni bəyü ibahu anikə bəyü. 9. Tərəx tañia bəyüd'a bənd'ika təndə mjədə biətə hüölarukita. 10. Tərəx bərbaduɣ munubaŋhu əmə kəntəgətəni" bənd'ika kəndüčü sultuɣuru". 11. Tañia bənd'ikəj kəndüčü sultud'a sara[...] nāgəj māgəmənu. 12. Tañia sətj'd'i tərəx sjtjti kad'antj isüöd'e banəmtu kamad'a isüö təndəmtj beri"ə ibahu. 13. Tañia bənd'ika lajkuləptud'a berid'i inšüdə bijnjmtj sarəd'a turku sjrətə tədəptərdə. 14. Tañia tədəptusa tərəx təndə maljirə bənd'ika təndə muod'a bantə kəmərusa bačüradəibahu. 15. Tañia bačüruhədə tərəx biətə nindjtə nāmiri". 16. Kodu sətjibi čübə təndə bantə bantə hüötə kam'alurəd'a. 17. Šüləində" təndə maljirə nindjtə hüölaru" takə bəyüd'a. 18. Təbaədə tətjti turku tərəx nimiti isə ɣona"a banə turku. 19. Təptə anikaa turka"a tərəx təndə huənu tamanj hüötə beričətjə" ɣanaŋanə" suod'ütuo". 20. Təndə turku beričəkəbintjɣ banə konduləkəbambu. 21. Təndə turku bərə ninagəndjɣ təptə kodutə kamaru". 22. Tə bəltə.

8. Kutya-tó

1. Még ezen a földemen, a Tajmir földjén van a Kutya-tó is. 2. Ez a Kutya-tó Dugyinkától²⁹ 120 km-re van. 3. Ott messze, valahol a Pjaszina-tó környékén. 4. Régen ezen a tavon átutaztak szállító szánok, sőt pásztorok is; azon mindig átkeltek, télen természetesen a jeges tavon vándoroltak át. 5. E mögé a tó mögé egy nemzetség vándorolt. 6. Amikor vándoroltak vihar támadt. 7. Amikor vihar támadt, természetesen mindegyik sátrat befújta a hó. 8. A szánok szélárnyékos oldalán volt egy nagy szabad vízfelület. 9. Így az összes szánt a szél a víz felé fújta. 10. A nemzetség vezetője így szólt: „A mi szánunk után kössétek a szánokat!” 11. A szánokat jó erősen egymáshoz kötvén. 12. Amikor ezt befejezte, a mellette lévő kutyáját megfogta és felvágta. 13. Így kiterítve felvágván egy kötéllel az első szánhoz kötvén az a tó jegéhez ragadt. 14. Így odaragadva, az összes család a kutya által egymás után a földhöz tapadt. 15. Mivel így egymás után vannak, a szél nem győzte le őket. 16. Amíg a vihar nem csillapodott ez a kutya tartotta őket. 17. Feléledtek, ezek a családok nem fújódtak be oda a nyílt vízhez. 18. Azóta nevezik ezt a tavat Kutya-tónak. 19. Szintén nagy tó, ott hátul, mindig átkelő emberek vándorolnak ott. 20. Amikor elmennek a tó mellett, kutyát áldoznak. 21. Hogy a tó partján ne fújja be őket a szél. 22. Vége.

²⁹ Dugyinka neve nganaszanul *Κοδυτα*"a. A szó a viharra utal (*kotu*). Dugyinka környékén gyakoriak a hóviharok, innen kapta a hely a nevét.

A legendának a Tajmir című újság 1996. április 3-ai számában megjelent szövege:
(Az írásmód nem tükrözi a fonologikus írásmódot.)

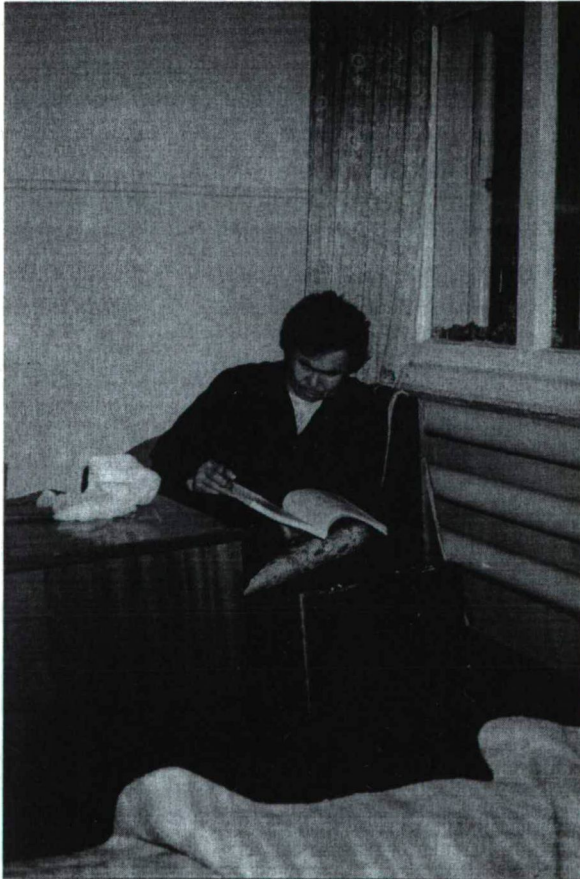
1. Мың моунтэнуну" тэйчу Банэ турку. 2. Тэти турку ичу сэдейсемь кунсыны Кодутаагитэ Авамудя. 3. Хюнсэрэну тэндэ нутэрэмумэну Хатангэгэтэ Дудинкэ чубэ хюотэ дезюркэбаху" масутуруо", тойбутэтуо", нонэ кэтуптугуйчуо". 4. Тэнииа хюнсэрэну нуой тансэ суодюсуо ибаху турку хелиекэйгэтэ турку тагэдя. 5. Тэти турку нихяңты нуолэпсэмэны кэндэ", кунирану ани"э багу" тэймумбату. 6. Мыэээ" турку дерэ чүтүндэ биеды хоарюмюдоо", котумуо. 7. Бэнсэ сюрюдою биетэ хюалараа, хонтумэну мыэдэ" биетэ хюлэрукие" багудя. 8. Барбэдуң мунунту бэндэ" кэндючуң сарэңэ" нятуңдя сыты кэнтэгэтэту. 9. Сыты банэмту берие лайкылэптудя, нерэптэмту тэндэ бантудя сархэ. 10. Банэмту сырэдэ тэдэптаа. 11. Тэнииа тэдытүо бантэ мзычин бэндэ" дирэдераиндэ". 12. Тэнииа бан чидяа малирэй лыгумугэтэндуну быдэ багундэ. 13. Тэбадэ тэти турку нимти конаа Банэ турку. 14. Тэбаадэ турку бэутэтуо" ня" банэй кондюкэбаху" тэндэ туркудя.

A szöveg fonologikusan írva:

1. Мың маунтэнуну" тэйчү Банэ турку. 2. Тэти турку ичү сэдеи"семь кунсыны Кодута"агитэ Абаму дя. 3. Хюнсэрээну тэндэ нутэрэмумэну Хатангэгэтэ Дудинкэ чүбэ хюэтэ дедүркэбаху" масутуруэ", тойбутэтуэ", нонээ кэтуптугуйщэ". 4. Тэни"иа хюнсэрээну нуэй тансэ суэдюсюэ ибаху турку хелие кэйгэтэ турку тагедя. 5. Тэти турку нихианты нуэлэбсэмэны кэндэ", кунираану ани"э баагу тэймумбату. 6. Мыэдэ" турку дерэ чюүтүндэ биэды хуарумудюэ, котуму"о. 7. Бэнсэ сюрүдюэ биетэ хүалэра"а, хонтумэну мыэдэ" биетэ хүалэру"ки"э" баагу дя. 8. Баарбэдуң мунунту бэньде" кэндүчюң сарэңээ" нятуң дя сыты кэнтэгэтэту. 9. Сыты банэмту бери"э лайкулэбтудя, нерэбтээмту тэндэ банту дя сарү"э. 10. Банэмту сырэ дя тэдэбта"а. 11. Тени"иа тэдүтүэ бантэ мыэди" бэньде" дирэдера"индэ". 12. Тэни"иа банэ чидю малирэй лыгумугэтэндуну быдэ баагундэ. 13. Тэ баадэ тэти турку нимти кона"а Банэ турку. 14. Тэ бадэ турку бэутэтуэ" ня" банэй кондүкэбаху" тэндэ турку дя.

A legendának a Tajmir című újság 1996. április 3-ai számában megjelent szövege:

1. A földünkön található a Kutya-tó. 2. Ez a tó útban Dugyinkától az Avam irányában van. 3. Régen ezen az úton, Hatangától Dugyinkáig mindig vándoroltak tehert szállító emberek, pásztorok. 4. Így egyszer régen az egyik törzs átkelt a tó egyik oldaláról a másikra. 5. Általában a tó nem egyenletesen fagy be, a jégtáblák közt helyenként szabad víz található. 6. Amikor a szánok középen voltak, nagy szél kerekedett, vihar lett. 7. A szél mindent befújta hóval, a szánokat a szél a víz felé fújta. 8. A vezetőjük azt mondta: az ő szánjától kezdve az összes szánt egymáshoz kell kötni. 9. A kutyáját, amihez az első részt kötötte, félbevágta. 10. A kutya a jéghez ragadt. 11. Így a kutyához kötött rénszán mind megmenekült. 12. Így a kutya megmentette az egész nemzetséget attól, hogy a szél belefújja őket a vízbe. 13. Ettől kezdve ezt a tavat Kutya-tónak hívják. 14. Ettől kezdve a tavon átutazók kutyát áldoznak.

9. Дәдә турку

1. D'аңуру" нини тәичү Дәдә турку. 2. Тәти Дәдә турку сідә кәргәлј hirә нә ичү нәми"јәгәтә. 3. Тәти нәми"јә нәми Dudibta. 4. Hünsәрәәнә тәндә Дәдә турку бәрәмәнә һүәтә җанасанә нәә" d'одүркәбәһу". 5. Тәрәһ кәҗкәгүә тәһидә d'аңуру" нәидә суәд'үтүә" тәҗәдә магәтәтүҗ бјдј" кәндјтәндјтә. 6. Mal'үәбәһу җу"әј тәнсә. 7. Тәһини җәтјҗ тәичү. 8. Тәрәһ тәти җәтјҗ бјдә кәндјтәндјтә munubәһу җәтәдәсј: 9. „Mәнә әмә туркутә сјәрүҗуру", әнәкә"ә d'оҗкудәмә ми"сә бәһд'ә kab'asәbtә мәнә сјәрүҗуру"! 10. Тәрәһ тәһи"иә мәнә сјәрүbindü" муҗку" d'ә муҗкуd'ah"ansa. 11. Sürü sätјbinintј norud'a manu бјдј" b'arәkәbј" turku җану" sәрәbi", тә чүһәңј әмә mal'ümүmbәһуndu". 12. Nagür d'оҗкудәмтә d'оҗкугүәру"! 13. Тәндә nakürә d'оҗгутә h'asјrәј җәf'i"иә nagür h'ad'ir çäguәru"! 14. Тәрәһ тәндә һиә, nakürә һиә бәүһү", nakürә һиә бәүһү", тәрәһ һиә бјә" җанасанәчү" тәндә d'оҗгачү җәтәгүәру"! 15. Тәрәһ тәһи"иә җә" җәтәдәсј җуәлј җәтјҗ буәдү бәһд'ика d'ebta"ә" тәндә mantә. 16. D'оҗкудәмтүҗ d'оҗга"ә". 17. Тәндә d'оҗгутүҗ kunsјmәңј тәрәһ җәдәмтјҗ бәһд'ика kab'asәbtә сјәра"ә". 18. Тәрәһ тәндә бјтј" кәндј"ә" бјтјҗ кәндјтјндә сјтјҗ җуә һиәдә суәд'үә". 19. Тәрәһ norumtundә kambad'әmәнә бјдј" manakü" b'aricәkәtјндә turku" сјә" sәрәtјндә җәтјҗ буәдүd'әә mantә nakürә d'оҗгу d'оҗга"ә" тәндә җәдә turkutә 20. Тәрәһ nakürә h'asјrә çii"ә". 21. Тәрәһ тәндә nagamtu d'alјtәңј һиәһд'ә siti numajka"ә tјbјkјә muuntәsuәgәј ibahu. 22. Tәkәј muuntәsuәd'әgәј muuntәsa munubәһh'agәј: 23. „Ou", әmәһиә" maәһuna" d'оҗгу" җәдәkәһи"! 24. Тәрәһ җәтјгүүчә d'üdihtәәтјҗ d'оҗгутә, h'ad'ir sәҗkuh'әһу. 25. Тәндәмтј бәндү"uә d'iltә"кәсј җәдјrbј"ә җәтүмј"ә бәһд'ика kab'asәbtә d'үҗатүsa. 26. Тәрәһ җуәлј һјјmsј tјbјkүә"gүмү isә h'asјrәmti һоһүrmәbtә"agәј. 27. Тәрәһ, җә" munumunuçü, тәһи"иә бјдә kunsјrјәdә munumunuçü: Ou", çetua mәнә sal'i"әrј"-tә". 28. Әmkәtә һәра"ә һәәнә тәнсә бјтә һүәтә lјgumnarәsüdütә". 29. Тәрәһ тәһи"иә isә tәkәј tјbјkүәgәј җуәлј һјјmsј bad'ü"әдә-әku. 30. Тәрәһ kuһи"иә mәf'imјәd'әәf'үҗ, d'erutum. 31. Тәти җәдә turku бәһсә тәһи"иә җәдә turku isә kona"ә. 32. Bәltә.

9. A sámán-tó

1. A tundrán van a Sámán-tó. 2. Ez a Sámán-tó két megállásnyira³⁰ van a folyótól. 3. A folyó neve Dudipta. 4. Állítólag régen, a Sámán-tó partja mentén vonultak a nganaszanok. 5. Valamikor onnan a tudráról, a nyári szállásukról elvándoroltak a víz befagyásának idején. 6. Azt beszélik, hogy egy nemzetség (ott) maradt. 7. Ott volt egy sámánjuk. 8. A víz befagyásának az idején ez a sámánjuk sámánizálván ezt mondta: 9. „Merítsetek el engem ebben a tóban, nekem egy nagy léket csinálva merítsetek el minden sámánviseletemmel együtt. 10. Így elmerítvén engem, az erdő felé menjete, töltsétek a telet az erdőben! 11. A tél elmúltával, tavasszal aztán a víz kinyílásakor³¹, amikor a tó szájai megjelennek³², akkor táboroztatok ott! 12. Három léket vágjatok! 13. Ebbe a három lékbe kampókat (eresszettek) le, a három kampót őrizzétek! 14. Ezen az éjjelen, három éj elteltével, amikor három éjszaka eltelt, az öreg emberek ezeket a lékeket nézzék meg!” 15. A sámán így samanizálván, természetesen a sámán szavát mindent teljesítették a mondottak szerint. 16. Léket vágtak neki. 17. Ebbe a lékbe a sámánt minden sámánruhájával (együtt) elmerítették. 18. Ez a víz befagyott, a víz befagyásakor ők délnek³³ vándoroltak. 19. A tavasz megérkeztekor, késő tavasszal, amikor a víz éppen kinyílt, amikor a tavon megjelentek a rianások, a sámán szava szerint három léket vágtak ezen a Sámán-tavon. 20. A három léket őrizték. 21. A harmadik nap éjjelén két fiú őrizte a réneket. 22. Ezek a pásztorok a réneket őrizvén így szóltak: 23. „Ó! Miféle lékek ezek, nézzük meg!” 24. Megnézték hát a középső léket, állítólag a kampó nehéz volt. 25. Azt felfelé húzni kezdvén, a nagy sámán megjelent, minden ruhája felfelé meredve. 26. Természetesen megijedvén, fiatal fiúk lévén, a kampót hirtelen elengedték. 27. A sámán így szólt, a vízből (így) szólt: „Ó! Nagyon megsértettek engem. [Nagy kárt okoztak nekem.] 28. Ettől kezdve a nganaszan nemzetség minden évben a vízbe fog fulladni.” 29. Így ez a két fiú természetesen megijedvén elmesélték (a történetet). 30. Hogy mi történt velük, nem tudom. 31. Ez a Sámán-tó így lett örökre Sámán-tó. 32. Vége.

³⁰ A nganaszanok kb. 15 km-ként állnak meg pihenni. Tehát a két megállásnyi út kb. 30 km-t jelent.

³¹ Olvadáskor.

³² A rianások megjelenésekor.

³³ A *dél* szó megegyezik az *ajtó* szóval.

A legendának a *Tajmir* 1994. június 15-ei számában megjelent szövege:

(Az írásmód nem egyezik a fonologikus írásmóddal.)

1. Үзэз турку немья"а дяңуру нини ичу, сизи аника кэрыгэли хирэны. 2. Турку нинтуче аника – дюйхыптыби" мыэдисы ну нуозэ далы хирэ. 3. Хюнсерэну тэнимэну хюотэ ня" малюркабаху". 4. Каңкэгюо хюнсерэну тэни малю"о нютузамтутэ нуой тансэ. 5. Үэтың тэйчу. 6. Туркузу мана"кю кэндэз. 7. Бызы" кэндэйтэндэйтэ бэндэ" үзэз" үэтэзэмыңхяндэ" нерэй нилутычиң нуо" дя хуси. 8. Тэны үэ" үсэзэсы мунунту: „Мэнэ дэңгу кунсымэны туркутэ сыэрунуру". 9. Норудя, турку" сизй серэби" нагюр дэңку дэңкугуору", бэнди" дэңга"мэну нагюр хядир чиэгуоры"." 10. Үана"санэ" үэтың буозуй бэндей мелызи"э". 11. Үзээмтың дэңгутэ.сыэра"а. 12. Сюро бяуса норумтундэ үонэй турку бэрэ малюиндэ". 13. Накүрэ дэңгу дэңга"а, хасырэй чи"э. 14. Хиндя ситі тыбыйкы"а мунтэтугэй. 15. Нисы сылыгэличендэ үзэюлю" дэңгуй үэтэуки"эгэй. 16. Дюзыптэ дэңгтэ хясырэ сэбу"тэки"эгэй, сэңкумунучу. 17. Хясырэ быны камя"са үэрырбы"а үэтумы"э, бэнсэ кабя"тэсы карчатуту. 18. Тыбыйкы"агэй хымсы бынымты нелхирмапта"агэй. 19. Үэ" сыэтэса мунумунучу: „Эмкэтэ нера"а няню" хюотэ бытэ лыгумнарсузо"." 20. Нумайкагэй мазутідя биагэй. 21. Тэни кэрсудейчи депта"агэй. 22. Куни"иа мели"мичиң мың деру"туму". 23. Тэ базэ ня" бытэ лыгумнару", турку нимтіися кона"а „Үзэз турку".

Fonologikus lejegyzés szerint:

1. Үэдэ турку немья"ыа дянуру нині ичү, сиди аніка"а кэрыгэли хирэны. 2. Турку нинтуче аника"а – дюйхымэбтыби" мыэдисы ну"эдэ дялы хирэ. 3. Хүнсерээну тэнимэну хүэтэ ня" малюркэбаху". 4. Каңкэгүэ хүнсерээну тэні малю"э нютудамтутэ ну"эй тансэ. 5. Үэтың тэйчү. 6. Туркуду мана"кү" кэндэ"э. 7. Быды" кэндэйтэндэйтэ бэньде" үэдэ" үэтэдэмыңхяндэ" нерэй" нилутычиң нуэ" дя хуси. 8. Тэны үэ" үэтэдэсы мунунту: „Мэнэ дэңгу кунсымэны туркутэ сыэрунуру". 9. Норудя, турку" сизй серэби" нагүр дэңку дэңкугуэру", бэньди" дэңга"мэну нагүр хядир чиэгуэры"." 10. Үана"санэ" үэтың буэдуй бэньдей мелыди"э". 11. Үэдэмтың дэңгутэ сыэра"а". 12. Сюрү бэүса норумтундэ үонэй" турку бэрэ малю"индэ". 13. Накүрэ дэңгу дэңга"а", хясырээ чии"э". 14. Хииндя ситі тыбыйкы"а муунтэтугэй. 15. Нисы сылыгэличендэ үэдүлю" дэңгуй үэтэуки"эгэй. 16. Дюдэбтэ дэңгу хясырэ сэбу"тэки"эгэй, сэңкумунучү. 17. Хясырэ быны кэмиа"са үэрырбы"а үэтумы"э, бэнсэ кабя"тэсы карчатуту. 18. Тыбыйкы"агэй хымсы бынымты нелхирмэбта"агэй. 19. Үэ" сыэтэса мунумунучү: „Эмкэтэ нера"а няню" хюэтэ бытэ лыгумнарсудэ"." 20. Нумайкагэй мадуті дя бии"иагэй. 21. Тэни кэрсудейчи дебта"агэй. 22. Куни"иа мели"мичиң мың дерутуму". 23. Тэ базэ ня" бытэ лыгумнару", турку нимті ися кона"а „Үзэз турку".

A legendának a *Tajmir* 1994. június 15-ei számában megjelent szövege:

1. A Sámán-tó a Dudipta tundráján van, két nagy megállásnyira van. 2. A tó nem nagy – megkerülése egy napi járást jelent. 3. Régen itt mindig emberek táboroztak. 4. Egy-szer régen itt egy törzs állította fel a sátraikat. 5. Volt egy sámánjuk. 6. A tó éppenhogy befagyott. 7. A víz befagyásakor minden sámán sámánizált, az istenekhez szólt jó életet kérve. 8. Ez a sámán sámánizálva így szólt: „Eresszetek le engem a tóba egy léken keresztül! 9. Tavasszal a rianások megjelenésekor vágjatok három léket, eresszetek le a lékekbe három kampót!” 10. Az emberek mindent a sámán szavai szerint tettek. 11. A sámánt leeresztették a lékbe. 12. A tél elmúltával, amikor megjött a tavasz, ismét a tó partján állították fel a sátraikat. 13. Vágtak három léket, leeresztették a kampókat. 14. Éjjel két fiú őrizte a réneket. 15. Senkinek se szólva, megnézték a lékeket. 16. Elkezdtek húzni a középső kampót, az nehéz volt. 17. A kampó kötelét megfogva meglátták a nagy sámánt, minden ruhája (felfelé) meredt. 18. A fiúk megijedvén elengedték a kötelet. 19. A sámán megharagudván ezt mondta: „Ettől kezdve az emberek mindig a vízbe fognak fulladni.” 20. A fiúk hazamentek. 21. Elmesélték a történetet. 22. Hogy mi történt, azt nem tudjuk. 23. Ettől kezdve az emberek a vízbe fulladnak, a tó neve pedig Sámán-tó lett.

10. Horəsočəməə

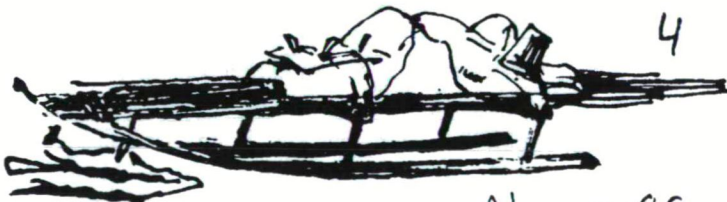
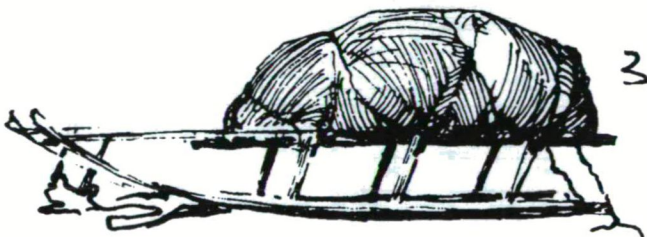
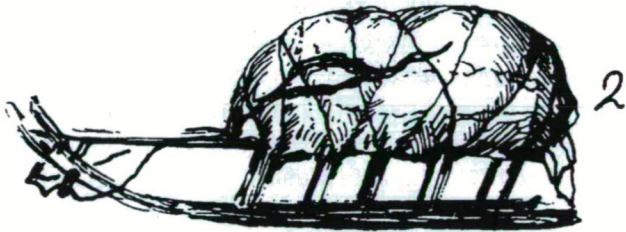
1. Du"əj nāa ini"ia"ku nanu bii"iaidə Keta"a d'a basahansa babi" d'a. 2. Matəmti mešigəj bjdə bərə. 3. Nāa bii"iaidə basudə d'a. 4. D'alj bəimənj babij taərišə 5. Təndə huə hüəti" d'otürü basudə d'a. 6. Ini"ia"ku ɣonəntu matənu ih"adu. 7. Munuɣkəh"atu bəjkuətu d'a: „Tənə ɣu"əjkəl'ičə d'alj matənu ɣuə"! 8. Mənə sūmiajčih'andijm ɣonəraanə." 9. Bəjkuədu hüəti" munuɣkətu: „Donəə kanəɣuəm babim kotugəlkunə. 10. Təndə huə niri nilyuəmi matənuni." 11. Nāa ɣonəi" bii"iaidə basudə d'a. 12. Duədu" nāa ini"ia"ku d'indi"ə silyčəküə mirəimuj. 13. Silyčəküə tujh"atu"orəku igətu madə d'a. 14. Nj nalymsjə. 15. Əmnj lakar'ai" Horəsočəməə čii"ə matə. 16. Tuu kad'a ɣomtū"ə. 17. Təgətə tə'ibti"ə: „Kunuɣu tənə bəjkuəə?" 18. Nāa ini"ia"ku mununtu: „Bəjkuəmə basutu babi" d'a." 19. Horəsočəməə mununtu: „Mənə ɣəməbtu"! 20. Bəna"am sərəəmənij, ɣəmnantundum." 21. Nāa ini"ia"ku ɣəməbta"a Horəsočəməəm. 22. Dəmursa šatid'i Horəsočəməə mununtu: „Timin'a konjšidəɣ mənə nanunə, mənə nemybtij'amə isūdəɣ! 23. Matənunə nilyšidəɣ." 24. Nāa inia"ia"ku mununtu: „Kuñi"ia konjntəɣim? 25. Nāa nilygümü nintij"ə nily" horəsočəməə na." 26. Əmnj Horəsočəməə nym ɣohul'i"ə, matu d'a kona"a. 27. Hüəti" hedijiti hol'ua"mənu. 28. Maagəl'ičə ɣuəd'ədu nintj ɣədu". 29. Hiimtiə nāa tuu"o matu d'a basudəgətə. 30. Dəɣkəri"ə: „Ini"iaj, ɣəmsudiñə hiri"! 31. Silygəl'ičə nintj sojbu". 32. Nāa matə čii"ə, səɣül'i"idə. 33. Matənu silygəl'ičə d'əɣɣujh"atu. 34. Nāa ɣonđi"ə bəndi, munu"o: „Mənə timin'a küü"uam. 35. Kuñi"ia nilytəbinə ini"ia"ku'əj? 36. Sily matəmə mešidə? 37. Sily d'əɣh'adiñə sočürəsudə, sily ɣəmsačügujšütə?" 38. Nāa ɣonəntu madəmtu lujka"a. 39. Bənd'əj kəndətə huanu"očü. 40. Taaditi kəməd'a muɣku" d'a suətu. 41. Ad'a matə tuu"o. 42. Tə'ibtiɣüjči: „Mənə nimbjə sūarmə, tənə čenijčəɣidij" nilyɣ kuñi"ia konjij mənə ini"ia"ku?" 43. Aša mununtu: „D'erutumə. 44. Manu mint'əgənj d'indišitəmi. 45. Konjigumi madə d'a." 46. Matənu nāagəəmənij buəgəlküni. 47. Dəmursa šatid'i aša mununtu: „Tənə ini"ia"ku"mətə kontud'üə h"aa čerə ɣanasə, Horəsočəməə kontud'üə. 48. Talu ɣədüsüəm sijti mjədəmtj. 49. Kərbubütə konjigumi niri huuləh'asj tənə ini"ia"ku"mətə." 50. Nāa mununtu: „Helijbinintə konjigumi niri huuləh'asj mənə ini"ia"ku"mətə!" 51. Küd'atundə aša suətəki"ə. 52. Ad'a nemy təbtə büükü"idə. 53. Aša mununtu nāa d'a: „Nāa nj luu" nanuntə təihü" nəkəl'iñə!" 54. Suəd'ü"ə kuə hiričəküənj hedijimintij kuntia manaku" ɣonđi"ə" turku hontjə lındətə. 55. Nokur'anu horəsočəməi" madə" ɣətumij"ə". 56. Aša madəmtu mij"ə. 57. Dəməki"ə", səɣkəl'i"itə". 58. Küd'atu aša mununtu nāa d'a: „Mənə büüküəm h"aa ɣanasənə madə d'a! 59. Kuə hiričəküənj hursəsitənə. 60. D'indəm ɣonəə bitidəj čentirij". 61. Horəsočəməə na madu d'a tujhününə tənə matənu ikəj! 62. Tugjətənj kauləsa ɣomtükəɣ matənu ɣuə kad'anu! 63. Horəsočəməə čiriabü" matə tənə d'itugətə!" 64. Aša bii"iaidə. 65. Nāa kou"o ad'a nemy na. 66. Nāa sijnərij: „Kuñia"ia mənə sūarmə tujšüdə Horəsočəməə na? > > >

10. A Varrott arcú³⁴

1. Egy nganaszan a feleségével elment a Heta folyóhoz vadárénre vadászni. 2. Sátorat állítottak maguknak a vízpartra. 3. A nganaszan elment vadászni. 4. Egész nap üzte a vadáréneket. 5. Aztán mindig vadászni járt. 6. A felesége egyedül maradt a sátorban. 7. Egyre csak mondogatja a férjének: „Legalább egy napot maradj itthon! 8. Én unatkozom egyedül.” 9. A férje mindig így felel: „Még elejtek néhány vadárént. 10. Aztán együtt fogunk élni a sátrunkban.” 11. A nganaszan megint elment vadászni. 12. Egyszer csak a nganaszan felesége meghallotta valaki lépteit. 13. Mintha valaki jönne a sátorhoz. 14. A nő megörült. 15. Ekkor hirtelen a Varrott arcú lépett be a sátorba. 16. Leült a tűzhöz. 17. Aztán azt kérdezte: „Hol van a férjed?” 18. A nganaszan felesége így válaszol: „A férjem vadárénekre vadászik.” 19. Azt mondja a Varrott arcú: „Adj ennem! 20. Elfáradtam az úton, enni akarok.” 21. A nganaszan felesége megetette a Varrott arcút. 22. A Varrott arcú az evést befejezve így szólt: „Most eljössz velem, a feleségem leszel! 23. A sátramban fogsz élni!” 24. A nganaszan felesége így válaszolt: „Hogy mennék el veled? 25. Hiszen nganaszan nő nem élhet varrott arcúval.” 26. Akkor a Varrott arcú megfogta a nőt, és elment a sátrába. 27. Mindig könnyen járt. 28. Semmiféle nyomát nem lehetett látni. 29. Amikor beesteledett hazajött a nganaszan a vadászathoz. 30. Kiáltott: „Asszony, főzz nekem húst!” 31. Semmi [senki] sem hallatszott. 32. A nganaszan bement a sátorba, körbenézett. 33. A sátorban senki sem volt. 34. A nganaszan kiment és így szólt: „Most elvesztem. 35. Hogyan éljek feleség nélkül? 36. Ki csinálja meg nekem a sátram? 37. Ki varr nekem ruhát, ki főz nekem ételt [húst]?” 38. A nganaszan felszedte a sátrát. 39. Mindent a szánra rakott. 40. Befogva a rénjeit az erdőbe vándorolt. 41. A dolgán sátrához ment. 42. Kérdezi: „Öreg barátom, nem tudod, hová ment a feleségem?” 43. Azt mondja a dolgán: „Nem tudom. 44. Később lehet, hogy megtudjuk. 45. Menjünk be a sátorba!” 46. A sátorban jól elbeszélgettünk! 47. Befejezve az evést, a dolgán így szólt: „A feleségedet a fás nép embere vitte el, a Varrott arcú vitte el. 48. Tegnap láttam a szánjait. 49. Ha akarod, menjünk együtt megkeresni a feleségedet!” 50. A nganaszan így szól: „Ha segítesz, menjünk együtt megkeresni a feleségemet!” 51. Amikor reggel lett, a dolgán vándorolni készült. 52. A dolgán anyja szintén elindult. 53. A dolgán azt mondja a nganaszannak: „Ha van veled nganaszan női ruha, hozd el!” 54. Egy ideig vándoroltak, hosszan mentek, amíg csak ki nem értek egy síkságra, ahol egy tó volt. 55. Hamarosan feltűntek a varrott arcúak sátrai. 56. A dolgán felállította a sátrát. 57. Ettek, aludtak. 58. Reggel a dolgán azt mondja a nganaszannak: „Elmegyek a fás ember sátrába. 59. Egy idő múlva visszatérek. 60. Készítsd elő a nyilat és a nyílvevőket! 61. Amikor a Varrott arcúval bejövök a sátorba, legyél a sátorban! 62. Egy anyaggal betakarva ülj az ajtó mellett! 63. Ahogy belép a Varrott arcú a sátorba, lödd le!” 64. A dolgán elment. 65. A nganaszan a dolgán anyjával maradt. 66. Azt gondolja a nganaszan: „Hogyhogy a barátom a Varrott arcúval jön?
>>>

³⁴ A nganaszanok az arcukon lévő tetoválás miatt varrott arcúaknak hívják az evenkiket.

67. Danasanə munuŋkəndu"-tə", Horəsočəməə maagəličəgətə h^uandula"a ŋonəə təŋkəgəə. 68. Aša h^uantubtunantutu mint'aganj Horəsočəməəm." 69. Kuə hiričəküənj inšüdə" ŋətumj"ə. 70. Ad'a nemi mununtu náa d'a: „Kaŋkə tujh^uatu!" 71. Náa mununtu: „Kačəməkərə, tənə ŋⁱantulə h^uantubtuh^uađu Horəsočəməəm. 72. Tənə ŋⁱantulə h^uandula"a ih^uađu Horəsočəməəgətə." 73. Horəsočəməə čitində matə náa merigiai" d'üdə"a d'intəgətə. 74. Koda"atu. 75. Bəndi ŋond'i"ə. 76. Ašagümü tətubatu nantu ini"ia"ku. 77. Náa ini"ia"kutj nanu hurši"iđə ŋonəi'fai" d'aŋuru" d'a. 78. Aša niłiđi kou"o h^uaa bərə turku kađ'a.

Meri 1990

67. Hiszen az emberek azt beszélnek, hogy a Varrott arcú mindenkinél ravaszabb és erősebb. 68. A dolgán bizonyára be akarja csapni a Varrott arcút.” 69. Kis idő múlva szánok tűntek fel. 70. A dolgán anyja így szól a nganaszhoz: „Már jönnek!” 71. A nganasz az mondja: „Nézd csak, úgy látszik, a fiad becsapta a Varrott arcút! 72. Úgy látszik, a fiad ravaszabb a Varrott arcúnál.” 73. Amikor a Varrott arcú belépett a sátorba, a nganasz gyorsan kilőtte a nyílveesszót az íjből. 74. Megölte (a Varrott arcút). 75. Kiment. 76. A dolgán pedig elhozta a társa feleségét. 77. A nganasz a feleségével ismét visszatért a tundrára. 78. A dolgán ott maradt lakni a fás terület szélén, a tónál.

1. Bálványt szállító szán (*kojkə kəntə*).

2. Bőrt és termékeket szállító szán (*ir'ənkə*).

3. Sátorlapot és az alvásra szolgáló bőrt szállító szán (*tuə"buə*).

4. Edényeket és a sátorrudakat szállító szán (*ŋu"śa*).

11. Basuši kuøbsa

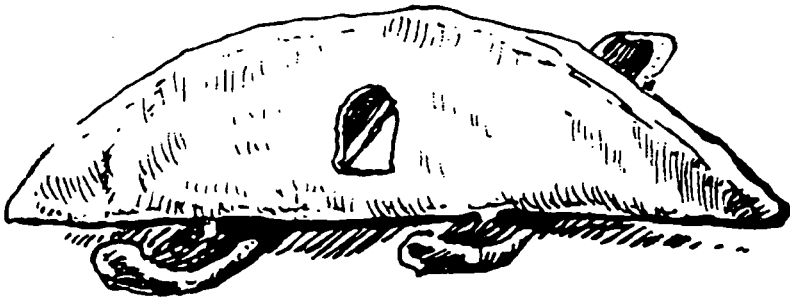
1. Ømti kersu t'etua hünsærænu isüæ. 2. Bøjka"ai" d'ebtud'üæd'æ. 3. Kunigüæni d'anguræ mæuntænu siti ma" nænd'isjæ. 4. Tæ nini siti basuši niljd'iægøj. 5. Dam'aj basuši nj hontjæ, kobtuatu tæit'ü. 6. Dam'ajd'üm njk'al'i it'ü. 7. Bøjka"a d'ed'iti nanu, ini"ia næmjnti nanu matænuntu niljti. 8. Bænsægøj basusikøj babij njkægæmænu kotætugøj. 9. Kaŋkægüæ nig'aj it'üæ mununtu nantu d'a: „Tænæ kobtua hondij. 10. Mint'agønij kobtuamæ nanæ tædutænguj nitænæ? 11. Njk'al'i niljibi" bah'a. 12. D'esigøjnæ t'etua d'ehinjimi"ægøj. 13. Kobtuamæ nækælæn'antjindim. 14. Kumuntænguj?" 15. Nj hontjæ basuši mununtu: „Kobtuamæ nantæ nisjðæm tædu". 16. Tænæ mæŋkææ njanasaj. 17. Kobtuamæ tærad'i bøjkuæ nintj hu". 18. Kobtuamæ njünia njanasandæ misidæm." 19. Njk'al'i it'üæ basuši mununtu: „Kobtuamæ toræbtumu njosædunduj. 20. Tærad'i ihü"tæ, siærtæmtæ njæðæ"sudæj. 21. Nokur'anu suæ"sutæmu". 22. Baruši turku na malæ"siütünü". 23. Tææ t'ühæni latü"! 24. Mænæ kojkej mendi"sjðæm." 25. Tæni"ia buæd'a sätjd'i nig'aj it'üæ matu d'a kona"a. 26. Matætu t'üüd'a bøjka"a d'ed'iti d'a mununtu: „Id'a, nænæ"madunu" kobtua nækælæn'antjijæm. 27. Donægüætænu d'atænæ næjhæmænu buæd'üæ, d'omtækæsüæ. 28. Kuñi"ia mejt'ænjimi?" 29. Bøjka"a mununtu: „Æmæ hiimtitæ heñd'irmæ matæ sërigrøj! 30. Dæðæ nintut'æ ihü"næ, tæbtæria næmæ"kü" njætæðækæsjðæm. 31. Baruši turkutænu it'üæ hijlænsægæ hel'iditænæ hul'æ"sjðæm." 32. Hiimtitæ heñd'iræmtj sërigrj"æ. 33. Tændæ huæ bøjka"a hiimæni njætæðætj. 34. Kuræd'iküæ bælj ad'a siæd'æmæni kæjnj"tü. 35. Tændæ siæd'æ nj"æjkæl'it'æ buædu sijn-gæl'it'æ d'erutu... 36. Siði d'alj bæutundæ nj hontjæ basuši mununtu: „Suæ"kumu"! 37. Tæañü" bæñd'æ mæumtuj d'ebad'ü"æ". 38. Maagæl'it'æ kætud'a d'ædit'ij d'angju". 39. Kændütü" sëtænjrj", Baruši turku bære suæ"njuru"! 40. Mjnsiænæ d'anguru" d'a büüki"æm. 41. Mint'agønij kanægüæ babi kodutændum. 42. Tjimin'a sitæbj nj hontjæ basuši d'a bii"ia. 43. Ømtj basuši d'indæmtu, bitiditi, loh"amtu t'entjirj"æ. 44. Tæniðæ naküræ sërbi"æmtj huturi"æ, basahansa bii"ia. 45. Kuntægai" hedjiti. 46. Kuræguj d'alj helj bæud'ü"æ, nj"tæti hedjiti. 47. Du"æjkæl'it'æ babi nintj kæ'æmæ". 48. Tægætæ naküræ babi kæ'æmi"æ. 49. Nænsu"iðæ, loh"amtu nækæl'i"æ. 50. Loh"atu takæðæ babi" d'a d'onda"laku süüli"æ. 51. Loh"atu siæmæni sæjül'i"æ. 52. „Ou", maagæl'it'æ babi" d'angju"! 53. Kumæni konjnj"? 54. Tjimin'ariai" nagür bahi tæisüæ." 55. Basuši njot'ü ni nænsu"æ, sænjürü. 56. Babi" bæbæd'æætænu njøjbuægæl'i it'üæ nj"jæ sürü nini njomtütü. 57. Dæbtü'ü t'etua næjbægææ". 58. Siti sæjmjði mærsjt'ininti it'üægøj. 59. Dæntu lojhæritænjntj it'ü. 60. Nøjbuægæl'i it'üæ nj"jæ sürü nini njomtütü, basutæ d'a sænjürü. 61. Basuši tændæ bæimæni sijnænjrj: „Kuñi"ia it'ænjum? 62. Babij h'aruanantud'üæm, æmni tæti hijlænsægæ njomtütü. 63. Du"æðæ biði"tæ-njnæ h'aragumæ!" 64. D'indæmtu t'endjrsjndjætj njøjbuægæl'i it'üædu kuñigæl'it'i t'imüsü"æ. 65. Bæbæd'æætænu ndu nagür bahi njonæi" kætutu. 66. Basuši nisj kuntægæ"ai" njæ" sæu"iðæ, tæti"l'ai" sæbula"iðæ. 67. Nagür bahiðü kuñi"iægüæ l'ümü"æ". 68. Basuši nænd'isj njonæntu mununtu: „Æmtjæ bah'a kersu. 69. Dæñd'i"ai" maagüæ kersu njætumsjtæ nændjti. 70. Nænæ"amamæ bøjka"a niñ'adj kærutætu njætæðæ". 71. Dæñd'i"ai" maaraj næmbøj hel'iditætj mendi"æ. 72. Tææ, manæ d'a büügünæ! 73. Bøjka"a maaraj næmbøj mentjibi"ti, kodu"sutæmæ. 74. Tærad'i bah'a bøjka"a mæaðæmu"?" 75. Basuši matætu hurši"æ. >>>

11. A vadász halála

1. Ez az eset nagyon régen történt. 2. (Ez egy) öregek által elmesélt (mese). 3. Valahol a tundrán állt két sátor. 4. Ott két vadász élt. 5. Az egyik vadász nős, van egy lánya. 6. A másik vadász nőtlen. 7. A sátorban az öreg apjával és az idős anyjával lakik. 8. Mindkét vadász rénekre vadászik. 9. Egyszer a nőtlen mondja a másiknak: „Neked van egy lányod. 10. Hozzám adnád feleségül? 11. Nő nélkül élni rossz. 12. A szüleim nagyon megöregedtek. 13. El akarom venni a lányodat. 14. Mit szólsz hozzá?” 15. A nős vadász azt mondja: „A lányomat neked nem adom. 16. Te szegény ember vagy. 17. A lányom ilyen férjet nem akar. 18. A lányomat gazdag embernek adom.” 19. A nőtlen vadász azt mondja: „A lányodat hiába sajnálok (tőlem). 20. Ha így van, bajba fogsz kerülni. 21. Hamarosan elvándorlunk. 22. A Baruszi-tónál verünk sátrat. 23. Akkor készülj fel! 24. Én a bálványokat meg fogom érinteni.” 25. Így beszélve a nőtlen a sátrába ment. 26. A sátorba beérve az öreg az apjának ezt mondja: „Apám, én feleségül akartam venni a szomszédunk lányát. 27. De ő maga hozzám gonoszul beszélt, veszekedett. 28. Mit tegyünk?” 29. Az öreg ezt mondja: „Ma este hozd be nekem a sátorba a dobot! 30. Habár nem vagyok sámán, de egy kicsit sámánolni fogok. 31. És a Baruszi-tóban levő szörnyet fogom hívni.” 32. Este bevitték a dobot. 33. Az öreg egész éjszaka sámánolt. 34. Valamilyen éneket dalol dolgán nyelven. 35. Ennek a nyelvnek senki sem érti egy szavát sem... 36. Két nap múlva a nős vadász azt mondja: „Induljunk! 37. Rénjeink összetaposták az egész földet. 38. Semmi rénszarvaszúzmó nincs. 39. Készítsétek a szánokat, és menjetek a Baruszi-tó partjához! 40. Én pedig a tundrára utazom. 41. Lehet, hogy elejtek néhány vadrént. 42. Most a történet a nős vadászt követi. 43. Így előkészítette az íjat, a nyilakat és a fedezékeszkát. 44. Aztán három utazó rénjét befogta és elment vadászni. 45. Sokáig megy. 46. Már eltelt a nap fele, és ő még mindig megy. 47. Nem lát egyetlenegy vadrént sem. 48. Aztán észrevett három vadrént. 49. Megállt, elővette a fedezékeszkát. 50. A deszka mögött csendesen odamászott a vadrénekhez. 51. Átnézett a deszka résén. 52. „Ó, semmilyen vadrén sincsen! 53. Hova mentek? 54. Az imént három vadrén volt.” 55. A vadász lábra állt, és szétnéz. 56. A vadrének helyén a havon egy fej nélküli nő ül. 57. A haja nagyon hosszú. 58. Két szeme a vállán van. 59. A szája a mellén (van). 60. A fej nélküli nő a havon ül, és a vadászt nézi. 61. Ez alatt a vadász gondolkodik: „Mit tegyek? 62. Vadréneket akartam üzni, erre itt ül egy szörny. 63. Űzzem csak el egy nyíllal!” 64. Mire az íjat megfogta, a fej nélküli valamerre eltűnt. 65. A helyén ismét három vadrén legel. 66. A vadász této-vázás nélkül lőtt, de elhibázta a célt. 67. A három vadrén valahova elfutott. 68. A vadász magában állva ezt mondja: „Ez rossz jel. 69. Úgy tűnik, valamilyen baj lesz. 70. Úgy látszik, nem hiába sámánolt a szomszéd öreg. 71. Valójában a rosszat hívta segítségül. 72. Rendben van, most hazamegyek. 73. Ha valóban az öreg hívta az ördögöt, akkor megölöm. 74. Ilyen rossz öreg kinek kell?” 75. A vadász a sátrához visszatért.

>>>

76. Бәндәҗ кәрсәтү нәмҗбтј"ја д'а д'ебта"и'ү. 77. Нәмҗбтј"јади мунунту: „Бәҗкуә, т'етua баһ'а д'үрҗмј д'ебта"аҗ. 78. Тәһи"ia ihü"тә, һисјдәҗ күнтәҗаи" һилј"." 79. Күд'atud'a сүәбти"iai" бәндә" нәһсу"indә", basusiraдuҗ һисј һилј" тоһд'aj'itј. 80. Шеҗмј'и каҗкә turku сјрә mantә конјб'адј". 81. Торәбтumu kobtuamtu һосәдuh"аду. 82. Kobtuamtu тәти нјг'aj и'үә куәд'үмунтә мисја ihü"тү, һилитј һунсәәмәну конјбиадә.

76. A feleségének mindent elmesélt. 77. Azt mondja a felesége: „Öreg, nagyon rossz hírt hoztál. 78. Ha mindez így történt, akkor te nem fogsz sokáig élni.” 79. És valóban, reggel mind felkeltek, csak a vadász fekszik élettelenül. 80. A szemei már olyanná váltak, mint a tó jege. 81. Hiába sajnálta a lányát férjhez adni. 82. Ha a lányát feleségül adta volna a nőtlen férfinak, akkor az ő élete másképp alakult volna.

Fedezékdeszka, ami mögé a vadászok elbújnak, hogy közel kerülhessenek a vadrénekhez.

12. Šejmj Tod'akuə Danasanə nemjbtj'a

1. Kaŋkəgüə ŋu"əj tala" a bəjka" a niljd'ia ibahu. 2. Nijti təisüə kobtuatu təisüə. 3. Donəə kanəgüə šiba honsjə. 4. Kaŋkəgüə bəjka" a mununtu: „Talu k̄üð'ahü" suə"šütəmu". 5. Küð'atundə suəd'ü"ə". 6. Bənd'i" nərənj bəjka" a mɨntj, təndə huənu kobtuatu, kobtua huənu nɨtj. 7. Bənd'ə" huənu šiba" taat'ünj tonu"sa hedjiti". 8. Kuə čübičənj kobtua mununtu sijnərijsj: „Ou", maad'a kəkumɨj?" 9. Təgətə məki"ia ŋarubtusa kačəmi"ə: kəndətu. nini, məkininti šejmj tod'akuə ŋanasa ŋomtəbaða". 10. Šejmjči tod'akuə", ŋabtüčü tod'akuə" ih"adu". 11. Təti ŋanasa kobtua čiid'əgətə ŋəgəbtjjsj mununtu: „Ŋaagəə kuəd'ümu d'əru"tuəreguj ŋandjti. 12. Dəmajčümə kičəðəə bəuhü", maagüə isüdə nanuntə." 13. Təni"ia buəd'a šatjd'i təti ŋanasa čiimsü"üdə. 14. Təgətə kəkutj beri"ə. 15. Nərəi" taačü ŋətumj"ə, nərənjtj hedjiti"ə d'əsjdji taatu nanu təbtə ŋətumj"ə. 16. Četuamj ərakərə d'alj isə kona" a. 17. Hüəti" hədjiti". 18. Kuə hiričəküənj bəjka" a kəri"əmtj nətəra" a, təndə huə taačü nočibtjki"ə. 19. Kobtua d'ed'imti kačəməsa sijnəriki"ə: „Maləki"ə ŋandjti." 20. Təgətə taačü təbtə nočibtjki"ə. 21. Nərəbtəəj nočibtjjsj, kunsjbjəj nočibtjguj'ad'a šürü ni ŋomtü"üdə. 22. Nəmjdi nūəmtj šürü nini ŋomtütüə kačəməsa d'adətu kona" a. 23. Təndətu kad'a nənsud'i horətu d'a d'er'ari"ə. 24. Təgətə təlibitki"ə: „Nüəküəj, maad'a təni"ia iŋuj? 25. Maarə d'ariŋi?" 26. Təgətə nəmjdj mununtu: „Nüəkümə d'arədi"ki"ə ŋandjti. 27. Miñəðəədj četua d'erbajka" a isə konjbatj." 28. Təndə huə hul'i"ə šiti nj kobtuatu matə meljəðənjəgəti. 29. Šiti nj merig'ai" meljdi"əgəj. 30. Kobtua təndə madə kuñd'i nüəčəkəd'i čii"ə. 31. Šajbə d'alj bəimənj kobtua nüəčəti, d'arədjti. 32. Šajbə d'alj bəutundə d'əsjdji šajbə banə kontə isə koda" a. 33. Kobtua ŋj"tətu d'arədjti. 34. Kuə čübičənj bəjka" a mununtu: „Nüəkümü" əmə kouŋəə, kaŋgüčəküə karəšütü"üdə mint'agənj. 35. Dədü" h"ansa tujkuəmu". 36. Kuəbü"tü, təbtərija tujkuəmu". 37. Taačüŋ kəmədüki"ə", təgətə suəd'ü"ə". 38. Təti kobtua ŋj"tətu d'arədjti. 39. Kobtuamtuj koid'i suəd'ü"ə". 40. Kuə hiričəküənj kobtua madə kad'amənu iñsüdə nənsuŋnjntj. 41. Du"əj ŋj'antu tujh"adu, təndə kobtua nogu"tətuə ih"adu. 42. D'antu taačü kitid'i ŋuamənu bigil'i"ə, təgətətu mununtu kobtua d'a: „Məñüntüəmə, kuñi"ia iŋuj? 43. Dj"tətə d'arədjijj?" 44. Kobtua mununtu: „Dj"təñə d'arədjindim." 45. D'antu d'üdübad'əmtu sohud'ü"ə, kobtuatə mid'i"ətj mud'a: „Əmtj madajšüərə nəgətəñə." 46. Təndə huə taatu d'a kona" a, ŋu"əj taa koda" a. 47. Madutu d'a bii"iaiðə. 48. Kuə čübičənj kobtua məgutu nini nərb'ajčəsj ŋuñd'i" šia d'a səŋül'i"ə, kačəmi"ə: Šejmj Tod'akuə Danasa ŋətumh'ətj. 49. Təti ŋanasa mununtu d'adətu: „To"ou, kuñi"ia iŋuj, niljgüəŋijj?" 50. Kobtua mununtu: „Ou", šiarmə anika" a. 51. Niljgüəd'i ŋj"təñə niljijm." 52. Təti ŋanasa mununtu: „Ŋaagəi" d'il'siti" mənə! 53. Tjmin'a nüəčəkəbü"tə, šiti nüərə isüdə – nj nüə ŋonəə kuəd'ümu nüə. 54. Kuəd'ümu nüəntə nəkələsjdəm, nj nüə nantə kousutə. 55. Təti nj nüəmtə bətuəgərə kobtua isə konjbi"ətj čübə! 56. Nəmjərə, d'əsjərə tujhü"ti, nj nüəmtə nanti mikuərə! 57. Tjmin'a məgutə ni latədiŋ, čajbəmtə bəndu"ua toñd'iajməbtjdiŋ!" 58. Təni"ia munurusa kobtua məgutu ni toñd'iajməbtj"ə. 59. Təti ŋanasa bəntudə ŋuñd'i šiağətə h"al'ürba" a d'übəi"ə ŋil'i"ia miñəðəətu ni. 60. Miñəðəətu šitimənj kəru"mud'ü"ə. >>>

12. A Sárgaszemű Ember felesége

1. Élt egyszer egy gazdag öreg. 2. Volt egy felesége és egy lánya. 3. És még néhány szolgálja is volt. 4. Egyszer így szól az öreg: „Holnap reggel elmegyünk.” 5. Amikor reggel lett, elindultak. 6. Legelől az öreg megy, utána a lánya, a lány után pedig az asszony. 7. Utánuk a szolgálk mennek a réneket hajtva. 8. Kis idő múlva a lány azt mondja elgondolkozva: „Ó, miért szállt le a köd?” 9. Ekkor hátrapillantva észrevette, hogy a szánján, a háta mögött egy sárga szemű ember ül. 10. A szemei sárgák, a haja (is) sárga. 11. Ez az ember a leány ruhaujját megfogva ezt mondja: „Úgy tűnik te nem ismeresz jó férfit. 12. Kilenc hónap elteltével valami megjelenik nálad.” 13. Akkor a beszédet befejezve az ember eltűnt. 14. Ekkor a köd felszállt. 15. Feltűntek az első rének és feltűnt a rénjével elől menő apa is. 16. Igen szép nap lett. 17. Egyre csak mennek. 18. Kis idő múlva az öreg a (földbe) állította az ösztökélő rudat és elkezdte kifogni a réneket. 19. A lány meglátva az apját ezt gondolta: „Letáborozott, úgy tűnik.” 20. Ekkor ő is elkezdte kifogni a réneket. 21. Éppen hogy kifogta az első rént, a teherréneket még ki se fogva leült a hóra. 22. Az anya meglátván a havon ülő gyermekét, odament hozzá. 23. Megállva mellette, belenézett az arcába. 24. Ekkor megkérdezte: „Gyermek, mi van veled? 25. Mid fáj?” 26. Ekkor az anya azt mondja: „Úgy látszik megbetegedett a gyermekem. 27. Úgy tűnik a hasa nagyon kerek lett.” 28. Aztán hívott két asszonyt, hogy csináljanak a leánynak sátrat. 29. A két asszony gyorsan megcsinálta (a sátrat). 30. A lány bement a sátorba szülni. 31. Hét napon keresztül szül, vajúdik. 32. Hét nap elteltével az apja hét kutyát áldozott. 33. A lány egyre csak vajúdik. 34. Egy idő múlva az öreg így szól: „Maradjon itt a gyerekünk, egyszercsak remélhetőleg megszül. 35. Mi eljövünk megnézni. 36. Ha meghal, akkor is eljövünk.” 37. Befogták a réneket, aztán elmentek. 38. A lány egyre csak vajúdik. 39. A lányt ott hagyva mentek el. 40. Kis idő múlva a lány sátra mellett egy szánt lehetett hallani. 41. Egy legény jött, a lányhoz közeledőnek³⁵ tűnik. 42. A legény megkötvén a réneket, benézett az ajtón és ezt kérdezte: „Kedvesem, hogy vagy? 43. Egyre csak vajúdsz?” 44. A lány ezt mondta: „Egyre csak vajúdom.” 45. A legény levette a gyűrűjét, odaadta leánynak és így szól: „Ez egy ajándék tőlem.” 46. Eztán odament a rénhez, és megölt egy rént. 47. Majd hazament. 48. Egy idő múlva, ahogy a lány a hátán feküdt és a sátor füstnyílása felé nézett, észrevette, hogy megjelent a Sárgaszemű Ember. 49. Ez az ember így szól hozzá: „Na, hogy vagy, élsz-e?” 50. Azt mondja a lány: „Nagy az én szerencsétlenségem. 51. Élni még csak élek.” 52. Ezt mondja ez az ember: „Jól figyelj most rám! 53. Most, amikor szülsz, két gyereked lesz – egy lányod és egy fiad. 54. A fiadat elviszem, a lánygyerek nálad marad. 55. Ezt a lánygyermeked neveld addig, amíg leánnyá nem serdül. 56. Amikor az apád és anyád megjönnek, add oda nekik a lányodat! 57. Na most feküdj a hátadra, a hasad legyen felfelé!” 58. A lány meghallván ezeket a szavakat a hátára feküdt. 59. Ekkor az ember fentről, a füstnyílás réséből egy nagy követ dobott le a hasára. 60. A hasa ketté hasadt. >>>

³⁵ A leány vőlegénye.

61. Síti núə ɲoŋd'i"əgəj miŋəðəgətətj – nɟ núə ɲonəə kuəd'umu núə. 62. Kuəd'umu núə ɲətumtərdj' kuu"úa. 63. Kuəd'umu núəntj kuətundə Šejmj Tod'akuə ɲanasa čiiŋsú"ə. 64. Nɟ karəd'a maðəmtu hunsəə náðjtə meljdi"ə. 65. Təndə huənu ɲukəgəə hüə bæimənu təni"ia nilj'd'əgəj d'esjgəjčj d'aŋgujčündə. 66. Nɟ núəðj təni"ia niljmjndj kundə ani"ə ɲərbj"jaimi"ə. 67. Kaŋkəgüə bəntini sanirsa nɟ núəðj maðə d'a hojka"iðə. 68. Matə čiid'i ɲemjntj d'a mununtu: „Aba"ə, kačəməkəərə! 69. Maŋɲuna takəðə tujh"əɲu?" 70. ɲemjdi ɲoŋd'i"ə. 71. Səɲjülasə matə čii"ə, núəntj d'a mununtu: „Ni" hɟləd'atə"! 72. Takəðə irigəjčə tujh"atugəj." 73. Kuə hirjčəküənj iŋsüðəgəj maðə kad'a nənsu"ogəj. 74. Nənsud'i taači kiti"əgəj, matə čii"əgəj. 75. D'esjdi mununtu: „To"ou, niljgüəb'adɟɲ!" 76. Irigəjčj kobtuamti núəntj nanu ɲoðj"əgəj. 77. Təgətə nɟ ɲemjgəjčj čajbtjəkəki"ə. 78. Nɟ mununtu: „Əmə nɟ núə maðutj d'a kondusutəri! 79. Təgətə kobtuamhü"tü, ɲ'antutə mikuəri! 80. Mənə əmə kousudəm konturunagənə Šejmj Tod'akuə ɲanasandə." 81. Təndə huənu d'esjgəjčj nɟ núəmti maðutu d'a konda"agəj. 82. Matiti čüüd'a irigəjčj əmə nɟ núə bəðutəki"əgəj. 83. Kanəgüə hüə bəutundə ɲu"əj ɲ'antu d'esj maðutɲ d'a tuu"o. 84. Matə čiid'i təndə d'esj kobtuatu ɲiimənu təl'ibtəki"ə. 85. Bəjka"ə kobtuatu d'eŋsidiə nagürbiidiə taa hul'i"ə. 86. D'antu d'esj nɟ d'eŋsidiə manur'ai" čentjrih'adj. 87. Təgətə maðutu d'a büüd'a küd'atundə buərušüəd'əj taaču təðə"ə kobtua iri maðə d'a. 88. Təndə huə tətj kobtua mjəðəsəbtə kuəd'umu maðə d'a kontura"ə. 89. Kanəgüə d'alj bəutundə ɲu"əj siba nɟ h"andu" ɲiðə təndə nɟ d'a d'omtu"ki"ə, laɲə"ki"ə munud'a: „Maad'a tənə ɲaagəi" niljɲɟ? 90. Mjɲ siba isə ɲuhugəl'ičələmüdünu" h"andu" d'aŋgu"! 91. Kuŋi"ia kontumumbaŋɲ tə ɲukə taa h"anduj?" 92. Təni"ia laɲüründətu nɟ səɲjüli"ə siba nɟ ɲanə d'a. 93. ɲantu kurəguŋd'i tusajčüütə laɲürsa. 94. Təndə siba nɟ d'omtuasa šadjtjndə nɟ kəi d'a toŋd'ajməbtj"ə, batutu ɲiidiə toŋd'ajməbtj"ə. 95. Təndə huə bəntiədi ɲenəčakumənu kotara"ə imü"ə. 96. Maðə kad'amənj maagəl'ičə ɲintj ɲədu". 97. Kuŋi"iagəl'ičj ɲintu büübśə əmə d'alj bæimənj. 98. Šajbə d'aljmənj kotara"ə isüə. 99. Šajbə d'alj bæimənj hii", d'ala" nɟ kəiriəmtj məria"sjə. 100. Kuəd'umuðu hiiɲhi" d'adətu munuɲkətu čüüŋü" kuŋd'i kund'anagətu, nɟ ɲigətj məli" kərbu". 101. Kuə čühəgüənj hii d'üjd'ərnj nɟ bəndi ɲoŋd'i"ə. 102. Bəndi ɲonsjd'i kəndətu d'a kona"ə. 103. Kəndə kunsjdiə luudəmtj sohud'ü"ə, təgətə šeri"ətj. 104. D'embi"si šatjd'i kəndə kunsjdiə basačirəðəmtj sohud'ü"ə. 105. Təgətə biə d'adi"kü bii"iaiðə. 106. ɲasjriai" həðjtjgətj. 107. Kanə d'alj buəɲu, kanə hii buəɲu – maagəl'ičə d'erutu. 108. Kuə hirjčəküənj d'ikara"ə ɲi sɟljčəküətə d'ilərijmjɲčj ɲoŋhugətə. 109. Nɟ kanəgüə buə meljðəsj ɲəŋd'itjə ma" ɲətəmunučü. 110. Təndə maðə ɲətəd'a təni čii"ə. 111. Matə čiid'i ločü ɲi ɲomtü"ə, maðə kunsjə səɲjüli"ə. 112. Maðə kunsjɲj tuj sɟljčəküətə ləɲubtjri"ə. 113. Sɟljgəl'ičə d'aŋku. 114. Kotudə ɲiidiə siti kojke kačəmi"ə – d'alj kojke ɲonəə maagüə əljgaku kojkakü. 115. ɲua kunsjmənj anika"ə h"ad'ə kojke ɲətumj"ə. 116. Matə čiid'i munu"o: „Nüəküəj, tujh"adɲ! 117. Maarə kuŋi"ia meɲɲj?" 118. Nɟ bənd'ə niljbsəmtj d'ebta"ə. 119. Təgətə nɟ təl'ibtj"ə: „Tjɲgümüntə sɟljɲuɲəɲ?" 120. H"ad'ə kojke munu"o: „Mjɲgümünə tənə d'esjɲəm. 121. Tjɲimin'a d'ebtutəmə ɲaagəi" d'il'siti"! 122. H'anlə təðu"! >>>

61. Két gyerek jött ki a hasából – egy lánygyermek és egy fiúgyermek. 62. A fiúgyermek születésekor meghalt. 63. Amikor a fiú meghalt, eltűnt a Sárgaszemű Ember. 64. Felgyógyulva (a lány) a sátrát más helyre állította. 65. Eztán sok idő elteltével így éldegéltek a szülei nélkül. 66. Így a leány az élete során nagylánnyá serdült. 67. Egyszer a leány kint játszva beszaladt a sátorba. 68. Belépve a sátorba így szólt az anyjához: „Anya, nézd! 69. Micsoda jön ott hátul?” 70. Az anya kiment. 71. Körbenézett és bement a sátorba, majd így szólt a lányához: „Ne félj! 72. Ott a nagyszüleid jönnek.” 73. Kis idő múlva két szán állt meg a sátonál. 74. Megállva megkötötték a réneket és bementek a sátorba. 75. Azt mondja az apa: „Nagyszerű, hogy élsz!” 76. A nagyszülők megcsókolták a lányukat és az unokájukat. 77. Aztán az asszony megitta a szüleit téával. 78. (Majd) így szólt: „Ezt a lánygyermeket vigyétek el a sátratokba! 79. Aztán, amikor lánnyá válik, adjátok egy legényhez (férjhez)! 80. Én itt maradok, hogy a Sárgaszemű Ember elvigyen.” 81. Eztán a szülei a lánygyermeket elvitték haza. 82. Hazatérve a nagyszülők kezdték tovább nevelni ezt a lánygyermeket. 83. Néhány év elteltével egy fiatalember apja érkezett vendégségbe. 84. Belépve a sátorba elkezdte a lánykérést. 85. Az öreg 30 rént kért leánypénzként. 86. A legény apja régen előkészítette a leánypénzt. 87. Eztán hazament és másnap elhozta a leány nagyapjának a sátrához a megígért réneket. 88. Eztán a leányt a szánjaival együtt elvitték a fiú sátrába... 89. Néhány nap múlva a kamusz³⁶ miatt az egyik szolga a leányal veszekedni kezdett, így kiabált: „Te miért élsz jól? 90. Nekünk szolgálkának még kesztyűre sincsen kamuszunk. 91. Hová tettél olyan sok rénkamuszt?” 92. Mialatt így kiabált az asszony belenézett a szolgálólány szájába. 93. A szája teljesen elfeketedett a kiabálásban. 94. Amikor a szolgáló abbahagyta a kiabálást, az asszony az oldalára feküdt, a bejárat irányába lefeküdt. 95. Eztán kint nagy-nagy vihar kerekedett. 96. A sátor körül semmit sem lehetett látni. 97. Sehova se lehetett menni a nap folyamán. 98. A hóvihar hét napig tartott. 99. A hét nap alatt az asszony éjjel-nappal csak az oldalán feküdt. 100. Éjjelente hívta a férje, hogy feküdjön a takaró alá, de az asszony sehogy sem akart. 101. Egy idő múlva az éjszaka közepén az asszony kiment. 102. Kiérve odament a szánjához. 103. A szánról levette a kabátját, majd felvette. 104. Az öltözködés befejeztével a szánról levette a vaspálcáját is. 105. Ekkor elindult a szél irányába. 106. Alig tudott menni. 107. Hány nap telt el, hány éj telt el, semmi se tudja. 108. Egy idő után mintha valaki a feje búbjánál fogva egy nagy hegyre emelte volna. 109. Néhány lépést megtéve egy (ott) álló sátor tűnt fel. 110. Meglátva ezt a sátrát bement oda. 111. Belépve a sátorba leült a földre, és megnézte a sátor belsejét. 112. A sátorban valaki tüzet rakott. 113. Senki sem volt (ott). 114. A nyugati oldalon két bálványt pillantott meg – a Nap-bálványt és egy kis bálványocskát. 115. Az ajtóban egy nagy fabálvány tűnt fel. 116. Belépve a sátorba így szólt: „Gyermek, úgy látszik eljöttél! 117. Történt veled valami?” 118. Az asszony elmesélte az egész életét. 119. Aztán ezt kérdezte: „Hát te meg ki vagy?” 120. A fabálvány azt felelte: „Én a te apád vagyok. 121. Jól figyelj arra, amit most mondok! 122. Add a tenyeredet! >>>

³⁶ A rénszarvas lábszárából kikészített rénbőr, amiből kesztyűt és csizmát varnak.

123. H¹antə ku¹nd¹i maagüə huantəki¹əm. 124. H¹antə kunsjə maagüə nikuə¹rə b¹arə¹!
 125. Matitə čüüriabü¹tə b¹arəguə¹rə. 126. Tjimin¹a biə ŋil¹əd¹a matə d¹a konj¹!" 127.
 Təni¹ia munurusa ŋj bəndi ŋo¹nd¹i"ə. 128. Biə ŋil¹əd¹a hursəd¹i heđj¹tj¹ndj¹təj məkiđətu ba-
 bi" kəmnə" konj¹ŋkəndj¹"... 129. Kuə hiritəküə¹ŋj kođutu šadj¹"ə. 130. Nj matitu čüüd¹a
 kačəmi"ə: mađə kađ¹amə¹ŋj ŋukəgəə" babi" kəmnəntundu". 131. Kūđ¹atundə ku" ŋaagəə,
 ə¹rəkə¹rə noruə d¹alj¹mj"ə. 132. Bə¹nd¹ə" mađutu čerə" kuəd¹ümu" babi" d¹a basahansa
 ŋajb¹đ¹a kona"a". 133. Đukəgəj¹ babij kođa"a". 134. Kuə čübüčə¹ŋj nj h¹antu kunsjə
 ŋətəuki"ə. 135. H¹antu kunsjə maagə¹l¹ičə ŋintj kačəmə". 136. Nj sj¹ə¹rj¹s¹j mununtu:
 „D¹esj¹mə təni¹ia munud¹üə: «H¹antə kunsj¹ŋj ŋukəgəə bahi isüđə.» 137. Tjimin¹a
 ŋukəgəə" babi" šüəbt¹i"iai" iŋu"?" 138. Təndə d¹alj¹gətə kuəd¹ümu" hūəti" babij
 kotə¹l¹i"ə". 139. Njčij¹ h¹andutə¹ŋj ŋiđə d¹omtuasa šadj¹"ində". 140. Taačü¹ŋ tə baadə
 ŋukəgimü"ə". 141. Babi" helj¹tj¹ŋ ŋanud¹əđə taamu"ə". 142. Təndə d¹alj¹gətə bə¹nd¹ə"
 ə¹rəkə¹rəmənu ŋilj¹l¹i"itə". 143. Nakü¹rə d¹alj¹ buə¹tundə nj irigəitj imid¹igəitj¹ mađə d¹a
 ŋilj¹hansj kona"a". 144. Mununtugəj: „Təti kuəd¹ümurə tənə huđ¹isj d¹ə¹ŋs¹idəmtə tətud¹a
 ŋonəi" tuj¹ŋə! 145. Nibi"tj¹ tu", hūəti" nani koukə¹ŋ!" 146. Kuə čüb¹ičə¹ŋj kuəd¹ümudu
 i¹š¹üđ¹üsa tuu"o, ŋjmtj¹ matu d¹a hul¹i"ə. 147. Bəjka"a mununtu: „D¹ə¹ŋs¹ig¹al¹i ŋisjđə tu".
 148. Kūəd¹ümu mununtu: „D¹ə¹ŋs¹idəmtj¹ misjđə¹m. 149. Nj¹k¹al¹i ŋilj¹bi" nə¹ŋhə. 150. Mamə
 četua čerə¹g¹aj ičü. 151. Nj¹mə četua mə¹ŋüntüm." 152. Kuəd¹ümu ŋjntj¹ d¹ə¹ŋs¹idə irigəititi
 misj¹ mađutu d¹a ŋjntj¹ nanu kona"a". 153. Bə¹lta.

123. A tenyeredbe tettem valamit. 124. A tenyeredet ne nyisd ki! 125. Amikor a sátratokba érsz, (akkor) nyisd ki!” 126. Most a szélirányba menj haza!” 127. Így beszélve az asszony kiment. 128. A szél irányában tér vissza, a háta mögött pedig vadrén csordák mennek... 129. Egy idő múlva elállt a hóvihar. 130. A sátrakhoz érve észrevette, hogy a sátor körül sok rén legelészik. 131. Másnap nagyon szép tavaszi nap lett. 132. Minden sátor férfija elment messzire vadrére vadászni. 133. Sok vadrént ejtettek el. 134. Ezalatt az asszony megnézte, hogy mi van a kezében. 135. A tenyerében nem látott semmit sem. 136. Az asszony elgondolkozva így szól: „Az apám ezt mondta: «A tenyeredben sok vadrén lesz.» 137. És most hol vannak a vadrének?” 138. Ettől a naptól kezdve a férfiak vadrére kezdtek vadászni. 139. A nők felhagytak a kamusz miatti veszekedésel. 140. A vadrének ettől kezdve megsaporodtak. 141. A vadrének fele házi rénné változott. 142. Ettől a naptól kezdve mindenki jól kezdett élni. 143. Három nap elteltével az asszony a nagyapja és a nagyanyja sátrához ment, hogy ott éljen. 144. Azok ketten azt mondják: „A férjed, hogy téged visszakapjon, jöjjön el megint és fizesse meg a leánypénzt! 145. Ha nem jön el, itt maradsz örökre nálunk.” 146. Egy idő múlva eljött a férje, az asszonyt haza hívta. 147. Az öreg így beszélt: „Leánypénz nélkül nem megy.” 148. A férj így felel: „A leánypénzt megadom. 149. Feleség nélkül nem jó élni. 150. A sátram igen üres. 151. Nagyon szeretem a feleségemet.” 152. A férj az asszonyért járó leánypénzt odaadta a nagyszülőknek, és a feleségével együtt hazament. 153. Vége.

13. Məu d'amədi" niimənu ičüə

1. Əmtirə manu nūə ihü"əmə d'esinə d'ebtud'üəd'əə sitəbj, nımti... nımk'aj... huə hotəguəmə. 2. Kərutətu tərəd'i d'ürjm'aku d'amədi" niimənu ičüə. 3. Tahar'a büübtartu tərəd'i: kərutətu məuntənu siti ma" nənd'itj. 4. Dam'aj maküə ani"ə. 5. Nənaça"a, çetə tańd'ə maləgu tərəd'i. 6. Siti nənəmairüə ma". 7. Dam'aj tahar'a séruku hoŋkərəkj ma". 8. Dala mununtu: „Əmiçə tahar'a d'erəmuə" tə" maa maðə" ihütüŋ? 9. Nərəbtəə matə, nənəça"a, ani"ə matə çii"ə. 10. Tahar'a nərəbtəə matənj nılıjtj", nılıb'adij": ɲarka, ɲul'adə, bintişi. 11. Ou, tərəd'i" təih"adu" əmkümaçə! 12. Dala təgətə mununtu: „Takəə maðə ɲətəgudəmə, nənəmatuŋ.” 13. Təni"ia bii"iaidə. 14. Dəlagüə maa? 15. Təjkua"tutu d'aŋku. 16. Tətirə çii"ə tabə. 17. Ej, nəɲhuə ɲanuə nagür d'aməda(ɲ)ku ih"adu. 18. Tundiaku, ɲam'aj satəraŋku, nəgəmtudəŋ tahar'a sofsəmə nəmbəkü tahar'a kuraa konə. 19. D'irh'a tərəd'i, d'irh'a. 20. Tətirə tahar'a təni"ia nılıkəndij", nənəmairśa. 21. Nagür tətı anid'a"ad'üm hüətə basud'a d'otürü". 22. Tahar'a maaraj kotəkəndu". 23. Darkađəŋ osobənnə, nənəça"a ɲanuə səlu babij tədu"kətu. 24. Mərsijtj nıl'ianj siədijgətj, kanəɲul'u" – biidə mandı" igətu". 25. Dam'aj tətı ɲul'adə bintişiti nanu təbtə nıntijgəj maləgəj, bənd'ə" təŋgətj". 26. Kurəguj çiadjriçij bənd'ika" əndj, [hurəgəə...] bənd'ə" hurəgəçə"a". 27. Tətı tahar'a tundiaku maa nəkələtəŋj, maa bəntij təiçü? 28. Təndiçə tahar'a nəntuŋ d'egi"miəd'əəmənij d'odürkəndu". 29. Bətuəd'əj ɲunüntəgətu", [çəjbə] çəjbəəd'əə", iŋə". 30. Tətirə tahar'a kanəgüə d'alj bərəbiti, kanə d'alj tahar'a? 31. Kaŋgüçəküə sıtjij səkud'i"ə". 32. Əmə" nəmbə" səkud'i"ə", anid'ičüŋ təbtə kuńi"iagüə ičü". 33. Tatutəki"ə" nəndijtj". 34. Manakü" nənəça"a hojmaru d'üđj'dərd'ə çüü"ki"ə. 35. Tətirə tahar'a ɲu"ədumənu tədu"kəndu" babij. 36. Helinj nıgətj" maagəl'içə tədu". 37. Helinj nəbjidə çiid'üəd'əraačüŋ tədu"kəndu". 38. Tətirə tahar'a tuntj mununtu nətu d'a: „Mıŋgümüni" tə" çetua kuə"sutəmu" nəndijtj. [Kaŋgüçə]. 39. Əmə" tahar'a nəni" təbtə. 40. Nəɲhuə hüə tuu"o nəndijtj. 41. Nəni" təbtə nındj" nəagəməni basu". 42. Tahar'a mıŋ tolj"kəsijdəmj" nəndijtj. 43. Mınsiəni" tahar'a əmə tuntj" ihünü" tolarɲumbatumu" hüətə. 44. Tahar'a tolj"kəbininj" mıŋ koturusudünü" nəndijtj." 45. Mununtu: „Satəɲəj! Talu tahar'a büügüŋ hiiməkəbü". 46. Əmə anika"ajńü" tujhü" basudəgətə. 47. Konjgəŋ, d'il'sitikəgəŋ. 48. Təńsiətə d'odürhütə, tomnəgəŋ, tahar'a d'aŋku maagəl'içə." 49. Tə təni"ia mı"əgəj. 50. Tətı tahar'a talubtuə nini nagür nənəça"a kona"a basud'a. 51. Təndə" nagür nəmbə"ə – kuńi"iajçi ihütüŋ tarumu"o" – təbtə. 52. Təndə huənu tahar'a hiimətə"kəndutə tahar'a nagür nənəça"a ɲj"tənduŋ nındj" tu". 53. Nagür nəɲhuəd'ər'a tuu"o. 54. Ej [nənəça"agüə] tundiaku tahar'a. 55. Əmləd'i kamard'əə mındijtj. 56. Kurəd'i ihününtü? 57. Hünsərəəd'əə ili kurəd'i: bənsə sıjrumh"atu. 58. Sıjrubala"a, bənsə sıj, kurəd'iküə. 59. Dəndi"ai", məu kunsinj, ɲəndi"ai", d'üəsiəsiəd'əə 60. Dəndi"ai", ɲarka... çii"d'üəd'əə, kuńi"çəküə. 61. Təndəmtj tolj"b'atj. 62. Tahar'a satəraŋku maagüə hünsərəəd'əə latəj ɲonəi" təda"a. 63. Ej, tahar'a kuraa konə maagəl'içə nıntj tədu". 64. Təsiə hüəti"... [hüəti"...]. 65. Şirüďa ɲonəə maa kuńi"ia ɲədətəŋu"? 66. Kəduçü tətə" hüütü" – maagəl'içə kətugal'i ičüə. >>>

13. A Föld állatairól szóló ...

1. Ez egy mese, amit régen, amikor gyerek voltam, az apám mesélt nekem. A címe ..., nincsen címe, akkor most leírom. 2. Egy egyszerű, az állatokról szóló mesécske. 3. Így kezdődik: A csupasz földön áll két sátor. 4. Az egyik sátor nagy. 5. Nagy, négyszemélyes sátorra hasonlít. 6. Két szomszédos sátor. 7. A másik reszelő nyelére hasonlít. 8. Ngala³⁷ azt mondja: „Hát ezek miféle furcsa sátrak?” 9. Bement az első sátorba, az óriásiba, a nagyba. 10. Az első sátorban él a medve, a farkas és a rozsomák. 11. Ó, hát ezek meg mifélék! 12. Ekkor Ngala ezt mondja: „Megnézem azt a sátrat is, a szomszédosat.” 13. Így hát bement. 14. Hát Ngala, ez micsoda dolog! 15. Számára nincsen semmi akadály. 16. Bement oda. 17. Úgy tűnik, három kicsi állatocska (lakik ott). 18. A rókácska, a másik a sarki rókácska, a harmadik egy igazán kicsike tehénborjú. 19. Borjú, olyan borjú. 20. Ezek így élnek, szomszédosan. 21. A három nagy mindig vadászni megy. 22. Mindent elejtenek. 23. Különösen a medvéjük, igazi, óriási rénbikákat hoz. 24. Csak a vállain tartja, sokat – kb. 10-et is. 25. A másik, a farkas a rozsomákkal együtt szintén nem különbözik tőle, mind erősek. 26. Sőt, az ő ételtartójuk tele van; hm, [tele] mind tele van. 27. És mit ejt el a rókácska, milyen ereje van neki? 28. Ez a barátaival azon a helyen jár, ahol a (nagyok) feldarabolták (a húst). 29. A beleket gyűjtik, [gyomrot] a gyomrokat, legyen! 30. Hát, hány nap telik el, hány nap? 31. Egy idő múlva megéheznek. 32. Ezek a kicsik megéheznek, a nagyok elvannak valahogy. 33. Úgy tűnik, elszegényednek. 34. Éppen elérkezett a nagy sarki éj a feléhez. 35. Ezek egyenként vadréneket hoznak. 36. Néha semmit sem hoznak. 37. Néha csak azt hozzák messziről, amit korábban elrejtettek. 38. Azt mondja a róka a társainak: „Hát úgy tűnik, meg fogunk halni. [Valamikor.] 39. Ezek, a mi barátaink is. 40. Úgy látszik, egy rossz év köszöntött be. 41. A barátaink is sikertelenül vadásznak. 42. Úgy látszik, mi lopni fogunk. 43. Hát, ahol mi rókák vagyunk, mindig lopunk. 44. Ha mi elkezdünk lopni, meg fognak ölni minket.” 45. Mondja: „Sarki róka! Holnap, ha sötét lesz, indulj el! 46. Amikor a nagyok megjönnek a vadászatból. 47. Menjél, hallgatózzál. 48. Bizony, amikor te mész, te kicsi vagy, nem hallatsz semmi (zaj).” 49. Így tettek. 50. Tehát másnap a három óriás elment vadászni. 51. Ezek, a három kicsi – akárhogy is volt – szintén elváltak. 52. Aztán, sötétedéskor a három óriás még nem jön vissza. 53. Ezzel szemben a három kicsi megjött. 54. Hej, te [óriás] rókácska. 55. Ezt a mellrészt hozza. 56. Hát ez meg milyen? 57. Egy régi vagy milyen: az egész jeges. 58. Jeges, az egész jeges, valahogy. 59. Lehet, hogy a föld belsejéből lehet, (ott) heverő. 60. Lehet, hogy a medve álltal valahová...elrejtett. 61. Úgy látszik, ezt ellopta. 62. És a sarki rókácska valamiféle régi csontokat hoz. 63. Ej, a borjacská semmit se hoz. 64. Az mindig... [mindig...] 65. Télen maga hogy találna valamit? 66. A karmai rosszak – nincsenek is karmai. >>>

³⁷ Ngala 'csak száj' – a mesék narrátora.

67. Ej, tahar'a tæbtərə tundiaku mununtu: „Əmiçdi merig'ai" hiriçiri, merig'ai" ğəmurkumu", tægətə laða"muəđəəǵnú" tuusanu" ğil'ə çii"ğüüñü", nín'agəñi" ğətəru". 68. Tənə tahar'a, satərə, buəđud'əəmə çəñi" – hiimətəkəbü" srazu əmi" tujhü" taba"na büügüñ!" 69. Təə tətirə kona"a. 70. Təndiçə tuu"o" kangüçə. 71. Ou, d'üñgarküətü", d'üñgarküətü". 72. Maagüə" kəntiçə" d'übi"miñiçin çiađirtin ni. 73. Tə matətunç sümirimi"ə. 74. Satərañku tə məl'çigətə bəndi çindü"ki"ə. 75. Níkə" tələ" təküə əmi"ja b'arəbtü"? 76. Təməəñi d'il'šitiki"ə ğunsidə b'arə. 77. Təməəñi tahar'a d'il'šitikəd'i sitiç d'indi"ə. 78. Təti tahar'a ğarka mununtu: „Əj, miñšianj" tæbtə səkud'iamj". 79. Takəə, ih"aađəmi" miñšianj", tahar'a əmə" nənamañü" nəmbə"ə", ğəndi"ai", ğonəi"ğ'al'i" tatu"təki"ə", honəl'i"jta" çtuamj əku. 80. Tahar'a təndiçə toli"kasidə" nərə"a. 81. Dəndi"ai" tiçin'a tolarmumbatu". 82. Miñ əmi"ja ikumu": 83. »Əmiçə, miñ ğəmsañü" tolarhününtüñ, miñ nişidəmi", ğəndi"ai", širü mətu". 84. Taluə baađə tahar'a ğuəçənu niikumü" basu". 85. Du"əjmü" kouhününtü nəagəə. 86. Tahar'a kouğəə. 87. Manakü" kouñd'əriçmihiti tətirə büügüüdə! 88. Tabə çiiğüə, təndə matə! 89. Kaçəməkuəđə, kuñi"ia ni liñi"! 90. Bəñd'ə məđəmtin əmi"ja əntiçi" nəagəə, ğətəđ'a.« 91. Təndə d'ürimj d'indi"ə tahar'a satərañku turimid'i"ə matu d'a. 92. Sitiç maagəl'içə səəđi d'añku. 93. Ej, ğuəlç hijimj"ə! 94. Kurəğuj əmi"ja d'üñd'içitiç. 95. Tahar'a tətü mununtu, tundiaku mununtu: „Kađ'au, maad'a təni"ia iñunç? 96. Maa hiçə buəđu ğəndi"ai", d'indi"əñ?" 97. Tətirə bəñd'əç d'indi"siəđ'əəçü buəđuç d'ebta"a, tətü satərañku. 98. Tə"ə, tahar'a tundiaku nuçba"li"iđə. 99. Mununtu: „Tahar'a siəriçmətəki"əmi" nəndiçti nərə"agüə". 100. Miç'içəñi" tæbtə talu niikumü" ğuəçənu, bənsəmu" bü"! 101. Duəjmü" tæbtə kouhütü nəagəə." 102. Sitiç mununtu: „Tənə tə", kuraa konə, əməđ'alj nişioñ maagəl'içə təđu". 103. Talu ğurə"kuəbutə nəagəə. 104. Tə" küđ'ahü" miç'iani satərə nanu d'odürküəmi! 105. Tahar'a bükəbününə, küđ'atud'a mənə buəđuđəmtə koi"siçdam." 106. Tə təni"ia miçiçtə", maa içəñu? 107. Kunda"itə", nəməğəi". 108. Ou, küđ'atuñd'ə tuu"o. 109. Tətirə tahar'a tundiakumu" niç'adç kunda". 110. Nənəçə"a ğanuə əmləd'i kəburudarəğü tərəd'i hodür hontjərəkç bintişi nənəçə"a kuba"a təđə"a. 111. Mununtu: „Dəndi"ai", bintişi kou"sutə. 112. Bintişi tæbtə ləndujçə"a {...} süarkitətü. 113. Tətirə ğəndi"ai" koiri"iđə tæbtə. 114. Miñ kuraa konənu" mantə. 115. Tahar'a tujhününtü əmtiçə bəñd'ə məđəmu" əmi"ja ğətəkəbününtü tənə, kuraa konə, əmə kuba"a nəkələ", bakəəđəmtə sərə" ili kəmə", nənəçə"a šiç'aka"a niçməəñi tahar'a əmi"ja bənsə laçkuđə! 116. Tahar'a manakü" bintişi"a tujhü" munuğəñ: »Əmtiçə tənə hoara"am.« 117. Ku" ərəkərəmənu bakəətəñi hikə"btjibitə nəagəə. 118. Kurəğuj buəđuđəmtə ğonəə təđu"təñum? 119. Tənə ğonəntə ğəndi"ai" buəđuətərə tujšüdə, təndəmtə kaçəməbütə. 120. Təni"ia içə!" 121. Kuraa konə ğuəlç hiç'əd'atətç. 122. Tuntidç mununtu: „Nəsiçdi kuñi"iağüə kam'adçədi!" 123. Təni"ia ğuəlç ğəmlu", maa {...} bentiç təiñu? 124. Çimiçdi maagəl'içə" d'ağgu". 125. [Donəə kađəçü təi"šüə ihütünç kuñi"ia ih"aađə.] 126. Tətirə təni"ia miç"ə. 127. Šiti süarkəççü bii"iaiti, kuraa konə ğonəntu matətü kou"o. 128. Təni"ia kouđ'a, tahar'a tətü kuraa konə ğonəntu matənuñtu iğətu. 129. Ou, tahar'a kouñd'əriçmi"ə nəndiçti, tahar'a ğuñd'i b'ariməñi səñürü. 130. Tə(tirə) tahar'a kouñd'əriçmiçndə tahar'a mirəima" soçbu"o", nənəmagitə. 131. Kuraa konakü bigil'i"iđə. >>>

67. Ej, a rókácska mondja: „Főzzétek meg ezt gyorsan, együnk gyorsan, aztán a maradékot rejtjük el a tűzhely alá, hogy ne találják meg! 68. És te, sarki róka, emlékezz arra, mit mondtam – amikor besötétedik rögtön, ahogy ezek visszajönnek, menjél!” 69. Ez így ment. 70. Ezek megjöttek, egy idő múlva. 71. Ó, hangoskodnak, hangoskodnak. 72. Hallatszik, hogy valami fagyottat dobnak fel az ételtartójukra. 73. Aztán elcsendesedik a sátruk. 74. A sarki rókácska kiugrik a sátor alsó nyílásán. 75. Hogy ott nem nyitnak nyílást?! 76. A sátor felső nyílásán keresztül hallgatózik. 77. Így hallgatózva hallja. 78. Azt mondja a medve: „Ó, mi is éhezni fogunk. 79. Na jó, még ha mi, de a szomszédaink, a kicsik, úgy tűnik pánikba estek, bizonyára nagyon éheznek. 80. Ezek el fognak kezdeni lopni. 81. Talán most is lopnak. 82. Hát tegyünk így: 83. »Ha ezek elkezdik lopni a húsunkat, nem éljük túl a telet. 84. Holnaptól ne vadásszunk együtt! 85. Egyikünknek maradnia kell! 86. Egyszerűen maradjon! 87. Amikor dél lesz, elmegy! 88. Oda bemegy, abba a sátorba! 89. Nézze meg, hogy élnek azok! 90. Az egész sátrukat, meg kell ízé, nézni.«” 91. A sarki rókácska ezeket a szavakat hallva haza szaladt. 92. A szíve majd kiugrik a helyéről. 93. Ó, természetesen megijedt. 94. Sőt, még reszket is. 95. Akkor azt mondja, a rókácska mondja: „A mindenit! Miért vagy ilyen? 96. Miféle félelmetes szavakat hallottál?” 97. A sarki rókácska minden hallott szót elmondott. 98. A rókácska elszomorodott. 99. Mondja: „Na úgy látszik, most mi hamarosan elveszünk. 100. Holnap mi sem fogunk együtt vadászni menni.

101. Valakinek közölünk is maradnia kell.” 102. Azt mondja: „Te, borjú, ma semmit sem hoztál. 103. Holnap semmit sem kell csinálnod. 104. Tehát holnap, csak mi ketten a sarki rókával megyünk. 105. Amikor elindulok, reggel adok neked még tanácsot.” 106. Így tettek, hát mi lesz?! 107. Elaludtak, röviden szólva. 108. Megvirradt. 109. Úgy látszik, a rókácskánk nem alszik. 110. Egy nagy, serpenyőre hasonlító, serpenyő-mintás rozsomák szőrmét hozott. 111. Mondja: „Tényleg a rozsomák fog maradni. 112. A rozsomák a leglustább a barátaink közül.

113. Úgy látszik, ő marad. 114. A mi borjunkhoz hasonlóan. 115. Amikor jön, amikor elkezdi a sátrunkat átkutatni, borjú vedd ezt a szőrmét, tartsd a bőrkaparót, mindent teríts ki a nagy deszkán! 116. És amikor a rozsomák jön, mondd: »Most ellátom a bajodat!« 117. A kaparóvassal jól meg kell ijeszteni. 118. Na, milyen szavakat szóljak még? 119. Maguktól jönnek majd a szavak, ha meglátod őt.

120. Legyen így!” 121. A borjú természetesen félt. 122. Azt mondja a róka: „Valahogy tarts ki!” 123. Biztos meg fogják enni, hát milyen ereje van neki? 124. Nincsenek is fogai.

125. [Ha legalább karmai lennének, akkor valahogy.] 126. Ezek így tettek. 127. A két barát elment, a borjú egyedül maradt a sátorban. 128. Így (egyedül) maradván, a sátorban egyedül van. 129. Ó, úgy tűnik dél lett, a borjú a füstnyíláson át kifelé néz. 130. Amikor dél lett, lépések hallatszottak a szomszédból. 131. A borjacska kinézett. >>>

132. „Ej, tahar'a nenača" a bintišigümü mi"ia mamə ńerj'i"ə. 133. Təŋkəgəi" buatəndj"." 134. Tətirə merig'ai" čentjri"iđə, nenača" a baka"amtj ńakəl'i"ə, śil'akəmtj, təndə kuba"amtu lajka" a təni"ia. 135. Tahar'a čentjriə nədəki"ə, nədəkəŋagətu təni"ia ičü, tərəd'i. 136. Tahar'abə bintiši"arə təni"iaria ŋua bərimi"ə, bərimiminiči, təni"ia bərijməbtj"ə ŋua tahar'a təməənj nenača" a tahar'a čijkuđi"ə. 137. „Ej, – ŋuaraagətə munumunučü – əmjčə tahar'a toljə" ŋanasanə"! 138. Kuńi"ia ńiljbinintj? 139. Mjŋ baarbəmu", ŋarka, munud'üə, tjŋ bənd'ika tuhələtəbambumu" mađəmtu"." 140. Tətirə tahar'a ŋua ńiid'ə səŋjli"ə, sŋjə ńiid'ə səŋjli"ə, ŋarbuđə ńiid'ə səŋjli"ə. 141. Ej, kuraa konaŋku tahar'a bəbətəŋuntu nənd'itj. 142. Nenača" a śil'akə čentjrih'adj, təndəmtə, bakəmtu kam'asj əmj"ja nənd'itj. 143. Tahar'a kuraa konə" kurəd'i" ikə" šejmjčjŋ? 144. Šejmjči tahar'a əmj"ja ŋanuə čajńitərgj". 145. Tətirə tahar'a kuńi"ia kuraa konə" kira"tukə"? 146. Tətirə baritətu ŋanuə kira"tutu: „Ej, bintišiəj, tənə tahar'a ńiŋjŋ tahar'a ńerši"? 147. Maa hud'isj mi"ia tujŋŋ? 148. Banə əmtə tənə! 149. Maamtə ŋanuə tahar'a čətiamiŋj? 150. Əmtjriə kačəmətə, əmtj maa kuhu? 151. Sjlj kuhu əmtjriə ńantjŋj?" 152. Ej, bintiši" a, tahar'a ŋənəbi"iđə. 153. Kačəmi"ədu. 154. Tahar'a śüəbti"iai" ŋanuə ku" ərəkərə bintiši kuhu. 155. Nenača" a kəburudarəku hodürtü tərəd'i. 156. Bintiši" a tahar'a četua ŋəńü"ə: „Əbəj, maəŋuna təgümü? 157. Maantə tahar'a mənə hoarujunə? 158. Tahar'a śenə ńiŋjŋ ili ŋabu"btanə kuba" a, nenača" a, təni"iaria ŋanuə manakü" đ'ekəməərəkj. 159. Ej, ńüküəj, mjńśiəŋə tə" tərəd'i maagəl'ičə, mənə maagəl'ičə ŋondamə đ'əŋku, tətirə ŋarkaraa bənd'ika" bütübtarə". 160. Bənd'ika ŋarka śiərə". 161. Śiərə ŋuđa"tuə mjŋ ŋarkaraamu" təičü. 162. Tə-tə, təni"ia ihütə mjńśiəŋə büügünə taga" a, büügünə, büügünə! 163. Baarbinə đ'a təni"ia buəguəm! 164. Tətirə bii"iaidə, matu đ'a turimid'i"ə, bii"ia. 165. Ej, kuraa konəmu" ńasj ńiljti ŋanuə. 166. Tə – nəməgəi" – hiimi"ə. 167. Hiimtəkəndjətə tahar'a tundiaku satəretu nanu tuu"ogəj, hurši"əgəj basuđəgətə. 168. „Tə – tuntj mununtu – tə, kuńi"ia ńiljŋjŋ, kuraa konə? 169. Maa đ'ürjmjčə?" 170. [Dj]"tətu đ'ünd'itjŋ.] 171. Tahar'a mununtu: „Tərəd'i" kərsaŋə. 172. Tujśüə tətj bintišimə, təni"ia munud'üə, əmj"ja munud'üə." 173. Bəndə təni"ia śiərəči đ'ebta" a. 174. Tahar'a tuntj mununtu: „Ej, ńalj kərsu-tə". 175. Tahar'a satəraŋku, ŋonəi" konj", konj" taba" a! 176. Donəi" đ'il'šitikə"! 177. Əmtjriə ńerəbtə ńera" a heđj"sjə kərsu. 178. Tahar'a satəraŋku, maa buəđutu ičəŋu? 179. Bəndi čindüki"ə, kona" a, đ'il'šitiki"ə. 180. Tahar'a ŋarka" a đ'amuədu ŋanuə kuntaga" a məugətə, ŋəndi"ai", đ'indi"minə hirə. 181. Tətirə mununtu: „Ej, əmtjriə tahar'a bintiši" taŋsə tahar'a nəŋhuəgitə nəŋhuə, tańđi" nəbuma" a nenača" a bintiši"ad'i" a, ŋondakəl'i"čičüŋ đ'əŋgu", ŋuəjkəl'ičičüŋ tərəd'i" – kəəl'ikaku"." 182. Duəlj təśiə kuraa konə hj"ləsjəd'ə. 183. Tahar'a ńintuu tətirə ŋanasaləgu-tə. 184. „Talu tahar'a, ŋjli"adə, tənə koukəŋ. 185. Tənə ńibinintə kuńi"ia maagəl'ičə mjə", mənə kou"suđəm. 186. Tahar'a ńisjđitə" hobtə" təndjčə." 187. Tərəd'i buədu đ'indi"ə, satəraŋku matu đ'a čindüki"ə, bai"iaidə. 188. Tabə čüüd'ə tahar'a bənd'ə đ'ürjmjči đ'ebta" a. 189. Tundiaku mununtu: „Tətirə tahar'a səŋkəl'ikü. 190. Dül"adəküə səŋkəl'ikü. 191. Tə təbtərjə ŋondatu ńintu bintišigətə mi. 192. Dondatu, ŋəndi"ai", mint'agənj đ'əŋgujčü. >>>

132. „Ó, a nagy rozsomák közeledik a sátramhoz. 133. Gyorsan lépked.” 134. A borjú gyorsan felkészült, fogta a nagy bőrkaparót, a deszkát, és kiterítette a szőrmét. 135. Így felkészülve kaparta a bőrt, úgy tett, mintha kaparná a bőrt. 136. A nagy rozsomák feltépte az ajtót, így feltépve az ajtót, beugrott rajta. 137. „Hé – csak az ajtóból mondja – ti tolvaj népek! 138. Hogy élnek ezek?

139. A mi urunk, a medve azt mondta, hogy a ti egész sátratokat át kell kutatni.” 140. Dél felé nézett, észak felé nézett, kelet felé nézett. 141. A borjacska csak áll a helyén.

142. Előkészítette a nagy deszkát, a bőrkaparót tartva ott áll. 143. Hát most milyen szemei vannak a borjaknak? 144. A szemei egy teáskannára hasonlítanak. 145. És hogy kiáltanak most a borjak? 146. Ez minden erejéből kiált: „Hé, rozsomák! Nem vagy te kiállhatatlan? 147. Minek jöttél, mit keresel? 148. Te dög!

149. Mire vagy olyan büszke? 150. Ezt nézd, miféle bőr ez! 151. Kinek a bőrére emlékeztet ez?” 152. Ó, a rozsomáknak földbe gyökerezett a lába. 153. Csak bámulta azt. 154. Tényleg egy igazi, szép rozsomákbőr. 155. Egy nagy serpenyőre hasonlító mintája van. 156. A rozsomák nagyon meglepődött: „Hú, hát ez meg micsoda? 157. Hát velem meg mi történik? 158. Ó, a mindenit! Ez a bátyám vagy a húgom bőre, hatalmas, tényleg olyan, mintha éppen most lett volna megnyúzva. 159. Ó, fiacskám, én semmit se teszek – nekem nincs is eszem, ez mind csak a medve kiokosítása. 160. Ez mind a medve dolga.

161. Nálunk mindenről a medve dönt. 162. Na, na, ha te ilyen vagy, én megyek is, megyek; megyek. 163. Az urunknak így fogom elbeszélni.” 164. Ez elment, hazatért, elment. 165. Ó, a borjacskánk alig él. 166. Na – röviden szólva – beesteledett. 167. Amikor este lett, a róka a sarki rókával megjött, visszatértek a vadászatból. 168. „Na – mondja a róka – hogy élsz borjú? 169. Mi újság?” 170. [Egyre csak reszket.] 171. Azt mondja: „Ilyen dolgok vannak. 172. A nagy rozsomákom jött, így mondta, ezt mondta.”

173. Minden híret elmondta. 174. Akkor a róka szól: „Ó, egy örömteli hír. 175. Akkor sarki rókácska megint menjél, menjél oda! 176. Megint hallgatózzál!” 177. Ez a dolog halad előre. 178. Sarki rókácska, erre mit lehet mondani?! 179. Kiugrott, elment, hallgatózott. 180. A medve hangja olyan, hogy még a föld mélyéből is hallani lehetne, tényleg. 181. Azt mondja: „Ó, ez a rozsomáknezetség a legrosszabbak közül is a legrosszabb, eszük egyáltalán nincsen, a lábuk rövidecske.”

182. Még egy borjútól is megijedő. 183. Az emberekre nem is hasonlítanak. 184. „Holnap farkas, te maradsz! 185. Ha te semmit sem csinálsz, akkor én maradok. 186. Akkor nem menekülnek.” 187. A sarki róka ilyen szavakat hallva a sátruk felé ugrott. 188. Megérkezve mindent elmesélt. 189. Azt mondja a rókácska: „Ez egy kicsit nehéz. 190. A farkas egy kicsit nehéz. 191. De neki sincs esze, mint a rozsomáknak. 192. Esze egyiküknek sincs.

193. Kūđ'ahū" tahar'a kuñi"ia níljbini, ŋonə ŋondatəmtu" tədu"sudə. 194. Satərə, tənə koukəŋ! 195. Kuraa konə nanu mi kuñi"iajči ihūni muanturkuəmi d'alj bəimənj." 196. Tə"ə, təni"ia mjə"ə". 197. Nəməgəi", kūđ'atud'a tətirə tahar'a tuntj – kunda"suəd'əə nísjəd'əə – nenača" a ŋanuə manakū" d'ekəməə nenača" a ŋül'adə kuba" a tətubat. 198. Kurəguj kamačū ŋədu"tu". 199. Kamd'əjčū, kuhuəd'əjčū ŋj"tənduŋ nintu" nəməə. 200. Manakū" ŋanuə d'ekəməə kuhu. 201. Tətirə tahar'a mununtu, tundiaku mununtu satərətu d'a: „Təbtə nantə, nera" a nantə mantə tənə əmj"ja koiki"əmi. 202. Šil'akərə, bakəərə bənsə čentjriŋə iŋəə! 203. Əmtj kubumtə, əmj"ja bənsə lajkugəŋ nantə mantə. 204. Tahar'a buəduđičə ŋonəntuŋ tujśūdə" nantə təbtə mantə. 205. Mi tjimin'a kuraa konə nanu kona"ami, basutətumi d'aljmənj. 206. Kouñd'əriŋmhi" tahar'a tətj ŋül'adə tujśūdə. 207. Don(əntə) səŋürətə." 208. Tahar'a, nəməgəi", kouñd'əriŋmj"ə. 209. Ej, satərəŋku tahar'a təbtə hjləd'atətj. 210. [Donəi"ŋ'al'i".] 211. Donəi"ŋ'al'i" d'ünsəru"iđə. 212. Koučū kurəguj əmj"ja ŋušiiri" biəđj" a d'alj mantə. 213. Tahar'a kouñd'əriŋmj"əŋutu. 214. Tə čühənj tahar'a təküə takədə mirəima" tujmunučūŋ. 215. Ej, tahar'a məu d'ūŋhəl'ükü iśüə ihütü, ŋušiirhiađə ŋəndi"ai". 216. Tə"ə, nogu"təki"ə nandjtj. 217. Tətirə bakəjčū, šil'akičū bəñd'ə" čentjriŋ"ə. 218. Təndičə tahar'a mirəima" nokud'üə". 219. „Əmj"jariai" ŋanuə mamə, ŋuamə l'əbjl'əbtjriŋ"ə." 220. Tahar'a nenača" a ŋül'adə kurəguj čindüki"ə mađə kuñd'i. 221. Tahar'a ŋül'ada" a laŋürü, aaah, nintu" təni"ia əku. 222. Kuñi"iajči ihütü – ŋül'adə kərsu sjlj čenjnj tjimin'a? 223. Tətirə tahar'a mununtu: „Ej, toli"aru" tahar'a hüə bəitə toli"aru", nílutj" bəitə toli"aru" tjŋ. 224. Tahar'a tjin'a tjŋ ŋəđəki"əm. 225. Bəñd'ə mađəmtu" tjimin'a tahar'a bəñd'ika tuhələndətum." 226. Tətj satərəŋku ŋonə ŋanuə hjiŋmsj, ŋonə bəlua"čüsa – bənsə ŋanuə d'inərirü. 227. Kurəguj čim'akučū təni"ia, tuəbtusa ŋədu"tu". 228. Tətirə tahar'a mununtu: „Ej, tənə tahar'a ŋanuə ŋül'ada" a isə, təjbu tulbujkuə isə, tahar'a ŋənur"oŋ. 229. Maa huursj tahar'a manə d'a mənə neriŋləŋj? 230. Kurəguj tjimin'a tahar'a ŋənurusa čiiŋj? 231. Kačəmətə – əmtj maa kubu mənə tjimin'a nəturuəmə nantjnj? 232. Manakū" tjimin'a ŋəđə"ki"əmətə". 233. Kačəmətə tahar'a!" 234. Ej, tahar'a nenača" a ŋül'ada" a ŋənu"namu"o. 235. Nenača" a, ŋanuə kuañd'ə manakū" niəməə, manakū" kosəruməə nenača" a tahar'a ŋül'adə ŋanuə kuba" a. 236. [Bənsə herjtj.] 237. Bənsə ŋanuə, təjbusəbtə bənsə herjtj. 238. Səma"ləh"aađəmu" tərəd'i kuba" a. 239. Eu, tahar'a tətirə təndəmtu kačəmasa kirküđi"ə. 240. Tahar'a, sjdjrhəbtə-tə" əmtjriŋ ŋül'adə kuhu-tə". 241. „Əbəj, maagətə, kuñiđə əmə" nəmbə" kuñiđə maa kađə"təŋu"? 242. Kuñiđə ŋətəd'üəd'əəduŋ? 243. Kəči, tola"ručəbütjŋ kuñiđə ŋətəbađə" tərəd'i ərəkərə ŋanuə manakū" niəməə ŋül'adə kuhu?" 244. Ej, tahar'a hjiŋmj"ə maagüədu. 245. Mununtu: „Maa munuŋkə" tərəd'i əmə d'ojbaruə ŋanasatini ŋuə" d'odürkəbahu"? 246. Mint'a nəŋhuəna" a ičətu?" 247. Tahar'a niŋüsa mununtu: „Ej nüküəj, tahar'a mjiŋsiəŋə tahar'a ŋarkara" a hjičibtirə əmjčə buəđəŋə. 248. Mənə nintu" ŋonəŋə buəđəŋə, mənə təbtə baarbəmə təičü. 249. Tahar'a mənə büügünə!" 250. Tətirə bii"iaiđə matu d'a. 251. Satərə tahar'a ŋomtü"iđə kurəguj. 252. [Bajkəmi"iđə.] 253. Nəsj bačətu. 254. Ej, bajkəmi"iđə. 255. Təə hiimtü d'a, nəməgəi", ŋonəi" nəkəjčū tuu"ogəj. 256. Tundiaku mununtu: „Satərəj, kurəd'i" kərsəčə, kurəd'i" maa, d'ürjmičə bəñd'i" d'əbtukəŋ!" >>>

193. Holnap, hát ilyen az élet, adok nektek eszet. 194. Sarki róka, te maradsz! 195. Mi a borjúval, valahogy kibírjuk a nap folyamán." 196. Így tettek. 197. Röviden szólva, reggel a róka – aludt-e avagy sem – egy nagy, éppen lenyúzott farkasprémet hozott. 198. Még a vér is látszik. 199. A vére, a bőre még egész, nem kikészített. 200. Egy frissen lenyúzott bőr. 201. Azt mondja, a rókácska azt mondja a sarki rókának: „Téged is, mint a barátodat itt hagyunk. 202. A bőrkaparó, a deszka, minden legyen előkészítve. 203. A bőrt, mindent készíts elő, mint a társad. 204. Akkor majd a szavak maguktól jönnek, mint a társadnak.

205. Mi most a borjúval elmegyünk, egész nap vadászunk. 206. Amikor dél lesz, jönni fog a farkas. 207. Nézd meg magad!" 208. Röviden szólva, dél lett. 209. Hát persze, hogy a sarki rókácska is fél. 210. [Még jobban.] 211. Még jobban reszketett. 212. A fülei úgy mozognak, mint egy szeles napon. 213. Éppen dél lett. 214. Ebben a pillanatban hátulról lépések hallatszottak. 215. Ha a föld mocsaras lett volna, akkor még bizonyára remegett is volna. 216. Hát, közeledik, úgy látszik. 217. Ez előkészíti a bőrkaparót, a deszkát, mindent. 218. A lépések közeledtek. 219. „Ó, ez tényleg kinyitotta a sátram, az ajtómat." 220. Sőt, az óriás farkas beugrott a sátorba. 221. A nagy farkas ordít, haaaa, valószínűleg nem így. 222. Hogy is van ez – a farkas dolgát ki ismeri ma már!

223. Azt mondja: „Hé, tolvajok, akik mindig loptatok, ti, akik az életük folyamán loptatok! 224. Most átkutatlak benneteket. 225. Most felforgatom az egész sátrakat." 226. A sarki rókácska megijedve, mérgesen grimaszokat vág. 227. Még a fogai is lát-szanak, meg lehet őket számolni. 228. Azt mondja: „Ó, te igazi farkas lévén, bozontos farokkal, most fontoskods. 229. Mit akarsz az én sátramban keresni, miért jöttél hozzám? 230. Most fontoskodni jössz? 231. Nézd, milyen bőr ez, amit most kikészíték. 232. Éppen most kezdtem el. 233. Nézd csak!"

234. Óh, a nagy farkas meg se tudott mozdulni. 235. Egy hatalmas, egy tényleg friss, éppen lenyúzott, éppen megszártított, hatalmas farkasbőr. 236. [Az egész lóg.] 237. Az egész tényleg, a farkával együtt lóg.

238. Egy olyan nagy szőrt sapkának használnánk. 239. Ohó, ezt látva megijedt. 240. Hát ez tényleg egy farkasbőr. 241. „Hej, miből, honnan kaparták ki ezek a kicsik? 242. Hol találták? 243. Legyen, ellopták, hol találtak volna egy ilyen szép, éppen lenyúzott farkasbőrt?" 244. Hát valamitől félt.

245. Azt mondja: „Nem azt mondják, hogy ilyen elárvult embereknél az istenek járnak?! 246. Lehet, hogy valami rossz fog történni." 247. Meghajolva ezt mondja: „Hé, fiacskám, ezek csak a medve tanításai, ezek a szavaim. 248. Ezek nem az én szavaim, nekem is van egy uram. 249. Most elmegyek." 250. Ezzel elment haza. 251. A sarki róka leült. 252. [Levegő után kapkodott.] 253. Alig lélegzett.

254. Ó, levegő után kapkodott. 255. Na, estére, röviden szólva, megint visszatértek a társak. 256. A rókácska azt mondja: „Sarki róka, na mi van, mesélj el mindent!" > > >

257. Tahar'a tæti satæranġu, eej, naltætġ ġwælj. 258. Tahar'a tændæ" bænd'ika" kærsubæd'æjġü d'ebta"a. 259. Tæ maa iġæġu? 260. Tæti tundiaku mununtu: „Tæ tġmin'aküæ tæna, satæra ihütæ, ni" d'il'siti"! 261. Maa d'il'sititæġġ? 262. Nera"a kærsubæmj" fsjo ravno bænsæ ġæðutġ. 263. Nera"a ġarkagüæġætæ nisġdġġġ" mġġ hobtæ". 264. Büü"bünü" nāagææ. 265. Manakü" tahar'a hii d'üðġd'ærd'æ isā konġibi" tæ çühæġġ büü"bünü" nāagææ. 266. Dambu d'ürætæ hoarubütġġ æmæ nānū", nēnāmanū"." 267. Tæni"ia mġġ"æ". 268. Tahar'a ġwælj hoġmarüküæ – hoġmarükü, tahar'a kuræġuj d'ansaru hoġmæġætġ. 269. Hii d'üðġd'ærd'æ sġlj munutæġu? 270. Dala mejsæd'ææ æku. 271. D'üðġd'ærd'æ ġændi"ai" çüü"æ, tændġçæ tahar'a bii"iaitæ". 272. Bænd'æ", næmæġæi", nagülündġġ bii"iaitæ". 273. Tahar'a kumææġġ mġmb'ætġġ ġüætæ nāçġġ tæhæriçi tahar'a nagür næmbækü tahar'a bii"iaitæ". 274. Ej, tundiaku munuġkætü: „D'ümæðanġu isüæ ihütü nāagææ ih"adæ. 275. [Sæd'æænü" tælæruh"adæitæ".] 276. Saruæd'æġnū" bænd'ika" ġanua d'ümæntæ tælu"bæðætæ". 277. Ej, d'ümæðanġu ġuæ nāagææ isüæ ihütü ġuæntæ tælæruh"adæitæ"." – ġüætæ tæni"ia buæd'a mununtu. 278. Tahar'a tætiræ tæni"ia mġġġætġ". 279. Kæçi d'alġmæġġ mġġġæ", kæçi hiimæġġ mġġġæ"! 280. Tahar'a tæti tundiaku mæu d'a d'il'sitiki"æ. 281. Koumtu æmj"ġa sēsæri"æ. 282. Mununtu: „Tahar'a mġġ manua" ġil'ini". tahar'a nogu"tæki"æ" nāandġtġ". 283. Tatušütünü" nera"a sūæbti"iai", nāandġtġ." 284. Tæti tahar'a kuraa konæ mununtu: „Ej, kuñi"ia mænæ meræġæi" mġntæġġm? 285. Tahar'a ġuæñæ-tæ" næmbæ"." 286. Tundiaku mununtu: „Tæ nāsġ, nāsġçæküæ kam'ad'æði. 287. Takææ maagüæ sænæ h"aa çübæ tamġġ ġæðutġ. 288. Tændæ d'agæli'çi tahar'a ġġġæmtæ kam'ad'æ". 289. Büügünü"! 290. Tahar'a ġuæðutæ nġkæġætæ tændæ" næmbækü" tahar'a banæli"itæ". 291. [Nāsġ çüü"itæ"...] 292. Nāsġ tahar'a nāsġġüæ çüü"itæ" tabæ. 293. Manakü" ġanua tændæ sænæ h"aa ni tamtüd'ü"itæ" – tahar'a æml'aanġ d'amüüçġġ soġbutu"! 294. Dærkagüæ ġwælj d'amuæðu tærad'i"a! 295. Kuræġuj kærġæli kunsġmæġġ d'amuæðu, kærġæli tagæ soġbutu. 296. Munumunuçü: „Tæ" toġġæ" tændġçi toġġæ" ġanasanæ"! 297. Fsjo ravno nagætænu" nġsġðitæ" kuñi"iaġæli'çi çimsæ" tændġçæ. 298. Fsjo ravno d'obü"sütüd'ü"." 299. Mununtu: „Æmtġ maa sænæ h"aa? 300. Tændæ sænæ h"aa na, ġanuda"a mæuntæ niibtükünü". 301. Talu, nġmækü" kataranġu isā konġibi" tæ çühæġġ ġu"læküüd'ü"! 302. Tæni"ia mununtu, tæni"ia mġġġuðantæ". 303. Tahar'a tændæ" nēnaça"a" sænæ h"aa d'üġġġbtġ"æ". 304. [Kuraa kuñi"ia tamtüçü?]. 305. Tændæ na tahar'a bænü"indæ" æġkæræmænu. 306. [Mæu na ...] 307. Nagür næmbækü tahar'a bænsæ æmj"ġa d'üñd'itġndġ". 308. Kuræġuj sænæ h"aaðuġ ġændi"ai" æmj"ġa ġušiiri! 309. [Dændi"ai" d'æði"mitætġ".] 310. Kanæ ihütü, nætidġġ nġntġ"iðæ tuæbtaluru". 311. Dæġ ihütü. 312. Tahar'a kanġüçæküæ tæti kuraa konæ nēnġntusa munumunuçü satæratu d'a: „Satæraj, tæanġka konġ"! 313. „Hæmou, maaræ kuñi"ia ġġu?" 314. „Tahar'a ġojmæ tæbæli"æġ." 315. Tæ", tætæ"btġ"iðæ, kuñi"iaibta mejġġiðæ? 316. Dønæi" sūmirimi"æ". 317. [Mænæġæçætæ"iðæ.] 318. Kanægüæ ġonæi" nætidġġ beri"æ. 319. Tahar'a ġonæi" munumunuçü: „Satæraj, satæraj, tæanġkanu ġġuæ" æðæ", çetua ġanua ġojmæ tæbæli"æġ!" 320. Tundiaku: „Ej, æmkümaçæ! 321. Maanġnagæġ tahar'a nġntu" nāagææġæi" maad'a sænairi tii!? 322. Sa", sa"! 323. [D'indi"ġindætġ".] 324. „Mġġ d'indi"btġsġðæri, d'indi"btġsġðæri!" 325. Tætiræ tahar'a kuraa konæ munumunuçü: „Doġmæġutu d'onġkæri"iðæ! 326. Kuñi"ia tahar'a mġġġümünæ tæni"ia iġæġum? >>>

257. Hát ez a sarki rókácska persze hogy örült. 258. Ezzel minden dolgot elmesélt. 259. Na, most mi lesz? 260. Azt mondja a rókácska: „Hát most, így lévén, sarki róka ne hallgatózz! 261. Mit hallanál?

262. A dolog világos. 263. A medvét nem kerülhetjük el. 264. Menni kell. 265. Ha éjfél lesz, mennünk kell. 266. Amikor álmodnak, mélyen alszanak, ezek a társaink.” 267. Így tettek. 268. Hát, természetesen a sarki éj, a sarki éjecske sötét.

269. Ki mondja meg, mikor van éjfél? 270. Ngala tette meg talán. 271. Természetesen éjfél lett, ezek pedig elindultak. 272. Mind, röviden szólva, hárman mentek. 273. Hová is mennek, egész idő alatt így ment a három kicsi egymás után. 274. A rókácska mondogatja: „Ha havacska lenne, az jó lenne. 275. [Befedné az utunkat.] 276. A nyomunkat mind hó fedné be.

277. Ó, ha a Hó-isten olyan jó lenne, a nyomunkat befedné az isten.” – így beszél egész idő alatt. 278. Hát ezek így mentek. 279. Menjenek egy teljes napot, egy teljes éjszakát. 280. Akkor a rókácska a földet hallgatja. 281. Hegyezi a fülét. 282. Azt mondja: „Úgy látszik az ellenségünk közeledik. 283. Úgy látszik, tényleg szerencsétlenül járunk.” 284. Azt mondja a borjú: „Ó, hogy fogok én gyorsabban menni? 285. A lábaim rossz-
szak.”

286. Azt mondja a rókácska: „Tarts ki még egy kicsit! 287. Ott látszik egy lombos fa árnyéka. 288. Ha csak addig is, tartson ki az erőd! 289. Menjünk!” 290. Ezek a kicsik az utolsó erejükből húzták ki. 291. [Alig vánszorogtak...] 292. Alig bírtak elmenni odáig. 293. Éppen amikor felmásztak a fára – felhangzott amazoknak a hangja. 294. Persze hogy a medve, neki aztán van hangja.

295. Az ő hangja 10 km-ről is hallatszik. 296. Azt mondja: „Legyenek rosszak ezek a mi tolvaj népünk! 297. Semmiképpen se tudnak elbújni előlünk. 298. Mindenképp utol-
érjük őket.” 299. Azt mondja: „Hát ez meg miféle fa? 300. Ott a fánál, azon a belátha-
tó földön kipihenjük magunkat.

301. Holnap, amikor kicsit kivilágosodott, akkor kezdjük el (őket) keresni.” 302. Ahogy mondja, pontosan úgy tesznek. 303. Körbevették ezek a nagyok a fát. 304. [A tehén hogy mászik?] 305. Ide szépen leheverednek. 306. [A földre...]

307. A három kicsi pedig reszket. 308. Sőt, a fájuk is bizonyára mozog. 309. [Biztos leesnek.] 310. Mennyi idő, az ő idejüket senki se számolja. 311. Ha Ngang lenne. 312. Egy idő múlva a borjú suttogja a sarki rókának: „Sarki róka, menj arrébb!” 313. „A mindenit, mi van veled?” 314. „Elnyomod a lábam.” 315. Az arrébb húzódik, vagy mit csinál.

316. Ismét elhallgattak. 317. [Leesik.] 318. Valamennyi idő ismét eltelt. 319. Akkor megint mondja: „Sarki róka, sarki róka, csússz arrébb, te tényleg elnyomod a lábam.” 320. A rókácska: „Ó, ti ketten ott! 321. Miféle nem jók vagytok ti, miért vagytok olyan nagyon buták!? 322. Csönd, csönd!” 323. [Meghallják őket.] 324. „Meghallanak min-
ket, meghallanak minket.” 325. Ekkor a borjú azt mondja: „Éppen elzsibbad a lábam. 326. Akkor most én mit csináljak? >>>

327. Četua kuntəgai"-tə" iŋum!" 328. Satəra"a munumunučü: „Tə tagənika koni"guðəm." 329. Tahar¹a nıməkü" tətə"btj"iðə... 330. Tahar¹a nənəča"a muəd¹a"adu kurəguj kĵru"müsa tahar¹a d'el'ir¹ađi sojbutu. 331. Duəlj təndə nənəča"a hojmara"a d'alĵtənj. 332. Tətirə tə manakü" tətə"btj"iðə tahar¹a nənəča"a muəd¹a"adu kĵru"müsa nĵnj kĵru"müd¹ə" – nagür d'edĵka"a tarnj isüəd¹ə tahar¹a nagür nənəča"a njojbuaə ni kurəguj sohö"ində". 333. Təti kuraa konə ĵarka ŋanuə su"ðəə ni təni"iariai"... 334. Tətirə čajhəd'i: „Ou, maŋuna təgümü?" 335. Kuñi"ia šejmĵi səŋürhü", təni"ia hojka"iðə. 336. Tahar¹a ŋam¹aj satəraŋku ĵül¹aða"a suŋhĵ"ə ni nənəča"amənu d'edi"mid'i"ə. 337. Təbtə ĵül¹aða"a nisj maagəfičə mulĵriad'i" – kuñi"ia šejmĵi ihü", təni"ia bii"iaidə, čal'ibtisi kona"a kurəguj. 338. Kurəguj nĵntj ĵu"əjkəfiči" ĵarəgə". 339. Təti tahar¹a tundiaku təndə bintišiti suŋhĵ"ə ni nənəča"amənu d'edi"mid'i"ə. 340. Maagəfičə buəđutu d'aŋku. 341. [D'ükud'ü"ə"-tə".] 342. Təndə baadə tahar¹a, bənd¹ə", məu d'amədə" tarumusa d'otürü". 343. Duəčənu nĵndj" d'otürə" əmj" čübə. 344. Bəta šitəbj. 345. [Duəlj náčüŋ tarumtura"ində".] 346. Duə tarumtusued¹əə". 347. Bəta.

327. Már régóta vagyok így.” 328. A nagy sarki róka azt mondja: „Jó, arrébb megyek.” 329. Egy kicsit arrébb csúszott. 330. Akkor a nagy ág hirtelen eltörik, csak a hangját hallani. 331. Persze, hogy a nagy sarki éj napján. 332. Éppen, amikor arrébb csúszott, eltörött a nagy ág vagy nem törött el – a három ott lévő szegényke a három nagy fejére esett. 333. A borjú egyenesen a medve gerincére, így ni... 334. Ez megrémülve: „Ó, ez meg mi?” 335. Amerre a szemei láttak, arra szaladt. 336. A másik, a sarki rókácska nagyot puffant a farkas nyakán. 337. A farkas sem értett semmit – amerre a szemei láttak, arra ment, sőt rohant. 338. Körbe sem nézett. 339. És a rókácska pedig a rozsomák nyakára esett. 340. Egy szava sincs. 341. [Most elveszítették egymást.] 342. Azóta, mindenki, a föld állatai külön járnak. 343. Eddig nem jártak egyedül. 344. Vége a mesének. 345. [Persze, hogy elválasztották őket.] 346. Az isten választotta el őket. 347. Vége.

14. Kuəd'üəd'əə ini"ia"ku

1. Kan̄kəgüə ɲukəgəə" maðə" nənd'isəə". 2. Təndi matini siti ɲinjd'ə ɲiljd'iəgəj. 3. Kobtuati təisüə. 4. ɲinjbtiə ɲinjdj ɲitj təisüə, siti ɲüəgəj'f'i. 5. ɲad'abtə ɲitj təisüə, ɲüəg'alf'i isüəgəj. 6. Kobtuatun̄ bəjkuəgalf'i isüə. 7. Kuə hirif'əküəni ɲad'abtə ɲinjdj d'a mununtu: „Basahansa kon̄jki"əm. 8. Kan̄əgüə taa ɲintələki"əm ɲonəə kobtuamu" taañü" təñ"təsi isə." 9. ɲinjdj mununtu: „Təə, mamšütə büüdiŋ!" 10. Küđ'atundə ɲad'abtə suətəki"ə. 11. Taaf'ü kəmi"ə, ɲjəđiti" huturi"ə. 12. Təgətə bii"iaində". 13. Kobtua taaf'ün̄ tunutu, ɲahuđu ɲjəđəj bo'atu. 14. Təñi"ia heđitjɲinjdj kundə norumu"o. 15. ɲad'abtə basukətu, kobtuatu taaf'ü muun̄kətu. 16. ɲad'abtə tujhü"nintü, kondukalf'i ɲigətj tu", mantə kəndüt'ü ɲəmsuj f'eriimimb'atj". 17. Kuə f'ibüt'əni kobtua taaf'ü ɲuñ'a" bənəbtusa. 18. Maðə d'a ɲəmurah"asa kona"a. 19. Matə f'iidi ɲabutu d'a mununtu: „Taañə ɲuñ'a"am bənəbtusa. 20. Tjɲin'a bəndi ɲonđ'i", taañə səŋjüla"! 21. ɲahuđu taaj səŋjüləh'asa ɲonđ'i"ə. 22. Taaf'ü bənüntü", nəkərit'i". 23. Kobtua f'airsi šəđj"ə, bəndi ɲonđ'i"ə. 24. Bəntini isüəd'əə ɲahuđu matə f'ii"ə. 25. Kuə f'ibüt'əni kobtua f'ieđjri" d'a ɲarəgəi"ə. 26. Təni ɲəmsu ɲüđ'asua. 27. Təndə f'ieđjri" d'a ɲemi"ə taa tujh"adu. 28. Təti ɲemi"ə ɲəmsuj ɲantu kuñd'i ɲeltəmiri. 29. Kobtua taa d'a d'omtuki"ə. 30. Kəndə təf'ümü ɲakəli"ə, təndə taatu d'a kona"a. 31. Təf'ümüntü d'iləd'i taamtu horətu d'erməni huarəd'i"ə. 32. Təti taa ɲojbuədu kasara"iðə mənəgə". 33. ɲemi"ə hojküri"ə, bii"ia d'igə ɲil'i"ia. 34. Tə ɲini ɲonəə taa" təisüə". 35. Bəñd'ə taaj ɲüə"lusa biə d'əđjkü nubirsi bii"iaidə. 36. Kobtua büüt'üəj taaj kat'əməsə bantu ɲo"la"a təndi" huəmənu. 37. ɲerəbtükügüə kobtua bantu nanu hojküsüə taa" ɲerəni, təndə huə bənuđ'a kou"o. 38. Təti ɲemi"ə ɲj"tətu hüüd'üəmtu d'ajɲa"sa hojkütü taa" ɲerəni. 39. Kobtua f'etua bənuđ'a siŋeru"o: „Sərəməni bəna"am. 40. Takəə d'ikərakütə ɲiibtükünə." 41. D'ikəraku ɲi ɲomtü"ə. 42. Lakəriar'ai" təndə d'igə kunsjəđə ɲam'aj ɲot'ü ɲil'əðə ɲakələriɲinjd'i sili'f'əküətə. 43. Təgətə məu kuñd'i d'a ɲakələramjɲi bənsə hütəđəmtu. 44. Təndə huə hualumunu'ü ɲuotu ɲi. 45. Hualud'a kat'əmi"ə sji' ɲakəmətjə. 46. Numəŋku ɲanasa hütəđətu ani"ka"a ih"adu. 47. Horətu heljə ɲəmlubaða" təmun̄kunti". 48. Təgətə tantəgəə, sɲhəd'ütüə sərəməni kona"agəj. 49. D'aljđj f'imšüa"tətj , kouđu ɲasj'riai" d'aba"tusa ɲəđutj. 50. Kuə hirif'əküəni turku bərə f'üü"əgəj. 51. Turku bərənu maðə" ɲukəgə", ɲanasanə" təbtə ɲukəgə". 52. Heljitiŋ betiri". 53. ɲüə" sanirü", banə" loğ'atj". 54. Bərəđutuə maðə d'a kona"agəj. 55. D'antu kobtua d'a mununtu: „Bəntini nənd'ikələ! 56. Matə f'iigudəm." 57. D'antu matə f'ii"ə. 58. Matə kuñd'i ɲemjɲitj d'a munumunu'ü: „Bəntiə ɲamə šerj"! 59. Təndə" buədu" huənu ɲua kunsjməni horə ɲajbəgəə ini"ia"ku ɲətumj"ə. 60. Kobtuamtu f'iid'əgətə ɲakəməsij matə šerj"ətj, ɲüəntj kad'a ɲomtəbta"adu. 61. Təgətə ɲüəntj d'a d'omtuki"ə: „Nərəgaj məu f'erə kobtua maad'a tətubəđun̄? 62. Maa ba'f'ütəni ba'f'ə"sutə? 63. Kuñi"ia ɲəkursutə? 64. ɲüəntj kad'a ɲomtəbta"adu. 65. Njgüümüdəmtə məugətənu" ɲih'adiŋ ɲakələ"?" >>>

14. A halott öregasszony

1. Egyszer sok sátor állt. 2. Ezekben a sátrakban élt két fivér. 3. Volt egy lánytestvérük. 4. Az idősebb fivér nős volt, és volt két gyereke. 5. A fiatalabb fivér is nős volt, de gyerekeik nem voltak. 6. Lánytestvérüknek nem volt férje. 7. Egyszer a fiatalabb fivér mondja az idősebbnek: „El akarok menni vadászni. 8. Elviszek néhány rént és a hógunkat, hogy legyen, aki majd tereli a réneket. 9. Az idősebb fivér mondja: „Rendben. Ha akarsz, elmész!” 10. Reggel a fiatalabbik fivér készülődött az útra. 11. Megfogta a rénszarvasokat, és befogta őket a szánokhoz. 12. Aztán útnak indultak. 13. A lány hajtja a réneket, a fivér felesége pedig vezeti a szánokat. 14. Addig utaztak, amíg tavasz lett. 15. A fiatalabb fivér vadászott, a lány pedig a réneket őrizte. 16. Visszatérve a vadászatról, a fiatalabb fivér soha nem jött zsákmány nélkül, a szán mindig tele volt hússal. 17. Egyszer a lány összeterelte a réneket, hogy azok pihenjenek egy kicsit. 18. Ő pedig bement a sátorba enni. 19. Bemenne a sátorba mondja a sógornőjének: „Összegyűjtöttem a réneket, hogy pihenjenek. 20. Most menj ki és figyeld őket!” 21. A sógornője kiment, hogy vigyázzon a rénekre. 22. A rének nyugodtan feküdtek. 23. A lány, befejezve a teázást, kiment. 24. A kint levő sógornő visszament a sátorba. 25. Egy kis idő múlva a lány ránézett az ételtárolókra. 26. Ott hús lógott. 27. Ehhez a labához³⁸ odament egy nőstény rén. 28. Ez a rén a szájával megragadta a húst és lenyelte. 29. A lány a rénrre megharagudott. 30. Ezért megfogta a szánfedőt és odalopódzott a rénhez. 31. Meglendítve ezt a fedőt megütötte a rént a pófája közepén. 32. Majd' leesett a rén feje. 33. A nőstény rén elfutott, a hegyek felé ment. 34. Ott voltak még rének. 35. Magával ragadva az összes rént széllal szemben elrohant. 36. A lány meglátva az elfutó réneket, utánuk küldte a kutyát. 37. Először a lány a kutyával együtt maga is futott a rének után, azonban elfáradván lemaradt. 38. Ez a nőstény rén továbbra is fut a rének előtt a pófáját rázva. 39. A lány nagyon elfáradva ezt gondolta: „Az úton elfáradtam. 40. Megpihenek ezen a dombocskán.” 41. Leült a dombra. 42. Hirtelen ebből a dombból valaki az egyik lábát megfogta. 43. Aztán a földbe az egész testét lehúzta. 44. Aztán a lábára állították. 45. Felállítva meglátta az őt megfogót. 46. A fiatalember magas termetű volt. 47. Az arca felét szétrágták az egerek. 48. Aztán egy széles és csúszós úton mentek. 49. A nap sötét volt, a nap alig piroslott. 50. Hamarosan egy tó partjához értek. 51. A tó partján sok sátor van, sok ember is van. 52. Néhányan táncoltak. 53. A gyerekek játszanak, a kutyák ugatnak. 54. Odamentek a szélső sátorhoz. 55. A fiatalember mondja a lánynak: „Állj meg itt kint! 56. Bemegyek a sátorba.” 57. A fiatalember bement a sátorba. 58. Hallatszott, hogy a sátorban ezt mondja az anyjának: „Vezesd be a társamat!” 59. Ilyen beszéd után a sátor ajtajában megjelent egy hosszúkás arcú öregasszony. 60. A lányt a ruhaujjánál fogva a sátorba vezette és leültette a fia mellé. 61. Aztán elkezdett a gyerekeivel veszekedni: „Miért hoztál lányt a középső világból? 62. Milyen levegőt fog lélegezni? 63. Hogy fog enni? 64. Hát a mi földünkön nem találtál volna magadnak feleséget?” > > >

³⁸ Ételtároló.

66. Təni"ia nemiñti d'omtuatundə ɲantuɟi ɲigətj kumuŋkəl'itə". 67. Nemiɟi ɲonəi" mununtu: „Tjimin'a bəndi koniŋkəŋ! 68. Maagüə kuañd'ə ɲəmsaðüñü" tətü"buadaŋ!" 69. „Kuñi"ia itəŋu!" 70. Təni"ia munurusa ɲantu bəndi t'indü"ki"ə. 71. D'antu ɲonđ'itjndə kobtua maðə kunsjə səŋül'i"ə. 72. Tujt'üŋ ɲasj"riai" tujh"ajt'üsa ləŋjntj. 73. Bəbü't'üŋ manuəd'əə" nəmil'əsiəd'əə" kubutini taðütü". 75. Kuə hirit'əküəñj ɲantu munumunuf'ü nemiñti d'a: „Dəmsat'ə ɲakələ"! 76. Banti" ɲəmluljndə"." 77. Ini"ia"ku kümaamtu ɲonəə ši'fakəə heljə sohud'ü"ə, təgətə bəndi ɲonđ'i"ə. 78. Təndə huə matə t'ii"ə ši'fakəəmtj šerj'd'i. 79. Ši'fakəəti kunsjini t'imšüəd'üə ɲəmsu ih"adu. 80. Ini"ia"ku šiti huəŋə ɲuoj təbtə šerj"ə. 81. Du"ədəmtu ɲantütətu mid'i"ətj. 82. Dam'ajd'ümə ɲuə kobtua d'a ši'f"a"ə sɲŋgujt'əŋagətü. 83. Kobtua sɲŋgumtu d'a ka'əməsə ɲintiɟi ɲakələ". 84. Sɲŋkudu bənsə t'imh'atj manuriai". 85. Dəmursa šadijtjndətjŋ bəbü't'üŋ hiŋgabtuki"ə. 86. Ini"ia"ku hiŋgabt"a ɲüəgəjt'i bəbədə. 87. Kobtua t'üüñə kuñd'i ɲintiɟə kundu". 88. Luu takəmənu, ɲantütj ka'd'amənu kunda"iðə. 89. Küđ'atundə ɲəmursa šatj'd'i ini"ia"ku ɲüəntj d'a ɲonəi" d'omtuki"ə, mununtu: „Tjimin'a basud'a konj!" 90. Təni"ia munurusa ɲantu basahansa kona"a. 91. Nüəntj ɲonđ'itjndə ini"ia"ku mununtu kobtua d'a: „Bəndi ɲonđ'i" t'ürəbtuɟiŋ, betiri"d'a konj"! 92. Kobtua bəndi ɲonđ'i"ə. 93. Betirij ka'əməsə betiri"d'a kona"a. 94. Betiri" əməñikanu lukütətüə ɲj nəñd'isjə, numəŋku ɲj. 95. Təndə ɲj ka'd'a nənsud'i kobtua təl'ibt'iki"ə ɲamtu: „Ou", maad'a ɲiŋjŋ betirə"? 96. Bəna"əŋ?" 97. Lukütətüə ɲj mununtu: „Danasanə" mənə ɲindj" hu" betirši. 98. Mjŋgümünə ɲam'aj hüəd'a kuəd'üəd'əəm. 99. Təgətə lukütətüə ɲj kobtua təl'ibt'i"ə: „Tənə kuñidə iməŋ? 100. Dədulə nəgətənu" hunsəə." 101. Kobtua mununtu: „Mjŋgümünə taluriai" təturušüəd'əəm." 102. Lukütətüə ɲj mununtu: „Əj, maa ɲəmsahuj? 103. Mjŋ ɲəmsañü" ɲintu" bah'a"?" 104. Kobtua mununtu: „Maagəl't'ə ɲindjŋ ɲəmə" d'aljməñj." 105. Təni"ia buəd'a šatj'd'i kobtua matu d'a hursi"ə. 106. Matə t'ii"ə. 107. Kuə hirit'əküəñj iñšüdə tujmunuf'ü. 108. Ini"ia"ku ɲüəɟj tujh"adu. 109. Bəntini munumunuf'ü: „Du"ədə kuru"o koda"am!" 110. In"ia"ku ɲonəi" sohud'ü"ə kümaamtu ɲonəə ši'faka heljə. 111. Bəndi ɲonsj'd'i munumunuf'ü: „Hemou"! 112. Ərəkərə kuru"o tətubaduj! 113. Tjimin'a ɲaagəməñj ɲəmə"kəsudəmu"! 114. Ini"ia"ku ši'fakəəmtj mjndjŋ matə t'ii"ə. 115. Kobtua ka'təmi"ə: Ajj, ši'fakəətu kunsjini təmuŋku šəbj" ɲonəə kiŋkalj it'ü". 116. Ini"ia"ku kiŋkaljmtj ɲüəntətj mid'i"ətj. 117. Nüəɟi ɲanud'ədə babi kiŋkalj mantə sɲŋgujt'ə"ki"ə. 118. Kobtua maagəl't'ə ɲintj ɲəmə". 119. Təni"iariai" luu"təsj kunda"iðə. 120. Küđ'atundə ɲəmursa šatj'd'i ini"ia"ku ɲüəntj d'a mununtu: „Tjimin'a kobtuarə mađutu d'a kontudə! 121. Məu ɲini ɲiljŋjiri, mađajša kaŋkəriai" tujkəri! 122. Buədümə birkiat'əi" ɲiŋjiri ɲanabta"! 123. Tjimin'a t'əntjriŋanti, büüŋandi!" 124. Kobtua ɲantu nanu məuntu d'a hursi"əgəj. 125. Sərəməñjntj hedjtgətjgəj. 126. Kuə t'ibüt'əñj t'imied'iamtj šə t'üü"əgəj. 127. Təndə šə ka'd'a nənsud'i ɲantu mununtu kobtua d'a: „Nərəɟjŋ ɲonđ'i"! 128. Donsjbi"tə, šejmj'tə təl'üŋə". 129. Níküt'ə b'arə" katəgəə d'a! 130. Təgətə ka'əməsudəŋ: horətə d'adi"küni ɲiniñtə ma" nəñd'isjətə. 131. Dəhurə bəntini kəndjŋt'ügujsütə. 132. Tənə ka'əməsə ɲəhurə d'adətə tujsuðə. 134. Níkərə sjtj ɲolhədu" ka'd'atə! >>>

66. Ezekre a szemrehányásokra a fiú semmit sem szólt. 67. Az anyja még mondja: „Most menj ki! 68. Valamilyen friss ételt szerezz nekünk!” 69. „Mit lehet tenni!” 70. Így szólva a fiú kiugrott a sátorból. 71. Mikor a fiú elment, a lány megnézte a sátor bel-sejét. 72. A tűzük alig fénylően pislákol. 74. A fekvő helyük régen kikészített börrrel volt leterítve. 75. Kis idő múlva hallatszott, ahogy a fiú ezt mondja az anyjának: „Vedd a húsod!” 76. Különbén a kutyák eszik meg.” 77. Az öregasszony fogta a kését és a deszka felét, aztán kiment a sátorból. 78. A deszka felét hozva visszament a sátorba. 79. A deszkában romlott hús volt. 80. Az öregasszony hozott két hátsó lábat. 81. Az egyik lábat a fiának adta. 82. A másik lábat a lánynak kínálta nyersen. 83. A lány rá-nézve a nyers ételre, nem vett el semmit. 84. Az egész hús régen tönkrement. 85. Mikor befejezték az evést (az öregasszony) elkezdte kiteríteni az ágyneműt. 86. Az öregasz-szony megágyazott a gyerekeknek is. 87. A lány a takaróba nem feküdt. 88. Kabátban lefeküdt a fiú mellé feküdt. 89. Reggel, befejezve a reggelit, az öregasszony ismét el-kezdett veszekedni a fiával, mondja: „Most indulj vadászni!” 90. Így beszélve, a fiú vadászni elment. 91. Mikor a gyereke elment, az öregasszony mondja a lánynak: „Menj ki, frissítsd fel magad, a táncolókhoz menj! 92. A lány kiment az utcára. 93. Meglátva a táncolókat, odament hozzájuk. 94. A táncolók (körül) nemrég eltemetett nő állt, fiatal nő. 95. Megállván ennél a nőnél, a lány kérdezi: „Oh, miért nem táncolsz? 96. Elfáradtál?” 97. A halotti sapkás³⁹ nő mondja: „Az emberek engem nem hívnak táncolni. 98. Hiszen én tavaly haltam meg. 99. Aztán ez a nő kérdezi a lányt: „Te honnan jöttél? 100. Kinézeted a miénktől eltér.” 101. A lány mondja: „Engem csak tegnap hoztak.” 102. A halotti sapkás nő mondja: „Mit ettél? 103. Vajon a mi ételünk nem rossz?” 104. A lány mondja: „Egész nap nem ettem semmit.” 105. Befejezve a beszédet, a lány visz-szament a sátorba. 106. Bement a sátorba. 107. Egy idő múlva hallatszott, hogy szán érkezett. 108. Úgy tűnik, az öregasszony gyereke jött. 109. Hallatszott, ahogyan az ut-cán mondja: „Egy rénbikát ejtettem.” 110. Az öregasszony ismét fogta a kését és a deszka felét. 111. Kimenve ezt mondja: „Nahát! 112. Milyen szép rént hoztál! 113. Most egy jót fogunk enni!” 114. Az öregasszony a fél deszkát víve bement a sátorba. 115. A lány megnézte: Pfuj, a teknőben egerhús és láb volt. 116. Az öregasszony a lá-bat a fiának adta. 117. A fiú elkezdte enni, mintha igazi rén lába lenne. 118. A lány nem eszik semmit. 119. Egyszerűen csak ruhástól lefeküdt aludni. 120. Reggel, mikor befejezték a reggelit, az öregasszony azt mondja a fiának: „Most vidd az asszonyodat az ő sátrába! 121. Éljetek a földön világban, néha gyertek el vendégségbe! 122. Szava-imat el ne felejtsetek! 123. És most készüljete és induljatok!” 124. A lány a fiúval visszatért a földre. 125. Ugyanazon az úton mennek. 126. Egy kis idő múlva elértek a kijáráthoz. 127. Ennél a nyílásnál megállva a fiú mondja a lánynak: „Menj előre! 128. A kijáratnál csukd be a szemed! 129. Ki ne nyisd a fényig! 130. Aztán majd meglátod: veled szemközt fog állni a fivéred sátra. 131. A sógornőd kint a szánt fogja leszedni. 133. Meglátva téged, a sógornőd majd odamegy hozzád. 134. Ne engedd magadhoz!

> > >

³⁹ A nganaszanokat egy külön erre a szolgáló sapkában temetik el.

135. Məu ni ɲomtəgij, ɲabutə d'a munugəj: matəmtə mejɲəə, matə kuɲd'i ɲəmsud'i'tə ɲonəə noridit'ə huaɲəə. 136. Niɲintə h'ajmuj, luuj sɛriɲəə. 137. Niɲiɲə, ɲahurə nakürə d'alij bəiməɲi ɲikuəgəj matüdü". 138. Nakürə d'alij bəuhü", matüdüsa tujkuəgəj." 139. Təni"ia munud'a ɲ'antu kobtuamtu bəndu"ua d'il'i"ə šiəməɲi. 140. Kobtua horətu d'adiküni niɲintij ma" kat'əmi"ə. 141. Kuɲi"ia ɲ'antu d'ebtaɲahü", təni"ia bənd'ə melijdi"iti. 142. Küd'atundə matu kuɲd'i tuumtu t'ini"ə, t'ajdititi hiri"ə. 143. Təgətə kat'əmi"ə – t'üüj'tü kunsiməɲi sili'təküə kuntubaɲa". 144. Kobtua təndəmtij kiɲi"ə. 145. Horədu ərəkərə numajka t'üüjkətə nənsu"iɲə. 146. Kobtua sijnəriɲi mununtu: „Kuəbuəd'əə ɲ'antu ɲanditij. 147. Dəmursa šatij'di tətə ɲ'antu mununtu: „Malə hunsəə ɲaditə melidəgəj!" 148. D'antu kobtua niɲi h'ajmuj, luuj sɛri"ə. 149. Sitij h'ajmat'ü, luut'ü sijnə h'anu"o. 150. D'alij'da kobtua maɲəmtu hunsəə ɲaditə melijdi"ə. 151. Təndə d'aliməɲi, ɲonəə šiti d'aliməɲi niɲiɲəj'ti ɲisjəgəj matüdü" d'adətə. 152. Nakürə d'alij bəutundə ɲ'antu h'ajmut'ü, luut'ü süürü ɲil'ə toku"o. 153. Təgətə kobtua niɲiɲəj bənsəgəj d'adətə tuu"ogəj. 154. Təndə huə bənd'ə" ɲu"ədə maɲul'i"ə". 155. Təndə d'aligətə ɲ'antu niɲintij nanu ɲu"əjt'ənu konijəkətiɲəj basud'a. 156. Tujhü"nünti, hel'id'əməɲi təɲukətugəj babij. 157. Təni"ia ɲilimjindij kundə hüə bəud'ü"ə. 158. Hüə bəutundə ɲi kuəd'ümüüə nüəli"ə. 159. Kanəgüə ki'tədəə bəutundə kuəd'ümüdu mununtu: „Nemij buədu niɲiɲi ɲanabta"? 160. Konijšitəmi isüə d'adətə maɲajsa. 161. Niɲintə d'a munə"! 162. Mi ɲolhü"künjü, ɲibtəɲij?" 163. Niɲij təndə" buədu" niɲintij d'a d'ebta"a. 164. Niɲiɲi mununtu: „Təə, maɲajsa konijbi"ti ɲaagəə." 165. Təndə d'alij suəd'ü"əgəj. 166. Təgətə t'üü"əgəj manuə hirəm'əɲkumti. 167. Təndə hirəm'əɲku kunsiməɲi taasəbtə, kəndəsəbtə hü'ta"əgəj. 168. Təgətə sijnəd'ütüə sərəəmənü hedijitijəj. 169. Kuɲigüə nənsu"ogəj. 170. Kuəd'ümüdu mununtu: „Əmə malə melidə"! 171. Mənə ɲaagəi" d'il'siti"! 172. Tijmin'a konij"ki"əm nemijə maɲə d'a. 173. Tənə kəntəgətə ɲəmsuj, t'üdəj, d'irəj səhud'ə"! 174. Tuulə hüətə" ləɲijɲəə d'alij'da. 175. Nemijmə inšüdüsa tujšüdə. 176. Tujhü"tü, matə ɲisjüdə t'i", ɲua kunsiməɲi bigiləsidi". 177. Tənə ɲəmsutini, t'ütini tul'ə t'intə"! 178. Təni"ia ihü"tü, nemijmə ɲəmsutə. 179. Nemijmə ɲəmsuj kəndətu kuɲd'i šetəsijə. 180. Təgətə tənə nüəntə nanu huəsiɲə d'odaküürsa. 181. ɲaagəi"d'il'siti"! 182. Nüəmtə imid'indətij mikəərə d'odijəgətij. 183. Buəɲəɲə ɲaagəi" d'il'siti"! 184. Təni"ia munud'a kuəd'ümüdu inšüdüsa bi"iaidə nemijntij maɲə d'a. 185. Ni kuəd'ümuntu buəɲumənü bənd'ə t'entijrj"ə. 186. Təgətə ini"ia"ikumti barəli"ə. 187. Kuə t'ibüt'əɲi bəntini inšüdə d'eli sojbu"o. 188. Ni bigil'i"ə ɲuamənü bəndi. 189. Ini"ia"ku ɲu"ədə taatənü tujh'atu. 190. Kəntədu t'etua ani"ka"a. 191. Təgətə ini"iaku nənsu"iɲə, maɲə kuɲd'i bigil'i"ə. 192. Ni d'odakuu"o, nüəmtu niɲitij ini"ia"kutə mid'ə" ɲodijəgətij. 193. Dəmsuj, t'üdəj, d'irəj tuu kuɲd'i d'übəi"ə. 194. Ini"iaku ɲonəi" huul'i"ə nüə ɲodijəgətij. 195. Ni nüəmtij kamkərəsa bəbü" d'ərə totijbtj"ə. 196. Təndə huə ini"ia"ku ɲonəi" mununtu ɲi d'a: „Nüəərə ɲodijəgəə tədu"! 197. Kuɲi"agəli't'ə ɲisijdəmə ɲijə"! 198. Ni ɲonəi" tagəɲika tətə"btj"ə. 199. Təgətə ini"ia"ku ɲua kunsiməɲi nənsud'i mununtu: „Nüəmtə ɲodijəgəə ɲosəɲukəbü"tə, tətə nüəmtə ɲisijdəərə maalakəli't'ə". >>>

135. Üljl le a földre, mondd meg a sógornődnek, állítson fel neked a sátrát, hozzon be ételt és edényeket. 136. Hozza be a fivéred csizmáját és ruháját. 137. Fivéred és a sógornőd három napig ne menjen a sátorba. 138. Mikor eltelik a három nap, akkor menjenek be a sátorba.” 139. Ezt elmondva a fiú a lányt a kijárat nyíláshoz emelte. 140. A lány szemei előtt megjelent a fivére sátra. 141. Ahogyan azt a fiú mondta, mindent úgy csinált. 142. Reggel a lány a sátorban tüzet rakott, és teát főzött. 143. Aztán meglátta, hogy az ő takarójában valaki fekszik. 144. A lány felkeltette őt. 145. A takaróból egy szép arcú fiatal jött ki. 146. A lány ezt gondolta: „Úgy tűnik, ez a halott fiú.” 147. Mikor befejezték az evést, a fiú ezt mondja: „Építsd a sátrát egy másik helyre!” 148. A fiú felvette a lány fivérének a csizmáját és ruháját. 149. Ő a saját csizmáját és ruháját levette a sátor tiszta helyére. 150. Nap közben a lány a sátrát egy másik helyre állította. 151. Ezen a napon és még kettőn a fivér a feleségével nem jött vendégségbe. 152. Mikor eltelt a három nap, a fiú a csizmát és a ruhát a hóba temette. 153. Aztán a lány fivére a feleségével eljöttek hozzá. 154. Ettől kezdve mind egy sátorban éltek. 155. Ettől a naptól fogva a fiú a lány fivérével együtt járt vadászni. 156. Visszatérve, egyformán hoztak vadréneket. 157. Ahogy így éltek, eltelt egy év. 158. Egy év elteltével a feleség fiút szült. 159. Néhány hónap elteltével mondja férje: „Nem felejtetted el az anyám szavait? 160. Nekünk el kell mennünk hozzá vendégségbe. 161. Szólj a fivérének! 162. Elenged-e minket vagy nem?” 163. A nő elmondta ezeket a szavakat a fivérének. 164. A fivére mondja: „Rendben, el kell menetek vendégségbe.” 165. Ezen a napon útnak indultak. 166. Aztán elértek a korábbi a dombocskát. 167. Aztán a domb belseje felé rénestül, szánostul utaztak. 168. Aztán síkos úton utaztak. 169. Valahol megálltak. 170. A férj ezt mondja: „Itt állítsd fel a sátrát! 171. Engem figyelmesen hallgass! 172. Most elmegyek az anyám sátrához. 173. Te a szánokból húst vegyél, nyers és főtt zsírt. 174. A tűz nappal mindig égjen! 175. Az anyám utazó szánon fog jönni. 176. Mikor megjön, a sátorba nem megy be, hanem benéz a bejárat nyíláson. 177. Te hússal és zsírral tápláld a tüzet! 178. Ha ez így lesz, az anyám enni fog. 179. Az anyám húst tesz a saját szánjára. 180. Aztán téged a gyerekekkel meg kíván csókolni. 181. Figyelmesen hallgass! 182. Add a gyereket a nagyanyjának, hogy megcsókolja! 183. Jól figyeld a szavaimat!” 184. Így beszélve a férj egy utazó szánom elment az anyja sátrához. 185. A nő a férje szavai nyomán mindent előkészített. 186. Aztán elkezdte várni az öregasszonyt. 187. Kis idő múlva kint hallatszott egy utazó szán zaja. 188. A nő kinézett a bejárat nyíláson. 189. Az öregasszony, úgy tűnik, egy rénen jött. 190. A szánja nagyon nagy. 191. Aztán az öregasszony felállt, és benézett a sátorba. 192. A nő üdvözölte, de a gyereket nem adta oda az öregasszonynak megcsókolni. 193. A húst, a nyers és a főtt zsírt a tűzbe dobta. 194. Az öregasszony ismét kérte a gyereket, hogy megcsókolja. 195. A nő a gyereket átölelve a fekvőhely közepéig hátrált. 196. Ezután az öregasszony megint mondja a nőnek: „A gyerekedet add ide, hogy megcsókolhassam! 197. Semmit sem teszek veled!” 198. A nő tovább hátrált. 199. Akkor az öregasszony a bejárat nyílásnál állva, mondja: „Ha nem adod ide a gyereket, hogy megcsókoljam, akkor ez a gyerek veled nem marad. >>>

200. Nanunə kondusutəmə. 201. Bəjkuərə təbtə kondusutəmə. 202. Tənə ɣonəntə niniɣntə maðə d'a koniʃiðəɣ. 203. Kou hotəðəmɣntəni niniɣntə matə t'iisiðəɣ. 204. Matənuntu naagəi" buəsutəru". 205. Küð'atud'a niniɣəjt'ə niʃiðindi nənsu", tɣi'iatə küð'asudəɣ. 206. Təgətə inʃüdüsa büüsüdiɣ ɣam'ajd'ümə niniɣntə maðə d'a. 207. Taat'ə səð'əəmənə bənd'ə" bənusudutə". 208. Tənə mið'isj koniʃiðəɣ. 209. Şajbəmtj d'aljəntj niniɣntə matə t'iisiðəɣ. 210. Donəi" naagəəmənɣ buəsutəru". 211. Hiiɣnd'a nat'ə kundaləð'a kuəsudə". 212. Küð'atud'a ɣonəntə nənsusiðiɣ. 213. Təgətə taatini koniʃiðəɣ. 214. Nəjbjtəə korudəj kat'əməsudəɣ. 215. Koruti" t'üübü"tə, səð'əəmtə d'üsudəm." 216. Təni"ia munud'a ini"ia"ku bəndi ɣon'd'i"ə. 217. Donsjɣatɣndətj ni nüədi küü"üa... 218. Təndə huənu kuəð'ümüdu tujmunut'ü. 219. Matə t'iid'i niɣntj d'a d'omtuki"ə: „D'adətə munud'üəm-tə", nüərə nəmiɣntənə d'odakürsa mikərə! 220. Tjmin'a nanuntə niʃiðəm kou". 221. Nüəmtə nɔdakunagətə miʃiə ihü"tə, tjmin'a kuəbuəð'üə" ɣanasanə" madajsa d'odüləh"adə" ɣanuə ɣanasanu"d'a. 222. Tɣi'iad'atə niidətə niʃiðə" madajbə" natuɣ d'a." 223. Təni"ia munud'a kuəð'ümüdu bəndi ɣon'd'i"ə. 224. Kuəbuə nüəmtj miɣntələsj nəmiɣntj maðə d'a taatini bii"iaidə. 225. Təndə huə ni miðəəmtj bət'aləsə susujkja kunsjməni hurʃi"ə. 226. Bəndi ɣonsjð'i niniɣntj maðə d'a kona"a. 227. Kou hotəðəmɣntəni niniɣntj matə t'ii"ə. 228. Hiiɣnd'a niniɣəjt'ü kund'aləð'a küü"üagəj. 229. Küð'atud'a ni ɣonəraatu nənsu"iðə. 230. Təgətə ɣam'ajd'ümə niniɣntj maðə d'a bii"iaidə. 231. Dam'ajd'ümə matənu niniɣəjt'ü təbtə küü"üagəj. 232. Ni mið'isj kona"a. 233. Kuə t'ibüt'əni koruti" tuu"o. 234. Təgətə kuəð'üəð'əə ini"ia"ku səð'əəmtj d'üku"o. 235. Bəltə.

200. Magammal elviszem. 201. A férjedet is elviszem. 202. Te magad egyedül visszamész a fivéred sátrába. 203. Naplementekor bemész oda. 204. A sátorban jól el fogtok beszélgetni. 205. Reggel a fivéred a feleségével nem fog felkelni, egyedül te ébredsz majd fel. 206. Aztán te egy utazó szánon elmész a másik fivéred sátrához. 207. Az úton az összes réned elfárad. 208. Gyalog mész. 209. A hetedik napon bemész az idősebb fivér sátrába. 210. Megint vidáman beszélgettek. 211. Éjszaka az idősebb fivér a feleségével meg fognak halni. 212. Reggel te magad felkelsz. 213. Aztán réneken utazol. 214. Aztán észreveszel távoli házakat. 215. Amikor bemész a házakba, elveszítem a nyomodat.” 216. Így beszélve az öregasszony kiment. 217. Ahogy kiment, a nő gyereke meghalt... 218. Aztán megérkezett a férje. 219. Belépve a sátorba, veszekedni kezdett a feleségével: „Mondtam neked, add a gyereket az anyámnak, hogy megcsókolja! 220. És most nem maradok veled! 221. Ha odaadtad volna a gyereket, hogy megcsókolja, akkor most a halott emberek mennének vendégségbe az élökhöz. 222. Miattad nem fogják egymást meglátogatni.” 223. Így beszélve a férj kiment. 224. Fogta a halott gyereket, és réneken elutazott az anyjához. 225. Ezután a nő vezetve a saját fogatát, visszament a felső világ kijáratához. 226. Kint megállt, majd elutazott a fivéréhez. 227. Naplementekor bement a fivére sátrába. 228. Éjjel a fivére és a felesége álmában meghalt. 229. Reggel a nő csak maga kelt fel. 230. Aztán elindult a másik fivére sátrához. 231. A másik sátorban is mindenki meghalt. 232. A nő gyalog ment. 233. Egy idő múlva a faluig ment. 234. Ekkor a halott öregasszony elvesztette a nyomát. 235. Vége.

NÉPI BÖLCSESSÉGEK

15. Danasanu kərsuəd'ə níimənj buədu

1. Kou hotəd'əmǝ bəimənj t'irrat'ü t'etua d'aba"tubü", küd'ahü" biəđǝ" a isüdə, soruləsüdü".
2. Sürüd'a hotəd'ia" ɟuəntənu sɨdaj'tübü", nokur'anu t'esəgəə isüdə.
3. D'endu" ɟuəntənu sanirhü", ɟu"ədə – sɨdi d'alǝ bəutundə kotəra" a isüdə.
4. Bəntunu kit'ədəə larbaj'tübü", küd'ahü" d'ümün'sütə.
5. Hiińd'a tonsǝləbi", küd'ahü" d'ümün'sütə.
6. Hojmarundə kit'ədəətənu hüəti" kotəra" a ihü", norud'a t'etua t'esəgəə isüdə.
7. D'alǝd'a nənəɟkə" ɟəmənturhü", hiińd'a sorusutə.
8. Hiiimhi" banə" sürü ni ton'tarhü", hiińd'a t'etua kodu d'iləsɨdi".
9. Kad'üa" sojbübü", kad'üa" níbi" ɟədu", nisǝđə nokur'anu sorulə".
10. Norud'a d'ebtu" níbi" t'etua tairə", noru kuntəgə" a bəi isüdə, t'esísitə.
11. Təɟə súd'ütəndutə d'anuru" níni ɟukəgəə ɟuda ihü", məl'kümsə kit'ədəətənu t'esítia isüdə.
12. Norud'a kəɟǝ ɟukəgə ihü", təɟə t'esítia isüdə.
13. Sǝra" a kəku hɟgə kəntəgəl'it'ə t'isítə.
14. Tarumtuguj'sə náa biđikətə ani"əmənə ɟadumtuguj'tü.
15. Dəntanə" hontǝ bəlua" t'übsanəmtu nisǝđə ɟətərubtu".
16. Núəmtə, ini"iamtə, nəmǝjmtə bəlua" t'übtübü"tə, nilutətə muńd'ükümsüdəɟ.
17. Hunsəj hikəbtǝɟujhi"tə, tǝɟkəl'it'ətə ni" huəɟə".
18. Buədumtu níntu hontǝ ɟanasə nisɨdi" hündü"l'ə".
19. Dənda bəńd'ə kəməsütə, mədə d'ej mantə.
20. Bəjka" a núəntǝ núəd'əj čenǝjmtǝɟujhi" t'i náagəə.
21. Sɨəd'əraatənj sanirhü" nēńd'almaku.
22. Náagəə náa ɟi masautə kit'ədərəkǝ horətu d'üjhuə.
23. Sǝlǝ d'ed'imtǝ, nəmǝjmtǝ helǝ" sǝt'i, tətə mərə bəduəsütə.
24. Bah'a buədu səə lǝɟumunə hirə.
25. Bah'a taatini kuntəgud'a nisǝđəɟ konǝ"!
26. Lisə" a basutə d'əɟɟuj't'i ɟədükitə tumtəmunə hirə.
27. Kintəđǝtǝ mə" torəuđə níntǝ d'üa".
28. Buədüküd'a" a sɨəd'ə ləɟhəɟ nisǝđə t'erəđǝ".
29. Kəđit'ial'ai" d'ebtuməə" buədu" məuntə sohənarədə".
30. Tuntǝ ɟül'adə nanu níntǝ nírusiirə".
31. Náagəə súar bah'a kərsüməhu ɟətumsǝtə.
32. Kurəd'i kəntə, tərəd'i taat'uguj't'üə.
33. Kəəlǝ" nisǝđə" helǝđǝ" maagəl'it'ətənu.
34. Kəɟǝ basudə t'ühənj d'emb'at'ə ni" d'emníntə"!

14. Szólások

1. Ha naplemente idején a felhők nagyon piroslanak, holnap erős szél lesz és esni fog.
2. Ha télen az égbolton ragyognak a csillagok, hamarosan erős fagy lesz.
3. Ha az égbolton az északi fény játszik, egy vagy két nap múlva erős hóvihár lesz.
4. Ha fent (az égen) a hold zavaros, másnap havazni fog.
5. Ha éjjel talajmenti hófúvás van, másnap havazni fog.
6. Ha januárban végig hóvihár van, tavasszal erős fagyok lesznek.
7. Ha nappal a szúnyogok fájdalmasan csípnek, estére eső jön.
8. Ha este a kutyák a havon fekszenek, éjjel erős vihar kerekedik.
9. Ha mennydörgés dörög, és a villámot nem látni, eső egyhamar nem jön.
10. Ha tavasszal a vadludak ritkán repülnek, a tavasz hosszú és hideg lesz.
11. Ha nyár végén sok a bogyó a tundrán, novemberben hideg lesz.
12. Ha tavasszal sok a fogoly, hideg lesz a nyár.
13. A fehér köd még a fekete rénszánt is elrejtí.
14. Az elválás jobban megsebez, mint a nganaszan nyila.
15. Akinek van esze, az nem mutatja a sértődését.
16. Ha gyereket, öreget, nőt sértesz meg – egész életedre lesántulsz.
17. Ha megijesztesz másokat, te magad ne fuss el!
18. A szavát be nem tartó embernek nem lehet hinni.
19. Az ész úgy fog mindent össze, mint a sátorlap a sátrat.
20. Az öregembernek kell az unokákat tanítani.
21. A nyelvvel könnyen lehet játszani.
22. A nganaszan nő arca kerek, mint a telihold.
23. Aki apjának, anyjának segít, az gyorsan fog felnőni.
24. A csúnya beszéd megsebezheti a szívet.
25. Rossz réneken messzire nem jutsz.
26. A lusta vadászt a csapdájáról lehet megismerni.
27. A füstölgő sátor a munkának nem akadály.
28. A fecsegés a gyomrot nem tölti meg.
29. A hiába kimondott szavak a földre hullanak.
30. Róka a farkasnak nem barátja.
31. Az igaz barát a bajban ismerszik meg.
32. Amilyen a rénszán, olyan a rénpásztor.
33. Könnyecseppek nem segítenek.
34. A ruhára ne akkor tegyél foltot, amikor fajdra vadászol!

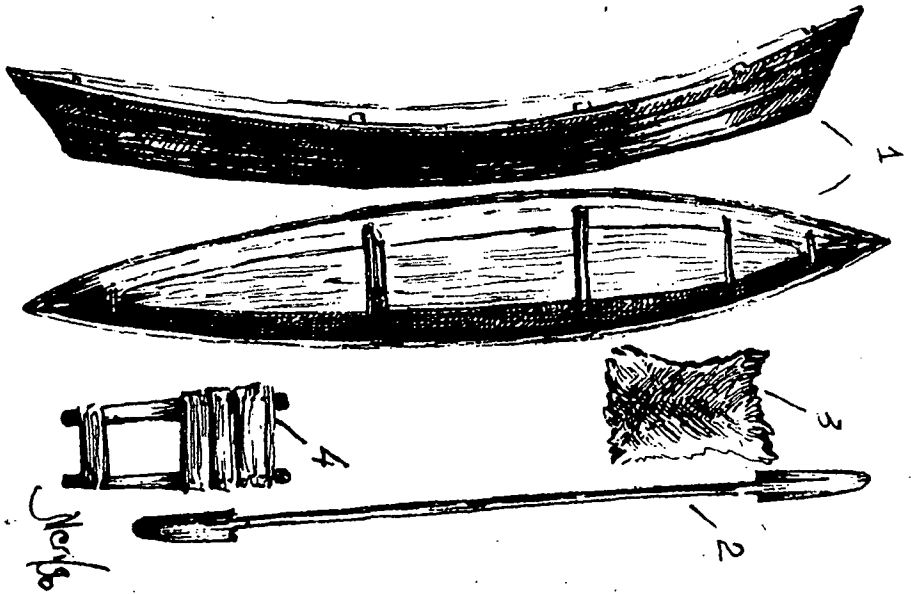
35. Tuj ni" bəl"af'übtü", tənə t'enjntj.
36. Buədu təbtərja kümaarəku šerkiəj it'üə, təbtə d'onda"laku imuŋhua".
37. Kou manakü" ɣətumhü"tü, nigü"lədiŋ, kou hotəkəbj"ət'i t'ühəni ɣonəi" nigü"l'ədiŋ.
38. Njə ɳaagəi" karənaɣə kit'ədəə d'a ɳantəmədiŋ.
39. D'ed'itj kuəbü", ɳaf'ir(ü)tü ɳad'abtəə kənəsutə.
40. Nüədətə ɳətumhi", maɳaj'atad'a d'irhia d'egə".
41. Babij kodutə ɳ'antu ni šerəsjtə.
42. Basudə tand'ətənuntɣ ɳətəd'üəd'əəduŋ njnti" tarl'üsüdü.
43. Kərsu tərəd'i: kondümə ɳel'üsa t'esəɣətəni kəm'a"lusüdi", təɳəd'a ɳenijəkənd'i" ɳəmlubturusüdi".
44. Mal'ia taa kojka hüətə nüəd'ət'itə kəm'a"luŋəi".
45. Dukəgə nüə hontjə ni madə t'erəti" ɳəmsudut'i hirinagətj mil'isidiətə".
46. Maɳaj'süəd'əə ɳəmsu kubutu nanu ɳintjə" süp'a".
47. Nakürə bəjka"a" kumuŋhü"t'üŋ d'indi"; tən'i"ia ihü"tə, šiarfə ɳintu ani"ə.
48. Dü'l'adə, ɳarka t'imintini ɳiəd'əmtj mal'ibtitjə d'aŋurə kərsu t'enjntjə.
49. Darka t'ütənu ɳakiməə d'indətənu ɳerəbtəə biɳitəniŋtə d'erjɳisjɳə.
50. Bəjka"a d'adi"küni ɳi" ɳomtü", numəŋku bəjka"a d'a konijəə!

-
35. Féld a tűz haragját, mindent tud rólad!
 36. A beszéd olyan, mint a hüvely nélküli kés: légy vele óvatos!
 37. A Napot tisztelni kell, akkor is, amikor először feljön, és akkor is, amikor lemegy.
 38. Hogy szerencsésen szüljön a feleséged, kérj áldást a Holdtól!
 39. Az apa halála után az örökséget a fiatalabb fivér kapja.
 40. Amikor gyereked születik, vágj a vendégeknek fiatal rént!
 41. Az a fiatalember, aki réneket szerzett, feleséget is fog szerezni.
 42. A zsákmányt, amit a család fogott, a nőnek kell elosztania.
 43. A törvény parancsolja: a gyilkost bűnhődésként fagyban levetkőzve kell megkötözni, nyáron a szúnyogoknak kell kitenni.
 44. Fehér-tarka szellem-szarvast őrizzétek nemzedékről nemzedékre.
 45. A sátorba, ahol sokgyerekes nő van, húst kell adni okvetlenül.
 46. Ajándék lónak ne nézd a fogát! [A bőrös ajándékhúson ne háborodj fel!]
 47. Hallgasd meg három öreg mondandóját, s meglátod, hogy a bajod nem olyan nagy.
 48. Aki övét farkas és medvefogakkal díszíti, ismeri a tundra törvényét.
 49. Azzal az íjjal találsz első kísérletre, amelyiket medvezsírral kentél be.
 50. Öregek előtt ne ülj le, fiatalnak kell az idősekhez mennie!

16. Tumtada"

1. Təğəd'a hotəmə, sürüd'a sırajkuə imunh"andu".
2. Nat'i nanu somd'airügəj, sılgə'l'itə nat'i nintj d'ohinandu".
3. Hedjıtıj, hedjıtıj, səd'əəmtj sılgə'l'itə nintj ɣədu".
4. Hiıñhi" nisj ɣədu" tuu"naru, küd'atud'a nisj ɣədu" büü"naru.
5. Niljbi"ri, səjmi'ri səñürü", kuəbü"tü, səjmi'ri təbtə səñürü".
6. Nagürbii" kuəd'umu ɣanasə natün ɣabtəgitə kəm'a"tu".
7. Dil'ədu bənsə heñkə, bəntudə kəsıjtıj.
8. Hütətətu r'etua anika"a, ɣojbuədu tətı"riai" r'etua səəlaku, nəsj"riai" ɣədujtj.
9. Təğə bəimənu d'otürü, sürüd'a kuntumumbatadə.
10. Sıjtj mentjbi"tə, sakütürü, büü"nantubü"tə, tənə nisjdə nölhədu".

(1. Kehj; 2. Duə"; 3. Dənduj; 4. Dambu; 5. Kolj; 6. Düü"; 7. Nitə; 8. Kəri; 9. Darka; 10. D'oguj)

16. Találós kérdések

1. Nyáron szürke, télen fehér.
2. Egymással versenyeznek, de egymást elérni nem tudják.
3. Utazik, utazik, de nyomát senki sem látja.
4. Este nem látni jövését, reggel nem látni menését.
5. Amikor él, szemei néznek, mikor meghal, szemei akkor is néznek.
6. Harminc férfi tartja egymást a hajánál fogva.
7. Alul az egész fekete, felül gőz jön belőle.
8. Termete nagyon nagy, bár a feje nagyon kicsi, alig látszik.
9. Egész nyáron jár-kelel, télen lefekszik aludni.
10. Ha megmozdítják, megharap, ha el akarsz menni, téged el nem enged.

(1. Fogolymadár; 2. Lábak; 3. Csónak; 4. Álom; 5. Hal; 6. Sátorrudak; 7. Üst; 8. Ösz-tökélő rúd (rúd, amivel a rénszarvasokat hajtják); 9. Medve; 10. Csapda.)

1. Csónak (*ηανυα ηανδυ*)

2. evező (*tuəbsa*)

3. bőrpárna (*ηοmtəu*)

4. ülődeszka (*noriə*)

RITUÁLIS SZÖVEG

1. Тэмээны, тэмээны!

Tamaani, tamaani.

(Ezek a sámánszertartás hívó szavai.)

2. Мэнэ нимэ Баса Диндуа,

A nevem Vasló,

3. сэбэскэ нигэ нэнсу"мыэ.

a szovjet hatalom alatt megjelenő.

(A sámán egy viszonylag fiatal segítőszelleméről van szó.)

4. Бэнде тың нэдүтүм,

Mіндеgyikötöket látom,

5. декэнырүмүндүтү"

amíg ti készülödtök

6. мэнэ тың сэчерүндүм.

(addig) én megszemlélek (benneteket).

7. Мэскэбаа хорэтэну

A moszkvai tartózkodás idején

8. мэнэ нэйбэудюэдеэм.

én vagyok az, aki dolgozott.

(Utalás arra, hogy 1988-ban a moszkvai folklórfesztiválra ez a segítőszellem kísérte el Tubjakut.)

9. Дюриа нюэмэ эмэ мэунтэ

Jura fiam, erre a földre

(Jurij Šejkinről van szó.)

10. сеймыче тэтубадуң!

elhoztad a szemeidet!

11. Сеня нюэмэ эмэ мэунтэ

Ženja fiam erre a földre

(Eugen Helimskiről van szó.)

12. хорэмтэ тэтубадуң!

elhoztad az arcodat.

13. Ңамиайкүачю" дерутане,

A többieket nem ismerem,

14. Мэскэбаа хорэтэ нисиние сеймыде".

a moszkvai tartózkodás idején (öket) nem láttam.

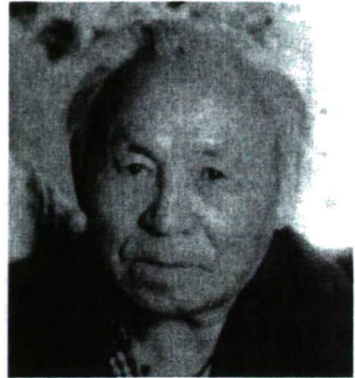
15. Нягэи" дэрэбатугуму"!

Köszöntsük egymást jól!

16. Тахариабэ мэнэ мэучемэ Хотэрыэ ними"хиңхы.

Így, az én földemet Hoteryenek nevezik.

(Ezzel hívja a segítőszellem Tubjaku legfőbb szellemét Hoteryet.)

17. Лабсэка"ку Диңимиа"ку,

Kis Gyíngimjaku

(Nad'ezda Kosterkináról, Tubjaku lányáról van szó. Ő a jelenlevők között a legfiatalabb.)

18. маадяа саўле хуу"а нагэмту дялы мэлчитэну сэйбулэха"?

miért szólalt meg a zajod három nappal ezelőtt?

(Nad'ezda Kosterkina és férje (Anatolij Bobkov) a szomszédokkal folytatott vitájáról van szó, amikor is Bobkov elsütött egy fegyvert.)

19. Худу"туэ битидэ мэнэ ниңум кэмүдүсюэдеэм?

Hát én nem vagyok az, aki elkapta a keresztben repülő töltényt?

20. Толя нюэ, нюэнтэ дэсы,

Tolja fiam, gyereked apja

(Anatolij Bobkovról van szó.)

21. маа сиэрэ биарычесы сиди һиндэ биарэбиаты?

milyen dolgot téve, két csövet nyitott ki láthatólag?

22. Тэти нюэрэ эмны һомтүһээ,

Ez a gyereked üljön itt,

(Bobkovról van szó.)

23. койкүмтарэ буэду тэтуһээ:

adjon bálványköszöntő szavakat:

24. „Һонэи", мунуһээ, эмлэди сиэрэ никуэм һонэи" биара",

„Megint – mondja – ilyen dolgot megint nem teszek,

25. Хотэрыэ, һутадыдэ

Hoterye, biztosítékként

26. һойбуамтэ һуталэтэ!

birtokolja a fejemet!

27. Чими"тиэ хоймэгээ корутэ ни" нендирмэбту".

Ne engedj a házamra leszálló sötétségbe csúsznom.

28. Һонэи" буэдунэ тагэ һонээ нэмбэ сиэрэ ментибинэ, тээ чюхэны һойбумэ дюкэ" нилы".

Ha az adott szavam után megint rossz dolgot cselekszem, akkor a fejem elveszett."

29. Тахариабэ нягэи" буэгуму"!

Így, beszéljessünk!

30. Сэңхэляңкэ һэдымлэмы бэнсэ наадине.

A sámánolásra alkalmas öt mind nálam van.

(Tubjaku öt segítőszelleméről van szó.)

31. Эмы"ыа ихүна, мэнэ нимэ Сярукиаичүэм,

Vajon így, az én nevem Szégyentelen,

(Azaz teljes nyíltsággal lehet beszélni.)

32. тэнии"иа тэсиэдэ нягэи" буэгуму",

így és most beszéljessünk,

33. куради кэрсу һусытэңым?

milyen dolgot fogok csinálni?

34. Тахариабэ мэнэ наадемэ, бэнсэ нусымэ лулятыты.

Most mi van nálam, minden dolgom rendtelenségben van.

35. Былэлэ мунубүтү": „Тэнэ нусырэ нусыңкэлэ”!

Tegyük fel, hogy ti azt mondjátok: „Foglalkozz a magad dolgával!”

36. Тэнии"иа ихү", бэнсэ сиэрмэ бынді"ситэ.

Ha ez így lesz, akkor minden dolgom elintéződik.

A következő részben Nad'ežda Kosterkina beszéde olvasható, aki azt kéri, hogy a történeteknek ne legyen következménye.

37. Нягэи" нюэмэ нэдитэты.

Jól van, a gyermekemnek igaza van.

38. Мэнэ эмы"ыа ихүнэ, бэнсэ сэбэскэ нигэ ними"тгэм.

Ha én ilyen vagyok, akkor én az vagyok, akit szovjet erőnek neveznek.

39. Нюэтэ идя"а буэңээ,

Beszéljen a gyerekeid apja,

40. маагэа Хотэрыэ

erős Hoterye

41. тыминиа нятэгэты

most várja őt

42. Диңимиа"ку баарбэмэ,

Gyíngimjaku, gazdám,

43. нэмбэдяа ни" бэбтуа",

a rossz irányába ne hajolj el,

44. мантмү дюдүмтэ кэми"эмэ.

elkartam a jobb kezedet.

(Amíg a szellemmel beszélt Nad'ežda Kosterkina jobb kezében egy pálcá volt, amivel a bálványt kopogtatta köszöntésképpen.)

45. Мэскэбаа хорэгэгэ дөдүрсюэдеэ

A moszkvai tartózkodás idejéből

46. эмты хуаарэ кусимирэ.

ez a te fatámaszod.

(A szertartás alatt egy nyírfa botot használtak, amibe egy arc volt faragva. A nyírfa ágat Tubjaku Moszkvából hozta.)

47. Лаңүдү"кэбүтэ мунусудэң: „Мэскэбаа хуаа, нилыгыэ хуаа, күэ хуаа”

Ha rákiáltasz, ezt mondod: „Moszkvai fa, élő fa, nyírfa!”

48. Дюриа нюэмэ, нягэи" дэрэбаду”!

Jura fiam, köszönts!

Jurij Šejkin beszéde következik, aki köszönti a szellemeket, majd Anatolij Bobkov következik, aki fogadalmat tesz.

49. Тэмээны, тэмээны!
Tamaany, tamaany!
50. Микулуска Диндуа
Mikuluska-ló
51. нэбитэндэң, нягэи" нэбитэндэң.
igazad van, nagyon igazad van.
52. Эмлэди сэдээ, нэдумүэ сэдээ мэнэ дерутумэ.
Ilyen utat, tisztátalan utat nem ismerék.
53. Мэнэ нимэ Быдэ Тану.
Az én nevem Víz Tangu
54. Тэңэдэмы быдэ нялыдемы"тыэ,
A nyári szállásról vizet vevő
55. гэрэдэ нилыты сэйбэ мэу черэ
városban élő hét nép
56. быдэ бэтудюдэеэ, чеситиэ быдэ бэтудюдэеэ;
vízzel felnevelt, hideg vízzel felnevelt;
57. тэндэ нусытыэ десымэ-немымэ;
ezt (a vizet) csinálb szüleim;
58. талу нэмсудэру", хиңхи" нэмсудэру" – нимти тэңэмунту бы",
a holnapri étketek, az esti étketek – a neve nyári víz,
59. кинсиэру" бы", хедыгыэ бы", биаритиэ бы".
lentebb található víz, folyó víz, nyílt víz.
60. Тэндэ нусытыэ эмэдялыгэтэ
Ettől a dolgos naptól kezdve
61. канэ дялы бэитэ
néhány napig
62. нудитэңым, нюкүй?
dolgozni fogok, gyermek?
63. Канэ нана"салу", канэ мэу черэ эмэдялы туйчюэ?
Hány ember, milyen föld népe a ma (ide) eljövő?
64. Нягэи" буэнуру", мэнэ нимэ Хотэрыэ нудулю.
jól mondjátok a nevemet Hoterye egyénileg gazdálkodó.
65. Нерэбгү"кү" мундэ"ки"эм:
Először azt akartam mondani:
66. тэңэ дерде нуэ дялы,
nyárközepi napja istennek,
67. күэ хуаа бэдуайлему,
növesztésre alkalmas nyírfa,
68. нирку хуаа бэдуайлему,
növesztésre alkalmas nyírfa,

69. селу баби" бэдуайлему,
növesztésre alkalmas csupaszszarvú rén

70. хорэбийне сиэмтындэ,
amikor az én levelem kilyukadt,

71. мадайчане няйбыгэтэ имэдеи"
messziről jött vendégeim

72. эмэдялы чиитиндэ,
amikor ma bejöttek,

73. һуэдэбтэ сунсудэнэ
az én egyetlen rokonom

74. Толя нюэ, нюэ"күнэ
Tolja fiam, fiacskám

75. сиди һиндэ биари"миэ.
két puskacsó kinyílása.

(Az említett lövöldözésre aznap került sor, amikor az észti kutatók a faluba érkeztek.)

76. Котурэ сээ, тудюэ сээ
Kotura szíve, haragos szív

(Kotura a halál istene.)

77. нигэлкудэм нириэдыбты",
ne hozzam egy szintre,

78. Толя нюэ, нюэ"күмэ,
Tolja gyermek, fiacskám

79. сээ дюку"муэде!
elveszett szíve!

80. Сэңхэляңкэ һэбымлэмы
Öt, sámapólásra alkalmas

81. нюэ"күмэ маагэи" ситэрутэ!
erősen védjétek a fiacskámat!

82. Хуэбта"а сиэртэны
A legutolsó esetben

83. нюэ"күмэ һучюгуэм.
engedem el a fiacskámat.

84. Эмэдялы хуңкэлэса
Ma, elengedve

85. мэнэ неры"ти" нюэ" эмэдялы нэнсутындэ, нюэнэ нэмбэ сиэрэ биари"миэ.
amikor ezen a napon megjelentek a felém forduló emberek, az én fiam rossz dolgot tett.

86. Лэбти"ма"ку, Ёомтума"ку,
Lebtimaku, Ngomtumaku

(Lebtimaku – Leonid Kosterkin, Tubjaku jelen nem lévő fia, Ngomtumaku – Jurij Borisovič Kosterkin, Tubjaku jelen nem lévő rokona.)

87. нера"а хонээдэтэ нэнхэ жинтэ ниңэидэ биарэгэлэ"!

a rossz csövet, amely nálad lesz, ne nyissátok ki!

88. Котурэтэ тудюэ сээ

Koturád haragos szíve

89. эмэ нигум сөңкэдэбти".

nem engedem, hogy itt megszálljon.

90. Тэндэ тагэ мундэ"ки"эм:

Aztán ezt akartam mondani:

91. хунсэ"куэ жуэ дялы,

az elmúlt napja istennek,

92. нюэнэ коудэ"муа"ку,

gyerekem rövid napon tartózkodása,

93. хейбы дялы берэтындэ,

amikor elmúlt a meleg nap,

94. хунсэ"куэ жуэ дялы,

az elmúlt napja istennek,

95. кэу баби жамтэ дюлсыдемы

a jávorszarvas szarvának lehullása idején

96. баби деди селу баби жамтэ дюлсыдемы,

a csupaszszarvú rén arjának szarva lehullása idején

97. няагэи" чедэбтысы,

amikor minden közeledett,

98. эмэдялы мабайчанэ

ma a vendégeim

99. немыгэтэ талаңкээ жонди"мыэ жуадеэ

volt ajtaja az anyából való szerencsés kijövetel idején

100. нялыңкээ жуэ биаридеэ жуалэса,

életvidám isten nyílása mint ajtóként funkcionál

101. нэмбү" хүэ" тагэдяа

rossz évek elmúltával

102. сиди мадэ черэрэгы

két sátor lakóihoz hasonlóan

(A szertartáson két család tagjai vettek részt: Tubjaku öccsének, Borisznak a családja és fiatalabb lányának, Nadeždának a családja.)

103. бэтудюэдеэ нюэ"күне

felőtt gyermekeim

104. эмэ мэру чери"жээ"

népesítsék be ezt a partot

105. бейкэгали, дэрикали.

szenvedés és sírás nélkül.

(Ma, amikor elmúltak a napos meleg napok, amikor közeledik a rének és jávorszarvasok agancsainak lehullása, vendégeim vannak – szerencsésen született és sikeres emberek. Múljon el

mindkét általam felnevelt családtól a rossz időszak, éljenek ezen a parton szenvedés és könnyek nélkül.)

106. Тыминиа хейбы дялы ненинсиә.

Most a meleg nap elrepült.

107. Үонәи" диәгәлхи"ә чибәдя,

Amíg ismét visszatér,

108. җамияйчюмә бии" хүә

a kilencvenes évekig

109. җонәи" диәгәлхи"ә чибәдя коитыәмә дянгуйҗәә.

amíg ismét visszatér ne legyen veszteségem.

110. Ситидәтә бии" җамияйчюмә

nyolcvankilences

111. тыминиа тәнеритиәмә

az általam most követett év

112. мәнә ниҗәә мәчаләбты".

ne tegyen engem sántává.

(Az 1989-es évben ne veszítsek el hozzám tartozót.)

113. Хиәратә тыминиа дялы хейбы җондитындә,

Most amikor a nappali meleg visszament,

114. дерутуәмә сирү хорә.

nem ismerem a tél arcát.

(Számomra ismeretlen, hogy mit hoz a beköszöntő tél.)

115. Бааруә Хотәдиә

A Sarkcsillag

116. баркудәбса кичедәә

megjelenésének hava

(Augusztus, amikor a Sarkcsillag megjelenik az égen.)

117. Мәскәбаа хорәгәну

a moszkvai tartózkodás idején

118. накүрә нәмбә нюә"күнә

három rossz gyermekeském

119. нилынтыә мәунтә дямүә биари"миә.

kinyitotta torkát az élő föld felé.

(Utalás arra, hogy 1988 augusztusában Moszkvában a folklórfesztiválon Tubjaku segítője Leonid, Nadežda és Borisz voltak.)

120. Нилитыә кәудәә кичедәә

A mostani hónapban

(Az élő jávorszarvas havában – a jelenlegi hónapban, azaz augusztusban.)

121. чюү"нәи" нюәнә серыдиәдәә

a külön készülődő gyerekeim által hozott

122. кинди"гәә бутуулкә,

füstölgő üveg

123. няагәи" дѣдакүүлендүтәну".

jól köszöntöttük egymást.

(Utalás arra, hogy a különböző helyről érkezett vendégek egy üveg alkoholt is hoztak magukkal.)

124. Нәндитыә сәбәскәмә

Létező szovjet

125. нәнсубталытыә хорә –

megállító ember –

126. Горбачовә нәнди"мыә.

Gorbacsov helye.

(Utalás arra, hogy ekkor a szovjet hatalom birtokosa Gorbacsov volt.)

127. Ленинә татәдүәдәә

Lenin által alapított

128. мәу черә бәдү"ма"кү

föld felnövő lakossága

129. Ленинә һойбуә ниритә...

Lenin fejével egyenlő...

Kintről hallatszódó zaj miatt ez a mondat befejezetlen maradt.

KƏJDƏIRSƏ

D'antu kəjji"tü:
 Mənə d'asəñirsamə təičü
 çetua sərbj"jə d'asəñirsə.
 D'aljd'a ñintjə nəkəri",
 hiiñd'a ñintjə nəkəri".
 Nemi"əj tandarkuša
 ɣu"əjkəl'içə ñisjəðə ñolhəðu".
 Əmə hiiñhi" d'asəñirsamə
 d'ed'itə taati" tujసుðə.
 Nemi"əj tandarkuša
 ɣu"əjkəl'içə ñisjəðə ñolhəðu".

Kobtua kəjji"tü:
 Nəmjinə ɣanuə ma" ani"ə
 d'ejçi bəñd'ə" məñd'ad'ə"
 nəmjimə mana"kü" soçələsütü.
 Nəmjinə ɣanuə matənu
 tujçü hüəti" ləñjintj,
 hüəti" anika"a tujçü ləñjintj.
 Tuu kađ'anu ɣomtütüm
 meñd'ad'əj h"ajmuj soçürəndum.

ALLEGORIKUS ÉNEK

A fiú éneki:
 Van egy rénbikám
 igen fürge rénbika.
 Nappal nyugalmat nem ismerő,
 éjjel nyugalmat nem ismerő.
 Nőstényeket kergető
 senkit el nem szalasztó.
 Ma éjjel az én bikám
 apád rénjeihez jön.
 Nőstényeket kergető
 senkit el nem szalasztó.

A lány éneki:
 Anyám sátra nagy
 a sátorlapok újak,
 anyám csak varr.
 Anyám sátrában
 mindig ég a tűz,
 mindig ég a nagy tűz.
 A tűznél ülök én
 az új csizmákat varrom én.

(Az ének értelmezése: Ez egy szerelmes dal, amit a fiú énekel a leánynak. Azonban a leánynak már van vőlegénye, akihez férjhez fog menni, így visszautasítja az udvarlást.)

FÜGGELÉK

A FELADATOK MEGOLDÁSAI

1)

heðjʲtʲsʲ, kʲüə, sínsə, dʲütü, čüə ~ tʲüə, horədʲaj, dʲeńsídʲə, dʲori, kuńi"ia, lʲüə"sa, kəl'süə, dʲamədəə, ŋəjbuə, ŋjŋkə, tʲjʲsa, dʲobtəl'ükü, kundʲasa, ŋədüsʲ, meńdʲadʲə, dʲoŋku, šai"sjʲ, kaŋgüčəküə

2)

сиеде, аніка"а, куэдюму, хозэтэдя, тыминіа, димилесы, сиэляку, хүэгиай, дёмтуаса, сырнеэгэ, џамтэ, џэмса, хүэ, ходеэ, хойкүдя, чесэгээ, бадю"тэса, хуалэ, мирэимү, џинтүбтиси

3)

bakədəə: [bakədə]

šínśə: [šínśe]

kuədʲümu: [kuodʲümu] ~ [kōdʲümu]

hodətədʲa: [hodətədʲa]

anika"а: [ańika"а] ~ [ańikā] ~ [anika"а] ~ [anikā]

dʲimiľesʲ: [dʲimiľesʲ]

hecutjə: [həkutjə] ~ [həkutĕ]

hüəgʲaj: [hüögʲaj] ~ [högʲaj] ~ [högʲaj]

dʲobtəl'ikü: [dʲoptəl'ikü]

kotudʲa: [kotudʲa]

ŋamtə: [ŋamtə]

ŋəmsa: [ŋəmsa]

hüə: [hüö] ~ [hö]

meńdʲadʲə: [meńdʲadʲe]

hojküdʲa: [hojküdʲa],

kurədʲi: [kurədʲi] ~ [kurodʲi]

ŋəjbuə: [ŋojbuo] ~ [ŋojbō]

h"alə: [hʲalə] ~ [falə] ~ [h"alə] ~ [falə]

ŋjŋkə [ŋjŋkə]

horədʲaj: [horədʲaj] ~ [horədʲaj] ~ [horədʲaj]

4)

Jelentés	Fonologikus lejegyzés	Cirillbetűs lejegyzés	Fonetikus lejegyzés
'fűst'	kintə	кинтə	[kintə]
'madár'	d'aməðəə	дымэзэə	[d'aməðə]
'gyomor'	minəðə	минэзə	[mínəðə]
'haj'	ɲabtə	ɲabtə	[ɲaptə]
'ad'	tətuð'a	тəтудя	[tətuð'a]
'alszik'	kunduasa	кундуаса	[kunduasa]
'látszik'	ɲəðüsj	ɲəзүсы	[ɲəðüsj]
'kicsi'	šie'aku	сиэляку	[šie'aku ~ še'l'aku]
'rövid'	kəəl'ikü	кəэликү	[kəəl'ikü]
'fehér'	širajkuə	сырайкуə	[širajkuə ~ širajkō]
'nehéz'	saɲütüə	саɲүтүə	[saɲütüə ~ saɲütō]
'hová?'	kuɲi"ia	куни"иа	[kuɲi"iä ~ kuɲiä ~ kuɲi"iä]
'négy'	četə ~ t'etə	четə ~ тетə	[četə ~ t'etə]
'kilenc'	ɲam'ajčümə	ɲамиайчүмə	[ɲam'ajčümə ~ [ɲam'ajčümə]
'megy'	hedütisj	хезытысы	[hedütisj]

5)

némj: némj	h'ad'ir (SF): h'asjra
baarbə: baarbə	baɲ: banə (ɲ → n)
tuj: tuu	ɲanasa: ɲanasanə (kvázi-nazális)
kolj: kolj	bigaj: bikaa (AJð → Aə → aa)
latəə: latəə	məku: məgu (SF)
ɲuta: ɲuða (SF)	nagür (SF): nakürə
ɲənduj (SF): ɲəntu(ə) (Ujð → uə)	bj": bjðə (" → t \xrightarrow{SF} ð)
kintə: kində (SF)	sij: sijə

6)

némj: némjirə, némjidi (RF)
baarbə: baarbərə, baarbətu
ɲənduj: ɲəndujl'ə (r → l' / C _{palatális} # __), ɲəndujčü (t → t', č / j# __)
čimi: čimirə, čimidi (RF, mgh. harmónia)
ɲoj: ɲojl'ə (r → l' / C _{palatális} # __), ɲojčü (t → t', č / j# __)
baɲ: balə (r → l / C# __; " n ɲ r → Ø / __# {r, l l'}), bantu (ɲ → n, msh. után erős fok)
d'imi: d'imirə, d'imidi (RF, mgh. harmónia)
hüə: hüərə, hüədu (RF)
sij: sijə (r → l / C# __), sijtu (msh. után erős fok)
núə: núərə, núədu (RF)

ńegiku: ńegikura, ńegikutu

ńiđisibsa (ŃIŃIŚIBSA^N): ńiđibsalə ($r \rightarrow l / C\#_$), ńiđisibsaŋi (*msh. után erős fok*)

kobtua (KOBTUA^N): kobtuarə ($r \rightarrow l / C\#_$), kobtuatu (*msh. után erős fok*)

d'ia: d'iarə, d'iađi (RF)

d'alj: d'aljə, d'aljđi (RF)

7)

	Lat	Lok	PILat
ńemj:	ńemjntə $NT \xrightarrow{RF} N_T \xrightarrow{NUN} nt$	ńemjntəŋj $NT \xrightarrow{RF} N_T \xrightarrow{NUN} nt$	ńemjnti" $NT \xrightarrow{RF} N_T \xrightarrow{NUN} nt$
baarbə:	baarbəndə $NT \xrightarrow{SF} nd$	baarbətənu <i>nincs fokv.</i>	baarbəndi" $NT \xrightarrow{SF} nd$
ńənduj:	ńəndujčə <i>msh. után erős fok</i> $C_1C_2C_3 \rightarrow C_1C_3$ $t \rightarrow t', č / j\#_$	ńəndujčənu <i>msh után erős fok</i> $C_1C_2C_3 \rightarrow C_1C_3$ $t \rightarrow t', č / j\#_$	ńəndujči" <i>msh után erős fok</i> $C_1C_2C_3 \rightarrow C_1C_3$ $t \rightarrow t', č / j\#_$
čimi:	čimintə $NT \xrightarrow{RF} N_T \xrightarrow{NUN} nt$	čimintəŋj $NT \xrightarrow{RF} N_T \xrightarrow{NUN} nt$	čiminti" $NT \xrightarrow{RF} N_T \xrightarrow{NUN} nt$
ńoj:	ńojčə <i>msh. után erős fok</i> $C_1C_2C_3 \rightarrow C_1C_3$ $t \rightarrow t', č / j\#_$	ńojčənu <i>msh után erős fok</i> $C_1C_2C_3 \rightarrow C_1C_3$ $t \rightarrow t', č / j\#_$	ńojči" <i>msh után erős fok</i> $C_1C_2C_3 \rightarrow C_1C_3$ $t \rightarrow t', č / j\#_$
baŋ:	bantə <i>msh. után erős fok</i> $C_1C_2C_3 \rightarrow C_1C_3$ $\eta \rightarrow n$	bantənu <i>msh után erős fok</i> $C_1C_2C_3 \rightarrow C_1C_3$ $\eta \rightarrow n$	banti" <i>msh után erős fok</i> $C_1C_2C_3 \rightarrow C_1C_3$ $\eta \rightarrow n$
d'imi:	d'imintə $NT \xrightarrow{RF} N_T \xrightarrow{NUN} nt$	d'imintəŋj $NT \xrightarrow{RF} N_T \xrightarrow{NUN} nt$	d'iminti" $NT \xrightarrow{RF} N_T \xrightarrow{NUN} nt$
hüə:	hüətə $NT \xrightarrow{RF} N_T \rightarrow t$	hüətənu $NT \xrightarrow{RF} N_T \rightarrow t$	hüəti" $NT \xrightarrow{RF} N_T \rightarrow t$
sjɨr:	sjɨrtə <i>msh. után erős fok</i> $C_1C_2C_3 \rightarrow C_1C_3$	sjɨrtənu <i>msh után erős fok</i> $C_1C_2C_3 \rightarrow C_1C_3$	sjɨrti" <i>msh után erős fok</i> $C_1C_2C_3 \rightarrow C_1C_3$

8)

S1	S2-"	S3-"ə
tujša <i>msh. után erős fok</i>	tuu-" VJV → VV	tuu"o VJV → VV U"ə → u"o
ɲonsidʒ RF <i>mgh. harmónia</i>	ɲońd'i-" SF <i>palatalizáció</i>	ɲońd'i-"ə SF (<i>mivel a gégezárhang zárja a szótagot</i>)
kontuđ'a RF	kondu" SF	konda"a SF A"ə → a"a
hotəđ'a RF	hođə" SF	hođü"ə SF
biđirsj $T \xrightarrow{SF} \delta$ <i>msh. után erős fok</i> <i>mgh. harmónia</i>	bitirə" SF	bitirj"mjə SF
d'embi"ši <i>msh. után erős fok</i> S → " <i>mgh. harmónia</i>	d'əɲhid'iə" S \xrightarrow{SF} d'	d'əɲhid'i"ə S \xrightarrow{SF} d'
konjđ'i RF <i>mgh. harmónia</i>	konj" SF	kona"a A"ə → a"a

JEGYZETEK A SZÖVEGEKHEZ

Társalgási kifejezések:

A párbeszédet az Aleksandr Čeleevič Momd'e által szerkesztett nyelvkönyv (1994) alapján összeállította Wagner-Nagy Beáta.

Elbeszélések:

1. **Gyenko:** A szöveg a Labanauskas által szerkesztett szöveggyűjteményben jelent meg (2001: 11). Átírás és fordítás: Wagner-Nagy Beáta.
2. **Gyngimjaku:** A szöveget 1996. július 25-én mondta el Nađežda Kosterkina Dugyinkában. A lejegyzésben és a fordításban szintén az elbeszélő működött közre. Átírás és fordítás: Wagner-Nagy Beáta.
3. **Nginyili:** A szövegben Hol'üamtiə (Polamtiə) D'atovna Kosterkina (1925) meséli el fia születését Nađežda Tubjakovna Kosterkinának. A felvétel 1996. augusztus 10-én készült Ugarnajában. A lejegyzésben és a fordításban Nađežda Kosterkina volt segítségünkre. Átírás és fordítás: Wagner-Nagy Beáta.

Mesék:

4. **A Hold férje:** A mese a Labanauskas által szerkesztett szöveggyűjteményben jelent meg (2001: 13). Átírás és fordítás: Wagner-Nagy Beáta.
5. **Az ember és a farkas:** A szöveg a Labanauskas által szerkesztett szöveggyűjteményből való (2001: 16, 17). Az átírás és a fordítás Szeverényi Sándor munkája.
6. **A két feleség:** A történetet 1996. augusztus 16-án mondta magnetofonba Ugarnajában Hol'üamtiə (Polamtiə) D'atovna Kosterkina (1925). A lejegyzésben Nađežda Kosterkina volt segítségünkre. Átírás és fordítás: Wagner-Nagy Beáta.
7. **A rénszarvas és az egér:** A szöveget 1968 őszén jegyezte le Mikola Tibor. A mesélő Aleksej Molkovič Turdagin. A fordítás szintén Mikola Tibortól származik. A szöveg fonetikus lejegyzésben a *NYK 72* (1970: 69–70) számában jelent meg. Az itt közölt fonetikus lejegyzés Mikola szövege, valamint a hanganyag alapján készült. A fonologikus átírás Wagner-Nagy Beátától származik. A mese szinte megegyező szöveggel és orosz fordítással megtalálható a Labanauskas-féle chrestomathiában is (2001: 38–39).
8. **Kutya-tó:** A szöveget 1994 szeptemberében vette fel Wagner-Nagy Beáta. Az elbeszélő Aleksandr Čeleevič Momd'e (1945–2001). A lejegyzésben szintén az elbeszélő nyújtott segítséget. Átírás és fordítás: Wagner-Nagy Beáta. Az elbeszélő tollából származik a legendának az a változata is, amelyet a *Tajmir* című újság 1996. április 3-i száma közölt. A kötetünkben közölt szöveg megegyezik az újságban közreadott legenda szövegével. Fordítás: Wagner-Nagy Beáta.
9. **A Sámán-tó:** A legendát Aleksandr Čeleevič Momd'e (1945–2001) mesélte el 1994 szeptemberében. A lejegyzésben és a fordításban szintén az elbeszélő működött

közre. Átírás és fordítás: Wagner-Nagy Beáta. A legenda egy másik változata a *Tajmir* című újság 1994. június 15-i számában jelent meg. Ezt szintén Momd'e adta közre. Fordítás: Wagner-Nagy Beáta. A legenda oroszul is olvasható a Labanauskas által szerkesztett folklór-szöveggyűjteményben (1992: 42).

10. **A Varrott arcú:** A mesét Kazys Labanauskas gyűjtötte 1973-ban M. H. Okkótól Novajában. A mese először a Labanauskas által szerkesztett folklórgyűjteményben (1992: 39) jelent meg. Átírás és fordítás: Wagner-Nagy Beáta. Mivel az elbeszélő a *bediaj* (vagyjejev) törzshöz tartozik, az eredeti szövegben a *d'a* hangkapcsolat helyett mindig *ja* áll. Az általunk átírt szövegben ezeket *d'a*-val jelöltük.
11. **A vadász halála:** A mese a Labanauskas által szerkesztett szöveggyűjteményben jelent meg (2001: 67–70). Átírás és fordítás: Szeverényi Sándor.
12. **A Sárgaszemű Ember felesége:** A mese a Labanauskas által szerkesztett szöveggyűjteményben jelent meg (2001: 87–92). Átírás és fordítás: Wagner-Nagy Beáta. A mese egy változata a *Skazki Narodov Sibirskogo Severa* sorozat harmadik kötetében olvasható (1980: 24–29).
13. **A Föld állatairól szóló...:** A mesét két részletben 1996 nyarán vette fel Wagner-Nagy Beáta és Florián Sobanski. A mesélő Nad'ežda Kosterkina. A mesélő kommentátora Sandim'aku Kosterkina. A szövegben a kommentárokat szögletes zárójelbe tettük. Kapcsos zárójel az érthetetlen részeket jelöli. A szöveg először *Über die Tiere auf der Erde* címen jelent meg. (Lásd *NNy XXXVIII*, 1997, 157–199.) Az itt közölt mese az eredeti szövegnek valamelyest egyszerűsített, helyenként javított változata. Magyar fordítás: Wagner-Nagy Beáta
A mese egy másik variánsa Kosterkina tollából a *Tajmir* című újság 1996. március 28-i számában jelent meg.
14. **A halott öregasszony:** A mese Labanauskas szöveggyűjteményéből származik (2001: 93–99). Átírás és fordítás: Szeverényi Sándor.
A szöveg egy másik variánsa a *Skazki Narodov Sibirskogo Severa* sorozat harmadik kötetében is megtalálható (1980: 34–41).

Népi bölcsességek:

15. **Szólások:** A szólás-mondásokat Szeverényi Sándor állította össze Labanauskas szöveggyűjteménye alapján (2001: 20, 27, 28; 33, 34; 63, 64). Fordítás és átírás: Szeverényi Sándor.
16. **Találós kérdések:** A találós kérdéseket Szeverényi Sándor válogatta Labanauskas szöveggyűjteménye alapján (2001: 23–24). Átírás és fordítás: Szeverényi Sándor.

Rituális szöveg:

Ebben a részben *Tubjaku Kosterkin* (1921–1989) utolsó sámánosztartásának szövegéből közlünk részletet. A teljes szöveg a Helimski által szerkesztett etnolingvisztikai szöveggyűjteményben (1994) található. A kötetünkben közölt szövegben nem hajtottunk végre változtatásokat, azonban a gégezárhangot a ^ʔ jel helyett " jellel jelöltük.

A sámánszertartásban résztvevő családtagok: *Tubjaku Kosterkin*, *B'andim'aku* (Boris) – Tubjaku öccse, *Sandim'aku Kosterkina* – Boris felesége, a szertartás folyamán ő töltötte be a segítő szerepét, *D'ijim'aku* (Nad'ežda) – Tubjaku lánya, *Anatolij Bobkov* – Nad'ežda Kosterkina férje.

A szertartás idegen résztvevői: Triinu Ojamaa, Aado Lintrop, Hendrik Relve (Észtország); Oksana Dobžanskaja, Jurij Šejkin (Novoszibirszk); Eugen Helimski (Moszkva).

Tubjaku segítőszellemei a közölt részletben: *Mikuluska Basa D'indua* – Vasló, ezt a szellemet Tubjaku orosz istennek nevezte, *Hotəriə* – Tubjaku legfőbb segítő szelleme, nyolclábú rén alakjában jelenik meg.

A szertartásra 1998. augusztus 11-én és 18-án került sor. A szertartás szövegét E. Helimski és Nad'ežda Kosterkina jegyezte le. Az itt közölt magyar fordítás Wagner-Nagy Beátától származik.

Allegorikus ének:

Az ének szövege Labanauskas szöveggyűjteményében jelent meg (2001: 47). Átírás és fordítás: Wagner-Nagy Beáta.

SZÓJEGYZÉK

A névszók és az igék mellett megadjuk, hogy melyik harmonikus osztályba tartozik a szó. Az I-osztályt az egyszerűbb jelölés kedvéért I-vel jelöljük, az U-osztály jele U.

A nganaszan ábécé-rend a következő:

ə, a, b, č [tʰ], d, δ, j, dʰ, e, [f], h, g, i, ¹a, j, k, l, l', m, n, ŋ, o, [p], r, s, ś, t, u, "a, ü, ", [z]
Szögletes zárójelben azok a betűk állnak, amelyek csak idegen szavakban vagy fonetikai alternánsként fordulnak elő. Mivel a t' és č csak alternánsok, a szótárban mindig a č-
s alakokat adjuk meg.

Ə

<i>əbaj</i>	indulatszó: Nahát! A mindenit!
<i>əδəə"</i>	indulatszó: Ah! (bosz- szúságot fejez ki)
<i>əku</i>	lehet
<i>əlijaku</i>	kicsi
<i>əmə</i>	1. ez: <i>əməd'ali</i> ma; <i>əmətəŋə</i> ezen a nyáron, 2. ide
<i>əməniə</i>	az
<i>əmənikanu</i>	nemrég
<i>əmi"ia</i>	hát, tehát, így
<i>əmkətə</i>	ettől, ettől kezdve
<i>əmləd'i</i>	ilyen
<i>əmnj</i>	itt, ekkor
<i>əmtj</i>	ez
<i>əntj I</i>	izé
<i>ərakərə U</i>	szép: <i>ərakərəmənu</i> szépen
<i>ə"ə U</i>	báty (megszólító alak)
<i>ə"ə</i>	igen

A

<i>Abam</i>	Avam
<i>aba"a U</i>	nővér, nagynéni (az apa húga), anya
<i>anəlikü U</i>	kicsit nagyobb
<i>anika"a U</i>	nagy

<i>ani"ə U</i>	nagy, hatalmas: <i>ani"əmənu</i> nagyon
<i>aša U</i>	dolgán
<i>augustə</i>	augusztus (< or. август)

B

<i>bəbə U</i>	1. hely, fekhely 2. ágy
<i>bəbəəd'ə U</i>	nyom, hely
<i>bəbtuasa U</i>	elfordul, megfordul
<i>bəδuajl'əmu U</i>	növesztésre alkalmas
<i>bəδuasa U</i>	felnö, megnő
<i>bəδürbüə U</i>	1. sír, sírhely 2. halott
<i>bajka"a U</i>	öreg ember, férj
<i>bajkuə U</i>	férj, öreg ember
<i>bajkuə U</i>	öreg
<i>bəi U/I</i>	hosszúság, időtartam: <i>bəimənu / bəimənj</i> vmennyi idő alatt
<i>bələukə U</i>	balok: szánra szerelt ház- szerű építmény
<i>bəlj I</i>	dal, ének
<i>bəlta U</i>	vége
<i>bəl"a"čüsa U</i>	megmérgeződik
<i>bəl"a"čübtüdə U</i>	megsért, megbánt
<i>bəl"a"čübsa U</i>	sértődés
<i>bənəd'a U</i>	1. lefekszik 2. elfárad
<i>bəndi</i>	kifelé

<i>bəndu"ua</i>	fel, felfelé	<i>bari</i> U	erő: <i>baritatu</i> minden erejéből (Lat-PxSg3)
<i>bənsə</i> U	mind, mindegyik	<i>barkudəsa</i> U	megjelenik
<i>bəntiə</i> U/I	kinti hely, utca: <i>bəntiəd̪i</i> kint	<i>barkudəbsa</i>	megjelenés
<i>bəntini</i>	kint	<i>baruši</i> U	rossz szellem, ördög
<i>bəntudə</i>	fentről	<i>basa</i> U	pénz, vas
<i>bəntunu</i>	fenn	<i>basačirə</i>	vaspálca
<i>bənuđ'a</i> U	elfárad	<i>basu</i> U	vadászat
<i>bənüša</i> U	fekszik	<i>basud'a</i> U	vadászik
<i>bənd'ika</i>	mind, egész	<i>basuši</i> U	vadász
<i>bərə</i> U	széle vminek, part: <i>bərənu</i> parton	<i>basutuə</i> U	vadászó, vadász (PlImp)
<i>bərəđutuə</i> U	szélső	<i>bejkə</i> U/I	szenvedés
<i>bəriməbtəd'i</i> I	feltép	<i>beŋ</i> I	életerő
<i>bərimiši</i> I	feltép	<i>berəgə</i> U	part (< or. бeрeр)
<i>bə'asa</i> U	vezet	<i>berəd'i</i> I	elmegy vmi mellett, eletelik
<i>bətuđ'a</i> U	nevel	<i>berid'i</i> I	vág, elvág, szétvág
<i>bəusa</i> U	elmúlik (időről): <i>bəuhü"</i> elmúltával; <i>bətundə</i> amikor elmúlt	<i>beriši</i> I	átmegy, elmegy vmi mellett
<i>baadə</i>	óta	<i>betirši</i> I	táncol
<i>baagu</i> U	szabad vízfelület jégtáblák között	<i>betuə</i>	bél
<i>baarbə</i> U	háziúr, vezető	<i>biə</i> I	szél
<i>baarsa</i> U	kóborol, barangol: <i>Baaruə</i> <i>Hotəd'ia</i> sarkcsillag	<i>biəd̪i"ə</i> I	szeles
<i>bačəd'a</i> U	lélegzik	<i>biđi" I</i>	nyílvessző, lőszer, patron
<i>bačürusa</i> U	egymás után van	<i>bigaj</i> U	folyó
<i>bačü" U</i>	1. levegő 2. lélek	<i>bigiləsi</i> I	kinéz, benéz
<i>bajkəməsa</i> U	levegő után kapkod	<i>bii"ia(idə)</i>	tíz
<i>bad'ü"təsa</i> U	közöl, figyelmeztet, panaszkodik	<i>bintiši</i> I	<i>lásd</i> <i>büüd'a</i>
<i>bahi</i> U	vadrén	<i>b'arəd'i</i> I	rozsomák
<i>bah'a</i> I	rossz	<i>b'ari</i> I	kinyit
<i>bakəə</i> U	bőrkaparó vas		nyílás: <i>b'arid'əə</i> volt nyílás
<i>bakədəə</i> U	nyak	<i>bjələ</i>	mondjuk, tegyük fel
<i>banə'əsa</i> U	nyújtózik	<i>bjŋj</i> I	kötél
<i>baŋ</i> U	kutya	<i>bjntəd'i</i> I	kisimul
<i>barəd'a</i> U	vár	<i>bj" I</i>	víz
		<i>bj"ə</i> I/U	leves
		<i>blankə</i> U	nyomtatvány (< or. бланк)
		<i>bočasa</i> U	visz, vezet
		<i>bol'hiši</i> U	kórház (< or. больница)

<i>buədu</i> U	szó	<i>četiamiši</i> U	dicsekszik
<i>buədükürsa</i> U	fecseg, locsog	<i>četua</i>	nagyon
<i>buəda</i> U	beszél	<i>četuamj</i>	nagyon
<i>buə</i> U	lépés	<i>čiabə</i> I	árnyék
<i>buatəsj</i> U	lépked	<i>čiadjir</i> I	lábakon álló ételtároló, labaz
<i>butuulkə</i> U	üveg (dolgánon keresz- tül or. < бутылка)	<i>čibəd'aa</i>	<i>lásd</i> čühə
<i>bütübtar</i>	kigondolás, elgondolás	<i>čijkudəsa</i> U	beugrik
<i>büübtar</i> U	kezdet	<i>čid'arsa</i> U	segít, gondoskodik vkiről
<i>büübśa</i> U	utazás	<i>čiidə</i> U	ruhaujj
<i>büüd'a</i> U	elmege	<i>čiid'a</i> U	elrejt, eldug, bedug: <i>čiid'üəd'əə</i> az elrejtett
Č		<i>čiid'i</i> I	bejön, bemege
<i>čaj</i> U	tea (or. < чай)	<i>čüürü</i> U	felhő
<i>čajbə</i> I	gyomor: <i>čajbəd'əə</i> volt gyomor	<i>čimi</i> I	fog (főnév)
<i>čajhəd'i</i> I	megretten	<i>čimi"tiə</i> I	siető
<i>čajhərişj</i> I	ijesztget	<i>čimsəd'a</i> U	eltűnik, elveszik
<i>čajnitə</i> I	teáskanna (< or. чайник)	<i>čimsüəd'üə</i> U	megromlott
<i>čajbtisj</i> I	teáztat, teával itat	<i>čimsüa"təsj</i> I	elveszik
<i>čairşi</i> I	teázik	<i>čindü"kęsa</i> U	kiugrik, átugrik
<i>čalibtişi</i> I	vágtat, rohan	<i>činiđ'i</i> I	tüzet rak, megrakja a kályhát
<i>časə</i> U	óra (< or. час)	<i>čirə</i> I	pálca
<i>čədəbtisj</i> I	közeledik, odamege	<i>čühə</i> I	időszak, időtartam
<i>čəmodanə</i> U	börönd (< or. чемодан)	<i>čühəni</i>	időtartam alatt
<i>čəndjrsijsi</i> I	előkészít (foly.)	<i>čüraada</i> U	levegőzik
<i>čəniđ'i</i> I	tud, képes valamire, emlékszik	<i>čüüj</i> U	takaró
<i>čənimtisj</i> I	tanul	<i>čüüd'a</i> U	elmege vmig, elér vmit
<i>čəntjrisj</i> I	előkészít (bef.)	<i>čüü"nəə</i>	különálló
<i>čərə</i> I	1. lakos 2. vminek a tartalma	<i>čüü"</i> U	zsír
<i>čərəg'aj</i> I	üres	T'	
<i>čərişi</i> I	benépesít, tartalommal megtölt	<i>tələfonə</i>	telefon (< or. телефон)
<i>čəsəgə</i> I	fagy	D	
<i>čəsisi</i> I	hideg, fagyos (ige): <i>čəsitiə</i> (PtImp) hideg	<i>dərəba</i> U	üdvözet (< or. здорово)
<i>čətə</i> I	négy	<i>dərəbatud'a</i> U	üdvözlő
		<i>Dudiptə</i>	Dudipta (folyó)

D'		<i>d'ɛŋguj</i> U	csapda
<i>d'a</i>	-ig, -hoz: <i>d'aðətu</i> hozzá	<i>d'erəmuə</i> U	furcsa, ismeretlen
<i>d'aba"tusa</i> U	piroslik	<i>d'erbajkuə</i>	kövér, teli
<i>d'adi"kü</i>	szemben	<i>d'erd'a</i>	középső
<i>d'ajŋa"sa</i> U	ráz	<i>d'eridʒisi</i> I	eltalál
<i>d'agəliči</i>	<i>lásd</i> d'a	<i>d'er'ar-</i>	belenéz
<i>d'ala"</i>	<i>lásd</i> d'alj (PIGen)	<i>d'erməni</i>	középen
<i>d'alj</i> I	nap: <i>d'aljətəni</i> napon, <i>əməd'alj</i> ma; <i>d'alj'd'a</i> nappal	<i>d'erusa</i> U	nem tud, nem ismer
		<i>d'esj</i> I	apa
<i>d'aməðə</i> U	vadállat	<i>d'iə</i> I	rénszarvaszuzmó
<i>d'amuə</i> U	hang, torok	<i>d'iəd'i</i> I	szül (állat)
<i>d'ansarusa</i> U	itt: sötétedik	<i>d'iəgəlsj</i> I	visszatér
<i>d'aŋəmsu</i> U	liszt	<i>d'ikə</i> U	hegy: <i>d'ikara"ə</i> nagy hegy
<i>d'aŋgujsa</i> U	hiányzik, nincs	<i>d'iləd'i</i> I	felemel, felemelkedik
<i>d'aŋku</i>	nincs (Part.)	<i>d'iltəd'i</i> I	felemel, felhúz
<i>d'aŋur</i> U	1. tundra 2. észak	<i>d'il'sitiši</i> I	hall, ért
<i>d'arəði"kəd'i</i> I	megbetegszik	<i>d'inəruəd'a</i> U	grimaszol
<i>d'arisi</i> I	betegeskedik, fáj	<i>d'indib'saŋku</i>	szófogadó
<i>d'ašəhirsə</i>	rénbika	<i>d'indib'tiši</i> I	híreket átad, beszámol
<i>d'əbad'a</i> U	letapos, eltapos	<i>d'indil'aŋkə</i>	híres
<i>d'əbtadəsa</i> U	elbeszél	<i>d'indiši</i> I	hallgat, hallgatózik, meg- hall
<i>d'əbtu</i> U	vadlúd	<i>d'indua</i> U	ló
<i>d'əbtud'a</i> U	elbeszél, elmond	<i>d'intə</i> U	íj
<i>d'edi"miši</i> I	leesik	<i>d'ini</i> I	csomó
<i>d'edjəkə</i> I	1. szegény 2. szerencsétlen	<i>d'injirsi</i> I	megköt, csomóra köt
<i>d'ej</i> I	sátorbőr, sátorlap	<i>d'ir</i> 1 I	száz
<i>d'ehjnimjsj</i> I	megöregszik (általában állat)	<i>d'ir</i> 2 I	zsír
<i>d'egitəsi</i> I	szétvág	<i>d'ir'h'a</i> I	borjú
<i>d'ekəd'i</i> I	lenyúz, megnyúz	<i>d'itud'a</i> U	kiló, lelő
<i>d'ekənirsə</i> U	készülődik	<i>d'oðakuj'sə</i> U	köszönt, összeecsó- kolóznak
<i>d'el'i</i> I	hang	<i>d'oðaküür'sə</i> U	üdvözlik egymást, össze- csókolózik
<i>d'embi"ši</i> I	felöltözik	<i>d'oðür'sə</i> U	jár
<i>d'emnid'i</i> I	ragaszt	<i>d'oðürmu</i> U	járás
<i>d'entu</i> I	szikra: <i>d'endu"</i> (Pl) északi fény, sarki fény	<i>d'ojbaruə</i> U	árva, elárvult
<i>d'ənsi</i> I	ár, leánypénz	<i>d'omtuasa</i> U	1. veszekszik, vitatkozik 2. verekszik, harcol
<i>d'əŋh'a</i> I	ruha, ruházat	<i>d'onda"laku</i>	lassan, óvatosan, nyugod- tan

<i>d'oŋk̄arasa</i> U	elzsidbad	H	
<i>d'oŋku</i> U	lék	<i>h̄amou</i>	indulatszó: A csudába!, A fenébe!, A mindenségit!
<i>d'oŋkud'a</i> U	léket vág	<i>h̄ed̄it̄is̄j̄</i> I	gyalogol
<i>d'ohid'a</i> U	utolér (bef.)	<i>h̄ejbi</i> I	melegség, forróság
<i>d'ohüsa</i> U	utolér (foly.)	<i>h̄ekusi</i> I	meleg (ige)
<i>d'orakuə</i>	hajlott	<i>h̄elij</i> I	rész, fél: <i>nantu h̄elij̄ni</i> titokban
<i>d'ori</i> U	sírás	<i>h̄elij̄d̄is̄j̄</i> I	segít vkinek
<i>d'otud'a</i> U	kimegy vki elé	<i>h̄elij̄ni</i>	néha
<i>d'üasa</i> U	zavar	<i>h̄elij̄"sijsi</i> I	segít vkinek
<i>d'übæd'i</i> I	dob, ledob	<i>h̄el'idi</i> I	segítség
<i>d'übaisi</i> I	hever	<i>h̄en̄kə</i>	fekete, sötét
<i>d'üda"ə</i>	<i>lásd</i> d'itud'a	<i>h̄eñd'ir</i> I	sámándob
<i>d'üdid'ard'a</i>	vmi közepé	<i>h̄er̄is̄j̄</i> I	lóg
<i>d'üd̄ibt̄æ</i>	középső	<i>h̄iəratə</i>	vissza
<i>d'üdübasa</i> U	gyűrű	<i>h̄ii</i> I	éj
<i>d'üjh̄ibt̄is̄j̄</i> I	megkerül	<i>h̄iimhi"</i>	este (Adv)
<i>d'üjhüə</i> U	kör, kerek	<i>h̄iimsi</i> I	beesteledik
<i>d'ügusa</i> U	elveszik	<i>h̄iind'a</i>	éjjel: <i>h̄iind'ad'ə</i> éjjeli
<i>d'ükud'üsa</i> U	elveszik	<i>h̄iiŋhi"</i>	este (Adv)
<i>d'ülsj̄ə</i> I	egész	<i>h̄ikəbt̄is̄j̄</i> I	megijeszt
<i>d'ülsj̄di</i> I	befejez: <i>d'ülsj̄d'am̄i</i> befejezés	<i>h̄il'i"si</i> I	fél (ige)
<i>d'ümædæ</i> U	hóesés	<i>h̄iŋabtusa</i> U	ágyat vet
<i>d'ümünsa</i> U	esik a hó, havazik	<i>h̄irə 1</i>	lehet
<i>d'ünsərusa</i> U	reszket, remeg (bef.)	<i>h̄irə 2</i>	-ig
<i>d'üñd'üt̄is̄j̄</i> I	reszket (foly.)	<i>h̄irəm'əŋku</i> I	dombocska
<i>d'üŋatusa</i> U	mered, meredezik	<i>h̄iridi</i> I	főz
<i>d'üŋhə</i> U	mocsár, nedves talaj, moha	<i>h̄itidiisi</i> I	süt
<i>d'üŋhəl'ükü</i> U	nedves, mocsaras	<i>h̄'ad'ir</i>	kampó
<i>d'üŋgarsa</i> U	dörög, hangosan szól	<i>h̄'əŋ</i> I	tenyér
<i>d'üritə</i>	álom	<i>h̄j̄čibtiar</i> I	tanítás
<i>d'ürim̄i</i> I	mese, hír	<i>h̄j̄l̄ənsəgə</i>	szörnyű, szörny
<i>d'ütü</i> U	kéz	<i>h̄j̄ims̄j̄</i> U	megijed
<i>d'ü"sa</i> U	elveszít	<i>h̄j̄l̄ədatədi</i> I	fél (ige)
G		<i>h̄j̄l̄ə</i> I	félelmetes, ellenség
<i>gəradə</i> U	város (< or. город)	<i>hoarasa</i> U	elkap
<i>gost'ínica</i> U	szálloda (< or. гостиница)	<i>hoarud'a</i> U	mélyen alszik
		<i>hobtəd'a</i>	vmit elkerül, vmit megúszik

<i>hoðür</i> U	1. minta 2. papír, levél	<i>hursæriþj</i> I	visszaküld
<i>hojkud'a</i> U	fut, szalad	<i>hursíd'i</i> I	visszatér
<i>hojkürsa</i> U	fut, szalad	<i>hutu</i> U	átmenet, átmenés: <i>huðu"tuð</i> átmenő
<i>hojmægæ</i> U	sötét	<i>hukuræsa</i>	befog
<i>hojmaru</i> U	sarki éj: <i>hojmarundæ</i> <i>kičæðæ</i> december– január (sötét időszak hava)	<i>huulæsi</i> I	keresni kezd (inch.)
<i>hol'üa"mænu</i> U	könnyen, könnyedén	<i>huursj</i> I	keres (frek.)
<i>honæ</i> U	éhezés	<i>huu"á</i>	előtt, korábban
<i>honæ</i> I	birtoklás	<i>hu"</i>	<i>lásd</i> hujsi
<i>honæd'a</i> U	éhezik	<i>h"aa</i> U	fa
<i>honsj</i> I	birtokol	<i>h"ajmu</i> U	csizma
<i>hoŋkæ</i> I	nyél	<i>h"ad'a</i> U	fa-, fás
<i>horæ 1</i> U	arc	<i>h"alæ</i> U	kő
<i>horæ 2</i> U	időszak, tartózkodás ideje (< or. nopa)	<i>h"alud'a</i> U	felállítva van
<i>hotæd'amj</i> I	naplemente	<i>h"andu</i> U	csel
<i>hotæd'a</i> U	1. leír 2. kidíszít,	<i>h"andula"á</i>	ravasz
<i>hotæd'ia</i> U	csillag	<i>h"ansa</i> U	tesz vmit vhová, felállít, feltesz, eltemet
<i>hotækæbi"æ</i> I	lemenés	<i>h"antu</i> U	kamusz
<i>hotæmæ</i>	szürke	<i>h"antubtusa</i> U	becsap, kicselez
<i>huæ</i> U	hátsó rész, aztán	<i>h"arŋkæd'a</i>	elfut
<i>huæbtæ</i> U	utolsó	<i>h"arimü-</i>	hirtelen felkerekedik
<i>huæðusa</i> U	utolsó (ige)	<i>h"arud'a</i> U	1. üz valami 2. gyógyít
<i>huænu</i> U	után, mögött	<i>hüæ</i> U	év, idő
<i>huarŋæ</i>	hátsó	<i>hüætæ</i>	mindig
<i>huaræd'æsa</i> U	megüt	<i>hüæti"</i>	mindig
<i>hujsi</i> I	1. akar 2. hív 3. kér	<i>hüçüd'a</i> U	1. elrejtőzik 2. bemászik
<i>hud'isj</i>	keres	<i>hüalæsa</i>	fújni kezd, befúj
<i>hul'æd'i</i> I	1. hív, meghív 2. kér, megkér 3. akar	<i>hündü"læsa</i>	elhisz
<i>hunsæ</i> U	más, másmilyen	<i>hünsæræ</i> U	régi: <i>hünsærænu</i> régen
<i>hunsæmænu</i>	máshogy	<i>hütæðæ</i> U	test
<i>hunsæ"kuæ</i>	változékony	<i>hüüd'üæ</i> U	pofa
<i>huŋkælæsa</i>	átvág, lerövidít	<i>hüüsa</i> U	büzlík
<i>hurægæ</i>	felemelkedő	I	
		<i>id'a</i>	apa (megszólító forma)
		<i>ili</i>	vagy (< or. или)
		<i>imæd'æ</i>	érkezett (PtPass)

<i>imi</i>	nagyanya (megszólító forma)	<i>kəmiüdüsa</i> U	1. fog, megfog 2. tart, visszatart 3. kap
<i>imid'i</i> I	nagyanya	<i>kəntə</i> U	szán
<i>inidiə</i>	a nővér férje (sógor)	<i>kənti'd'i</i> I	megfagy, befagy
<i>ini"ia</i> I	öregasszony, feleség	<i>kəŋi"sa</i> U	énekel
<i>ini"ia"ku</i> I	feleség	<i>kərbud'a</i> U	akar
<i>ini"ə</i> I	öregasszony	<i>kəri"ə</i> I	ösztökélő rúd
<i>inšüdə</i> U	1. utas, szánon utazó 2. első szán a fogatban	<i>kəriğəli</i>	megállás, kb. 10 km-es távolság
<i>iri</i> I	nagyapa	<i>kərsu</i> U	dolog, történet, eset
<i>isa</i> U	van	<i>kərutə- +Px</i> U	egyszerű, csak, csak úgy
I		<i>kəsi'tisi</i> I	gőzölög
<i>iša"ə</i>	szegényke	<i>kətu</i> U	karom
<i>i"i</i>	igen	<i>kətud'a</i> U	legel
K		<i>kətubtusa</i> U	pásztorkodik, réneket őriz, legeltet
<i>kəəli</i> I	könny	<i>kəu</i> U	jávorszarvas
<i>kəəlikü</i> U	rövid	<i>kəb'a</i>	sámán viselet
<i>kəburuda</i> U	serpenyő (< or. скаварода)	<i>kəčəməsa</i> U	néz, megnéz, lát, meglát
<i>kəči</i>	legyen!	<i>kədar</i> U	fény
<i>kədičia"Γai"</i>	hiába, feleslegesen	<i>kədasə</i> U	kikapar
<i>kəŋəi'sə</i> I	allegorikus ének	<i>kəđ'au</i>	indulatszó: A mindenit!
<i>kəŋi"sa</i> U	énekel	<i>kəda</i> U/I	mellett, mellé: <i>kəđ'anu</i> mellett, körül, <i>kəđ'aməni</i> mellett, körül
<i>kəhi</i> I	fogoly(madár)	<i>kəđ'ua (d'entu)</i>	mennydörgés
<i>kəh'ajkə</i> U	kopejka (< or. копейка)	<i>kəm</i> U	vér
<i>kəi</i> I/U	oldal: <i>kəitəni</i> irányában, <i>ŋəbtə ŋiləə kəi</i> szélárménykos oldal	<i>kəmərd'əə</i>	volt mellrész
<i>kəku</i> I	köd, pára	<i>kəmbə</i> U	késő tavasz
<i>kəməd'a</i> U	1. vesz 2. megfog, befog: <i>kəmərusə</i> meg van fogva 3. tart	<i>kəmbəđ'ə</i> U	késő tavaszi; <i>kəmbəđ'mənu</i> késő tavasszal
<i>kəmə"sa</i> U	1. tart 2. elfoglal (pl. helyet) 3. foglalkozik vmivel	<i>kəmə'sə</i> I	tart
<i>kəmnə</i> U	tömeg, csorda	<i>kəmkərasə</i> U	megölel
		<i>kənə</i> U	mennyi
		<i>kənəgüə</i>	néhány
		<i>kənəgü'l'ü"</i>	ahány csak
		<i>kəŋə</i>	mikor
		<i>kəŋgüčə</i>	valamikor, egyszer valamikor: <i>kəŋgüčəküə</i> valamikor, egy idő múlva

<i>kaŋkægəliɕə</i>	soha, semmikor	<i>kolj</i> I	hal
<i>kaŋkægüə</i>	valamikor	<i>konə</i> U	kölyök
<i>kaŋkəriai"</i>	néha	<i>konidi</i> U	elmegy
<i>karəda</i> U	1. meggyógyul 2. megszülni 3. elvisz	<i>kontə</i> U	áldozat
<i>kasada</i> U	majdhogy nem, alig nem	<i>kontuda</i> U	visz, elvisz
<i>katəgəə</i>	fényes	<i>koru"</i> U	ház
<i>kauləsa</i> U	befed, betakar	<i>kosərusa</i> U	kiszárad
<i>kbitanci</i> U	nyugta (< or. квитанция)	<i>kostümə</i> U	öltöny (< or. костюм)
<i>Keta"ə</i>	Heta folyó	<i>košüə</i>	száraz
<i>kiɕəðəə</i> U	hónap, Hold	<i>kotəda</i> U	elejt (vadat)
<i>kiindəə</i> I	volt köldök lásd kiinj	<i>kotəra"ə</i> U	hóvihar
<i>kiinj</i> I	köldök	<i>kotuda</i> U	megöl, elejt
<i>kilogrammə</i> U	kilogramm (< or. килограмм)	<i>kou 1</i> U	fül
<i>kilometra</i> U	kilométer (< or. километр)	<i>kou 2</i> U	Nap
<i>kiratusa</i> U	ordít, kiált	<i>kouðə"muə"ku</i>	napon való tartózkodás
<i>kindiši</i> I	füstölög: <i>kindi"tiə</i> füstölgő	<i>kouindərjisi</i> I	dél lesz
<i>kinšia</i> I	lenti	<i>kousa</i> U	marad
<i>kintəðisi</i> I	füstölög	<i>ku"</i>	nagyon
<i>kiŋkali</i>	lábszár	<i>kuə ɕühəgüəni</i>	egy idő múlva
<i>kirküdəsa</i> U	megijed	<i>kuə hiriɕəküəni</i>	kis idő múlva
<i>kitidi 1</i> I	megköt, beköt	<i>kuəda</i> U	meghal: <i>kuətundə</i> amikor meghal
<i>kitidi 2</i> I	felébreszt	<i>kuədümü</i> U	férfi:
<i>kiŋru"müsa</i> U	széthasad, kettéhasad	<i>kuədümüniə</i> U	fiúgyerek
<i>kobtua</i> U	lány, lánya vkinek	<i>kuaidə</i>	friss
<i>koɕə</i> U	betegség	<i>kuhu</i> U	szörme, bunda, bőr
<i>koðu</i> U	vihar: <i>kotudə niidə</i> nyugati oldal	<i>kuhuə</i> U	szörme, bunda, bőr
<i>Koɕuta"ə</i>	Dugyinka	<i>kuməni</i>	hová (Prol)
<i>kojkə</i> U	fából faragott házibálvány	<i>kumunsa</i> U	mond (csak kérdésben használatos)
<i>kojkümtar</i>	a bálványhoz való fordulás	<i>kund"asa</i> U	alszik
<i>koidi</i> I	hagy vmit valahol	<i>kunsiɕiə</i> I	magas női teherzán
<i>kolə</i> U	iskola (< or. школа)	<i>kunsiðə</i>	belsejéből
		<i>kunsiməni</i>	bent (Prol)
		<i>kunsiŋi</i>	bent (Lok)
		<i>kunsiŋiəðə</i>	csak a belsejéből (El)
		<i>kundə</i>	időtartam alatt
		<i>kuntədi"</i> U	hosszúság
		<i>kuntəgəə</i>	messzi
		<i>kuntəgai"</i>	messzire, sokáig
		<i>kuntəga"ə</i>	hosszú

<i>kuntia</i>	hosszú, hosszúkás	<i>labsəkəə</i>	a legkisebb gyerek a családban
<i>kuntud'a</i> U	elalszik	<i>laða"muə</i> U	maradék
<i>kunuŋu</i>	hol	<i>lajkuð'a</i> U	kiterít
<i>kuñd'i</i>	vminek a belsejébe	<i>laka'rai"</i>	hirtelen, váratlanul
<i>kuñi"čəküə</i>	valahová	<i>laŋə"kaša</i> U	kiabálni kezd
<i>kuñi"ia</i>	hogy, hogyan	<i>laŋürsa</i> U	kiabál
<i>kuñi"iaġüə</i>	valahogy, valahogyan	<i>larbajčü</i>	zavaros
<i>kuñiðə</i>	honnan	<i>larkatusa</i> U	világít, fénylik, pislákol
<i>kuñigəliči</i>	valahová	<i>latəə</i> U	csont
<i>kuñigüəni</i> I	valahol	<i>latəð'a</i> U	felkészül
<i>kuñini</i>	hol	<i>ligumsa</i> U	szerencsétlenül jár
<i>kuñimənu</i> U	hol, mi mentén	<i>ligumu</i> U	szerencsétlenül járás
<i>kurəði</i>	melyik	<i>liŋtə</i> U	sík terület
<i>kurəðiküə</i>	valamilyen	<i>ločü</i> U	padló
<i>kurəġuj</i>	sőt, már	<i>logia"si</i> I	ugat
<i>kurəġui"</i>	teljesen	<i>loh"ə</i>	fedezékdeszka
<i>kuraa</i> U	tehén (enyecen keresztül oroszból < корова)	<i>loŋhəri</i> I	gyomor
<i>kuru</i> U	bika	<i>lujkuð'a</i>	eltörik, eltör, felszed
<i>kušimi</i> I	támasz	<i>lukua</i>	temetkezési sapka
<i>kuətəðusa</i> U	köhög	<i>lukütəsa</i> U	halotti sapkája van
<i>ku"</i>	nagyon	<i>lu'latiši</i> I	rendetlen állapotban van
<i>küə</i> U	nyírfa	<i>luu</i> I	kabát, bunda, ruha
<i>küð'ahü"</i>	holnap	L	
<i>küð'asa</i> U	felébred: <i>küð'atundə</i>	<i>labiši</i> I	kinyit
	amikor megvirradt	<i>lečirsa</i> U	gyógyít (< or. лечить)
<i>küð'atu</i> U	reggeli időszak	<i>lekjir</i> I/U	orvos (< or. лекарь)
<i>küð'atud'a</i>	reggel	<i>lišü</i> U	lusta
<i>küð'atund'ə</i>	reggeli, reggel	<i>lüə"šitə</i> U	orosz (nyelv)
<i>kümaa</i> U	kés	<i>lüməd'a</i> U	elfut
<i>küü"üa(m)</i>	<i>lásd</i> kuəd'a	<i>lüŋkübtairsa</i> U	bújócskázik
L		M	
<i>ləðiši</i> I	nem tud vmit, nem képes vmire	<i>məčad'a</i> U	sántít
<i>ləndujča"ə</i>	nagyon lusta	<i>məkini</i>	hátlal
<i>ləŋjinsi</i> I	ég	<i>məki"ia</i>	hátra
<i>ləŋubtišij</i> I	meggyújt	<i>məku</i> U	hát
<i>ləŋud'i</i> I	meggyullad	<i>mələkə</i> U	tej (< or. молоко)
<i>lərsəði-</i>	felugrik	<i>məl'či</i> U	vminek a széle, határpont
<i>labku</i> U	bolt (< or. лавка)	<i>məl'kümsə</i>	október (a hajítás hava)

<i>mənə</i>	én, enyém	<i>mamsutə</i>	rendben
<i>mənəgəjsə</i> U	leesik	<i>manakü"</i>	éppenhogy, alighogy, egyszerűcsak
<i>mənti'di</i> I	megérint	<i>mantə</i>	szerint, mint, ahogy
<i>mənu</i>	tojás	<i>mantimü</i> U	jobb
<i>məniünsa</i> U	szeret	<i>manu</i> U	régen, nem sokára
<i>mənkə</i> U	szükség	<i>manuə</i>	régi, <i>manuəd'əə</i> nagyon régi
<i>mənkəə</i>	szegény	<i>masautuə</i> U	telt (a Hold)
<i>mərsi</i> I	váll	<i>matüdüsa</i> U	szomszédol, vendégeskedik a szomszédnál
<i>məru</i> U	part	<i>ma"</i> U	sátor
<i>məskəbaa</i>	moszkvai (< or. Москва)	<i>mejsi</i> I	csinál, létrehoz
<i>mətud'a</i> U	vág, elvág	<i>meljədsi</i> I	csinál, épít, kidolgoz, alkot (bef.)
<i>mətü"</i> U	hat	<i>melj"sijsi</i> I	csinál, létrehoz, épít, kidolgoz (foly.)
<i>məu</i> U	föld	<i>mentidiisi</i> I	1. megérint, megfog 2. nyugtalanít, zavar megfog, megérint
<i>maa</i>	mi, micsoda: <i>maara</i>	<i>men'dad'ə</i>	új
	csak az	<i>merə</i>	gyorsan
<i>maacə</i>	valami	<i>merigiai"</i>	gyorsan
<i>maad'əə</i> U	nagy sátor	<i>mi</i> 1	kevesebb, alacsonyabb
<i>maad'a</i>	miért	<i>mi</i> 2	mi ketten
<i>maagəə</i> U	erős: <i>maagəəmənu</i> erősen; <i>maagəi"</i> erősen	<i>mibti</i> I	dolog, tárgy, itt: csomag
<i>maagəličə</i>	semmi, semmiféle	<i>mid'i"ə(ti)</i>	<i>lásd</i> mi"si
<i>maagüə</i>	valami, valamilyen	<i>min'a</i>	lehet
<i>maəņuna</i>	miféle, micsoda	<i>min'agəni</i>	lehet
<i>madajbə"</i>	<i>lásd</i> madajsa 2 (tagadott tö)	<i>minutə</i>	perc (< or. минута)
<i>madajčü</i> U	vendég	<i>miñədəə</i> I	has
<i>madajsa</i> 1 U	vendégség	<i>mirəimü</i> U	a lépés hangja
<i>madajsa</i> 2 U	vendégségben van	<i>mi"ia</i>	ide
<i>madajsiüə</i> U	ajándék	<i>mi"si</i> I	ad, átad, kiad
<i>madu"sa</i> U	sátrat birtokol	<i>m'anid'i</i> I	legyőz
<i>mad'a"ka</i> U	világítótorny (< or. маяк)	<i>mjədə</i> I	szánfogat
<i>maləd'a</i> U	felállítja a sátrat, táborot	<i>mjəd'i</i> I	lefagyaszt, megdermeszt
	ver	<i>mjəd'isi</i> I	gyalogol
<i>mala</i>	különbség	<i>mjə"</i>	<i>lásd</i> mejsi (tagadott tö)
<i>mal'ie</i>	tarka	<i>mij"ə</i>	<i>lásd</i> mejsi (Sg3)
<i>mal'ibti-</i>	díszít	<i>mij"itə"</i>	<i>lásd</i> mejsi (PI3 refl.)
<i>mal'ir</i> U	az egy sátorban lakó családok megnevezése		
<i>mal'üsa</i> U	sátorozik, táborozik		

<i>mīʕianə</i>	csak én		<i>dəʕa</i>	ellenben a gyengék
<i>mīʕīčəni</i> "	mi is	<i>nəŋhuə</i>	<i>lásd</i>	<i>nəŋhə</i>
<i>mīnsi</i> I	megy, gyalogol	<i>nəsi</i> I		1. kikapar
<i>mīndisi</i> I	hord, visz			2. bört kikészít
<i>mīntələsi</i> I	elvisz	<i>nəti</i> U		idő, időtartam
<i>mīŋgümüni</i> "	hiszen mi	<i>na</i> U		1. -nál / -nél
<i>mīntə</i>	méret			2. -hoz / -hez / -höz
<i>mīŋsiənə</i>	én pedig	<i>naadə</i>		valahol található
<i>mīŋsiəni</i> "	mi pedig	<i>najbəgəə</i>		hosszú
<i>mīŋ</i>	mi többen	<i>nagəmtu</i>		<i>lásd</i> nagür
<i>muədə</i> U	ág	<i>nagür</i> U		három: <i>nagəmtu</i> harmadik
<i>muantursa</i> U	szenved	<i>nanu</i> U		1. -val / -vel
<i>mulirʕasi</i> I	1. megfigyel			2. -nál / -nél: <i>nanunə</i> ná- lam, körülöttem; <i>nanuntə</i> nálad, körülötted
<i>muŋdʕikə</i>	sánta	<i>nj</i> I		nő, asszony, <i>njʕə</i> nagyító
<i>munsa</i> U	mond (bef.)			képzős alak
<i>munudə</i> U	mond (foly.)	<i>njñüə</i> U		lány
<i>muŋku</i> U	fa, többes számban:	<i>njisiʕəgəj</i>		házastársak
	erdő	<i>njʕə</i>		<i>lásd</i> nj
<i>muŋku"sa</i> U	elváندorol az erdő fe- lé, az erdőbe	<i>nogusa</i> U		közeledik, odaér
<i>muudə</i> U	öriz	<i>nokurʕanu</i>		hamarosan, nemsokára
<i>mütəməsə</i> U	elküld vkit vmiért, vhová	<i>nori</i> I		edény
		<i>noru</i> U		tavas
N		<i>norudə</i>		tavasszal
<i>nədəkəsi</i> U	bört kidolgoz (bef.)	<i>norumsa</i> U		tavaszodik
<i>nədərsə</i> U	bört kidolgoz (foly.)	<i>nubirsi</i> I		rohan, vágat
<i>nəkəriši</i> I	nyugodt, nem mozog	<i>nujbaləsə</i> U		elszomorodik
<i>nəməgəə</i>	egyenes: <i>nəməgəi</i> " egyenesen, röviden szólva	<i>numajka"ə</i> U		fiatalember, legény
<i>nənsiʕi</i> I	áll (foly.)	<i>numaŋku</i> U		legény
<i>nənsudʕi</i> I	megáll, feláll	Ń		
<i>nənsuʕi</i> I	megállít	<i>ŋə</i> U		barát, társ
<i>nənsu"mijə</i> I	megállás	<i>ŋəə</i> U		nganaszan
<i>nəndʕisi</i> I	áll (foly.)	<i>ŋəədətə</i> U		nganaszan (nyelv): <i>ŋəədətəmənə</i> nganaszanul
<i>nəndʕi"mijə</i> I	állóhely	<i>ŋəədətədə</i> U		nganaszanul (beszél)
<i>nəŋhə</i> U	rossz, kicsi: <i>nəŋhə- mənu</i> csúnyán, gono- szul, rosszul; <i>nəŋhuə-</i>	<i>ŋəəgə</i> I		jó: <i>ŋəəgəi</i> " jól; <i>ŋəəgəəmənəi</i> jól
		<i>ŋədijətə</i>		helyre, vhová
		<i>ŋəbjə</i> I		távolság

<i>ňajbǰǰǰ</i>	messziról	<i>ňerǰǰ</i>	először
<i>ňajbǰǰ'a</i> U	messzire;	<i>ňerǰǰǰǰ</i> I	első, elől megy
<i>ňajbǰǰǰǰ</i>	messziról	<i>ňerǰǰǰǰ mǰu</i>	alsó világ
<i>ňajbǰǰǰǰ</i>	távoli	<i>ňerǰǰǰ</i> I	1. elől
<i>ňagǰǰǰǰǰ</i> I	meghúz, megránt		2. -ig
<i>ňakǰǰǰǰ</i> I	1. megfog		3. korábban
	2. elvesz, elvisz	<i>ňera"ǰ</i>	hamarosan, ezután, előre
<i>ňakǰǰǰǰǰ</i> I	1. megfog	<i>ňerǰǰǰǰǰǰǰ</i> I	fekszik
	2. elvesz, elvisz	<i>ňerǰǰǰǰǰǰ</i> I	serdülő lány
<i>ňakǰǰǰǰ</i> I	beken	<i>ňerǰǰǰǰ</i> I	irányul
<i>ňalǰǰǰǰǰǰ</i> I	vízvező hely	<i>ňerǰǰǰǰǰ</i> I	közeledik
<i>ňalǰǰǰǰǰ</i> I	megőrül	<i>ňersǰǰǰǰǰ</i> I	utál, nem szeret
<i>ňalǰǰǰǰǰǰ</i>	életvidám, boldog	<i>ňersǰǰ-</i>	utálatos (ige)
<i>ňaltǰǰǰǰ</i> I	örül	<i>ňetǰǰǰǰǰ</i> U	felállít
<i>ňalǰǰ</i> I	öröm	<i>ňeüǰǰ</i> U	levetkőzik
<i>ňantǰǰǰǰ</i> I	vmilyenek tűnik,	<i>ňǰ</i> I	-ra / -re
	vmire hasonlít	<i>ňǰǰǰǰ</i> I	öv
<i>ňasǰǰ</i>	alig	<i>ňǰǰǰǰ</i> I	lehúz, lenyúz
<i>ňasǰǰǰǰ</i>	valahogy	<i>ňǰǰǰǰǰ</i> I	hagy
<i>ňasǰǰǰǰǰǰ</i> "	alig	<i>ňǰǰǰǰǰ</i> U	imádkozik vkihez
<i>ňelhǰǰǰǰǰǰǰ</i>	lásd <i>ňolhǰǰǰǰǰ</i>	<i>ňǰǰǰǰǰǰǰ</i> U	kipihen magát, pihen
<i>ňeltǰǰǰǰǰǰ</i> U	lenyel	<i>ňǰǰǰǰǰ</i>	vmi irányában levő, vmi irányába: <i>ňarǰǰǰǰǰ</i> <i>ňǰǰǰǰ</i>
<i>ňemi"ǰ</i> I	nőstény rēn		keleti
<i>ňemiǰ</i> I	anya	<i>ňǰǰǰǰǰǰ</i>	-ról /-ről (pl. beszél)
<i>ňemǰǰǰǰǰǰǰ</i> I	feleség	<i>ňǰǰǰ</i> I	erő
<i>ňemiǰǰǰǰǰ</i> I	nagy folyó, Pjaszina	<i>ňǰǰǰǰǰǰ</i> I	élet
<i>ňenǰǰǰǰǰ</i> I	szúnyog	<i>ňǰǰǰǰǰǰ</i> I	él, lakik vhol
<i>ňenaǰǰǰǰ"ǰ</i> U	hatalmas:	<i>ňǰǰǰǰǰ</i> I	élet
	<i>ňǰǰǰǰǰǰ"ǰǰǰǰǰ</i> nagyon	<i>ňǰǰǰǰǰǰǰ</i>	lásd <i>ňǰǰǰ</i>
<i>ňenamǰǰǰǰǰǰ</i> U	szomszédos (ige):	<i>ňǰǰ</i> I	élet
	<i>ňenamǰǰǰǰǰǰ</i> szomszédos (PtImp)	<i>ňǰǰ</i> I	név
<i>ňeniǰǰǰǰǰ</i> U	suttog	<i>ňǰǰǰǰǰǰ</i>	-on (Prol)
<i>ňeǰǰǰǰǰǰǰ</i> U	könnyű, nem bonyolult	<i>ňǰǰǰǰ"ǰǰ"</i>	kissé, kicsit
<i>ňeǰǰǰǰǰǰǰ</i> I	csúszik	<i>ňǰǰǰǰǰ</i> I	1. felnőtt
<i>ňeǰǰǰǰ</i> I	vmi mellett gyorsan		2. idős, legöregebb
	elmegy	<i>ňǰǰǰǰǰǰǰ</i> I	nevez
<i>ňeǰǰǰǰǰǰǰ</i>	bűnös, bűn	<i>ňǰǰ</i> I	-on / -en /-ön: : <i>ňǰǰǰǰǰǰ</i>
<i>ňerǰǰǰǰ</i>	első		csak -on/-en /-ön
<i>ňerǰǰǰǰǰǰǰǰǰ</i>	első, kezdeti	<i>ňǰǰ</i> I	báty
<i>ňerǰǰǰǰǰ"ǰǰ"</i>	először, az elején		

<i>ninibi(i)ə</i> I	legidősebb (a fivérek közül)	<i>ηəmursa</i> U	eszik (foly.)
<i>nintu</i>	nem (Part.)	<i>ηənəbəsı</i> U	megáll
<i>niri</i>	együtt	<i>ηəndi"ai"</i>	bizonyára
<i>niriədısjı</i> I	egy szintre állít	<i>ηənduj</i> U	csónak
<i>nirüsiirsa</i> U	barátkozik	<i>ηənu"namsa</i> U	U megtorpan
<i>nirku</i> U	nyárfa	<i>ηənurusa</i> U	fontoskodik
<i>nısarındıtə</i>	lásd <i>nısjı</i>	<i>ηənüəd'a</i> U	meglepődik
<i>nısjı</i> I	tagadó ige: <i>nısarındıtə</i> (ellentétben+Vpass+ Koaf+Sg2)	<i>ηətədəsı</i> I	samanizál
<i>nıtəə</i> U	üst, vödör	<i>ηətəd'a</i> U	1. találkozik vkivel, talál 2. kikutat 3. megmutat 4. felpróbál 5. ellenőriz
<i>nočibtısjı</i> I	1. kiszabadít 2. kifog	<i>ηətərubtud'a</i> U	U megmutat
<i>nođı-</i>	megcsókol	<i>ηətumsı</i> I	láthatóvá válik, megjele- nik
<i>nolhədusa</i> U	elenged	<i>ηə" I</i>	sámán
<i>nolhüküjsa</i> U	elenged, kieneged	<i>ηabtə</i> U	haj
<i>nomu</i> U	nyúl	<i>ηabubtəə</i> U	legidősebb (a nővérek kö- zül)
<i>noηhu</i> U	fejtető	<i>ηadumtugıjsa</i> U	U megsebez
<i>no"lusa</i> U	elragad	<i>ηad'a</i> U	fiatalabb testvér
<i>nüə</i> U	gyerek	<i>ηad'abtə</i>	fiatalabb
<i>nüəčəsı</i> I	szül	<i>ηad'ümüə</i> U	tisztátalan
<i>nüəčəmuəd'əə</i> U	a szülés helye	<i>ηahu</i> U	sógornó
<i>nüəlusa</i> U	magával visz	<i>ηala</i>	lásd <i>ηaη</i>
D		<i>ηal'ir</i> U	1. dolog 2. tulajdon 3. örökség
<i>ηədımləmı</i> I	sámánolásra alkalmas (segítőszellem)	<i>ηambu</i> U	álom
<i>ηədırbı"ə</i>	lásd <i>ηə"</i>	<i>ηam'aj</i> U	másik: <i>ηam'ajd'üm</i> másik a kettő közül
<i>ηədı"təsı</i> I	igaza van	<i>ηam'a(j)čümə</i>	kilenc
<i>ηədı</i> I	kinézet	<i>ηamtə</i> U	szarv
<i>ηədusı</i> I	látszik	<i>ηanabtaad'a</i> U	U elfelejt
<i>ηədüsə</i> U	lát	<i>ηanasa</i> U	ember
<i>ηəjbəusa</i> U	dolgozik	<i>ηantəməsı</i>	imádkozik vkihez, vmihez
<i>ηəjbəu"ši</i>	munkás	<i>ηanuə</i>	1. igazi, valódi 2. egyszerű,
<i>ηəməbtusa</i> U	megetet	<i>ηanuđu</i> U	1. figyelemre méltó 2. belátható, érzékelhető
<i>ηəməntursa</i> U	megrág, lerág, megmar		
<i>ηəmnasa</i> U	éhes (ige)		
<i>ηəmsa</i> U	megeszik (bef.)		
<i>ηəmsačügıjsa</i> U	ételt készít		
<i>ηəmsu</i> U	hús		

<i>ηanudʹətə</i>	hétköznapi, szokásos	<i>ηuəli</i>	természetesen
<i>ηaη</i> U	száj: <i>ηala</i> csak száj (Az elbeszélésekben a kommentátor.)	<i>ηuəl'ai"</i>	már
<i>ηaηkəriši</i> I	kiált	<i>ηuənəsa</i> U	1. küld 2. átad
<i>ηarəgəiša</i> U	körbenéz, ránéz	<i>ηuənəmuə</i> U	átutalás
<i>ηarbubtusa</i> U	pillant, néz	<i>ηua"</i>	<i>lásd</i> iša (Imp. Sg2)
<i>ηarbuðə</i>	kelet	<i>ηua</i> U	ajtó: <i>ηua niid'ə</i> déli, dél felé
<i>ηarka</i> U	medve	<i>ηualəsa</i> U	ajtóként működik
<i>ηatəd'a</i> U	vár vkit	<i>ηuča"sa</i> U	enged valahová
<i>ηil'ə</i> 1	lefelé, felé	<i>ηučüd'a</i> U	elenged
<i>ηil'ə</i> 2 I/U	saját	<i>ηudasa</i> U	birtokol: <i>ηutaləsa</i> birtokba vesz
<i>ηiləə</i>	lenti	<i>ηudu'lü</i>	egyéniileg gazdálkodó paraszt
<i>ηil'ədə</i>	lentről	<i>ηuhu</i> U	ruhaujj
<i>ηil'i"ia</i>	1. lefelé 2. keletre	<i>ηukə</i> U	mennyiség
<i>ηintə</i>	puskacsó	<i>ηukəgə</i>	sok (határozószó)
<i>η'antu</i> U	legény	<i>ηukəgəə</i>	sok (melléknév)
<i>ηi"tə-(+Px)</i>	egyre csak: <i>ηi"tətə</i> én egyre csak, <i>ηi"tətu</i> ~ <i>ηi"təti</i> ő egyre csak	<i>ηunsj</i> I	füstnyílás
<i>ηoj</i> U	láb	<i>ηuñüd'a</i> U	gyűjt, gyűlik
<i>ηojbuə</i> U	fej	<i>ηurəkuəd'i</i> U	semmit se tesz
<i>ηohuləsa</i> U	elvisz magával	<i>ηusj</i> I	dolog, munka
<i>ηomtəbtusa</i> U	leültet	<i>ηusjsj</i> I	dolgozik, csinál
<i>ηomtəd'a</i> U	leül	<i>ηušiürsi</i> I	mozog
<i>ηomtüša</i> U	ül	<i>ηuta</i> U	bogyó
<i>ηonə- +Px</i>	maga	<i>ηutad'ü</i> U	tulajdon
<i>ηonəə</i> I/U	és, még	<i>ηu"ədumənu</i>	egyenként
<i>ηonəi"</i>	megint, ismét: <i>ηonəi"η'al'i"</i> már megint	<i>ηu"əi"</i> U	egy: <i>ηu"ədu</i> (PIGen) egyszer, <i>ηuəčənu</i> (Lat) egyenként, együtt; <i>lásd</i> ηu"əi"
<i>ηonda</i> U	ész, értelem	<i>ηu"əj</i>	egyszer sem
<i>ηonsjd'i</i> I	kimegy, kiszalad	<i>ηu"əjkəli'či"</i>	lóg
<i>ηosədusa</i> U	1. sajnál vmit vkitől, megtagad vmit vkitől 2. takarékoskodik	<i>ηüd'asa</i> U	sátorrúd
<i>ηuə</i> U	égbolt, isten	<i>ηüj</i> U	farkas
<i>ηuə</i>	<i>lásd</i> ηoj (Gen)	<i>ηül'adə</i> U	gazdag, tehető
<i>ηuəčü</i>	<i>lásd</i> ηoj	<i>ηühia</i>	
<i>ηuəd'əə</i> U	lábnyom		

0

<i>obrazec</i>	példa (< or. образец)
<i>osobenno</i>	különösen (< or. особенно)

P

<i>peňsi"təsi</i> U	nyugdíja van (< or. пенсия)
<i>počta</i> U	posta (< or. почта)
<i>pošolkə</i> U	falu (< or. посёлок)

R

<i>rabočij</i> U	munkás, szolga (< or. рабочий)
------------------	--------------------------------

S

<i>səə</i> I	szív
<i>səənə</i> U	buta
<i>səənairsa</i> U	butaságot csinál
<i>səbəskə</i> U	szovjet (< or. советский)
<i>səbulaad'a</i> U	mellé lö, eltéveszti a célt
<i>səbu"sa</i> U	levesz, kivesz
<i>səčəriusa</i> U	megszemlél, megnéz
<i>səjbuləsa</i> U	felhangzik
<i>səd'əə</i> I	út
<i>səd'əi"śəmī</i> I	hely, amit útnak használnak
<i>səmu</i> U	sapka
<i>səma"ləsa</i> U	sapkaként használ
<i>sənə h"aa</i> U	lombos fa
<i>səŋkəbtusa</i> U	lemér
<i>səŋhəl'ankə</i> I	öt
<i>səŋkəl'ikü</i> U	nehéz
<i>səŋkusa</i> U	nehéz (ige)
<i>səŋüləsa</i> U	megnéz, körbenéz
<i>səŋürsa</i> U	néz
<i>sərəə</i> I	út
<i>sərbī</i> I	védelmező
<i>sərbī"iə</i>	fürge

<i>sərīdī</i> I	elhoz
<i>səudi</i> I	kilő, lö
<i>sakir</i> U	cukor
<i>sakü"sa</i> U	megharap
<i>sal'idi</i> I	elront, megsért
<i>sam</i>	maga (< or. сам)
<i>sanə"kaša</i> U	játszani kezd
<i>sanirsa</i> U	játszik
<i>səŋkud'a</i> U	sérteget
<i>sarəd'a</i> U	odaköt, megköt
<i>saruə</i> U	nyom, út
<i>satərə</i> U	sarki róka
<i>satīdī</i> I	befejez, abbahagy
<i>saii</i> U	zaj, hang
<i>sa"</i>	indulatszó: Csönd!
<i>sīərusa</i> I	elmerít
<i>sīdīrhobtə</i>	tényleg, valóban, pontosan
<i>sīhəd'ütüə</i> U	csúszós, síkos
<i>sīlī</i>	ki, kicsoda
<i>sīlīčəküə</i>	valaki
<i>sīlīgəl'ičə</i>	senki
<i>sīj</i>	a sátor tiszta része, a bejárattal szembeni rész, <i>sīŋə</i> <i>nīni</i> északon, <i>sīŋə nīid'ə</i> észak felé
<i>sīhərīrsī</i> I	gondol vmire
<i>sīr</i> U	1. jég: <i>sīrubala"ə</i> jeges 2. só 3. fehér, őszes
<i>sīrajkuə</i> U	fehér
<i>sīrumsī</i> U	eljegesedik
<i>sīti</i>	ők (Du)
<i>sītī</i>	ő (Sg)
<i>sītīj</i>	ők (Pl)
<i>sočəd'a</i> U	megvarr (bef.)
<i>sočürəsa</i> U	varr (foly.)
<i>sojbusa</i> U	hallatszik, hangot ad
<i>sofsem</i>	nagyon, teljesen (< or. совсем)

<i>sohəda</i> U	1. leesik 2. elővesz	<i>šeruku</i> I	reszelő
<i>somd'əirsə</i> U	versenyezik	<i>šesərisi</i> I	élesít
<i>soŋgujčəsa</i> U	nyersen fogyaszt	<i>šetəd'i</i> I	felmálház, felpakol
<i>soŋku</i> U	nyers	<i>šia</i> I	rés, lyuk
<i>soŋkuəd'a</i> U	nyersen fogyaszt	<i>šitədir</i> I	ablak
<i>sorud'a</i> U	esik az eső: <i>soruləsa</i> elered az eső	<i>šitədisi</i> I	vizs, tart
<i>srazu</i>	rögtön, azonnal (< or. спазу)	<i>šitədə</i> I	nyelv
<i>suəd'üsa</i> U	vándorol, átmegy egyik helyről a másikra	<i>šiamši</i> I	kilyukad
<i>šməbəsji</i>	mert, azért	<i>šiaŋ</i>	kicsi
<i>suə"sa</i> U	vándorol	<i>šitər</i> I	1. dolog 2. ok 3. bűn
<i>sultud'a</i> U	odaköt vmihez	<i>šitərimši</i> I	hibát, bűnt követ el
<i>sunsudə</i> U	rokon, utód	<i>šitə"si</i> U	bánik vkivel vhogyz
<i>suŋhi"ə</i>	nyakszirt, tarkó	<i>šiba</i> U	szolga, rab
<i>susujkja</i>	bejárat a felső világba	<i>šidajčüsa</i> U	ragyog, fénylik
<i>suumdə</i> U	utód	<i>šiküdüsa</i> U	felakaszt
<i>su"dəə</i>	gerinc	<i>šil'akə</i> U	bőr kikészítéséhez haszná- latos deszka
Š		<i>širü</i> U	tél, hó
<i>šajbə</i> I	hét	<i>širüə</i>	téli
<i>šahi</i> I	test	<i>šitəbi</i> I	történet, mese, meseszerű elbeszélés
<i>šaru</i> I	szégyen	<i>šitəru-</i>	véd, megvéd
<i>šatid'i</i> I	befejez, abbahagy	<i>šiti</i> I	kettő
<i>šeəlaku</i>	kicsi, apró	<i>šitiđətə</i> I	nyolc
<i>šejmji</i> I	szem	<i>šüəbti"iai"</i>	pontosan, bizonyosan,
<i>šejmji"si</i> I	meglát	<i>šüar</i> U	barát
<i>šekusi</i> I	éhezik, szűkölködik vmiben	<i>šüďütəsa</i> U	befejeződik
<i>šelu</i> U	rén csupasz szarvakkal	<i>šül'üďa</i> U	feléleszt, életre kelt
<i>šenjə</i>	indulatszó: Rossz hír!	<i>šümirimši</i> I	elcsendesedik, megnyug- szik
<i>šeŋ</i> I	tok, hüvely	<i>šürü</i>	<i>lásd</i> širü
<i>šeŋkəd'i</i> I	éjszakázik, megszáll valahol	<i>šürüďa</i>	télen
<i>šerəd'i</i> I	1. használ, alkalmaz 2. felvesz, felad 3. szerez	<i>šüüləsa</i> U	mászik
<i>šerbji"ə</i> I	szép, erős rén	T	
<i>šerid'i</i> I	bevisz	<i>tə</i>	na, így
		<i>təbələši</i> I.	elnyom
		<i>təbtə</i>	szintén, és
		<i>təbtərja</i>	mindegy

<i>təðəbtusa</i> U	odaragaszt, odaragad	<i>tabə</i>	oda
<i>təjbu</i> U	farok	<i>taba" a</i>	oda
<i>təjk" asa</i> U	akadályba ütközik	<i>tadətəsa</i> U	kifektet, kiterít
<i>təjk" a" tu</i>	akadály	<i>Tajmir</i>	Tajmir
<i>təgətə</i>	aztán	<i>tajjiə</i>	a túloldalon lévő, szemben lévő
<i>təiriə</i>	repülő (PtImp)	<i>tahar' a</i>	tehát, most, és akkor
<i>təirsi</i> I	repül	<i>tahar' abə</i>	tehát, most, és akkor
<i>tələd' a</i> U	bezár, bezárul	<i>tagə</i>	messze
<i>təlibtiəsi</i> I	kérdez, kérdést tesz fel	<i>tagəd' a</i>	mögé
<i>təlümü</i> U	fedő	<i>taga" a</i>	innen
<i>tənə</i>	te	<i>takəə</i> U	hátsó, az (a messzi), ott
<i>təni</i>	oda, ott		hátul
<i>tənəriši</i> I	1. követ	<i>takəðə</i>	mögül
	2. terel	<i>takəmənu</i>	mögött, hátul
<i>təniðə</i>	aztán	<i>tala</i> U	szerencse, siker
<i>təniini</i>	ott	<i>talanjkəə</i> U	sikeres, szerencsés
<i>təni" ia</i>	1. akkor	<i>talu</i>	holnap, tegnap
	2. így	<i>talubtuə</i>	másnap
	3. ott	<i>tamni</i> I	ott
<i>təni" iariai" "</i>	egyszerűen csak	<i>tamtü" ša</i> U	mászik, felemelekedik,
<i>tənišiatə</i>	te bizony		felfelé megy
<i>təŋə</i> U	nyár	<i>tamtuši</i> U	eladó
<i>təŋədə</i>	nyári	<i>tandarkuša</i>	kerget
<i>təŋədəmji</i> I	nyári szállás	<i>tansə</i> U	törzs, nemzetség, család
<i>təŋəmusa</i> U	nyári (ige)	<i>tantəgəə</i>	széles
<i>təŋkəgəə</i>	erős, gyors: <i>təŋkəgəi" "</i>	<i>tañəriši</i> I	űz, kerget
	erősen, gyorsan	<i>tañd' a" a</i>	terhes
<i>tərad' i</i> I	ilyen/olyan, így	<i>taŋkad' a</i> U	kitagad, nem fogad be
<i>tərah</i>	indulatszó	<i>tarumsa</i> U	elválik
<i>təra" "</i>	<i>lásd</i> <i>tərah</i>	<i>tarumtusa</i> U	elválaszt
<i>təsiədə</i>	most	<i>tatəd' a</i> U	szétterít, elterít
<i>tətəd' a</i> U	odaragad	<i>tatud' a</i> U	pánikol
<i>tətə" btišji</i> I	arrébb megy	<i>tii</i>	ti ketten
<i>təti</i> I	ez	<i>tijbijkja</i> U	fiú
<i>təti" ŋai" "</i>	csak	<i>tijmin' a</i>	most
<i>tətud' a</i> U	1. ad	<i>tijŋkəličətə</i>	hát te magad
	2. hoz	<i>tojbutəsa</i> U	szállít, átvisz
<i>taa</i> U	házi rén	<i>tojša</i> U	rosszá válik, elhasználó-
<i>taacügujša</i> U	rént őriz, pásztorkodik		dik
<i>taacügujšüə</i> U	rénpásztor (PtImp)	<i>tođakuə</i>	sárga
<i>taanika</i>	arrébb		

<i>tolijə</i> I	tolvaj	<i>tulbujkuə</i>	lehúzott, lenyúzott
<i>tolij'd'i</i> I	lop	<i>tumtə'd'a</i> U	kitalál,
<i>tolud'a</i> U	összekever	<i>tunij'əŋku</i> U	csendes, szélcsendes, tiszt
<i>tolumu</i> U	tülekedés		ta
<i>tomnəgəə</i>	kicsi, szűk	<i>tuntj</i> I	róka
<i>tonsi</i> I	talajmenti hófúvás	<i>tunud'a</i> U	hajt, terel (bef.)
<i>toŋd'ajčisj</i> I	fekszik (ember)	<i>tunu"sa</i> U	hajt, terel (foly.)
<i>toŋd'ajməbtj'd'i</i> I	fekszik (ember)	<i>turimiši</i>	visszatér
<i>torəbtumu</i> U	feleslegesen, hiába	<i>turku</i> U	tó
<i>torəud'a</i> U	hasznos (ige)	<i>tusajčüsa</i> U	feketéllik
<i>tuəbtusa</i> U	1. számol, olvas	<i>tuu</i>	lásd tuj (Gen)
	2. ismétel	<i>tuusa</i> U	tűzhely, kemence
<i>tuj</i> U	tűz		
<i>tujh"ajčüsa</i> U	1. fényes, világos (ige)	U	
	2. érthető	<i>ubədoml'əŋia</i>	értésítvény (< or. уведомление)
<i>tujša</i> U	megjön	<i>Ugaarnə</i>	Ugarnaja
<i>tud'üə</i>	haragos, mérges		
<i>tugi"</i> U	anyag, (Pl: <i>tukj'd'ə</i>)	Z	
<i>tuhələsa</i> U	kikutat	<i>zakaz</i>	rendelés (< or. заказ)
<i>tuhj</i> I	gomb		

SZÖVEGFORRÁSOK

Nem törekszünk teljességre, így előfordulhat, hogy a fejezet összeállítása közben néhány kisebb szövegközlemény elkerülte a figyelmünket. Ennek ellenére az olvasó a legfontosabb publikációkat megtalálja. Az internetes oldalak fellelhetőségét nem tudjuk garantálni. Az itt közölt adatok 2002 szeptemberére érvényesek. Először mindig a latin betűs forrásokat adjuk meg, utána következnek a cirill betűs munkák.

Nganaszanul megjelenet szövegek, tankönyvek

Kosterkina, N. – B. B. Nagy – F. Sobanski 1997: Über die Tiere auf der Erde. Ein nganasanisches Märchen nebst Übersetzung und morphologischem Wörterverzeichnis, *NNy XXXVIII*, Szeged, JATE, 157–199.

Mikola, Tibor 1970: Adalékok a nganaszan nyelv ismeretéhez, *NyK 72*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 59–92.

Mikola, Tibor 1980: Enyec és nganaszan nyelvi adalékok, *NyK 82*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 223–237.

Nagy Beáta Boglárka 1996: A Sámán-tó legendája, *NNy XXXVII*, Szeged, JATE, 219–222.

Жовницкая, С. Н. 2001: *Букварь*, Санкт-Петербург, Просвещение

Костеркина, Н. – Е. Хелимский 1994: Малые камлания большого шамана, in Хелимский, Е. (szerk.) *Таймырский этнолингвистический сборник*, Москва, РГГУ, 17–146.

Лабанаускас, К. (szerk.) 1992: *Нганасанский фольклор = Фольклор народов Таймыра*. 3., Дудинка, Таймырский окружный центр народного творчества

Лабанаускас, К. (szerk.) 2001: *Нганасанская фольклорная хрестоматия = Фольклор народов Таймыра* 6., Дудинка, Таймырский окружный центр народного творчества

Момде, А. Ч. – Н. М. Арон, 1992: *Язык нганасан*, Норильск, Творческий Коллектив Аргиш

Сказки народов Сибирского Севера 2., 1976, Томск, 37–44, 107–123.

Сказки народов Сибирского Севера 3., 1980, Томск, 3–54. (Mačkinis, E.P. – Voločanka; Stoljarova, A.K. – Letovje)

Сказки народов Сибирского Севера 4., 1981, Томск, 159–177.

Черемисина, М. И – Н. Н. Коваленко 1986: *Методические указания к курсу "Общее языкознание" (на материале нганасанского языка)*, Новосибирск, НГУ

Magyarul megjelent mesék, folklórszövegek

- Domokos Péter (szerk.) 1984: *Finnugor-szamojéd (uráli) regék és mondák I-II.*, Budapest, Móra
- Hajdú Péter (vál.) 1975: *Tundraföldi öreg. Szamojéd mesék.* Ford. Pusztay János, Simoncsics Péter, Budapest, Európa
- Nagy Katalin (szerk.) 1994: „*Hét határon hallik húros daru hangja*”. Morzsák az uráli nyelvcsaládhoz tartozó népek irodalmából és életéről, Budapest, Faunus

Hanganyag

- Lublinskaya, M. D.: Collection of Audio Material in the Nganasan Language:
<http://safir.ling.yale.edu/~elf/Lublinskaya01.html>
<http://www.speech.nw.ru/Nganasan>
- Chants Chamaniques et Narratifs de L'artique Sibérien, Sibérie 1, Nganasan, Musique du Monde.* Production exécutive, Enregistrements, Photos, Textes: Henri Lecomte. 92564-2 ADE 670

VÁLOGATOTT IRODALOM

Ahogy a szövegforrások esetében, most sem adunk meg mindent felsoroló szakirodalmat, e helyen csak a legfontosabb cikkeket, kézikönyveket gyűjtöttük egy csokorba. Az Internet-címek elérhetőségét ebben az esetben sem tudjuk garantálni. Az oldalak fellelhetőségi helye a 2002 szeptemberi állapotot tükrözi.

Szótárak

- Castrén, M. A. 1855: *Wörterverzeichnisse aus den samojedischen Sprachen*, Bearbeitet von Anton Schiefner, St. Petersburg, Kaiserliche Akademie der Wissenschaften.
- Janhunen, Juha 1977: *Samojedischer Wortschatz. Gemeinsamojedische Etymologien = CT 17*, Helsinki.
- Katzschmann, Michael 1990: *Vorläufiges Nganasanisches Wörterverzeichnis auf der Grundlage alter und neuer Quellen*, Teil 1 Nganasanisch - Fremdsprachig
- Kortt, Ivan R. – Jurij B. Simčenko 1985: *Wörterverzeichnis der nganasanischen Sprache Teil 1: Nganasan–Deutsch–Russisches Glossar*, Berlin, Systema Mundi.
- Костеркина, Н. Т. – А. Ч. Момде – Т. Ю. Жданова 2001: *Словарь нганасанско-русский и русско-нганасанский*, Санкт-Петербург, Просвещение

Általános művek

Hajdú Péter 1963: *The Samoyed Peoples and Languages*, Bloomington

Levin, M. G. – L. P. Potapov (szerk.) 1956: *The Peoples of Siberia*, Chicago – London, UCP

Nagy Beáta 1998: Az északi szamojédok, in Csepregi Márta (szerk.): *Finnugor Kalauz*, Panoráma Kiadó, Budapest, 2. kiadás 2001, 221–233.

Хазанович, Амалия 1986: *Друзья мои нганасаны*, Москва, Советская Россия

Nyelvészet

Boros Erika [Körtvély]: A 'szülő' kifejezése a nganaszan nyelvben, *NNy XXXVII*, 183–192.

Castrén, M.A. 1854: *Grammatik der samojedischen Sprachen*, Herausgegeben von Anton Schiefner, St. Petersburg, Kaiserliche Akademie der Wissenschaften.

Futaky István 1983: Zur Frage der nganasanisch-tungusischen Sprachkontakte, *Ut*, 155–162.

Futaky István 1990: Etymologische Beiträge zum Nganasanischen, *SpS* 3, 51–55.

Hajdú Péter 1950: *Die Benennungen der Samojuden = JSFOu* 54.

Hajdú Péter 1962: Die Frage des Stufenwechsels in den samojedischen Sprachen, *UAJb* 34, 41–54.

Hajdú Péter 1964: Mórás nyelv-e a nganaszan?, *NyK* 66, 397–400.

Helimski, Eugen 1998: Nganasan, in Abondolo, Daniel (szerk.) *The Uralic Languages*, London, Routledge, 480–515.

Katzschmann, Michael 1993–94: Die Negation(sverb)en des Nganasanischen, *NNy XXXV*, 47–68.

Katzschmann, Michael 1995: Über den Stimmbandverschlauflaut im Nganasanischen, *NNy XXXVI*, 237–250.

Katzschmann, Michael 1996: Anmerkungen zur Suffixverbindung *-na-r-* im Nganasanischen, in Mészáros, Edit (szerk.) *Ünnepi könyv Mikola Tibor tiszteletére* Szeged, JATE, 165–170.

Katzschmann, Michael 1997: Anmerkungen zu den Suffixfolgen des nganasanischen Verbs, *NNy XXXVIII*, 125–147.

Katzschmann, Michael 1999: Über die nganasanischen Verben auf *"rum"*, *"rem"*, *"rm"* im Aorist, *Europa et Sibiria = VDSUA*, 51, 227–233.

Katzschmann, Michael 1999–2000: Die samojedischen Konjugationsarten und die Frage eines uralischen Ergativs, *NNy XL*, 113–129.

Katzschmann, Michael 2001a: Diachronie und Synchronie in der Morphosyntax am Beispiel der nordsamojedischen verbalen *s*-Stämme, *FUM* 23, 69–84.

Katzschmann, Michael 2001b: Über „Verba conjunctionalia” und andere Eigentümlichkeiten im Nganasanischen – u. a. ein Nachtrag zu den Negation(sverb)en, *NNy XLI/2 = Mikola-émlékkönyv*, 121–128.

- Körtvély Erika 1999–2000: A nganaszan kicsinyítő képzőkről, *NNy* **XL**, 229–236.
- Labanauskas, Kazys 1975a: Das Präsens im Nganasanischen, *SFU* **XI**, 122–125.
- Márk Tamás 1990: Tempus und Aspekt im Samojedischen, *SpS* **III**, Pécs, 137–141.
- Mikola Tibor 1984: Mediale Konjugation in den uralischen Sprachen, *NyK* **86**, 398–403.
- Mikola Tibor 1988: Geschichte der Samojedischen Sprachen, in Sinor, Denis (szerk.) *The Uralic languages*, New York, Brill, 219–263.
- Mikola Tibor 1986: Beiträge zur nganasanischen Sprachgeschichte, *FUM* **10**, 243–247.
- Mikola Tibor 1995: Kausativ Konstruktionen in den Uralischen Sprachen, *NNy* **XXXVI**, 251–265.
- Mikola Tibor 1996: Beiträge zur Morphologie des Nganasanischen, *CIFU-VIII Pars 3* Jyväskylä, 162–165.
- Molnár Judit – Nagy Beáta [Wagner-Nagy] 1996: Az uráli nyelvek fosztóképzőinek eredete, in Mészáros, Edit (szerk.): *Ünnepi könyv Mikola Tibor tiszteletére*, Szeged, JATE, 233–244.
- Nagy Beáta Boglárka [Wagner-Nagy] 1995: A nganaszan igék aspektusáról, *NNy* **XXXVI**, 267–284.
- Nagy Beáta Boglárka [Wagner-Nagy] 1999a: Some Morphological Features of Nganasan Passive Constructions, *Fennougristica* **22**, Tartu, 176–179.
- Nagy Beáta Boglárka [Wagner-Nagy] 1999b: Zu einigen denominalen Verbalableitungssuffixen des Nganasanischen, *FUM* **21–22**, 123–127.
- Sobanski, Florian 1999: Substantivische Ausdrücke für 'Zeit' im Nganasanischen, *Europa et Sibirica = VDSUA* **51**, 415–419.
- Várnai Zsuzsa 2001: Még egyszer a nganaszan nyelv orosz jövevényszavairól, *NNy* **XLI/2 = Mikola-emplékkönyv**, 319–344.
- Wagner-Nagy Beáta Boglárka 1999/2000: Megjegyzések a tárgy jelöléséhez a nganaszanban, *NNy* **XL**, Szeged, 255–264.
- Wagner-Nagy, Beáta Boglárka 2001a: *Die Wortbildung im Nganasanischen = SUA* **43**.
- Wagner-Nagy Beáta Boglárka 2001b: Az északi-szamojéd adverbiumokról, *NNy* **XLI/2 = Mikola-emplékkönyv**, 351–360.
- Большдт, Е. П. 1973: Производные имена прилагательные с суффиксом *-бала/-бäла* в нганасанском языке, *Происхождение аборигенов Сибири и их языков* **3**, Томск, 83–85.
- Большдт, Е. П. 1974: Прилагательные со значением степени качества в нганасанском языке, *SFU* **10**, 261–268.
- Большдт, Е. П. 1976: Производные имена прилагательные с суффиксом *-а* в нганасанском языке, *Языки и Топонимия* **2**, Томск, 95–100.
- Большдт, Е. П. 1977: Нганасанские производные прилагательные на *-д'ь/д'ь°*, *Языки и Топонимия* **3**, Томск, 86–90.

- Большт, Е. П. 1989: *Именное словообразование нгансанского языка*, Новосибирск, Наука
- Жданова, Татьяна 1994: К описанию моделей глагольного управления в нгансанском языке, in Хелимский, Евгений (szerk.): *Таймырский этнолингвистический сборник*, Москва, РГГУ, 222–233.
- Коваленко, Н. Н. 1981: О причастии в нгансанском языке, in Черемисина, М. И. (szerk.): *Синтаксис алтайских и европейских языков*, Новосибирск, 82–93.
- Коваленко, Н. Н. 1989: О роле аффикса *-тә/-ндә* в именной и глагольной системах нгансанского языка, *MSUA* 8, 107–111.
- Коваленко, Н. Н. 1991: Функционирование бытийного глагола *isa* в простом и сложном нгансанском предложении, *Языки народов Сибири*. Грамматические исследования, Новосибирск, 124–130.
- Коваленко, Н. Н. 1992: *Инфинитивные формы глагола нгансанского языка*, Новосибирск, Наука
- Лабанаускас, Казыс 1975b: Прошедшее время совершенного действия в нгансанском языке, *SFU* 11, Таллин, 195–200.
- Микола, Тибор [Mikola, Tibor] 1999: Эллиптическое двойственное число в нгансанских терминах родства, *Europa et Sibirica = VDSUA* 51, Wiesbaden, Harrasowitz Verlag, 319–323.
- Нойфельд, Е. П. 1969: Образование имён прилагательных в нгансанском языке *Происхождение аборигенов Сибири*, Томск, 59–60.
- Прокофьев, Г. Н. 1937: Нгансанский (тавгийский) диалект, in *Языки и письменность народов Севера, Часть 1*, Москва–Ленинград, Учпедгиз, 53–77.
- Столярова, А. К. 1973: О названиях частей тела в нгансанском языке, *Происхождение аборигенов Сибири и их языков*, Томск, Изд. Томского Университета 85–86.
- Столярова, А. К. 1978: Фонема [ɲ] в языке авамских нгансан, *Языки и топонимия* 5, Томск, Изд. Томского Университета 15–21.
- Терентьев, В. А. 1999: Древнейшие тюрско-самодийские контакты, *JSFOi* 88, 173–200.
- Терещенко, Н. М. 1966: Нгансанский язык, in Лыткин, В. (szerk.): *Языки народов СССР Том 3*. Финно–угорские и самодийские языки, Москва, Наука, 416–437.
- Терещенко, Н. М. 1968: Некоторые синтаксические особенности нгансанского языка, *CIFU-2*, 530–537.
- Терещенко, Н. М. 1971: К соврительному изучению лексики самодийских языков, *SFU* 7, 285–297.
- Терещенко, Н. М. 1973: *Синтаксис самодийских языков*, Ленинград, Наука.
- Терещенко, Н. М. 1979: *Нгансанский язык*, Ленинград, Наука

- Терещенко, Н. М. 1980: О роли некоторых внешних факторов в развитии нганасанского языка, *Языки и топонимия* 7, Томск, Изд. Томского Университета, 3–9.
- Терещенко, Н. М. 1982: О действии в языке способа выравнивания (на примере нганасанского), *SFU* 18, 119–124.
- Хелимский, Евгений 1982: *Древнейшие венгерско-самодийские языковые параллели*, Москва, Наука
- Хелимский, Евгений 1994а: Очерк морфонологии и словоизменительной морфологии нганасанского языка, in Хелимский, Евгений (szerk.) *Таймырский этнолингвистический сборник*, Москва, РГГУ, 190–221.
- Хелимский, Евгений 1994b: Нганасанско-русские языковые связи, in *Контактологический энциклопедический словарь, выпуск I: Северный регион*, Языки народов Севера, Сибири и Дальнего Востока в контактах с русским языком, Москва, 129–137.

Kultúra, életmód, szociolingvisztika

- Chard, Chester S. 1963: The Nganasan: wild reindeer hunters of the Taimyr peninsula, *Artic Anthropology*, Madison, 105–121.
- Duray Zsuzsa 1998: Sociolinguistic Considerations of Extralinguistic Factors Determining Language Death in the Nganasan Minority Community of Russia, In Niemi, J. – T. Odlin – J. Heikkinen (szerk.) *Language Contact, Variation, and Change = Studies in Languages* 32, Joensuu
- Gracheva, G. N. 1993: Features of the World Model in Nganasan Drums, in Pusztay, János (szerk.): *Uralic Mythology = SpS VI*, Szombathely, 65–74.
- Gračeva, G. N. 1989: Nganasan Shamans' Ways and Worldview, in Hoppál Mihály – Juha Penttikkäinen: *Uralic Mythology and Folklore = Ethnologica Uralica* 1, Budapest – Helsinki
- Hajdú Péter 1960: A szamojéd sámánok kategóriáiról, *NyK LXII*, Budapest, 51–71.
- Hajdú Péter 1963: Von der Klassifikation der samojedischen Schamanen, in Diószegi Vilmos (szerk.) *Glaubenswelt und Folklore der Sibirischen Völker*, Budapest, Akadémiai, 161–190.
- Helimsky, Evgeny A. – Nadezhda T. Kosterkina 1992: Small Séances with a Great Nganasan Shaman, *Diogenes* 158, 39–55.
- Helimski, Eugene 1997: Factors of Russianisation in Siberia and linguo-ecological strategies, in Shoji, H. – Janhunen, J. (szerk.): *Northern Minority Languages: Problems of Survival = SES* 44, 77–91
- Helimski, Eugen 1998: *Samojedit ja šamanismi*, Tampere
- Holmberg, Uno 1964: *The Mythology of all Races. Finno-Ugric, Siberian*, Vol. IV., CSP, New York
- Kortt, Ivan R. – Jurij B. Simchenko 1990: *Materialien zur geistigen und dinglichen Kultur der Nganasan-Samojeden*, Berlin, Systema Mundi

- Kosterkina, N. T. 1997: Allgemeine Charakteristika der Erzählgattungen der nganasischen Folklore, *NNy XXXVIII*, 149–156.
- Kuoljok, E. K. 1993: *Nordsamojediska folk*, Uppsala
- Lintrop, Aado 1996: Shamanivisoiden perinteellinen kontrollointi (nganassaanilaisten kertomuksien perusteella), *CIFU-VIII, Pars VI*, Jyväskylä, 226–230.
- Milovskii, A. S. 1992: Tubiakou's Spirit Flight: A Siberian Shaman Adapts His Ancient Profession to Modern Times, *Natural History* 7, 35–41.
- Ojamaa, Triinu 1990a: *The Nganasan Improvisatory Chants*, Tallin
- Ojamaa, Triinu 1990b: *The Nganasan Folk Instrument*, *CIFU-VI/4*, Debrecen, 255–259.
- Ojamaa, Triinu 1990c: *The Nganasan Sound Instrumentary*, Tallinn
- Ojamaa, Triinu 1996: On Nganasan Bilingualism and Bimusicalism, *FU* 20, 80–84.
- Ojamaa, Triinu 1999: Glissando in the Nganasan vocal music, *FU* 22, 183–202.
- Popow, A. A. 1963: Wie Sereptie D'aruoskin zum Schamanen erwählt wurde, in Diószegi Vilmos (szerk.): *Glaubenswelt und Folklore der Sibirischen Völker*, Budapest, Akadémiai, 149–159.
- Popov, A. A. 1966: *The Nganasan. The Material Culture of the Tavgi Samoyeds*. Bloomington – The Hague
- Pushkareva, Elena 1995: A course of Nganasan folklore: a syllabus, *UJb* 67, 109–117.
- Ziker, John P. 2001: Land Use and Social Change among the Dolgan and Nganasan of Northern Siberia, in Anderson, David G. – Kazunobo Ikeya (szerk.): *Parks, Property, Power: Managing Hunting Practice and Identity within State policy Regimes = Senri Ethnological Studies No. 59*, Osaka, National Museum of Ethnology, 47–66.
- Ziker, John P. 2002: *Peoples of the Tundra*, Illionis, Weveland Press
- Васильев, В. И. 1985: Особенности развития этнических и языковых процессов в этноконтактных зонах Европейского Севера и Северной Сибири (по материалам этнографического обследования северносамодийских народов: ненцев, энцев и нганасан), in Гурвич, И. С. (szerk.): *Этнокультурные процессы у народов Сибири и Севера*, Москва, Наука, 65–93.
- Грачева, Г. Н. 1981: Шаманство у нганасан, *Проблемы истории общественного сознания аборигенов Сибири*, Ленинград, Наука, 69–89.
- Грачева, Г. Н. 1983: *Традиционное мировоззрение охотников Таймыра*, Ленинград, Наука
- Грачева, Г. Н. 1984: К этнокультурным связям нганасан. Классификация шаманов, in *Этнокультурные контакты народов Сибири*, Ленинград
- Добжанская, О. Е. 1988: Мелодика нганасанских "кейнгеирся", *Музыкальная этнография Северной Азии*, Новосибирск
- Добжанская, Оксана 1994: Музыка в шаманском обряде нганасанов (на примере ритуалов Тубяку Костеркина), in Хелимский, Е.А. (szerk.): *Таймырский этнолингвистический сборник*, РГГУ, Москва, 147–171.

- Добжанская, Оксана – Н. Т. Костеркина 1995 (szerk.): *Песни нганасан*, Красноярск
- Долгих, Б. О. 1976: *Легенды и сказки нганасанов*, Красноярск
- Долгих, Б. О. 1981: *Мифологические сказки и исторические предания нганасан*, Москва
- Кривонов, В. П. 1998: *Этнические процессы у малочисленных народов Средней Сибири*, Красноярск, КПУ
- Пелих, Г. И. 1995: К вопросу о нганасанском культе медведицы нгарка, In *"Моя избранница наука, наука, без которой мне не жить"*, Барнаул, АГУ, 152–160
- Попов, А. А. 1976: Душа и смерть по воззрениям нганасанов, In *Природа и человек в религиозных представлениях народов Сибири и Севера*, Ленинград, Наука, 31–43.
- Попов, А. А. 1936: *Тавгийцы*, Москва-Ленинград
- Попов, А. А. 1948: *Нганасаны*, Материальная культура, Москва-Ленинград
- Попов, А. А. 1984: *Нганасаны*, Социальное устройство и верования, Ленинград, Наука
- Праздник в тундре*, Дудинка, 1992
- Прыткова, Н. Ф. 1970: Одежда народов самодийской группы как исторический источник, *Одежда народов Сибири*, Ленинград, Наука, 1–99.
- Симченко, Ю. Б. 1965: *Тамги народов Сибири XVII. века*, Москва
- Симченко, Ю. Б. 1992: *Нганасаны*, Москва
- Токарев, С. А. 1958: *Этнография народов СССР*, Изд. Московского Университете
- Файнберг, Л. А. 1962: Терминология родства нганасан как исторический источник, *Сибирский Этнографический Сборник IV*, 227–237.
- Хелимский, Е. А. 2000а: Силлабика стиха в нганасанских иносказательных песнях, in Хелимский, Е. А.: *Компаративистика, уралистика*, Москва, Языки русской культуры, 94–109.
- Хелимский, Е. А. 2000b: Загадки-иносказания в нганасанском фольклоре, in Хелимский, Е. А.: *Компаративистика, уралистика* Москва, Языки русской культуры, 110–117.
- Хелимский, Е. А. 2000с: Заимствования из православной религии и советской идеологии в ритуальной практике нганасанского шамана, in Хелимский, Е. А.: *Компаративистика, уралистика*, Москва, Языки русской культуры, 159–160.

Történelem, antropológia,

- Dolgikh, B. O. 1960: The Origins of the Nganasans: Preliminary Remarks. In Henry N. Michael (szerk.): *Studies in Siberian Ethnogenesis*, Artic Institute of North America/University of Toronto Press, 220–299.
- Hajdú Péter 1952: A szamojédok etnogenéziséhez, *NyK* 54, 41–49.

Helimski, Eugen 2000: A szamojéd népek vázlatos története, in Nanovfszky, György (szerk.) *Nyelvrokonaink*, Budapest, Teleki László Alapítvány, 109–120 vagy in Nanovfszky, György (szerk.): *A finnugorok világa*, Budapest – Moszkva, Teleki László Alapítvány, 1996, 79–89.

Афанасьева, Г. М. 190: *Традиционная система воспроизводства нганасан (Проблемы репродукции обособленных популяций) I–III*. Москва

Аксянова, Г. А. – Г. М. Афанасьева – И. М. Золотарева – Н. Х. Спицына – Г. Л. Хить 1992: *Нганасаны: Антропологические исследование*, Вып. 1–2, Москва

Васильев, В. И. 1974: К проблеме этногенеза северосамодийских народов, *Социальная организация и культура народов Севера*, Москва, Наука, 133–174.

Васильев, В. И. 1979: *Проблемы формирования северосамодийских народностей*, Москва

Грачева, Г. Н. 1983: Коренные народности Таймыра в послевоенное время, *Историческая Этнография, традиция и современность*, Ленинград

Гурвич, И. С. (szerk.) 1980: *Этногенез народов Севера*, Москва

Гурвич, И. С. (szerk.) 1982: *Этническая история народов Севера*, Москва

Долгих, Б. О. 1952: Происхождение нганасанов, *Сибирский Этнографический Сборник* 1, 5–87.

Янхунен, Юха 1991: Нганасаны и распад прасамодийской языковой общности, in *Семинар «Проблемы происхождения народов уральской языковой семьи»*, Ижевск, 16–19.

Filmek

Lintrop, Aado – Triinu Ojamaa : *Ust-Avami nganassanid – šamaan Tubjaku Kosterkin*, 1989, ERM (észtil)

Lintrop, Aado – Triinu Ojamaa: *Ust-Avami nganassanid – Dulsimjaku*, 1989, ERM/KKI (észtil)

Anderson, Hans – Stefan Holm – Harald Tirén: *Nganasn ett folk i Sibirien*, 1990, Troika Film (svédül és magyarul)

Sladkowski, Jerzy – Stanislaw Krzeminski: *Tagebuch aus Tajmyr*. Umweltzerstörung in der Tundra Sibiriens. Beobachtungen, 1993 (németül)

Sladkowski, Jerzy: *Wilde Sibirien, Kinder der Tundra*, 1994, ZDF und Arte (németül)

Zimen, Erik: *Sibirien*, NDR, 1995 (németül)

Érdekesebb Internet oldalak

Általános adatok

<http://fu.nytud.hu/hivnga.htm>

http://www.nupi.no/cgi-wia/Russland/etnisk_b.exe?Nganasani

<http://www.eki.ee/books/redbook/nganasans.shtml>

<http://suri.ee/eup/nganasan.html>
<http://haldjas.folklore.ee/~aado/ngin.htm>
<http://www.samoyed.org/NGANASAN.html>
<http://odur.let.rug.nl/~bergmann/russia/regions/rus84tay.htm>
http://ethnologue.com/show_language.asp?code=NIO

Katalógusok, bibliográfiák

<http://www.tooyoo.l.u-tokyo.ac.jp/Russia/bibl/Nganasan.htm> (Kazuto Matsumura)
<http://www.gwdg.de/~mkatzsch/nganbib.htm> (Michael Katzschnmann)

Néprajz, zene

Hoppál Mihály: Shamanism in a Postmodern Age:
<http://haldjas.folklore.ee/folklore/vol2/hoppal.htm>
 Katzschnmann, Michael: Impressionen aus dem Leben der Nganasanen:
<http://www.gwdg.de/~mkatzsch/bilder.htm>
 Lintrop, Aado: The Incantations of Tubyaku Kosterkin:
<http://haldjas.folklore.ee/folklore/vol2/tubinc.htm>
 Lintrop, Aado: The Nganasan Shamans from Kosterkin Family:
<http://haldjas.folklore.ee/~aado/dyuk.htm>
<http://haldjas.folklore.ee/~aado/tub.htm>
 Lintrop, Aado: Tobjaku Kosterkini loitsud:
<http://haldjas.folklore.ee/Tagused/nr1/loits.htm>
<http://haldjas.folklore.ee/Tagused/nr1/loits2.htm>
 Ojamaa, Triinu: Shamaan kui loominimene:
<http://haldjas.folklore.ee.re/pubte/ee/sator/sator1/triino.html>
 Ojamaa, Triinu: The Shaman as the Zoomorphic Human:
<http://haldjas.folklore.ee/folklore/vol4/triinu.htm>
 Zenei adattár: <http://www.netmusic.it/nmeng.dll?autore?62>

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

Szakirodalmi rövidítések

CIFU	Congressus Internationalis Fenno-Ugristarum (római szám jelöli a kongresszus sorszámát)
CT	Castrenianumin toimitteita, Helsinki, 1971–
FU	Fenno-Ugristica
FUF	Finnisch-Ugrische Forschungen, Helsinki, 1901–
FUM	Finnisch-Ugrische Mitteilungen, Hamburg, 1977–
JSFOu	Journal de la Société Finno-Ougrienne, Helsinki, 1886–
MMSUA	Mitteilungen der Societas Uralo-Altaica, Hamburg, 1966–
NNy	Néprajz és Nyelvtudomány, Szeged, 1957–
NyK	Nyelvtudományi Közlemények, Budapest, 1905–
SES	Senri Ethnological Studies, Osaka
SFU	Советское Финноугроведение, Tallinn, 1965–1989
SUA	Studia Uralo-Altaica, Szeged, 1973–
SpS	Specimina Sibirica, Pécs, majd Szombathely
UAJb	Ural-Altäische Jahrbücher, Wiesbaden, 1952–1978, majd 1981-től ismét
Ut	Uralisztikai tanulmányok, Budapest
VDSUA	Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica, Wiesbaden, 1969–

Nyelvi és nyelvtani rövidítések

A	agens (cselekvő alany)	Denomverb	denominális verbumképző
Adj	melléknév	Deverbverb	deverbális verbumképző
Adv	határozó	Du	kettős szám
Advcar	határozószót képző fosztóképző	Duobj	két tárgyra utaló tárgyas ragozás
AdvP	adverbiális (határozói) kifejezés	El	elatívusz
Akk	tárgyeset	fi.	finn
bef	befejezett	foly.	folymatos
C	kötőszó	frek.	frekventatív
Conj	kötőszó	Fut	jövő idő
cop	kopula	FutPerf	szükségességi múlt
CP	kötőszós kifejezés	Gen	birtokos eset
Cx	esetrag	inch.	inchoatív
		inf	főnévi igenév

Kimp	imperpektív igékhez járuló kapcsolóelem	Nom	1. alanyeset 2. névszó
Klit	klitikazálódott partikula	Npäd	a predesztinatív ragozásra utaló képző
Kperf	perfektív igékhez járuló kapcsolóelem	Nsim	szimilatívképző
Koaff	kapcsolóelem	Nsup	supinumképző
Lat	latívusz	NUN	nunnáció
Lok	lokatívusz	O	a mondat tárgya
Lok	lokatívusz	obj	tárgyas ragozás
N	névszó	Part	partikula
magy	magyar	Perf	múlt idő
mgh	magánhangzó	Perf2	régmúlt
Mab	abessiv igemód	Perf3	szükségességi múlt
Mimp	felszólító mód	Pl	többes szám
Minf	lehetőségi mód	plobj	több tárgyra utaló tárgyas ragozás
Minter	kérdő mód	PNg	proto-nganaszan
MinterRefl	kérdő mód reflexív ragozás szerinti alakja	PNS	proto-északi-szamojéd
Mir	feltételes mód (irrealis)	Pos	névutó
Mopt	óhajtó igemód	predN	névszó állítmányi funkcióban
Mnar	elbeszélő igemód	Prol	prolatívusz
MnarRefl	elbeszélő igemód reflexív ragozásbeli alakja	Pron	névmás, alsó indexként csak a személyes névmást jelöli
msh	mássalhangzó	PrT	proto-török
N	névszó	PS	proto-szamojéd
Nact	Nomen actionis képzője	PT	pretörök
Nadj	melléknévképző	PtAb	participium abessivum
Naug	nagyító képző	PtImp	participium imperfectum
Ncar	fosztóképző	PtNec	participium necessitatis
Ndim	kicsinyítő képzőkifejezés	PtNecPerf	participium necessitatis múlt idejű alakja
NEGP	tagadó kifejezés	PtPass	participium passivum
ngan	nganaszan	PtPerf	participium perfectum
Ninstr	nomen instrumentalis képzője	PU	proto-uráli
Nkiv	kiválasztó képző	Px	birtokos személyrag
Nlim	limitáló (korlátozó) képző	refl	reflexív ragozás
Nloc	nomen loci képzője (hasonlítói) képző	RF	ritmikai fokváltkozás
Nmod	moderatív képző	S	1. kötőhangzós tö

	2. a mondat grammatikai alanya	Vinc	inceptívképző
	3. szerkezeti ábrában a mondat	Vint	intencionális képző
SF	szillabikus fokváltakozás	VNab	participium abessivum
Sg	egyes szám	VP	predikatív kifejezés
subj	alanyi ragozás	Vpass	passzív képző
Subs	főnév	Vrec	reciprok igék képzője
Suff	képző	Vres	inchoatív-rezultatív kép- ző
T	kötőhangzó nélküli tő	Vstat	statikus igék képzője
tung	tunguz	Vtrl	transzlatív képző
V	a mondat állítmánya	Vtransz	transzformatív képző
VAcond	gerundium	VxIndef	alanyi ragozás szerint ragozott ige
Vcong	tagadott tő	VxDef	tárgyas ragozás szerint ragozott ige
Vdur	duratívképző		
Verb	ige		
Vfreq	frekventatívképző		

Hangjelölések és egyéb jelek

c	kvázi-konzonáns
C	mássalhangzó
C ₁ C ₂	mássalhangzó-kapcsolat
C _{iniciális}	szókezdő mássalhangzó
C _{palatális}	palatális mássalhangzó
V	bármilyen magánhangzó
^v V	bármilyen diftongus
V ₁ V ₁	azonos elemekből felépülő magánhangzó-szekvencia
V ₁ V ₂	különböző elemekből megépülő magánhangzó-szekvencia
^N	kvázi-nazális
s	eltűnő <i>s</i> -szel váltakozó gégezárhang
t	eltűnő <i>t</i> -vel váltakozó gégezárhang
ø	közelebből meg nem határozható palatális magánhangzó
ɛ	közelebből meg nem határozható veláris magánhangzó
ɜ	meghatározhatatlan hangszínű magánhangzó
ä	nyílt <i>e</i> hang
ɛ	veláris <i>e</i> hang
ë	palatális <i>ə</i> hang
ʒ	alveoláris zöngés affrikáta (magyar <i>dzs</i> hang)
ɣ	mediopalatális zöngés spiráns (a <i>g</i> hang helyén ejtett spiráns)
χ	mediopalatális zöngétlen spiráns (lásd a német <i>ch</i> hangot)

δ	interdentális zöngés spiráns
ŋ	mediopalatális nazális
"	gégezárhang
~	váltakozás
:	(pl. <i>i : ii</i>) szembenállás, pl.: hosszú-rövid oppozíció
[...]	fonetikus vagy felszíni ábrázolás
#	szóhatár
∅	semmi, eltűnés
X→Y / __Z	újraíró szabály; jelentése: X-ből legyen Y, akkor, ha Z előtti pozícióban áll
/	1. vagy 2. szabályokban a környezetet bevezető jel, ahol a szabály működik az újraíró szabályokban az adott pozíciót jelöli
—	vagylagos esetek
{...}	vmivé. változik
→	vmivé. változik
>	vmivé. változik
*	1. rekonstruált alak vagy fonéma 2. helytelen, agrammatikus, nem létező alak 3. tiltott fonotaktiai helyzet, szabály
μ	mora
σ	szótag

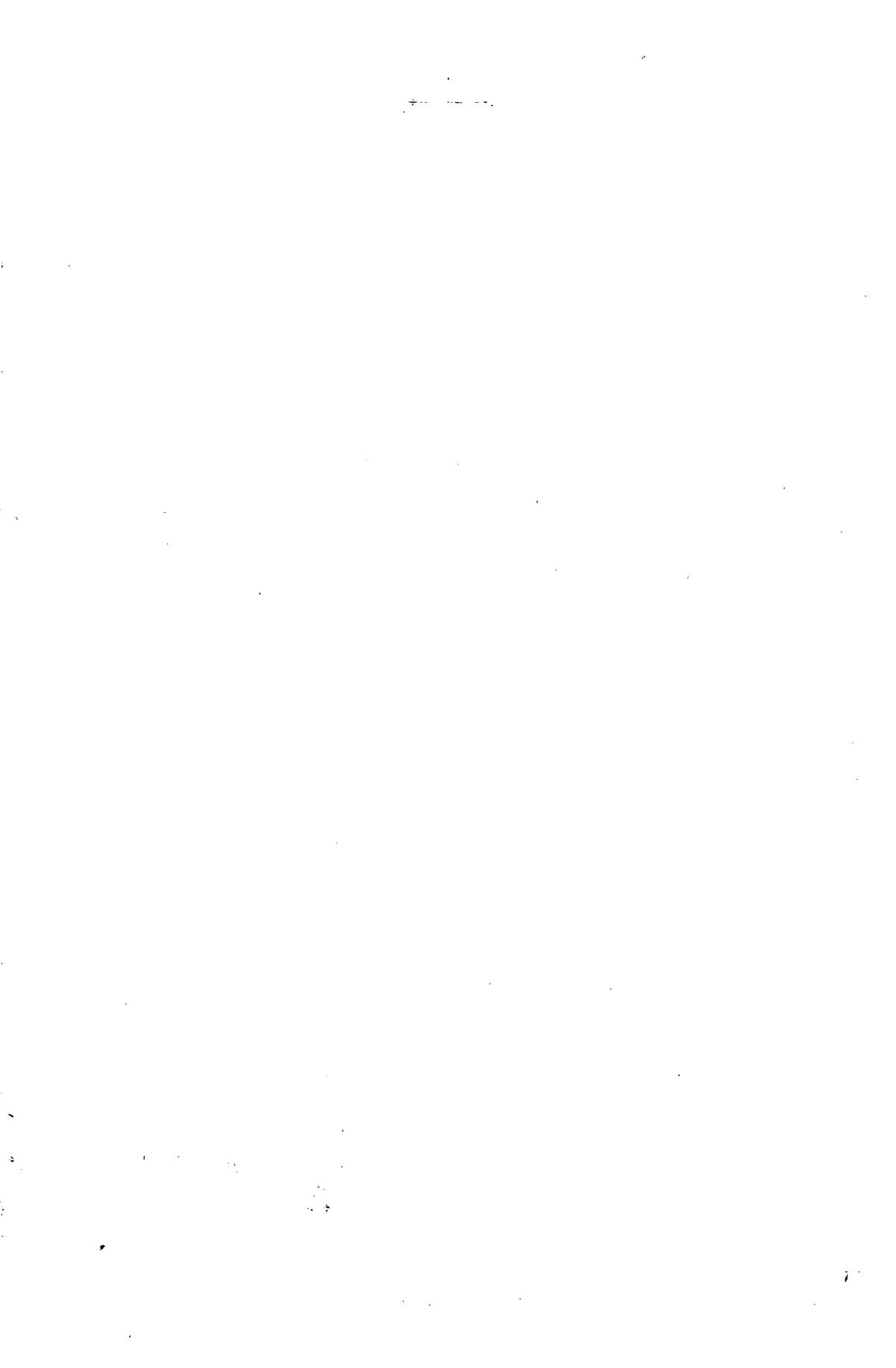
KÉPEK ÉS RAJZOK JEGYZÉKE

12. oldal: Az északi-szamojéd népek lakhelyei (A térképeket Mets Miklós rajzolta.)
 13. oldal: Ust'-Avam legrégebbi háza (Fotó: Wagner-Nagy Beáta)
 15. oldal: Temetkezési sátor Ust'-Avam közelében (Fotó: Wagner-Nagy Beáta)
 20. oldal: Matthias Alexander Catrén
 25. oldal: A képen látható személyek balról jobbra: Nadežda Kosterkina, Tatjana Ždanova, Anna Urmančieva
 26. oldal: Fára kötözött gyereksír (Motümjaku Turdagin illusztrációja a *Язык нганасан* (1990) című nyelvkönyvhöz.)
 32. oldal: Ust'-Avam látképe (Fotó: Wagner-Nagy Beáta)
 69. oldal: Haltisztító asszony (Fotó: Florian Sobanski)
 70. oldal: Szárított hal (Fotó: Florian Sobanski)
 81. oldal: Nganaszan család
 89. oldal: Teherszán (Fotó: Wagner-Nagy Beáta)
 137. oldal: Háztetőn csúszkáló gyerekek Ust'-Avamban (Fotó: Florian Sobanski)
 138. oldal: Tubjaku Kosterkin sámánruhája (Fotó: Wagner-Nagy Beáta)
 186. oldal: Sandimjaku Kosterkina (Fotó: Florian Sobanski)

192. oldal: Íj és nyílveszők (Motümjaku Turdagin illusztrációja a *Язык нганасан* (1990) című nyelvkönyvhöz.)
197. oldal: Női alsóruha (Motümjaku Turdagin illusztrációja a *Язык нганасан* (1990) című nyelvkönyvhöz.)
213. oldal: Aleksandr Čeleevič Momde (Fotó: Wagner-Nagy Beáta)
220. oldal: Nganaszan szánok (Motümjaku Turdagin illusztrációja a *Язык нганасан* (1990) című nyelvkönyvhöz.)
224. oldal: Vadászdeszka (Motümjaku Turdagin illusztrációja a *Язык нганасан* (1990) című nyelvkönyvhöz.)
230. oldal: Nganaszan táborhely (Motümjaku Turdagin illusztrációja a *Язык нганасан* (1990) című nyelvkönyvhöz.)
256. oldal: Nganaszan csónak és tartozékai (Motümjaku Turdagin illusztrációja a *Язык нганасан* (1990) című nyelvkönyvhöz.)
258. oldal: Tubjaku Kosterkin (E. Helimski fotója)

Nyomdai kivitelezés:
Gold Press Nyomda Szeged
Felelős vezető: Illés Mihály

studia uralo-altaica *supplementa*

1. K. Palló Margit: *Régi török eredetű igéink*. 1982
2. „Dvinán innen, Dvinán túl”. Jubileumi tanulmányok, 1986
3. Sipőcz Katalin: *A vogul nyelv színevei*. 1994
4. Gulya János: *A mondatszerkezetek rendszere a vahi osztjákban*. 1994
5. Forgács Tamás: *A valenciaelmélet nyelvtörténeti alkalmazásának elméleti és gyakorlati kérdései*. 1996
6. Csepregi Márta: *Szurguti osztják chrestomathia*. 1998
7. Manova, Nagyezsda: *Komi-zürjén nyelvkönyv*. 1998
8. Mészáros Edit – Širmankina, Raisa: *Erza-mordvin–magyar szótár*. 1999
9. Honti László: *Az obi-ugor konsonantizmus története*. 1999
10. Wagner-Nagy Beáta (szerk.): *Chrestomathia nganasanica*. 2002

ISBN 963 482 588 5
ISSN 0237-8574

Szegedi Egyetem